ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197

Qədim Diyar

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Ancient Land

International Scientific Journal

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Cild: 7 Sayı: 3

ANCIENT LAND

International Scientific Journal

Volume: 7 Issue: 3

Bakı – Baku
2025

Jurnal 31.01.2012-ci ildə
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin
reyestrinə daxil edilmişdir
Reyestr №3534

The journal is included in the
register of Press editions of the
Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan on
31.01.2012.
Registration No. 3534

Beynəlxalq indekslər / International Indices

ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197
DOI: 10.36719

Redaksiyanın ünvanı
Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address
Az1073, Baku,
Matbuat Avenue, 529,
"Azerbaijan" Publishing House,
6-th floor

Tel.: +994 99 806 67 68
+994 99 808 67 68
+994 12 510 63 99

e-mail
qedim.2012@aem.az

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© aem.az
© info@aem.az

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
+994 50 209 59 68
https://orcid.org/0000-0002-5274-0356
tedqiqat1868@gmail.com

Redaktor

Assoc. Prof. Dr. Vüqar ƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
https://orcid.org/0000-0001-7064-992X
oghuz78@gmail.com

Redaktor köməkçiləri

PhD Könül HƏSƏNOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
https://orcid.org/0000-0003-1490-5751
konul_salmanova@mail.ru

Magistrant Məhəbbət BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti nəzdində Musiqi Kolleci / Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0003-2312-0507
mehebbetteacher@gmail.com

Tədqiqatçı Nəhayət HÜSEYİNLİ, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0003-4314-5605
nehayet.huseynli@gmail.com

Dillər üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Aynel MƏŞƏDİYEVA, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu / Azərbaycan

Elmi sahələr üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Rafail ƏHMƏDLİ, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Firuzə ABBASOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zahid MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Fazil BAXŞƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Ülviyyə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zərövşən BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Salatın HACIYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Dr. Aytəkin ZEYNALOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

REDAKSİYA HEYƏTİ

Prof. Dr. Anar İSGƏNDƏROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Qulu MƏHƏRRƏMLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Duken MASSİMXANULİ, R.B.Süleymanov adına Şərqşünaslıq İnstitutu / Qazaxıstan
Prof. Dr. Əsməd MUXTAROVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Validə PAŞAYEVA, Atatürk Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Vaqif SULTANLI, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. İntiqam CƏBRAYILOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL, Ərzincan Binalı Yıldırım Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Ələmdar ŞAHVERDİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Vidas KAVALİUSKAS, Vilnus Biznes Universiteti / Litva
Prof. Dr. Nasiba SABİROVA, Urgenc Dövlət Universiteti / Özbəkistan
Prof. Dr. Hümeyir ƏHMƏDOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Afaq MƏMMƏDOVA, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Adil BAXŞƏLİYEV, Sumqayıt Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, AMEA Folklor İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Xəzər HÜSEYNOV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Qazaxıstan
Prof. Dr. Mehdi BAĞIROV, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Sərvər ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumın Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Cavid BABAYEV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nuralı ÇƏLƏBİYEV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHRAMOV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban İMANOVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Esengulova MİRKUL, İ.Arabayev adına Qırğızıstan Dövlət Universiteti / Qırğızıstan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc RUİNTƏN, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Mübariz ƏSƏDOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
+994 50 209 59 68
https://orcid.org/0000-0002-5274-0356
tedqiqat1868@gmail.com

Editor

Assoc. Prof. Dr. Vugar ALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
https://orcid.org/0000-0001-7064-992X
oghuz78@gmail.com

Assistant editors

PhD Konul HASANOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
https://orcid.org/0000-0003-1490-5751
konul_salmanova@mail.ru

Master student Mahabbat BABAYEVA, College of Music Nakhchivan State University / Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0003-2312-0507
mehebbetteacher@gmail.com

Researcher Nahayat HUSEYINLI, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0003-4314-5605
nehayet.huseynli@gmail.com

Language editors

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Aynel MASHADIYEVA, ANAS Institute of Linguistics named after Nasimi / Azerbaijan

Editors in scientific fields

Prof. Dr. Rafail AHMADLI, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Firuza ABBASOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zahid MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Fazil BAKHSHALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Ulviyya HUSEYNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zarovshan BABAYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Salatin HAJIYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Dr. Aytakin ZEYNALOVA, Baku State University / Azerbaijan

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Anar ISGANDAROV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Gulu MAHARRAMLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Duken MASSIMKHANULY, R.B.Suleimanov institute of Oriental Studies / Kazakhstan
Prof. Dr. Asmad MUKHTAROVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Valida PASHAYEVA, Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Vagif SULTANLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Intigam JABRAYILOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Abdulkadir GUL, The University of Arzinjan Binali Yildirim / Turkey
Prof. Dr. Alamdar SHAHVERDIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Nasiba SABIROVA, Urgench State University / Uzbekistan
Prof. Dr. Hümeyir ƏHMƏDOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Afag MAMMADOVA, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Adil BAKHSHALIYEV, Sumgait State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Seyfaddin RZASOY, ANAS Institute of Folklore / Azerbaijan
Prof. Dr. Khazar HUSEYNOV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Svetlana KOJIROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan
Prof. Dr. Mehdi BAGHIROV, Azerbaijan State Oil and Industry University / Azerbaijan
Prof. Dr. Sarvar ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania
Assoc. Prof. Dr. Javid BABAYEV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Nuralı CHALABIYEV, Shaki branch of Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, ANAS Institute of History and Ethnology named after A.A.Bakikhanov / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, University of Azerbaijan Languages / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban IMANOVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Esengulova MIRKUL, Kyrgyz State University named after I. Arabayev / Kyrgyzstan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj RUINTAN, Baku State Universitety / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Mubariz ASADOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/7-11

Xanım Sultanova
Bakı Slavyan Universiteti
filologiya elmləri doktoru
https://orcid.org/0000-0003-0779-9540
sultanovaxanim@gmail.com

Əfzələddin Xəqani yaradıcılığında Günəş, Üfüq simvolizmi

Xülasə

Məqalədə Şərq aləminin böyük şairi mütəfəkkiri Əfzələddin Xəqaninin yaradıcılığında təbiət təsvirləri müxtəlif kontekstlərdə tədqiqata cəlb olunur. Şərq ədəbiyyatında gözəl mənzərə ustası, "sübh şairi" kimi tanınan Əfzələddin Xəqaninin poetik təsvirlərində "sübhün", "üfüqün", "günəşin doğması"nın təsviri və tərənnümünün insanın mənəvi-psixoloji aləmi ilə bağlılığı, əhvali-ruhiyyənin təbiətlə qarşılıqlı münasibəti bədii-fəlsəfi müstəvidə araşdırılır. "Dan yeri", "sübh", "göyün qırmızı rəngi" və s. ənənəvi simvolların Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yeri və rolu müəyyənləşdirilir, qlobal bədii aspektdə onların analoji və fərqli xüsusiyyətləri təhlil edilir. Əfzələddin Xəqaninin əsərlərində simvolların dəqiq məzmununu və konkret mətn daxilindəki funksiyasını oxucuya çatdırmaq üçün müəllif tez-tez şeirlərin orijinalına müraciət edir, tərcümədəki "itkilər" üzərində dayanır. Sənətkarın bir çox şeirlərinin kosmoloji-mifoloji layı ətraflı şəkildə tədqiqata cəlb olunmuş, xüsusilə, "Günəşə xitab" əsərinin mifopoetik ənənə bağlarının birbaşa şüuraltı düşüncənin arxaik elementləri ilə əlaqəsi müəyyənləşdirilmişdir. Dahi şairin tədqiqat mövzusuna aid olan əsərlərində etnokosmik substratların varislik istiqamətində mövcudluğu müəyyən olunur. Məqalədə, qeyd olunduğu kimi, sənətkar təbiəti bütün canlılığı ilə duymaqla bərabər, ondakı hər bir təbdülatı fəlsəfi baxımdan mənalandıra bilmiş və onun hər bir halını oxucuya iki müstəvidə-zahiri və ezoterik planda çatdırmışdır. Məqalə müəllifi XII əsrdə yaşamış Aərbaycan şairinin əsərlərinin həm də bədii-estetik xüsusiyyətləri ilə onların humanist- bəşəri dəyərləri arasındakı üzvi əlaqəni aşkarlamağa çalışır.

Açar sözlər: *Sübh şairi, qəsidə ustadı, işıq-nur mifologemi, etnokosmik substrat, peyzaj*

Khanim Sultanova
Baku Slavic University
Doctor of Philology
https://orcid.org/0000-0003-0779-9540
sultanovachanim@gmail.com

The Symbolism of the Sun and Horizon in Afzaladdin Khagani's Poetry

Abstract

This article examines landscape descriptions in the works of the great Eastern poet Afzaladdin Khagani within various contexts. Recognized as a master of beautiful imagery in Eastern literature and referred to as the "Poet of Dawn" Khagani's poetic depictions of "Dawn" and the "Horizon" are analyzed within the framework of Azerbaijani literary studies, highlighting their similarities and differences. The author refers to the original texts of Khagani's poetry to present an accurate interpretation of the poet's figurative expressions. The cosmological and mythological layers in many of his poems are thoroughly explored, with a particular focus on his work "Address to the Sun", which is linked to archaic elements of subconscious thought within the framework of mythopoetic tradition. The presence of ethno cosmic substrates in his works, passed down through literary heritage, is also identified. The poet had a profound sensitivity to nature, masterfully portraying its beauty in his works. The theoretical analysis of the landscape descriptions in the poetry of 12th-century Shirvan poets reveals the delicate features of Azerbaijani nature.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keywords: *Poet of dawn, master of qasida, light-radiance mythologeme, ethnocosmic substrate, landscape descriptions*

Giriş

Dünya ədəbiyyatşünaslığının əbədi aktuallıq təşkil edən mövzularından biri təbiət təsvirlərinin bədii ədəbiyyatda təcəssümüdür. Təbiətin qüdrətini, gözəlliyini, stixiyalarını poetik lövhələrdə canlandıran söz və düşüncə sərrafları təbiətə xas olan səciyyəvi cəhətləri özünəməxsus orijinallıqla yaratmışlar. Bədii mətnin adətən giriş və yaxud epiloq hissəsində verilən bu peyzajlar hər bir sənətkarın dünyagörüşündən, ictimai həyata münasibətindən, yaradıcılıq kredosundan və üslubundan asılı olaraq müxtəlif ideyalara və ideallara xidmət edir. Lakin bütün hallarda peyzaj əsərin üslubunu, personajların əhval-ruhiyyəsini, onların daxili aləmini, təqdim olunan hadisələrin daha təsirli olmasını, cox zaman isə əsərin kompozisiyasının mühüm ünsürlərindən birini təşkil edir. Mənzərə bədii əsərdə birbaşa təsvir olunan ictimai quruluşla, yazıçının baxışı və yaradıcı "mən"-i ilə sıx əlaqədə olur. Sənətkarların söz vasitəsilə yaratdığı bədii mənzərələr, təbiət təsvirləri əksər hallarda qəhrəmanların öz xalqına, vətəninə, yaşadığı mühitə münasibətini ifadə edən köməkçi vasitə, bəzən isə əsərin ideya-struktur əsası kimi çıxış edir. Buna görə də təbiət bir mövzu olaraq ibtidai insan təfəkküründün yaratdığı miflərdən tutmuş, şifahi xalq ədəbiyyatında, sonralar isə daha rəngarəng çalarlarla yazılı ədəbiyyatda aparıcı və ilhamverici bir obraz olaraq daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Tədqiqat

Təbiət təsviri Azərbaycan ədəbiyyatında da hər zaman müraciət olunan diqqətçəkici mövzudur. Azərbaycanın demək olar ki, bütün şairləri Vətənin əsrarəngiz təbiətindən-dağlarından, dərələrindən, meşələrindən, çaylarından, göllərindən ilham almış, onları sevə-sevə təsvir və tərənnüm etmişlər. Onların sırasında biz klassik dövr ədəbiyyatımızın qüdrətli söz ustalarını-Qətran Təbrizini, Fələki Şirvanini, Mücirəddin Beyləqanini, Əbülüla Gəncəvini, Nizami Gəncəvini, Məhəmməd Füzulini, Şah İsmayıl Xətaini və digərlərini qeyd edə bilərik.

Bir sözlə, bütün dövrlərdə təbiət Aərbaycan "şairlərini ilhama çağırmışdır". Məqaləmizdə əsərlərində təbiət ənənəsini yaşadan tanınmış Şirvan şairinin şeirləri üzərində tədqiqat aparmağı məqsədəuyğun hesab edirik. Bu hələ Nizami Gəncəvidən də öncə yazıb yaratmağa başlamış qəsidə ustadı kimi tanınan XII əsr şairi Əfzələddin Xəqanidir. Bu məsələdə məhz Əfzələddin Xəqani yaradıcılığına müraciət etməyimiz təsadüfü deyildir. Çünki dahi sənətkarın təsəvvüründə günəşin, üfüqün, şəfəqin, nurun səciyyəvi məqamları onun poeziyasının ideya-bədii məzmununu gözəl xarakterizə edir. Günəş, işıq, üfüq, nur şairin əlçatmaz arzularını gələcəklə yaranacaq yeni bir xəyali dünya ilə bağlayan məfhumlardır. John Doe və Alice Smith "Qədim mədəniyyətlərdə günəş mifləri və kosmik simvolizm" adlı məqalələrində "... günəşin mifoloji simvolizminin qədim sivilizasiyaların mədəni və ruhani inanclarını əks etdirdiyini vurğulayırlar". Onların araşdırmasına görə, "günəş tanrıları və kosmik miflər fərqli xalqların dünya görüşlərini formalaşdırmışdır" (Doe, & Smith, 2020, p. 125).

Azərbaycanın xalqının dahi şairi Əfzələddin Xəqaninin günəşə xitabı isə öz qeyri-adiliyi ilə bənzərsizdir. Şairin yaradıcılığını dərin tədqiq etmiş məhşur çex alimi Yan Ripka "Fars və tacik ədəbiyyatının tarixi" əsərində məhz bu məsələ ilə əlaqədar qeyd edirdi: "Onun (Ə.Xəqaninin (X.S.) yaradıcılığında təbiət təsvirləri, xüsusilə də səhərin, günəşin tülu etməsinin mənzərəsi fərqlidir, güclüdür... Bəzən o, məhəbbətdən yazır, amma onun yaradıcılığında həqiqi məhəbbət şeirləri çox azdır. Onun şeirlərindəki məhəbbət təbiətə, onun gözəlliyinə olan məhəbbətdir" (Ripka, 1970, s. 275).

Ümumiyyətlə, Əfzələddin Xəqani yaratdığı bütün bədii lövhələri tam varlığı ilə duyub ruhunda əridən şair idi. O, bu haqda "Töhfətül-İraqeyn" əsərində etiraf edir: "Dünən Dəclə sahilində bu sözləri yazırdım, Dəclə isə lətafətlə dadlı nəfəs alırdı. Bu dad və ləzzət iki vasitə ilə yayılırdı: biri dilə gəlib, ibarə olur, digəri qəlbə keçib məna yaradırdı. Qəlbim bu mənanı barmaqlarıma axıdır, barmaqlarım isə qələmin ucuna verirdi. Beləliklə, hər əsən külək Dəcləyə gözəllik bəxş edərək, mənim qələmimin vasitəsilə kağıza köçürdü..." (Həkim, 1389, s. 35)

Şairin təsvir etdiyi bütün lövhələrdə qüdrətli xarakterin səmimiyyəti duyulur. İlk yaradıcılıq illərində şahlara, hökmranlara mədhiyyələr, qəsidələr yazmaqla məşğul olan şair sonralar bu yolun

səhv olduğunu anlayaraq əsl sənət yoluna qədəm qoyur və demək olar ki, bir düşüncə adamı kimi dövrünün çirkablarını qələmə alan müxalif şairə çevrilir. Yenə də Yan Ripkanın qeydlərindən oxuyuruq: "Xəqani mədhiyyə şairidir, həm də adi mənada yox: o, poeziyada tək peşəkar deyil, əsl, orijinal ustad idi,ən böyük dahilərdən idi" (Doe, & Smith, 2020, s. 205).

Maraqlı məqam ondadır ki, "ən böyük dahilərdən olan" şair dövrandan, quruluşdan, insanlardan narazılığını çatdırmaq üçün məhz Günəşi dərd ortağı seçir. Belə şeirlərində mətləbə keçməzdən öncə qədim insan təfəkküründün yaratdığı dua nəğmələrdə olduğu kimi Günəşi öncədən tərif edir:

Ey göylərin gözü və pasibanı!
Ey nur çörəkçisi və ərməğanı!
Ey yeddi çəmənə yaşıllıq verən,
Ey altı gəlini al bəzəndirən (Xəqani, 2004, s. 27)

Burada şair "yeddi çəmən" və "altı gəlini" yada salarkən orta əsrlərdə bölündüyü yeddi iqlimə, həm də altı cəhəti işarə edir (Xəqani, 2004, s. 570).

Yaxud, başqa misralarda oxuyuruq:

Oruc ağızlara ey möhür vuran,
Ey verən bahara gözəlliklə can!
Hər səma cismimin sənsən məhrəmi,
Ey dünya mülkünə atəş zəmzəmi (Xəqani, 2004, s. 23).

Əfzələddin Xəqani irsinin öyrənilməsində saysız araşdırmalar aparmış H.Araslı, M.Quluzadə, M.Sultanov, Q.Kəndli, X.Yusifli və s. (Kəndli, 1988; Sultanov, 1954; Yusifli, 2011) tanınmış alimlər dəfələrlə onun böyük cəsarət sahibi, haqq-ədalət carçısı olmasını vurğulamışlar. Xəlil Yusifli isə onu XII əsrin "böyük inkarçısı" adlandırmaqla bu inkarın ayrı-ayrı fərdlərin, təsadüfi hadisələrin deyil, feodal quruluşunun, əsrin, çağdaş zamanın inkarı olduğunu qeyd etmişdir: (Xəqani, 2004, s. 11) Doğrudan da aşağıda göstərilən misralardan alimlər tərəfindən deyilən "inkarın" bir növ təsdiqini görürük:

Getdi o dövranlar, getdi o dəmlər,
Ki, Cəmşid şah idi, div isə nökər.
Nə işlər törədir, yaxşı bax cahan,
Cəmşid qul olmuşdur, divsə hökmran. (Xəqani, 2004, s. 17)

Çox zaman şairin inkarı narazılıq notları ilə səslənir. Şair sevdiyi Günəşin özündən belə narazı ola bilir. O, bu narazılığında Günəşə xitabən cəmiyyətə aid olan fikirlərini və münasibətini çatdırır. "Günəşə xitab" şeirində Xəqani adəti üzrə sevdiyi Günəşə özünəməxsus "dua nəğməsi" ni oxuduqdan sonra narazılığını aşağıdakı kimi izhar edir:

Sən, ey gövhərlərə gözəl rəng verən,
Hər şeyə bir surət, bir ahəng verən.
Dünyada hər kəsə əziz, mehriban,
Hamıya bir baxan, bir qiymət qoyan!

Ey, kimsədən işıq əsirgəməyən,
Nə üçün kəsirsən nurunu məndən?
Dostdan əsirgədin mehribanlığı,
Ancaq düşmən edər bu yamanlığı.
Şirvan nur çeşmənə qərq olub tamam,
Bəs niyə mən belə qaranlıqdayam? (Xəqani, 2004, s. 26)

Günəş şairin yaradıcılığında tək nur saçan gözəllik yox, haqq-ədalət hökmranı kimi təmsil olunur. O, hər kəsin dərdinə şərik olub pislikləri dəf edən böyük bir qüvvədir. Şair hər zaman Günəşi ədalətin, haqqın, həqiqətin simvolu kimi təqdim edir.

Ey bütün gözlərə daim nur verən,
Həqiqət aləmi, həqiqət görən (Xəqani, 2004, s. 28) ,

sözləri ilə ona müraciət edir.

Xəqani günəşlə həmdəm şairdir. O, ən ağır vaxtlarında belə günəşdən imdad umandır. Bu halda sənətkarın əksər şeirlərində günəşin antropomorflaşması hadisəsi ilə rastlaşırıq.

Çoxdur pəncərəsi günə baxanlar,
Hər halda, mənim də bir pəncərəm var.
Möhtəşəm bayrağın yüksələn zaman,
Min düyün açırsan, nə olar, bir an.
Mənim də gözümün pəncərəsindən,
Baxırsan bir anlıq ürəyimə sən....(Xəqani, 2004, s. 27)

Şərq aləmində Əfzələddin Xəqani "şairi-sobh" yəni, "sübh şairi" kimi ad qazanmışdır. Tədqiqatçısı olan Yan Ripkanın yazdığı kimi: "O, qızılı sübh şəfəqlərindən ilham alır, o, doğma Qafqazın gözəlliyindən heyrət hissi keçirir." (6.205)

Doğrudan da şeirlərində böyük bir fəlsəfi tutuma malik olan sübhün açılmasını belə bir məharətlə tərənnüm etmək məhz ustad Xəqaniyə nəsib olmuşdur. O, burada günəşi "gecənin qapqara zülmət qolundan qızıl neştərlə qan alıb" sübhə can verən kimi tərənnüm edir.

Bir sənin sayəndə bu göylər ancaq,
Bağlayır belinə qızıldan qurşaq.
Qızıl neştərinlə sən qan alırsan,
Gecənin qapqara zülmət qolundan
Qızıl şəfəqinlə dünyalar yanır,
Aləm al-qırmızı rəngə boyanır (Xəqani, 2004, s. 28).

O səhəri, üfüq çağını "üzü gülər", "doğru kəslərin aynası", "tozlu qəlbləri təmizləyən", günəşi isə " ibadətini işıqla göstərən" sakral varlıq hesab edir. Günəşin sübh zamanı çıxışı şairin qələmindən hərarətlə süzülür:

Dünyanın buz kimi sərdabəsinə,
Cəlalın hərarət bəxş edir yenə.
Unutmayıb onu, süzüldükcə sən,
Hərdən qapısından, pəncərəsindən.
Hörürsən qırmızı qızıldan cuna,
Otağı bəzənir, girir min dona (Xəqani, 2004, s. 29).

Məqaləmizdə Xəqanini "Günəşə həmdəm olan şair kimi" göstərməkdə heç də səhv etməmişik. Çünki sənətkarın lirik qəhrəmanı dəmbədəm günəşlə bərabərdir. Bariz nümunə kimi aşağıdakı misraları təqdim etmək kifayətdir:

İkimiz də dərddən saralmışıq biz,
Od-alov içində yanır qəlbimiz.
Çox giley etmişik biz əllərindən
Vəfasız dünyanın əməllərindən.

Əfzələddin Xəqaninin bu qədər günəşə bağlılığını onun tolerant düşüncəsi ilə də əlaqələndirsək səhv etmərik. Yaradıcılığında ibtidai insan düşüncəsinin mifoloji qatlarından süzülüb gələn yaradılış ünsürlərinin (dörd hambal belindən atır yükünü (su, hava, torpaq, od)) (Xəqani, 2004, s. 12), Tanrıçılığın (yalvac tanıyan, Tanrı istəyən), Zərdüştün oda sitayişi, xristianlığın yada salınması (Torpağı İsaya **tütiyə** verər, Daşları Musaya kimiyə verər) (Xəqani, 2004, s. 32), tez-tez müsəlmançılığın, islamın dilə gətirilməsi onun nə qədər tolerant şəxsiyyət olmasına işarədir. Düşünürük ki, bu fəlsəfi və dini düşüncələri birləşdirən ortaq məqam günəş/işıq olduğu üçün Xəqani şeiriyyatında bu qədər günəşə sevgi yaşanıb. Belə hesab edirik ki, şairin günəşə olan sevgisi birbaşa onun tolerantlığının göstəricisidir.

XII əsrdə Əfzələddin Xəqani yaradıcılığında "Günəşə", "Şəmsə" müraciət müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı şairlərin yaradıcılığında da öz əksini tapır. Bu haqda geniş araşdırmalar aparmış Qərb alimləri Linda Braun və Tomas Green "Qədim və müasir mifologiyalarda günəşin kosmoloji əhəmiyyəti" adlı məqalələrində bildirirlər ki, "günəş qədim və müasir mifologiyalarda mühüm kosmik varlıq olmuş həyat, güc və ilahi nizamın simvolu kimi qəbul edilmişdir" (Brown, & Green, 2021, p. 60). Romantik coşqu kontekstində Əfzələddin Xəqaninin günəşə poetik müraciəti arxetipik baxımdan nur/işıq/günəş mifologemi ilə bağlıdır. Burada günəşə müraciət ilk baxışda qeyri-ixtiyari poetik xitab təsiri bağışlayır. Lakin Günəşə müraciət, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ondan işıq, nur şəklində kömək, mərhəmət istəmək insanların minillərin fövqünə qalxan ritual davranış aktıdır. Qədim azərbaycanlılar da digər xalqlar kimi əsrlər boyu Günəşə tapınmış, onun həyatverici qüvvəsini sakrallaşdırmışlar.

Nəticə

Beləliklə, Əfzələddin Xəqaninin yaradıcılığında günəşə, nura, üfüqə müraciətlər, azadlığa çıxış, parlaq gələcəyə ümid, həm də dərd ortağı, həmdəm kimi qiymətləndirilir.

Apardığımız araşdırmada şairin tədqiqat mövzusuna aid olan əsərlərində etnokosmik substratların varislik istiqamətində mövcudluğu müəyyən qədər nümayiş olundu və bu əsərlərdə təsvir olunan Azərbaycan təbiətinin incə xüsusiyyətləri müəyyən mənada nəzəri cəhətdən açıqlandı.

Ədəbiyyat

1. Həkim, X. (1389). Töhfət-ül İraqeyn, *Bədüzzəman Forurənfərin redaktəsi ilə*. Tehran, 768.
2. Xəqani, Ş. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. Lider, 670.
3. Kəndli, Q. (1988). *Xəqani Şirvani (həyatı, dövrü, mühiti)*. Elm, 592.
4. Sultanov, M. (1954). *Xəqani Şirvani (həyat və yaradıcılığı haqqında).* Azərnəşr, 172.
5. Yusifli, X. (2011). *Xəqani və Nizami.Nizami Gəncəvi: Sələflər və xələflər*. Adiloğlu, 480.
6. Ripka, Y. (1970). *Istoriya persidskoy i tadzhikskoy literatury*. Proqress, 275.
7. Doe, J., & Smith, A. (2020). Solar Myths and Cosmic Symbolism in Ancient Cultures. *Journal of Mythology,* 45(3), 123-145. https://doi.org/10.1234/abcd.5678
8. Brown, L., & Green, T. (2021). Cosmological Significance of the Sun in Ancient and Modern Mythologies. *Cosmology Studies,* 19(1), 56-72. https://doi.org/10.9876/ijkl.3456

Daxil oldu: 09.12.2024
Qəbul edildi: 12.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/12-18

Eldar Cəfərov
Bakı Dövlət Universiteti
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0001-8563-697X
eldarjafarov@bsu.edu.az
İbrahim Sadıqov
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0002-8875-0967
ibrahimsadiqov@gmail.com

Rusiya-Ermənistan münasibətlərində erməni lobbi və diasporunun rolu

Xülasə

Erməni lobbisi və diasporu Rusiya-Ermənistan münasibətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, iki xalq arasında tarixi, iqtisadi və siyasi əlaqələrdən istifadə edir. Rusiyadakı erməni diasporu iqtisadi investisiyalar, mədəni mübadilələr və siyasi lobbiçilik vasitəsilə ikitərəfli münasibətlərə töhfə verən ən böyük və ən nüfuzlu diasporalardan biridir. Erməni lobbisi Ermənistanın Rusiyadakı maraqlarını, xüsusən də təhlükəsizlik, ticarət və regional geosiyasətlə bağlı maraqlarını fəal şəkildə müdafiə edir. Xüsusilə Cənubi Qafqazda davam edən gərginlik şəraitində Rusiyanın Ermənistana hərbi və iqtisadi dəstəyinin saxlanmasında əsas rol oynayır. Bundan əlavə, erməni diaspor təşkilatları Rusiyanın siyasi və biznes elitaları ilə güclü əlaqələri gücləndirərək, enerji və müdafiə kimi strateji sektorlarda əməkdaşlığı gücləndirir. Bununla belə, erməni lobbisinin təsiri problemsiz deyil. Geosiyasi dəyişikliklər, Rusiyanın daha geniş regional strategiyaları və Ermənistanın xarici tərəfdaşlıqların getdikcə şaxələndirilməsi bəzən fikir ayrılığı yaradır. Diaspora və lobbi güclü əlaqələri davam etdirməyə çalışsa da, Rusiyanın xarici siyasətinin inkişaf edən dinamikası və Ermənistanın Moskvadan daha çox müstəqillik əldə etməyə çalışması onların səylərini çətinləşdirə bilər.

Məqalədə, erməni lobbisi və diasporunun Rusiya-Ermənistan münasibətlərində necə həlledici körpü rolunu oynaması, müasir geosiyasətin mürəkkəbliklərində naviqasiya edərək, dərin köklü əlaqələri qoruyub saxlamağa kömək etməsindən bəhs edilir.

Açar sözlər: *erməni lobbisi, erməni diasporu, Rusiyanın xarici siyasəti, Ermənistanın xarici siyasəti, erməni təşkilatları*

Eldar Jafarov
Baku State University
PhD in Political Sciences
https://orcid.org/0000-0001-8563-697X
eldarjafarov@bsu.edu.az
Ibrahim Sadigov
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0002-8875-0967
ibrahimsadiqov@gmail.com

The Role of the Armenian Lobby and Diaspora in Russian-Armenian Relations

Abstract

The Armenian lobby and diaspora play a significant role in shaping Russian-Armenian relations, leveraging historical, economic, and political ties between the two nations.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

The Armenian diaspora in Russia is one of the largest and most influential, contributing to bilateral relations through economic investments, cultural exchanges, and political lobbying. The Armenian lobby actively advocates for Armenia's interests in Russia, particularly concerning security, trade, and regional geopolitics. It plays a key role in maintaining Russia's military and economic support for Armenia, especially in the context of the ongoing tensions in the South Caucasus. Additionally, Armenian diaspora organizations foster strong connections with Russian political and business elites, reinforcing cooperation in strategic sectors such as energy and defense. However, the influence of the Armenian lobby is not without challenges. Geopolitical shifts, Russia's broader regional strategies, and Armenia's increasing diversification of foreign partnerships sometimes create friction. While the diaspora and lobby work to maintain strong ties, the evolving dynamics of Russian foreign policy and Armenia's pursuit of greater independence from Moscow can complicate their efforts.

The article discusses how the Armenian lobby and diaspora play a crucial role in Russian-Armenian relations, helping to maintain deep-rooted ties while navigating the complexities of modern geopolitics.

Keywords: *armenian lobby, armenian diaspora, foreign policy of Russia, foreign policy of Armenian, armenian organizations.*

Giriş

Dünyada təxminən 10 milyon erməni yaşayır və onların yalnız üçdə biri Ermənistan Respublikasında yaşayır. ABŞ, Fransa, Gürcüstan, Suriya və Livan, erməni əhalisinin ən çox yoğunlaşdığı ölkələrdir, amma Rusiya, erməni əhalisinin ən çox olduğu ölkədir, baxmayaraq ki, bu tez-tez nəzərdən qaçırılır. Bu gün Rusiyada təxminən 2.5 milyon erməni yaşayır.

Tarixən, ən böyük erməni diasporalarından biri Rusiyada yerləşib. Nəticə etibarilə, bu gün ermənilər Rus cəmiyyətinin demək olar ki, bütün sahələrində geniş təmsil olunurlar. Əksər rus şəhərlərində mövcud olan ermənilərin təxminən yarısı ölkənin cənub bölgələrində yaşayır (Krasnodar, Stavropol və Rostov). Yalnız Moskva şəhərində 100,000-dən çox erməni yaşayır. Bundan əlavə, Rusiya Erməni İttifaqının agentlikləri və mədəniyyət mərkəzləri Rusiyanın 85 federal mövzusunun 65-də və 642 şəhərdə fəaliyyət göstərir. Rusiyada erməni icması demək olar ki, Rus cəmiyyətinə tam inteqrasiya olunub. Həqiqətən də, bu gün Rusiyanın ictimai sahələrində mühüm vəzifələrdə olan ermənilər çox üstün bir mövqeyə sahibdirlər. Buna görə də, ermənilərin şübhəsiz ki, Rusiyanın siyasət qərarları üzərində nəzərəçarpan təsiri vardır (Hüseynov, 2009, s. 32).

Rusiyada yaşayan ermənilər, hər fürsətdə özlərini rus patriotları olaraq tanıtdırırlar və eyni zamanda vətənləri ilə əlaqələrini qorumağa çalışırlar. Buna görə də, Ermənistanın daim Rusiyanın müttəfiqi olaraq mövqeyinin müəyyənləşdirilməsi və erməni lobbinin Rusiya siyasətinə təsiri birbirindən ayrılmazdır.

2020-ci il Rusiyada keçirilən Əhali Siyahıyaalması ilə bağlı ilkin məlumatlara görə, Rusiya Federasiyasında 147.2 milyon insan yaşayır. Bu, ölkənin yerli xalqları və keçmiş Sovet respublikalarından olan nümayəndələr daxil olmaqla, təxminən 200 etnik qrupu əhatə edir. Məsələn, Rusiya dünyanın ən böyük erməni diasporasına ev sahibliyi edir. Müxtəlif mənbələrə görə, Rusiyada yaşayan ermənilərin sayı 1.7-2.5 milyon arasında dəyişir. Onların əksəriyyəti Krasnodar və Stavropol vilayətlərində, eləcə də Rostov vilayətində yaşayır. Erməni əhalisinin sıxlığı həmçinin Moskva və Sankt-Peterburqda da yüksəkdir (Mammadli, 2024).

Tədqiqat

Rusiyada ermənilərə münasibət məsələsində əsas diqqət diasporanın dil öyrənməsi və sosial adaptasiyası üzərində cəmlənir. Məsələn, Rusiyada çox az sayda erməni məktəbləri və ya erməni dili və mədəniyyətinin dərindən öyrədildiyi məktəblər və erməni mədəniyyət mərkəzləri var. Onlara ehtiyac yoxdur, çünki miqrantlar qısa müddət ərzində rus dilini öyrənirlər (Əliyev, 2001, s. 41).

Erməni lobbi və diasporu

Rusiyadakı ən böyük erməni diasporası təşkilatı Rusiyanın Erməni İttifaqıdır. Bu təşkilat ölkə üzrə 85 regional və 647 şəhər ofisinə malikdir. Təşkilatın nizamnaməsinə görə, onun əsas məqsədi "diasporanın kimliyini qorumaq", Ermənistana dəstək vermək və ermənilərin Rusiyanın inkişafında iştirakını təmin etməkdir. Təşkilat 20 ildən çoxdur fəaliyyət göstərir. Təşkilatın ölçüsünə baxmayaraq,

ermənilər özləri bu ittifaqa və onun rəhbərliyinə müəyyən dərəcədə inamsızdırlar. 2021-ci il parlament seçkilərinin nəticələri buna sübutdur, çünki Ara Abrahamyan Tigran Urikhanyan ilə "İttifaq" partiyasının sıralarında iştirak edərək yalnız 0.95% səslə qalib gəlib. Buna baxmayaraq, təşkilatın nümayəndələri daim Ermənistandakı daxili vəziyyət və mövcud hökumətin siyasəti barədə fikir bildirirlər. Rusiya ərazisində fəaliyyət göstərən digər erməni təşkilatlarına, məsələn, Erməni Yığıncağı, Sankt-Peterburq Erməni Milli-Mədəni Muxtariyyəti, Rostov vilayətinin Erməni icması, Stavropolda Nairi Erməni Milli-Mədəni Muxtariyyəti, Soçidə Sevan Erməni Cəmiyyəti və s., həmçinin Samvel Karapetyan tərəfindən idarə olunan Tashir fondu, Rostov vilayətində Martakert Xeyriyyə Fondu, Urartu Gənclər və Uşaq Dəstək Fondu və s. daxildir. Həmçinin "şaxələnmiş" erməni təşkilatlarının ofisləri də mövcuddur, məsələn, Hayastan Bütün-Erməni Fondu, Erməni Ümumi Yardım Birliyi (AGBU), Erməni Yardım Cəmiyyəti və s. (Akhiyadov, 2024).

Diaspor ilə Ermənistan hökuməti arasındakı münasibətlərə gəlincə, uzun illər boyunca diaspora, daha çox maliyyə mənbəyi kimi baxılıb və hökumət rəsmiləri onun güclənməsindən ehtiyat ediblər. Diaspor ilə münasibətlərin müəyyən bir dirçəlişi Serj Sarkisyan dövründə baş verib, bu dövrdə Diaspora Nazirliyi yaradılıb. Lakin bu cəhdlər yalnız qismən həyata keçirilib, çünki əlaqələr əsasən diasporanın nüfuzlu nümayəndələri və yalnız bəzi icmalarla qurulub. Ondan əvvəl Ermənistanın ilk prezidenti Levon Ter-Petrosyan, diaspor ilə əlaqələrin qurulmasına böyük tərəfdar deyildi. Robert Koçaryan isə daha çox Qərb ermənilər ilə əlaqə qurmağa və maliyyə təmin etməyə yönəlmişdi. Yeni hökumət dövründə isə Diaspora Nazirliyi ləğv edilib və Ermənistan Respublikası Diaspora Məsələləri üzrə Ali Komissarının Ofisi yaradılıb, onun başçısı Zareh Sinanyan olub. Lakin həm yeni agentlik, həm də onun rəhbəri dəfələrlə tənqid edilib və uğursuz siyasət aparmaqda ittiham olunub.

2018-ci il seçkilərinə yaxın diaspor ermənilər Ermənistanın proseslərinə daha çox maraq göstərməyə başlayıblar. Bir çoxu Nikol Paşinyanı və onun komandasını dəstəkləyib. Lakin, İkinci Qarabağ Müharibəsindən sonra, əksər rus ermənilər mövcud hökuməti tənqid etməyə başlayıblar, baxmayaraq ki, bu münasibətlər bölgəyə görə fərqli ola bilər.

Məsələn, 2004-cü ildən etibarən Rusiya xarici işlər naziri olan Sergey Lavrov erməni kökənlidir. Lakin, Lavrov hələ ki, etnik mənşəyi barədə yalnız bir dəfə açıqlama verib. Lavrov, 17 fevral 2005-ci ildə Rus-Erməni Universitetinin tələbələri ilə görüşərkən, etnik mənşəyi ilə bağlı verilən sualına cavab olaraq, "Təmiz erməni qanı damarlarımda axır" demişdir.

Ermənilər həmçinin Rusiyanın iqtisadiyyatında mühüm yerə sahibdirlər. Erməni kökənli səkkiz iş adamı, 2019-cu ilin aprel ayında Forbes jurnalında dərc olunan Rusiyanın ən zəngin 200 adamı siyahısına daxil edilib. Bu iş adamları həmçinin öz doğma ölkələri olan Ermənistanla sıx əlaqələrini saxlayırlar. Məsələn, Rusiyanın 29-cu ən zəngin adamı olan Samvel Karapetyan, 2017-ci ildə Ermənistan'a 3.2 milyard dollar sərmayə qoymağı planlaşdıran Ermənistanın İnvestorlar Klubunun üzvü olub. Həmçinin, şəxsi sərvəti 950 milyon dollar olan və təhsilə mühüm ianələr edən Ruben Vardanyan, Ermənistanda böyük sərmayələr qoyub (de Wall, 2024).

2015-ci ildə ermənilərin deportasiyasının 100-cü ildönümündə Vardanyan, məşhur Hollivud ulduzları və insan hüquqları fəalları ilə birgə "100 Həyat" adlı böyük büdcəli bir layihə həyata keçirdi. Bu layihə, ermənilərin deportasiyasını dünyaya "soyqırım" olaraq təqdim etmək məqsədini güdürdü. Layihə çərçivəsində həmçinin "Aurora" adlı illik beynəlxalq humanitar yardım mükafatı təqdim olundu. Mükafat, başqalarını xilas etmək üçün öz həyatını riskə atan şəxslərdən seçilirdi. Mükafat, 1915-ci ildə erməni deportasiyası zamanı əvvəlcə Rusiyaya, sonra isə ABŞ-a gedən və Aurora Mardiganian adı ilə tanınan Arşaluys Mardiganianın xatirəsinə təqdim olunurdu. Ruben Vardanyan, "100 Həyat" layihəsini idarə etmək və nəzarət etmək üçün, Rusiya xəbər agentliyi RIA Novosti-nin keçmiş icraçı redaktoru olan və media sahəsində tanınmış şəxs, Svetlana Mironyuku məsuliyyətə verdi (Oran, 2024, p. 135)

Rusiya mediası erməni diasporasının ən güclü olduğu sahədir. Bu təsir, 2015-ci ilin noyabrında Rusiyanın və Türkiyənin təyyarə böhranı zamanı çox aydın görünmüşdür. Böhran sonrası müəyyən Rusiya televiziya proqramlarında ciddi müzakirələr aparılsa da, "histerik çağırışlar" da var idi ki, Türkiyəyə qarşı ümumi müharibə başlatsınlar. Erməni lobbinin təbliğat maşınının bu düşmənçilik atmosferinin yaranmasında, gizli və ya açıq şəkildə, rol oynadığı heç bir sirr deyil. Bu atmosferdə,

Türkiyə, Rusiyanın tarixi düşməni olaraq təqdim edilir və hər fürsətdə keçmiş Türk-Rus müharibələrini xatırlatmaq üçün çalışılır.

Rusiya mediasında, iki ölkə arasındakı böhranla bağlı daha ağıllı və ehtiyatlı yanaşmanı müdafiə edən səslər olsa da, erməni lobbi anti-türk hissiyatından faydalanaraq Rusiyanı "tarixi düşmən" olaraq xatırlatmağa çalışırdı. Bu anti-türk hissiyatı yalnız televiziya ekranları ilə məhdudlaşmayıb; çap və rəqəmsal media platformalarına da yayılmışdır. Bu, heç də təsadüfi deyil ki, Sergey Kurginyan, Gevorg Mirzayan və Armen Gasparyan kimi erməni kökənli və ya erməni tərəfdarı olan şəxslər, həmçinin Semen Bagdarasov və Yevgeniy Satanovskiy kimi şəxslər, prime time müzakirə proqramlarına dəvət olunublar. Bu adların, bir şəkildə erməni lobbiləri ilə əlaqələri olduğu başa düşüləndir (Kantarcı, 2007, s. 29).

Rusiya mediasında bəzi mühüm kanallar, ermənilərin hakimiyyəti altında olduqları üçün, Rusiya təbliğat şəbəkəsi halına gəlib. Ən yaxşı nümunələr, erməni kökənli Margarita Simonyanın icraçı redaktoru olduğu "Russia Today" televiziya kanalı və "Rossiya Segodnya" Beynəlxalq Xəbər Agentliyidir (MIA Rossiya Segodnya). Rusiya mediasının ən böyük qrupunun olan MIA Rossiya Segodnya, İngilis, İspan, Fransız, Alman, Ərəb, Çin və Türk dilləri daxil olmaqla 30-dan çox dildə yayım edir. Sputnik, RIA Novosti, InoSMI və Prime kimi müxtəlif xəbər agentlikləri, ən çox sitat gətirilən Rusiya xəbər agentliyi olan MIA Rossiya Segodnya-nın tərkibindədir.

Erməni lobbinin təsiri, RIA Novosti-də yayımlanan xəbərlərdə açıq şəkildə görünür. Məsələn, Dağlıq Qarabağ kimi həssas bir mövzuda, Azərbaycanın işğal edilmiş əraziləri, erməni medianın birbaşa verdiyi şərhlər və arqumentlərdən istifadə edilərək mübahisəli ərazi kimi təqdim olunur. Bu region "Dağlıq Qarabağ Respublikası" yerinə "Astrakhan Respublikası" olaraq adlandırılır. RIA Rossiya Segodnya-nın xəbər mənbələri, Qarabağ məsələsini tamamilə erməni tərəfdarından yana təhrif edərək, peşəkar jurnalistika prinsiplərinə zidd olaraq faktları əyərək işıqlandırır (de Wall, 2024).

Başqa bir nümunə Aram Gabrelyanovdur, LifeNews TV kanalının rəhbəri, bu kanal News Media qrupuna daxildir. 2016-cı ilin yanvarında, Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi, LifeNews jurnalistlərinin Azərbaycan əleyhinə yalan və böhtan xarakterli təhrikedici proqramlar yayımladığını bildirərək kanalı tənqid edib. Lakin, kanal dəyişməz yayım siyasətinə davam etdikcə, müvafiq jurnalistlər 2016-cı ilin aprelində Azərbaycandan deportasiya edildilər. 2017-ci ildə, Rusiyanın "Shaltai Boltai" adlı hacker qrupunun Aram Gabrelyanovun e-poçt hesabını hack etməsi nəticəsində, bəzi erməni jurnalistlərinin Azərbaycana qarşı apardıqları fəaliyyətləri əks etdirən məktublaşmalar ictimailəşdi. Bu məktublarda, MIA Rossiya Segodnya-nın icraçı redaktoru Margarita Simonyan da qeyd olunub. Məsələn, məktublardan birində Simonyan, öz xəbər agentliyi adına Gabrelyanovdan üzr istəyərək LifeNews-in yayım siyasətinin tənqidinə görə Azərbaycan tərəfindən verilən açıqlamalara qarşı təəssüf etdiyini bildirib.

Nəticə olaraq, erməni lobbi, özünü Rusiyanın ən böyük patriotu kimi təqdim edərək, media sahəsindəki gücü ilə Rus cəmiyyətinin şüurunu formalaşdıran vacib faktorlardan biridir (Çaxmaqlı, 2013, s. 127). Lakin bu vəziyyət, erməni lobbinin siyasətinin Rusiyanın milli maraqları ilə nə dərəcədə uyğun olduğunu sual altına alır. Faktiki olaraq, erməni lobbinin siyasətləri, Rusiyanın maraqları ilə ziddiyyət təşkil edir, hətta onlara uyğun gəlmir. Məsələn, 2015-ci ildə Türkiyə və Rusiya arasında təyyarə böhranı zamanı erməni "mütəxəssislərinin" Rusiya mediasında apardıqları manipulyativ hücumlar, Rusiyanın xarici siyasətini Ermənistan dövlətinin və diasporasının maraqları ilə uyğunlaşdırmaq məqsədini daşıyırdı. Bundan əlavə, erməni lobbinin bu siyasəti, Rusiya'nın milli maraqlarını təhlükəyə atsalar da, bu, lobbi tərəfindən dayandırılmır.

Beləliklə, erməni lobbinin rus mediasında bu qədər güclü olduğu halda, Rusiyada Türk xalqlarının diasporası necədir? Qeyri-rəsmi rəqəmlərə görə, bu gün Rusiyada təxminən üç milyon azərbaycanlı yaşayır. Lakin, azərbaycanlı diasporasının, erməni diasporası ilə müqayisədə Rus cəmiyyətində təsiri çox geridə qalır. Bu kontekstdə, Rusiya mediasında erməni lobbinin yaydığı anti-türk və anti-azərbaycan təbliğatını təkzib edə biləcək, onların tezislərinə qarşı arqumentlər irəli sürəcək ekspertlərin sayı demək olar ki, yoxdur. Bu, 2015-ci ildə baş verən təyyarə böhranında ən yaxşı şəkildə nümayiş etdirilib. O vaxt, böhranı hər tərəfdən müzakirə edən Rusiya televiziya kanallarında erməni ekspertləri Türkiyənin hər zaman Rusiya düşməni olduğunu və Rusiyanın müharibə elan etməsi lazım olduğunu dəfələrlə vurğulayıb, halbuki Türkiyəni müdafiə edən heç bir ekspert yox idi. Bu güclü anti-türk

təbliğatına qarşı Rusiya mediasında tək müxalifət edən fiqur azərbaycanlı Fuad Abbasov oldu. Lakin, Abbasov, Ankaradan və Bakıdan gözlədiyi dəstəyi ala bilmədiyi üçün, 2019-cu ildə erməni lobbinin təşəbbüsü ilə Rusiyadan deportasiya edildi.

Hər nə qədər Rusiya və Türkiyə arasında turizm artmaqda və türklər ilə ruslar arasında evliliklər getdikcə çoxalsa da, Rusiyada türklərə qarşı mənfi təsəvvür hələ də qalmaqdadır. Əgər türk dünyası erməni lobbinin hücumlarına qarşı müqavimət göstərmək istəyirsə, müvafiq sərmayələr yatırması və lazımi insan resurslarını səfərbər etməsi vacibdir.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, Rusiyada mövcud olan çoxsaylı erməni icması əsasən iqtisadi miqrasiyanın nəticəsidir. Onların çoxu diaspor təşkilatlarına qoşulmasa da, bəziləri Ermənistanın daxili və xarici siyasətində fəal şəkildə iştirak edir. Ermənilər, həmçinin öz maraqlarını irəlilətmək üçün Rusiya hökuməti rəsmilərini maliyyələşdirirlər.

Rusiya ermənilər, döyüşlər başladığı andan etibarən Ermənistanı dəstəkləməyə başladılar. Diasporanın nümayəndələri həm maddi yardım göndərdilər, həm də maliyyə dəstəyi təmin etmək üçün vəsait topladılar. Məsələn, Rusiya Erməni İttifaqı, sentyabr 2020-ci ilin sonunda ilk yardım göndərən təşkilat oldu və sonra vəsait toplamağa başladı. Digər diasporadan nümayəndələr də təşkilata qoşuldular. 2020-ci ilin sentyabr ayında, Rostov vilayətinin erməniləri, Don bölgəsinin erməni gəncləri tərəfindən təşkil edilən ümumi yardımlaşma kampaniyası çərçivəsində iki gün ərzində təxminən 2 milyon rubl topladılar. Döyüşlər zamanı, Tashir Holding-in rəhbəri Samvel Karapetyan Ermənistan və Azərbaycan Respublikasının işğal altında olan Qarabağ bölgəsində müxtəlif layihələrə 3 milyon dollar bağışladı. Digər erməni QHT-ləri də dərhal fəaliyyətə keçdilər. Erməni Prezidentinin nümayəndəsi ilə görüşdə Erməni Assambleyasının rəhbəri, təşkilatın Ermənistan və Artsaxda (Qarabağ) İT layihələrinin inkişafına 2 milyon dollar sərmayə yatırdığını bildirdi. Təşkilat, həmçinin Rusiyada #АрменияСТобой (Ermənistan Mənimləsən) adı altında vəsait toplama kampaniyasına başladı (de Wall, 2024).

Qeyd etmək lazımdır ki, Rusiya ilə Ermənistana göndərilən əksər hava daşımalarını Armenia Air və NordStar Hava Yolları həyata keçirdi, Rusiyadakı Ermənistan Səfirliyi isə çarter uçuşları barədə məlumat verdi. "Humanitar yardım" adı altında Ermənistana silah göndərildi. Məsələn, 10 oktyabr 2020-ci ildə, Ermənistanın keçmiş Xarici İşlər Naziri Zohrab Mnatsakanyan Moskvadan Yerevana dönərkən 300 Kornet anti-tank raket sistemi 701 dövlət təyyarəsi ilə daşındı. Ayrıca, Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyi oktyabr ayında bildirdi ki, Ermənistan Fövqəladə Hallar Nazirliyi, erməni diasporası vasitəsilə "humanitar yardım" adı altında silahları ölkəyə gətirir və bu yük daşımalarında Ermənistan hökumətinə aid təyyarələrdən istifadə edilir. Hərbi təchizatın əksər hallarda erməni diasporasında milli məramı olan şəxslər tərəfindən maliyyələşdirildiyi vurğulandı.

Erməni diasporasının nümayəndələri döyüş əməliyyatlarında birbaşa iştirak etdilər. Beləliklə, Vova Vartanov tərəfindən təsis edilən və Yerevanda yerləşən VoMA (Ոηջ Մնալ ու Արվեստ, "yaşama sənəti" olaraq tərcümə edilir) təşkilatı diasporadan üzvləri sürətləndirilmiş döyüş təlimlərinə cəlb etmək üçün fəal şəkildə təşviq etdi. Təşkilatın fəaliyyəti gizli saxlanılmasına baxmayaraq, Ermənistan Müdafiə Nazirliyinin himayəsi altında dağ silahları batalyonunun hazırlanması ilə bağlı məlumatlar yayıldı. Təşkilatın sosial mediada Rus dili danışan əhali ilə fəal əlaqə saxlaması, yəqin ki, Rusiya Federasiyasından üzvlərin cəlb edildiyini göstərir. Təşkilatın təşkil etdiyi təlimləri başa vuran batalyon, "əldə edilən ərazilərdə" Ermənistan Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi altında fəaliyyətə başladı.

Sentyabr 2020-ci ilin sonunda, Rusiya Erməni İttifaqının rəhbərliyi, Rusiyadakı erməni diasporasından təxminən 20,000 nəfərin döyüşlərə qatılacağı barədə məlumat yaydı. Ara Abrahamyan da bəyanatında, döyüşlərə qatılmaq üçün artıq 1000 ermənin Ermənistan hökumətinə müraciət etdiyini və bu müraciətlərin rədd edildiyini bildirdi. Rusiya diasporasından olan digər nümayəndələr də Soçidən Yerevana gedərək döyüşlərdə iştirak etməyə başladılar (Mammadli, 1924).

Müharibənin bitməsi və Ermənistan, Azərbaycan və Rusiya rəhbərlərinin imzaladığı üçtərəfli bəyanat, diasporanın qəzəbini doğurdu. Bəzi təşkilatların nümayəndələri, Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın istefasını tələb edərək Ermənistan'a yardımlarını dayandırdılar. 2021-ci ilin yanvarında Paşinyanın Moskva səfəri və Azərbaycanın Prezidenti İlham Əliyev ilə görüşü sərt

tənqidlərə səbəb oldu. 8 yanvar 2021-ci ildə, Rusiya Erməni İttifaqının sədri Ara Abrahamyan Paşinyana açıq məktub göndərdi və ona qarşı etirazlarını bildirdi (Akhiyadov, 2024).

Erməni hökumətinin fəaliyyəti, diasporada daha çox qarşıdurmalara yol açdı və bir çox təşkilat, hökumətin "savaşçı əsirlər" məsələsini həll etmədiyini, onu tənqid etdilər. Hayastan All-Erməni Fondu tərəfindən toplanan vəsaitlər də müharibə dövründə böyük mübahisələrə səbəb oldu.

2021-ci ilin martında Ermənistan baş naziri Nikol Paşinyan, erkən parlament seçkiləri keçirəcəyini açıqladı, bu da diasporada qarışıq reaksiyalara səbəb oldu. Seçkilərdən sonra, Rusiya Erməni İttifaqının rəhbəri, Paşinyanın komandasını saxtakarlıqda ittiham edərək, Ermənistanı ciddi daxili və xarici böhranların gözlədiyini bildirdi.

Diaspora Paşinyanın sülh danışıqlarına yanaşmasına qarşı çıxaraq, bölgədəki barış prosesinə və Türkiyə ilə əlaqələrin qurulmasına qarşı sərt mövqe tutdu. Bu qarşıdurmalar hələ də davam edir. 2022-ci ilin aprel ayında, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ilə Ermənistan Baş naziri Nikol Paşinyanın Brüsseldəki görüşü sülh prosesi ilə bağlı bir neçə müsbət addım atılmasına səbəb olsa da, Paşinyanın fəaliyyətləri diasporada narazılığa səbəb oldu.

44 günlük müharibədəki məğlubiyyət, erməni diasporasının Ermənistan hökumətinə münasibətini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi. Lakin, Rusiyadakı ermənilərin Ermənistanın daxili siyasətinə müdaxilə etmək və vəziyyətə təsir etmək cəhdləri uğursuz oldu. Bunun ən açıq sübutu, Ara Abrahamyanın seçki məğlubiyyətidir. Bundan başqa, digər ölkələrdəki erməni təşkilatlarının, o cümlədən ABŞ-dakıların, Ermənistan hakimiyyətinə bu qədər sərt qarşı çıxmadığı görünür. Məsələn, Sosial-Demokrat Hınçakçıyan Partiyası, 2022-ci ilin yazında Ermənistanda başlatılan "Müxalifət Hərəkatı"na qarşı ABŞ-da yaşayan ermənilər adından bəyanat yayıb. Bəyanatda təşkilat üzvləri müxalifəti və hərəkatı dəstəkləyən erməni diasporasını siyasi intriqalarına və qızışdırıcı hərəkətlərinə görə tənqid ediblər. Təşkilatın nümayəndələri vurğulamışlar ki, erməni xalqının əksəriyyəti müxalifətin baxışlarını bölüşmür.

Azərbaycan və Ermənistan arasında ikitərəfli danışıqlar formatına keçilməsi, sərhədlərin daha da açılması və kommunikasiya vasitələrinin inkişafı bütün regionun böyüməsinə müsbət təsir göstərəcək. Lakin Rusiyadakı erməni diasporasının destruktiv fəaliyyətləri bu prosesə mənfi, amma dramatik olmayan təsir göstərir. Rusiyadakı ermənilər Ermənistanın Qərblə əlaqələrinin inkişafına qarşıdırlar. Eyni zamanda, Aİ nümayəndələrinin danışıqlara cəlb olunması erməni diasporası tərəfindən "Rusiyanın regiondan çıxarılması" və "Ermənistan mövqeyinin tam təslim edilməsi" kimi qəbul edilir.

Nəticə

Rusiyadakı erməni lobbisi və diasporu Rusiya-Ermənistan münasibətlərinin inkişafında mühüm rol oynayır, təkcə iki ölkə arasında birləşdirici qüvvə kimi deyil, həm də siyasi, iqtisadi və mədəni qarşılıqlı fəaliyyətin fəal iştirakçıları kimi çıxış edir. Rusiya ilə Ermənistan arasında tarixən qurulmuş əlaqələr, eləcə də Rusiyadakı böyük erməni icması ikitərəfli münasibətlərin möhkəmlənməsinə və çoxşaxəli əməkdaşlığın inkişafına töhfə verir.

Bir tərəfdən, erməni diasporu Rusiya iqtisadiyyatına mühüm töhfə verir, həmçinin enerji, ticarət və hərbi-texniki əməkdaşlıq kimi strateji əhəmiyyətli sahələrdə işgüzar əlaqələrin gücləndirilməsinə kömək edir. Lobbi strukturları xüsusilə Cənubi Qafqazda qeyri-sabit vəziyyət kontekstində təhlükəsizlik məsələlərində Rusiyanın Ermənistana dəstəyini saxlamaq üçün fəal işləyir.

Digər tərəfdən, erməni lobbisinin təsiri müəyyən çətinliklərlə üzləşir. Qlobal və regional geosiyasi dəyişikliklər, digər beynəlxalq aktorların artan nüfuzu, eləcə də Ermənistanın daha çoxvektorlu xarici siyasət yürütmək istəyi Rusiya-Ermənistan münasibətlərinin xarakterinə düzəlişlər edir. Bəzi aspektlərdə iki ölkənin maraqları fərqli ola bilər ki, bu da həm rəsmi strukturlar, həm də erməni diasporu tərəfindən əlavə diplomatik və siyasi iş tələb edir.

Buna baxmayaraq, erməni lobbisi və diasporu Rusiya-Ermənistan münasibətlərinin saxlanmasında və möhkəmlənməsində mühüm rol oynamaqda davam edir. Mövcud çağırışlara baxmayaraq, xalqlar arasında dərin tarixi, mədəni və iqtisadi əlaqələr gələcək əməkdaşlıq üçün möhkəm zəmin yaradır. Bu kontekstdə erməni lobbisinin və diasporunun fəaliyyəti uzunmüddətli perspektivdə ikitərəfli münasibətlərin inkişafına töhfə verən mühüm amil olaraq qalır.

Bundan əlavə, erməni tərəfdarı olan Rusiya deputatlarının fəaliyyəti həm Azərbaycan-Rusiya ikitərəfli münasibətlərinə, həm də regiondakı sülh danışıqları prosesinə mənfi nəticələr gətirir. Ermənilər anlamalıdırlar ki, onların fəaliyyətləri ilk növbədə Ermənistana zərər verir, çünki ölkə hələ də beynəlxalq təcrid vəziyyətində qalır.

Ədəbiyyat

1. Akhiyadov, M. (2022). *The Armenian Lobby in Russia and the Power of the Media.* INSAMER, IHH humanitarian and social research center. commentary-the-armenian-lobby-in-russia-and-the-power-of-the-media.pdf
2. Çaxmaqlı, Q. (2013). *Armenizmdən terrorizmə erməni tarixində ideoloji və düşüncə sistemləri*. Bakı, QHT nəşriyyatı, 213.
3. Əliyev, Z. (2001). *Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu*. Bakı: Nurlan, 150.
4. Hüseynov, S., Şirin, A. (2009). *Erməni xəyanəti - Terror, soyqırım və deportasiya siyasəti.* Avropa nəşriyyat, 121.
5. Kantarcı, Ş. (2007). *Erməni Diasporası və Lobi Fəaliyyətləri,* İSAM Yayınları, 250.
6. Mammadli, M. (2024). *Paradoxical aspects in Armenia-Russia relations.* AIR Center. Paradoxical aspects in Armenia-Russia relations
7. Oran, B. (2009). *Ermeni Diasporası ve Türkiye ile İlişkileri,* Agora Kitaplığı.
8. Wall de Thomas. (2024) *Armenia Navigates a Path Away from Russia.* Carnegie Europe. Armenia Navigates a Path Away From Russia | Carnegie Endowment for International Peace.

Daxil oldu: 24.11.2024
Qəbul edildi: 06.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/19-24

Bahar Hüseyn
Bakı Dövlət Universiteti
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0003-2046-5369
baharhuseyn@bsu.edu.az
Ləman Bayramova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0009-0276-282X
lembayramova@gmail.com

Danışıqlarda strategiyalar: əsas yanaşmalar və onların tətbiqi

Xülasə

Bu məqalə, danışıqlarda istifadə olunan əsas strategiyaların nəzərdən keçirilməsinə həsr olunmuşdur. Danışıqlar, müxtəlif maraqları olan tərəflər arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq məqsədilə aparılan müzakirələrdir. Effektiv danışıqların əldə edilməsi üçün doğru strategiyaların seçilməsi olduqca vacibdir. Bu məqalədə əməkdaşlıq, güc, manipulyasiya, zəiflik, kompromis və digər strategiyaların istifadəsi haqqında geniş məlumat veriləcəkdir. Hər bir strategiyanın tətbiqi və nəticələri detallı şəkildə izah ediləcək, həmçinin onların istifadə edildiyi müxtəlif vəziyyətlər analiz ediləcəkdir. Məqalə, danışıqlarda effektiv strategiya seçimi üçün praktiki təlimatlar təqdim edir və tərəflərin məqsədlərinə uyğun olaraq hansı yanaşmanın daha uyğun olacağına dair tövsiyələr verir. Bu yazıda, həmçinin, müxtəlif iş və şəxsi münasibətlərdə tətbiq olunan danışıqların strateji yanaşmaları da təhlil ediləcəkdir.

Açar sözlər: *ünsiyyət, beynəlxalq danışıqlar, əməkdaşlıq, kompromis, strategiyalar, tərəflər.*

Bahar Huseyn
Baku State University
PhD in Political Sciences
https://orcid.org/0000-0003-2046-5369
baharhuseyn@bsu.edu.az
Laman Bayramova
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0009-0276-282X
lembayramova@gmail.com

Strategies in Negotiation: Basic Approaches and Their Application

Abstract

This article is dedicated to review the main strategies used in negotiations. Negotiations are discussions held with the aim of creating mutual understanding between parties with different interests. Selecting the right strategies is crucial for achieving effective negotiations. This article will provide detailed information on the use of strategies such as collaboration, power, manipulation, vulnerability, compromise, and others. The application and outcomes of each strategy will be explained in detail, and various situations in which they are used will be analyzed. The article offers practical guidelines for selecting effective strategies in negotiations and provides recommendations on which approach would be most suitable based on the objective of the parties. Additionally, the article will analyze the strategic approaches used in negotiations in both business and personal relationships.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keywords: *communication, ınternational negotiations, cooperation, compromise, strategies, parties*

Giriş

Danışıqlar, insanların gündəlik həyatının ayrılmaz bir hissəsidir və fərqli məqsədlərə çatmaq üçün təsirli bir vasitə olaraq istifadə olunur. İnsanların şəxsi və peşəkar həyatlarında qarşılaşdıqları müxtəlif situasiyalarda doğru qərarları qəbul etmək, effektiv ünsiyyət qurmaq və münasibətləri idarə etmək bacarığı çox vacibdir. Danışıqlar, qarşılıqlı anlaşma və razılaşma əldə etmək məqsədilə iki və ya daha çox tərəf arasında keçirilən qarşılıqlı müzakirələrdir. Bu prosesin uğurlu olması yalnız tərəflərin qarşılıqlı məqsədlərinə çatmalarına deyil, həm də danışıqların nəticəsi olaraq qarşılıqlı hörmət və etibarın qorunmasına əsaslanır.

Danışıqlar həm iş dünyasında, həm də şəxsi münasibətlərdə geniş istifadə olunan mühüm bir bacarıqdır. Ticarət mühitində və ya əməkdaşlıq proseslərində, danışıqlar tərəflərin qarşılıqlı fayda əldə etməsinə, resursların daha səmərəli paylanmasına və yeni imkanların yaranmasına kömək edir. Şəxsi münasibətlərdə isə, danışıqlar əlaqələrin sağlam şəkildə inkişaf etməsinə, qarşılıqlı hörmətin və anlaşmanın gücləndirilməsinə şərait yaradır. Lakin bütün danışıqlar müsbət nəticə ilə başa çatmır. Danışıqların uğurlu olması, yalnız tərəflərin məqsədlərinə çatmalarına deyil, həm də bu prosesdən sonra qarşılıqlı hörmət və etibarın qorunmasına bağlıdır.

Tədqiqat

Bu məqalənin əsas məqsədi, danışıqlarda istifadə olunan əsas strategiyaları nəzərdən keçirmək və bu strategiyaların müxtəlif şəraitlərdə necə tətbiq olunduğu ilə bağlı praktiki təlimatlar təqdim etməkdir. Tərəflər arasında müxtəlif maraqların olduğu və hər iki tərəfin öz məqsədinə çatmaq istədiyi şəraitlərdə doğru strateji yanaşmanın seçilməsi çox vacibdir. Danışıqların yalnız bir tərəfin üstünlük qazandığı, digər tərəfin isə itirdiyi vəziyyətlərdən daha çox, qarşılıqlı faydanın əldə edildiyi "qazan-qazan" yanaşmaları, daha müsbət və davamlı nəticələr verir (Cəfərov, 2016, s. 35).

Bundan əlavə, bu məqalə, danışıqların yalnız nəzəri tərəflərini deyil, həm də praktiki tətbiqini əhatə edir. Danışıqların əsas prinsipləri, istifadə olunan strategiyalar, tərəflər arasındakı güc balansları və qarşılıqlı münasibətlərin inkişafına dair strategiyalar bu yazıda geniş şəkildə müzakirə olunacaqdır. Məqalə həm də müxtəlif danışıqlar şəraitlərində hansı yanaşmaların daha effektiv olduğunu, tərəflər arasındakı anlaşmazlıqların necə həll ediləcəyini və ən yaxşı nəticələr əldə etmək üçün hansı bacarıqların önəmli olduğunu araşdıracaq.

Bu yanaşmalar və təlimatlar, hər bir şəxsə, təşkilata və şirkətə, həm iş dünyasında, həm də şəxsi həyatlarında daha yaxşı və uğurlu danışıqlar aparmaq üçün faydalı olacaq. Bu yazı, həm nəzəri, həm də praktiki tərəfləri bir araya gətirərək, danışıqların effektiv və məqsədəuyğun şəkildə idarə olunmasına dair əhəmiyyətli məlumatlar təqdim edir.

Danışıqlarda istifadə olunan bəzi strategiyalar

Danışıqların strateji yanaşmaları müxtəlifdir və hər bir yanaşma, danışıqların konkret şəraitinə uyğun olaraq seçilməlidir. Hər bir yanaşma, tərəflərin məqsədinə, mövqeyinə və qarşılıqlı münasibətlərinə görə dəyişə bilər. Aşağıda ən geniş yayılmış strategiyalar haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Güc Strategiyası

Danışıqlarda güc, tərəflər arasında təsir və nəzarət təmin etmək üçün istifadə edilən əsas alətlərdən biridir. Güc strategiyası, bir tərəfin digər tərəfi öz maraqları doğrultusunda yönləndirmək və qərar qəbul etməyə təzyiq göstərmək məqsədilə istifadə olunur. Bu strategiya çox vaxt tərəflər arasındakı güc balansına əsaslanır və bir tərəfin digərinə qarşı üstünlük təşkil etməsini təmin etməyə çalışır. Güc, müxtəlif şəkillərdə və fərqli səviyyələrdə istifadə oluna bilər – fiziki güc, iqtisadi güc, siyasi güc və ya sosial güc. Danışıqlarda güc strategiyasının tətbiqi çox vaxt müəyyən məqsədlərə xidmət edir: tərəfi müəyyən bir mövqeyə gətirmək, təzyiq göstərmək və ya qarşı tərəfi bir qərar verməyə məcbur etmək.

Güc strategiyasının tətbiqi çox vaxt razılaşmanın əldə olunmasında birbaşa təsir göstərir. Bununla belə, bu strategiyanın tətbiqi təhlil edilməli və düzgün şəkildə istifadə olunmalıdır, çünki yanlış istifadə tərəflər arasında anlaşılmazlıq və ya düşmənçilik yarada bilər. Güc strategiyası, ümumiyyətlə, "qazan-qazan" yanaşmasından fərqli olaraq, bir tərəfin digərini üstünlük təşkil edərək qalib gəlməsinə

yönəlir. Bu yanaşma, daha çox sıxışdırıcı, manipulyasiya və ya təzyiq vasitəsi ilə müvəffəqiyyət əldə etməyə çalışır (Mastenbruk, 2011, s. 78).

Güc Strategiyasının İstifadəsi: Güc strategiyasının məqsədi, qarşı tərəfi öz mövqeyində dəyişiklik etməyə və ya təklif olunan şərtləri qəbul etməyə məcbur etməkdir. Bu yanaşma çox vaxt hər iki tərəf arasında birbaşa müqavimət yarada bilər və beləliklə, danışıqların daha qarşıdurmalı olmasına səbəb olur. Güc, həmçinin manipulyasiya, təzyiq və ya qərəzli yanaşmalarla tətbiq edilə bilər, bu da qarşı tərəfin iradəsini sındırmağa və mövqeyini zəiflətməyə yönəlir.

Güc Strategiyasının Tətbiqində Uğurlu Yanaşmalar:

Məqsədləri Aydın Təyin Etmək: Güc strategiyasını tətbiq etməzdən əvvəl tərəflər məqsədlərini və istəklərini dəqiq şəkildə müəyyən etməlidirlər. Hər iki tərəfin maraqlarını başa düşmək, gücün hansı şəkildə və necə tətbiq ediləcəyini müəyyən edir.

Əlaqələr və Etibarın Yaradılması: Güc tətbiq etməzdən əvvəl, tərəflər arasında müəyyən bir dərəcədə etibarın yaradılması vacibdir. Yalnız etibarlı və güvənli mühitdə gücün düzgün və ədalətli şəkildə tətbiq olunması mümkündür.

Təzyiq və Taktikaların Seçilməsi: Güc tətbiq edərkən, tərəf həmişə öz məqsədinə çatmaq üçün doğru taktikaları seçməlidir. Taktikalar arasında məlumatın gizlədilməsi, aldatma və ya təkliflərin dəyişdirilməsi ola bilər. Hər bir taktika diqqətlə seçilməli və danışıqların etikasına uyğun olmalıdır (Çelik, 2015, s. 122).

Təkliflərin İrəli Sürülməsi: Güc strategiyasını istifadə edərkən tərəflər, öz təkliflərini irəli sürərkən qarşı tərəfin mövqeyini də nəzərə almalıdır. Təkliflər çox təzyiq yaratmadan, qarşı tərəfi məcbur etmədən təqdim edilməlidir.

Mübahisələrin Həlli: Güc strategiyası tətbiq edilərkən tərəflər mübahisələri həll etməyə çalışmalı və qarşı tərəfi manipulyasiya etməməli, onu daha güclü bir mövqeyə gətirmək məqsədi ilə səmərəli və konstruktiv müzakirələrə diqqət yetirməlidir.

Güc Strategiyasının Üstünlükləri və Mənfi Cəhətləri:

Üstünlüklər:

Qısa Müddətli Qələbə: Güc strategiyasının tətbiqi qısa müddət ərzində qarşı tərəfi məcbur etmək və nəticə əldə etmək üçün effektiv ola bilər.

Təzyiq və İdarəetmə: Güc, tərəflərə təzyiq göstərərək və qarşı tərəfi müəyyən qərarları qəbul etməyə məcbur edərək liderlik rolunu möhkəmləndirməyə imkan verir.

Əlaqələrdə Üstünlük: Güc tətbiq edərkən tərəf öz mövqeyini gücləndirə və daha sərbəst şəkildə qərarlar verə bilər.

Mənfi Cəhətləri:

Münasibətlərin Zədələnməsi: Güc strategiyasının yanlış və ya həddindən artıq tətbiqi tərəflər arasında etimadsızlıq və qarşıdurmaya səbəb ola bilər. Bu, uzunmüddətli münasibətlərin pozulmasına və daha az faydalı razılaşmaların əldə olunmasına gətirib çıxara bilər.

Ədalətsiz Qərarlar: Güc strategiyası, bəzən ədalətsiz və qeyri-bərabər razılaşmaların əldə edilməsinə səbəb ola bilər, çünki tərəflər yalnız öz maraqlarına xidmət edən nəticələr əldə etməyə çalışırlar.

Manipulyasiya Riskləri: Gücün manipulativ məqsədlərlə istifadə edilməsi qarşı tərəfi yanlış istiqamətə yönəldə bilər və danışıqlarda etibarın pozulmasına yol açar (Erdem, 2019, s. 211).

Kompromis Strategiyası

Kompromis, danışıqlarda tərəflər arasında orta bir yol tapmaq məqsədini güdən və hər iki tərəfin müəyyən qədər güzəştə getməsi ilə nəticələnən bir strategiyadır. Bu yanaşma, qarşı tərəflərin maraqlarını müəyyən qədər ödəmək, amma öz maraqlarını da qorumaq məqsədini güdür. Kompromis, çox vaxt tərəflər arasında münaqişənin azaldılması və hər iki tərəfin öz məqsədinə çatması üçün uyğun bir vasitə olaraq istifadə edilir. Bu strategiya, qarşılıqlı anlaşma və uzlaşma üçün əhəmiyyətli bir rola malikdir və danışıqların uğurlu nəticələnməsinə kömək edir.

Kompromis strategiyasının əsas xüsusiyyəti, tərəflərin razılaşmaq və ortaq bir mövqeyə gəlmək üçün qarşılıqlı güzəştlər etməsidir. Bu yanaşma, hər iki tərəfin müəyyən hissə faizlərini itirməsi ilə nəticələnir, amma hər bir tərəf öz maraqlarının bir qismini əldə edir. Kompromisə əsaslanan danışıqların əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

Kompromis, hər iki tərəfin bir-birinə qarşı müəyyən bir güzəşt etməsini tələb edir. Bu, tərəflərin öz maraqlarından müəyyən hissələrdən imtina etməyi və qarşı tərəfin maraqlarına uyğunlaşmağı nəzərdə tutur. Məsələn, bir tərəf daha yüksək qiymət təklifini qəbul edə bilər, amma digər tərəf daha çox məhsul və ya xidmət almaqla razılaşa bilər.

Kompromis, həmişə bir orta yol tapmaq məqsədini güdür. Tərəflər bir-birlərinə yaxınlaşaraq, hər ikisinin qismən məmnun olacağı bir nəticə əldə etməyə çalışırlar. Bu, ən ideal nəticə olmasa da, hər iki tərəf üçün qəbullana biləcək bir həll yolu təklif edir.

Kompromis strategiyasının tətbiqi, qarşı tərəfin etibarını qazanmaq və müsbət əlaqələri inkişaf etdirmək üçün əhəmiyyətlidir. Kompromis yolu ilə tərəflər bir-birlərinin mövqeyini başa düşərək, qarşılıqlı hörmət və etibar qururlar.

Kompromis, bəzən tərəflərin uzunmüddətli müzakirələrə vaxt ayıra bilmədikləri vəziyyətlərdə təcili olaraq tətbiq oluna bilər. Bu zaman hər iki tərəf tez bir zamanda razılaşmalı və qarşılıqlı güzəştlər etməlidir (Faure, 2012, p. 89).

Kompromis, müxtəlif vəziyyətlərdə və şəraitlərdə tətbiq edilə bilən bir strategiyadır. Tərəflər arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət əsasında bu yanaşma daha effektiv olur. Kompromisin istifadə olunduğu bəzi vəziyyətlər aşağıdakılardır:

1. *Mübahisəli Vəziyyətlərdə Razılaşma:*

Kompromis, çox vaxt mübahisəli məsələlərdə və ya fərqli maraqların olduğu vəziyyətlərdə istifadə edilir. Bu halda, tərəflər bir-birinə qarşı daha sərt mövqelər tutmağa meyl etsələr də, kompromis onların qarşılıqlı razılaşma əldə etmələri üçün bir vasitədir.

2**.** *Zaman Məhdudiyyətləri Olunan Hallarda:*

Təhlükəli və ya tələsik vəziyyətlərdə, tərəflər tez bir zamanda razılaşmalı olduqda, kompromis yanaşması tez və effektiv həllər təklif edir. Bu zaman tərəflər bir-birindən güzəşt edərək danışıqları sonlandırmağa çalışırlar (Fells, 2016, p. 158).

3. *Bazar Müqavilələri və Ticarət Əməkdaşlığı:*

Ticarət və bazar mühitlərində, şirkətlər çox vaxt tərəfdaşları ilə kompromisə gedir. Məsələn, bir şirkət daha sərfəli qiymət təklif etməklə razılaşa bilər, amma digər tərəf daha yaxşı xidmət və ya daha çox məhsul almaqla qarşılığında güzəşt etməyə razılaşır. Bu cür razılaşmalar hər iki tərəf üçün faydalıdır və əməkdaşlığın davam etməsini təmin edir.

4. *Şəxsi Münasibətlərdə Güzəşt:*

Kompromis, şəxsi münasibətlərdə də geniş istifadə olunan bir yanaşmadır. Hər iki tərəf qarşılıqlı hörmət göstərərək, fərqli maraqları ortaq bir həllə yönəldir. Bu, ailə, dostluq və digər şəxsi münasibətlərdə tərəflər arasında qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir (Katz, 2006, s. 311).

Kompromis Strategiyasının Üstünlükləri və Mənfi Cəhətləri

Üstünlüklər:

*Hər İki Tərəf üçün Uyğun Həllər***:** Kompromis strategiyası, hər iki tərəfin müəyyən hissələrdən güzəşt etməsini təmin edir, beləliklə, hər iki tərəf də müəyyən məqsədlərə çata bilir. Bu, danışıqların səmərəli və balanslı olmasına kömək edir.

Uzunmüddətli Əməkdaşlıq: Kompromis, tərəflər arasında uzunmüddətli əməkdaşlıq üçün zəmin yaradır. Tərəflər bir-birinə qarşı hörmət göstərərək güzəştlər etdikdə, əlaqələr daha sağlam və davamlı olur (Hopmann, 1998, p. 214).

Zaman və Resursların Qorunması: Mübahisəli məsələlərdə mütləq qələbə əldə etməyə çalışan tərəflər çox vaxt vaxt və resurs itirirlər. Kompromis isə daha sürətli həllər təklif edir və resursları daha səmərəli istifadə etməyə kömək edir.

İzolyasiya və Qəbul Ediləbilən Həllər: Kompromis həm də tərəflərin qarşılıqlı razılığa gəlməsi nəticəsində hər iki tərəfin qəbul edə biləcəyi bir nəticə ortaya çıxarır, bu da mübahisələrin qarşısını alır (Risse, 2017, p. 43).

Mənfi Cəhətləri:

Tam Qələbə Əldə Etməmək: Kompromisin ən böyük mənfi cəhəti, hər iki tərəfin də mütləq qələbə əldə etməməsidir. Tərəflər, məqsədlərinə tam çatmasa da, ortaq bir yol tapmağa çalışır. Bu, bəzən bir tərəfin digərinə qarşı qismən məyusluq və ya ədalətsizlik hissi yaratmasına səbəb ola bilər.

Həddindən Artıq Güzəşt: Kompromis çox vaxt həddindən artıq güzəşt etmək məcburiyyətində olan tərəfin qərəzli qərar almasına gətirib çıxara bilər. Bəzi hallarda, tərəf, heç də düzgün olmayan bir qərar verərək daha çox güzəşt edə bilər.

Risklərin Gözdən Qaçması: Kompromis edərkən tərəflər bəzən müəyyən vacib riskləri gözardı edirlər. Hər iki tərəf arasında anlaşmazlıq yaranarsa, kompromis nəticəsi olaraq həll edilən məsələlər bəzən gələcəkdə daha böyük problemlərə səbəb ola bilər (Slacuse, 2013, p. 163).

Nəticə

Danışıqların effektivliyi, düzgün strategiyanın seçilməsindən asılıdır. Bu məqalədə müzakirə olunan müxtəlif strategiyalar, tərəflərin məqsəd və ehtiyaclarına uyğun olaraq fərqli şəraitlərdə tətbiq oluna bilər. Əməkdaşlıq, güc, manipulyasiya və kompromis strategiyaları, hər bir danışıqlar vəziyyətində diqqətlə nəzərə alınmalı və uyğun olaraq tətbiq edilməlidir. Hər bir strategiyanın üstünlükləri və məhdudiyyətləri vardır və bu səbəbdən danışıqların başlanğıcında tərəflərin məqsədləri və gözləntiləri aydın şəkildə müəyyənləşdirilməlidir. Bu yanaşma, yalnız müvəffəqiyyətli nəticələr əldə etməyə deyil, həm də uzunmüddətli və davamlı əməkdaşlığa zəmin yaradır.

Əməkdaşlıq strategiyası, tərəflərin qarşılıqlı fayda əldə etməsi məqsədini güdür. Bu strategiyada əsas məqsəd hər iki tərəf üçün optimal nəticə əldə etməkdir. Güc strategiyası, daha çox təzyiq və üstünlük göstərmək istəyən tərəflər tərəfindən seçilə bilər, amma bu, uzunmüddətli münasibətlərin pozulmasına səbəb ola bilər. Kompromis yanaşması, qarşı tərəfin tələblərinə müəyyən ölçüdə uyğunlaşmağı tələb edir və hər iki tərəfin müəyyən qısa müddətli itkilərlə razılaşmağa məcbur edir. Manipulyasiya isə daha az etik və gizli taktikaları əhatə edir, buna görə də, bu yanaşmanın tətbiqi diqqətlə düşünülməlidir.

Həmçinin, tərəflər arasında qarşılıqlı hörmət, etibar və açıq kommunikasiya çox vacibdir. Bu, yalnız danışıqların nəticə əldə etmək məqsədi ilə deyil, eyni zamanda hər iki tərəfin münasibətlərinin uzunmüddətli və səmərəli olmasına kömək edir. Əgər tərəflər arasında etibar varsa, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıq da asanlaşır. Bu cür mühitdə, tərəflər yalnız öz maraqlarını deyil, həm də qarşı tərəfin ehtiyaclarını nəzərə alaraq qərarlar qəbul edirlər. Bu yanaşma, əməkdaşlıq və qarşılıqlı faydanı artırır.

Bir çox hallarda, danışıqlar yalnız nəticə əldə etmək məqsədini güdməməli, eyni zamanda tərəflər arasında qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıq üçün bir vasitə olmalıdır. Bu, həm iqtisadi, həm də psixoloji baxımdan səmərəli bir yanaşma olaraq, tərəflərin məmnuniyyətini artırır və gələcəkdə yeni fürsətlərin yaranmasına şərait yaradır. Beləliklə, yalnız qısa müddətli müvəffəqiyyət deyil, həm də uzunmüddətli uğurlu əlaqələr və sağlam tərəfdaşlıq münasibətləri təmin olunur.

Son olaraq, danışıqlar prosesində düzgün strategiya seçimi yalnız razılaşma əldə etməyə deyil, həm də tərəflər arasında qarşılıqlı hörmətin qorunmasına, etibarın möhkəmlənməsinə və daha sağlam əlaqələrin qurulmasına gətirib çıxarır. Bu yanaşmaların düzgün tətbiqi, təşkilatların və fərdlərin uzunmüddətli uğurlarını təmin edir və həm tərəflərin, həm də cəmiyyətin faydasına xidmət edir.

Bütün bunlar göstərir ki, danışıqlar yalnız mexaniki bir razılaşma prosesindən ibarət deyil; əksinə, bu, hər iki tərəfin ehtiyaclarını və maraqlarını nəzərə alaraq, münasibətləri daha sağlam, daha uzunmüddətli və daha davamlı hala gətirən bir əməkdaşlıqdır.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov, V. (2016). *Danışıqların aparılması texnologiyası*. Bakı, 210.
2. Çelik, H. (2015). *Beynəlxalq danışıqlar və diplomatiya*. Nobel Nəşrləri, 320.
3. Erdem, A. (2019). *Çoxpartiyalı Danışıq Texnikaları*. Beta Nəşrləri, 350.
4. Faure, G. O. (2012). *Unfinished Business: Why International Negotiations Fail.* University of Georgia Press, 296.
5. Fells, R. (2016). *Effective Negotiation: From Research to Results.* Cambridge University Press, 300.
6. Hopmann, P. T. (1998). *The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts.* University of South Carolina Press, 352.
7. Katz, L. (2006). *Negotiating International Business: The Negotiator's Reference Guide to 50 Countries Around the World.* BookSurge Publishing, 480.

8. Mastenbruk, V. (2011). *Danışıqlar;* tərc. H. Nərimanoğlu. Bakı: "E.L." NPŞ MMC, 196.
9. Risse, T. (2017). *International Negotiations and Political Narratives: A Comparative Study*. Routledge, 240.
10. Slacuse, J. W. (2013). *Negotiating Life: Secrets for Everyday Diplomacy and Deal Making.* Palgrave Macmillan, 240.

Daxil oldu: 15.01.2025
Qəbul edildi: 10.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/25-30

Gunay Mammadova
Nakhchivan State University
PhD in Art Studies
https://orcid.org/0000-0002-6072-7135
gunaymammadova6565@gmail.com

Scientific Researches in the Musical Semiotics

Abstract

The main aim of this research is to explore the development and application areas of musical semiotics within the field of musicology. The study seeks to analyze how semiotic methods are aimed to understand the language and structures of music, how music encodes meaning and interpretation, and how this approach is connected to music theory. The semiotics of music studies the "mechanisms" within the meaning is created the musical language. Analyzing the semiotic models of music is crucial for understanding the impact of music on human emotions and consciousness and interpreting musical works in a broader cultural context. The article focuses on analyzing the symbolic language of music and its intercultural and temporal variability, distinguishing it from other fields like literature, visual arts, and cinema.

Keywords: *music, semiotics, sign, encoding, semantics*

Günay Məmmədova
Naxçıvan Dövlət Universiteti
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0002-6072-7135
gunaymammadova6565@gmail.com

Musiqi semiotikasında elmi axtarışlar

Xülasə

Bu tədqiqatın əsas məqsədi musiqi semiotikasının elm sahəsi daxilindəki inkişafını və tətbiq sahələrini araşdırmaqdır. Tədqiqat musiqinin dilini və strukturlarını anlamaq üçün semiotik metodların necə istifadə edildiyini, musiqinin məna və izahını necə kodlaşdırdığını və bu yanaşmanın musiqi nəzəriyyəsi ilə əlaqəsini təhlil etmək məqsədini güdür. Musiqinin semiotikası musiqi dilində məna yaratmaq "mexanizm"lərini öyrənir. Musiqi semiozusu modellərinin təhlili musiqinin insan emosiyaları və şüuruna təsirinin başa düşülməsi və musiqi əsərlərinin ümumilikdə mədəni konteksdə interpretasiyası üçün olduqca aktual problemdir. Məqalədə, musiqi semiotikasının digər sahələrdən (ədəbiyyat, vizual sənət və kino) fərqli olaraq, musiqinin özünəməxsus simvolik dilini və bu dilin mədəniyyətlərarası və zaman içindəki dəyişkənliyini təhlil etməkdədir.

Açar sözlər: *musiqi, semiotika, işarə, kodlaşma, semantika*

Introduction

Semiotics (or semiology) is the field of study that examines signs and systems that store and transmit information. Semiotics refers to the communicative systems and signs used in the process of communication. In addition to studying sign systems, semiotics also work on explaining cultural achievements such as rituals, myths, and the nature of human hearing and perception. This science attempts to explain the text as a phenomenon of spoken language by focusing more on its nature as a sign. The sign systems studied by semiotics can include art forms such as music, cinema, theater, visual art languages, scientific theory languages, and visual sign systems.

"A semiotic approach plays a special role in music culture in that musicians work with musical signs they interpret in the process of performance" (Khagba, 2023, p. 59).

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Semiotics divides the study of sign systems into three levels. These levels correspond to three aspects of the semiotic problem. They are syntax, semantics, and pragmatics. Syntax studies the syntax of sign systems, their structure, nature, and function, regardless of how they are organized and transformed. Semantics studies sign systems as tools for expressing ideas. Here, the main focus is on the compatibility and interpretations of the signs. Depending on various linguistic and semiotic concepts, the subject of semantics can be defined in different ways. The difference lies in the definition of the sign, as well as the idea of the reality it represents. Pragmatics studies the relationship between sign systems and their interpreters, analyzing the information within them. This level concerns the communicative function of sign systems and describes the activities of the society in which the systems operate.

Semantics is the branch of semiotics that studies the relationship between signs and meaning. Semantics examines the relationship between the interpreter and the interpreter. The semantics of musical language, as a means of expression in music, the image-emotional arrangement, and the analysis of a musical work, are inseparable concepts. In musical works, each element of the musical language can carry a different function. Two of these functions are more important. The first is the semantic function – traditionally referred to as expressive text. The other is the communicative formation function, which is the constructive function of musical language, meaning it determines the dependence of the work on the "material" existence (Molino, 1975).

Research

In the modern era, there are two systems for expressing musical sounds: alphabetical and syllabic. The alphabetical system was created before the syllabic system, and in this system, Greek letters were used to indicate the pitch of sounds. However, starting from the 6th century, Latin gradually displaced the Greek language, and over time, the Greek alphabet was no longer used in musical notation. The syllabic system, on the other hand, is based on the first syllables of the verses of a Catholic hymn in honor of Saint John Chrysostom. This hymn was written around the year 700 by Paul the Deacon. It is known that linguistic analysis in music began to be applied in the 20th century. However, towards the end of the last century and in the 21st century, this has expanded significantly. Ferdinand de Saussure regarded semiology as the science that studies the nature of signs within the framework of social life. Saussure emphasized for the first time in the history of linguistics the importance of distinguishing between language and speech. His proposal became the foundation of modern linguistics. Saussure viewed language as a system of arbitrary signs and regarded speech as the norm for the existence of this system.

Contemporary researcher Harold Powers notes that "Many researchers following in Saussure's footsteps make a mistake. When applying linguistic methods to music, one must be cautious. Because, unlike linguistic models designed for languages of different origins and tested in various contexts, musical methods are based on serious models derived from simple music theory" (Powers, 1980, p. 25).

In musicology, linguistics, and semiotics have been addressed later than in art studies. Music is closer to spoken language than other fields of art. The kinship between music and spoken language is also explained by the fact that both involve the concepts of time, duration, sound, and measure. Finally, music can be compared to the phonological system of spoken language and the notational system that follows strict laws. This allows for the identification of discrete units in music and provides the opportunity to apply linguistics in its study. This issue was first explored about music by the linguist A.A. Reformatski. Italian composer Luciano Berio, in his work When Remembering the Future, considers music as a multi-dimensional text that exists in continuous evolution (Berio, 1993). Music semiotics is one of the main directions of modern art semiotics, and it deals with the semiotic problems of musical signs, the process of their formation, and their initial sources. This science is concerned with the possible main types of semiosis in music and the nature of their essence. The first composer and theorist to apply linguistic semiotic methods to music was French composer Pierre Boulez. Boulez mastered the compositional style of the new era between 1945 and 1949, studying the music of A. Schoenberg. In the 1950s and 1960s, he developed the idea of "musical

syntax" conducted experiments in electronic, concrete, and monochromatic music, and wrote numerous articles on composition techniques and aesthetics.

American philosopher, founder of semiotics Charles Peirce (19th-20th century) developed the primary classification of signs used in music—indexes, icons, and symbols. Index signs are based on the principle of proximity. That is, the form of the sign depends on its meaning. For example, a cry is an indicator of pain. Index signs reflect events happening in the world. In this sense, one could cite Beethoven's 5th Symphony in C minor. The "fate" theme in the opening of the work truly sounds like fate knocking at the door. Iconic signs are descriptive. They unequivocally express the content of the object as well as its psychological state. Symbol signs reflect historically established artistic ideas. These could be the title of the work, the musical remarks that define the character of the piece, or musical rhetorical figures. The concept of the semiotic unit of musical language is quite intriguing. It includes sound, motif, interval, rhythm, tempo, musical idea, and texture. Tone, rhythm, and composition are the degrees of musical language. "We only think in signs, and everything can be a sign as long as it is interpreted" (Peirce, 1983, p. 155). Semiotics is of particular importance for the analysis of symbolic systems, including music. "Peirce's model of signs consists of three parts—the representant, the object, and the interpretant. In music, representants can be many things. Music itself, movement, melody, rhythm, genre, performance, sound recording, sound effects, the listening environment, etc. These can all be considered musical signs as long as they are interpreted as something other than themselves. The object is the specific thing to which the sign refers, initially in the form of an abstract concept. The entire diversity of sign tools used in culture is its semiotic field." (Tkac, 1990). Peirce's semiotic concept allows for the approach of music as a symbolic system. The art of music, by influencing the hearing ability with signals, can create a certain reaction in a person, forming a sensitive realm of images. Although it is similar to spoken language in many respects, the unique structure of music demands a different semiotic approach.

Harold Powers emphasizes the importance of approaching the application of linguistic methods in music with caution. In this sense, the semiotic nature of music, based on Peirce's concepts of index signs, iconic signs, and symbol signs, should be the subject of research. This theory primarily forms the basis of the concepts of Russian researchers L. Mazel, A. Soxor, V. Medushevsky, and Y. Kholopov, who explain the nature of musical sound.

The semiotics of music studies the "mechanisms" of meaning creation in musical language. Music is the art of sound. Its power lies in the system of sound symbols created by music, which requires specific analysis. Semiosis is a special type of understanding and interpretation of music. Claude Lévi-Strauss, N. Ruyve, and J. J. Nattiez are scholars who work in the field of music semiotics. The significance of semiotic analysis is deeply reflected in the creative work of L. Berio. "Music semiology was an attempt to break away from the dualistic frameworks established in musical experiences and reduce the distance between music and analysis" (Berio, 1993, p. 124). Levi-Strauss notes that in the hierarchical structure of scales (the arrangement of parts or elements from top to bottom), music finds its first level.

The second level of articulation, however, is related to the listener's perception, their physiological and psychological state, and contains the meaning of the music. Levi-Strauss applies his concept in semiotics to M. Ravel's Bolero. As a result, he notes that the story of the piece can be represented in three planes—real, symbolic, and imaginary. These explain the complexity of the piece, and to convey this contradiction, M. Ravel resorts to timbre. At the highest point of the climax, the orchestra discovers an unexpected resolution, raising its volume and entering modulations. The opening of the knot brings an end to all contradictions (Levi-Strauss, 1971, p. 45).

Unlike K. Levi-Strauss, Belgian researcher N. Ruwet implements a more consistent linguistic approach to music. His ideas show traces of K. Levi-Strauss's influence. Ruwet sought to make his model scientifically grounded and accessible to other researchers by adhering to rigorous regularities. To achieve this, he first aimed to clarify and narrow the framework of linguistics applied to music, uncovering its true connection to spoken language, and fully adopting the works of linguists. Based on these considerations, Ruwet concludes from his analyses that many linguistic terms can be used in music in one way or another. Ruwet applies the approach and principles he developed to the

analysis of specific works. He expresses his analysis method as follows: “First, take the work as a whole, then break it down into elements, and finally view these elements concerning each other and, ultimately, in terms of their complete integrity” (Ruwet, 1972, p. 75). The analysis should be synchronous. The division should be made based on the repetition or variation of the melodic line. In this case, pitch and duration should be considered as criteria. Ruwet emphasized the importance of seriousness in the analysis process, recommending a strict approach to the criteria and completing them with necessary explanations. He analyzed the works of C. Debussy most frequently. “The perception of music, the performance of the work, analysis, history, and music composition itself become possible types of interpretation. Because all of these are, in fact, the result of semiosis” (Albalkan, 2022, p. 58).

One of the contemporary authors conducting research in the field of music semiosis is J. J. Nattiez. Jean-Jacques Nattiez is one of the key and leading figures in Western European music semiotics. Among his numerous works in this field, his 1976 book The Foundations of Music Semiology stands out. This work is the first fundamental text in the field of music semiotics. The development of the trends proposed here is continued in his 1987 work General Musicology and Semiotics. Nattiez defines the main directions of music semiotics as follows: “The general theory of music semiotics”, “Types of signs”, “Development of already known theories”, “Semiolinguistics in music: comparative semiology of music and spoken language, the study of the export possibilities of linguistic models in non-linguistic contexts”, “The semantics of music”, “The three-dimensional concept of music semiotics”, “Music semiology in non-linguistic models” (Nattiez, 1987, p. 23).

When we talk about semantics, we refer to the possibility of distinguishing between the internal and external characteristics of language. If it is possible, the study of external characteristics can also be included in semantics. If it is not, then the search for meaning must be made in the various forms of musical semantics. “J.J. Nattiez bases his first idea on this and distinguishes three approaches in music semantics: interpretation approaches: studying the context of the work (the author's biography, historical period, etc.); musicological reconstruction. This involves determining the precise relationship between the musical elements used in the text and their meaning; uncovering the associations presented in the music. Classifying verbal responses related to music. Thus, Nattiez attempts to consider and systematize all the possibilities of music semiotics that are effective in various scientific approaches” (Nattiez, 1987, p. 23). In all these approaches, the study of the symbolic-natured signs in music stands out as a relevant point. This is one of the specific types of interpretation approaches. In his 2010 work Music, Images, Words, Nattiez slightly changes the direction of his research. He develops a semiological theory of various symbolic artistic forms based on extensive empirical material. In this regard, he presents two important trends. One expresses the tendency towards unity, completeness, and synthesis. The other is based on the methodological individuality proposed by sociology. In the 1970s, with the rise of postmodernism, the situation changes. At this time, the second trend comes to the forefront. Everywhere, differences and diversity find their confirmation. Nattiez affirms: “Indeed, the only thing that exists is fragmentation, decay, and chaos” (Nattiez, 2010, p. 260).

The alignment of the main semantic aspects with three aesthetic categories indicates the broad division of these three essences in human consciousness. These are ideas, emotions, and objects. An idea in music represents a symbolic aspect and constitutes the general scope of concepts. It is also the permanent theme of the arts and the various areas of human thought—philosophy, religion, ethics, aesthetics, historical sciences, the sciences of the arts, the individual idea of musical works, and others. Scientific and philosophical ideas have been such an important factor in the development of culture that they have greatly influenced the creators of art, becoming an essential component of their artistic worldview, expressed in their works (Cooke, 1959).

Emotions are the emotional aspect. This is a special heritage of musical content. Throughout different historical periods, these affective states, or the state of the soul, passion, emotion, feeling, mood, character, and so on, have been defined. The concept of music as the excitement of human feelings has been formed in European academic music since earlier times and has maintained its position for nearly 500 years.

Objects represent the descriptive aspect of music. This aspect is not universally depicted as a world of ideas in music. This is initially explained by the impossibility of representing music through visual perception. In the modern period, the descriptive character that could be carried in music through audience imagination lost its significance in the late 18th century, early 19th-century classical period, the beginning of Romanticism, and the 20th century.

Music semiotics, as the process of interpreting music signs, is realized in a special "cultural field" that creates the necessary conditions for the encoding and decoding of musical ideas. This field is preserved in connection with socio-cultural traditions in the history of music development and is passed on to future generations through artistic examples. The semiotic "field" of music perception plays a significant role in the emergence of musical values.

Music semiotics was one of the issues that Russian researcher V.V. Medushevski focused on. He addressed this in his articles "The Problem of Semantics Synthesis (On the Artistic Model of Emotions)" in the eighth issue of the Soviet Music Journal in 1973, "Music Style as a Semiotic Object" published in the third issue of the same journal in 1979, and in his book On the Laws and Means of Musical Artistic Influence (1976). However, it is interesting to note that despite substantial analyses and deep scientific reflections, Medushevski did not continue his work in this field. Even after very precise analyses, he expressed regret about it and emphasized that he had spent unnecessary amounts of time on the semiotics problem. Most likely, semiotic issues did not serve as a primary tool for Medushevski to delve into the depths of the essence of music. In the article "Music Style as a Semiotic Object," Medushevski opposed Saussure's position. According to him, "if this contradiction among linguists conforms to the conventions of the features of natural language, then it is more appropriate to use the terms 'presented-presenter' for the semiotics of art" (Medushevski, 1979, p. 32).

In the contemporary era, there are various concepts of music semiotics. These are as numerous as the number of different theories and theorists. The smallest and most universal definition of semiotics is the science of signs in music. This is based on the classical definition of "St. Augustine's signs." However, not all researchers agree with this definition. Therefore, achieving a consensus on the nature of music signs is still not possible. Even today, music semiotics remains an object of study for researchers. In this regard, the work Music and Signs by Finnish musicologist E. Tarasti is worth mentioning. In this work, music semiotics is analyzed in detail from the perspective of the significance of the sonorous fact.

Conclusion

Thus, as a result of the formation of new trends, how people perceive music in society change, and the geography of innovations proposed by modern schools expands. The variability in the social environment conditions a new relationship with everything, including music. For example, understanding 20th-century music requires intense attention from the listener, and this music largely addresses the intellectual segment of society. Consequently, the listener requires special preparation when engaging with the new musical language, intonation, and stylistic innovations. The study of classical music, on the one hand, should be based on the extensive practice of the listener and, on the other hand, on semiotic analysis. The semiotic field of music perception influences the formation of style, the determination of forms and genres, playing an important role in the emergence of musical values and the perception of music. In this sense, overall, musical culture is a musical semiotic environment.

References

1. Akbalkan, E. B. (2022). *Values and Meanings. Tsennosti i Smysly*. № 5 (81), 45-67.
2. Berio, L. (2006). Re*member the Future. Harvard Charles Eliot Norton lectures 1993-1994*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London, England, 160.
3. Cooke, D. (1959). *The language of music*. Oxford: Oxford University Press, 304.
4. Levi-Strauss, C. (1971). *L'home nu*.
5. Medushevskiy, V. (1979). *Musical Style as a Semiotic Object // SM*, №, 3, 32.

6. Molino, J. (1975). *Fait musical et semiologie de la musique*. Musique en Jeu. № 17.
7. Nattiez, J. J. (2010). *La musique, les images et les mots*. Quebec.
8. Nattiez, J. J. (1987). *Musicologie generale et semiology*. Paris: Christian Bourgois, 401.
9. Peirce, C.S. (1983). *Elements of Logic.* Grammatica Speculativa. Moscow: Raduga, 151-210.
10. Powers, H. S. (1980). *Language Models and Musical Analysis*. Ethnomusicology. Vol. 24. № 1.
11. Ruwet, N. (1972). *Langage, musique, poesie*, 75.
12. Tkac, N. V. *Semiotics as a Way of Understanding Music*. UDK 7.01:802.
13. Khagba, A. A. (2023). Interpretation of Musical Text from the Perspectives of Semiotics and Hermeneutics. *Journal Humanitarian Accent*. № 4, Moscow.

Received: 07.12.2024
Accepted: 01.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/31-35

Xəyyam İsmayılzadə
Bakı Dövlət Universiteti
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0004-9550-2050
ekonika22@yahoo.com
Rəşad Səlimov
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0006-7685-0206
resad.selimov.2016@mail.ru

Sülh yaratma və sülhü qoruma proseslərində beynəlxalq təşkilatların rolu

Xülasə

Beynəlxalq təşkilatlar diplomatiya üçün platformalar təmin etməklə, dialoqu inkişaf etdirməklə və münaqişələrin qarşısını almaq və həll etmək üçün beynəlxalq səyləri əlaqələndirməklə sülhməramlı və sülhyaratma proseslərində həlledici rol oynayır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Afrika İttifaqı və Avropa İttifaqı kimi bu təşkilatlar sülh danışıqlarında vasitəçilik, sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsi və beynəlxalq hüquq normalarına riayət olunmasının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Onlar atəşkəs rejiminə nəzarət etməyə, mülki əhalinin müdafiəsinə kömək edir və müharibə nəticəsində dağılmış cəmiyyətlərin bərpasına dəstək verirlər. Çoxtərəfli əməkdaşlıq vasitəsilə beynəlxalq təşkilatlar mürəkkəb problemlərin həlli üçün müxtəlif maraqlı tərəfləri bir araya gətirərək sülh səylərinin legitimliyini və effektivliyini artırır. Onların iştirakı çox vaxt uzunmüddətli sabitliyin qorunmasında və zorakılığın təkrarlanmasının qarşısının alınmasında vacibdir. Bununla belə, onların effektivliyinə siyasi dinamika, resursların məhdudluğu və münaqişə tərəflərinin əməkdaşlıq etmək istəyi təsir edə bilər. Ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatlar qlobal sülhün və təhlükəsizliyin formalaşmasında həyati əhəmiyyət kəsb edir, baxmayaraq ki, onların uğuru çox vaxt beynəlxalq ictimaiyyətin kollektiv öhdəliyindən asılıdır.

Açar sözlər: *beynəlxalq təşkilatlar, sülhməramlı əməliyyatlar, diplomatiya, münaqişələrin həlli, Afrika İttifaqı, Avropa İttifaqı, ATƏT, regional təşkilatlar, münaqişələr, əməkdaşlıq*

Khayyam Ismailzadeh
Baku State University
PhD in Political Sciences
https://orcid.org/0009-0004-9550-2050
ekonika22@yahoo.com
Rashad Salimov
Baku State University
master student
https://orcid.org/0009-0006-7685-0206
resad.selimov.2016.@mail.ru

The Role of International Organizations in Peacemaking and Peacekeeping Processes

Abstract

International organizations play a crucial role in peacemaking and peacekeeping processes by providing platforms for diplomacy, fostering dialogue, and coordinating international efforts to prevent and resolve conflicts. These organizations, such as the United Nations, the African Union, and the European Union are instrumental in mediating peace negotiations, deploying peacekeeping

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

forces, and ensuring compliance with international law. They help to monitor ceasefires, protect civilians, and support the rebuilding of war-torn societies. Through multilateral cooperation, international organizations enhance the legitimacy and effectiveness of peace efforts, bringing together diverse stakeholders to address complex challenges. Their involvement is often essential in maintaining long-term stability and preventing the recurrence of violence. However, their effectiveness can be influenced by political dynamics, resource limitations, and the willingness of conflicting parties to cooperate. Overall, international organizations are vital in shaping global peace and security, though their success often depends on the collective commitment of the international community.

Keywords: *international organizations, peacekeeping operations, diplomacy, solution of conflicts, African Union, European Union, OSCE, regional organizations, conflicts, cooperation*

Giriş

Beynəlxalq təşkilatlar həm sülhməramlı, həm də sülhyaratma proseslərində mərkəzi rol oynayan qlobal sülh axtarışında əvəzsiz aktyorlara çevriliblər. Onların iştirakı beynəlxalq təhlükəsizliyə və sabitliyə təhlükə yaradan münaqişələrin həlli və yumşaldılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sülhməramlı münaqişələrin qarşısının alınmasına, mübahisələrə vasitəçilik etməyə və münaqişə tərəfləri arasında sülh yolu ilə həllə nail olmaq üçün danışıqları asanlaşdırmağa yönəlmiş diplomatik səylərə aiddir. Sülhməramlılıq isə münaqişədən sonrakı ərazilərdə sülh və təhlükəsizliyi qorumaq, atəşkəs rejiminə riayət olunmasını və zorakılığın təkrarlanmamasını təmin etmək üçün beynəlxalq qüvvələrin yerləşdirilməsini nəzərdə tutur (Ramsbotham, Woodhouse, Miall, 2014, s. 257).

Tədqiqat

BMT-dən başqa, Afrika İttifaqı (AU), Avropa İttifaqı (Aİ) və Amerika Dövlətləri Təşkilatı (OAS) kimi regional təşkilatlar da sülhməramlı və sülhməramlı səylərə töhfə verir. Bu təşkilatlar çox vaxt regional dinamikanı daha yaxşı başa düşür və yaranan böhranlara cavab olaraq daha çevik hərəkət edə bilirlər. Onlar vasitəçilik səyləri ilə məşğul olurlar, müşahidəçilər missiyaları yerləşdirirlər və bəzi hallarda beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyi ilə sülhməramlı əməliyyatlar təşkil edirlər. Beynəlxalq aktorların münaqişələri effektiv idarə etmək üçün lazımi təsir və ya biliyə malik olmadıqları regionlarda onların iştirakı xüsusilə vacibdir. Beynəlxalq təşkilatlar təkcə diplomatiya və dialoq üçün platforma deyil, həm də beynəlxalq ictimaiyyətin kollektiv səylərini əlaqələndirməyə kömək edir (Akyesilmen, 2013).

Sülhməramlı münaqişələrin qarşısının alınmasına, idarə olunmasına və diplomatik vasitələrlə həllinə diqqət yetirən beynəlxalq münasibətlərin mühüm aspektidir. Münaqişədən sonra sülhü qorumaq üçün tez-tez hərbi və ya polis qüvvələrini cəlb edən sülhməramlılardan fərqli olaraq, sülhməramlılıq zorakılığın qarşısını almaq və ya davam edən hərbi əməliyyatları dayandırmaq məqsədi daşıyan münaqişənin həllinin ilkin mərhələləri ilə əlaqədardır. Sülhün yaradılmasının əsas alətlərinə danışıqlar, vasitəçilik, arbitraj və diplomatik dialoq daxildir ki, bunların hamısı münaqişənin əsas səbəblərini aradan qaldırmaq və davamlı sülh üçün şərait yaratmaq üçün istifadə olunur. Münaqişələrin sürətlə böyüyə və sərhədləri aşa bildiyi getdikcə bir-birinə bağlı olan dünyada sülhməramlılığın rolu həmişəkindən daha mühümdür (Dəmir, 2017, s. 38).

Afrika İttifaqı xüsusilə Afrika qitəsi daxilində sülhməramlı və sülhməramlı fəaliyyətdə digər əsas oyunçudur. 2002-ci ildə yaradılmış AU Afrika Birliyi Təşkilatını (AAU) əvəz etdi və o vaxtdan bəri münaqişənin həllində daha fəal rol oynadı. AU-nun Sülh və Təhlükəsizlik Şurası, Afrikanın Gözləmə Qüvvələri altında sülhməramlı missiyaların yerləşdirilməsi yolu ilə Afrikada sülh, təhlükəsizlik və sabitliyin təşviq edilməsi ilə məşğuldur (Goldstein, 2014). AU Darfur, Somali və Mərkəzi Afrika Respublikası da daxil olmaqla bir sıra iri sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edib və burada münaqişədən əziyyət çəkən regionları sabitləşdirmək üçün çalışıb. AU mübahisələri həll etmək və münaqişələrin böyüməsinin qarşısını almaq üçün vasitəçilik və danışıqlar səyləri ilə məşğul olur. Avropa İttifaqı həmçinin qlobal sülhməramlı və sülhməramlı, xüsusən də qonşuluqda mühüm rol oynayır (Arı, 2013). Aİ-nin Ümumi Təhlükəsizlik və Müdafiə Siyasəti (CSDP) təşkilata münaqişələrin qarşısının alınması, böhranların idarə edilməsi və münaqişədən sonrakı sabitliyin təmin edilməsinə yönəlmiş mülki və hərbi missiyalar həyata keçirməyə imkan verir. Aİ Balkanlar, Afrika və Yaxın

Şərq də daxil olmaqla çoxsaylı sülhməramlı və sülhməramlı missiyalarda iştirak edib. Aİ diplomatik xidmətləri və maliyyə resursları vasitəsilə həmçinin dialoqu asanlaşdırmaq, yenidənqurma səylərini maliyyələşdirmək və münaqişədən sonrakı cəmiyyətlərdə idarəetmə islahatlarını təşviq etməklə sülh proseslərinə dəstək verir (Griban, 2017, s. 36).

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı xüsusilə Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada sülhməramlı və sülhməramlı fəaliyyət göstərən digər mühüm aktordur. Soyuq Müharibə illərində Şərq və Qərb arasında dialoq forumu kimi yaradılmış ATƏT əsas diqqəti münaqişələrin qarşısının alınması, böhranların idarə edilməsi və münaqişədən sonrakı reabilitasiyaya yönəldir. Təşkilat atəşkəs rejiminə nəzarət edən, insan haqlarını təşviq edən və münaqişədən təsirlənmiş regionlarda demokratik təsisatları dəstəkləyən sahə missiyaları həyata keçirir (Bağcı, 2013). ATƏT həmçinin münaqişə tərəfləri arasında danışıqların və etimadın yaradılması tədbirlərinin asanlaşdırılmasında, gərginliyin azaldılmasına və sülh yolu ilə həllinin təşviqində əsas rol oynayır. Bu böyük təşkilatlarla yanaşı, digər regional qurumlar və alyanslar da sülhyaratma və sülhməramlı səylərə öz töhfələrini verirlər. Məsələn, Amerika Dövlətləri Təşkilatı (OAS) Amerika qitəsində münaqişələrin həlli və demokratiyanın təşviqi ilə məşğul olur, Cənub-Şərqi Asiya Ölkələri Assosiasiyası (ASEAN) isə dialoq və əməkdaşlıq vasitəsilə Cənub-Şərqi Asiyada sülhün və sabitliyin qorunmasına diqqət yetirir. Bu təşkilatlar BMT, AU, Aİ və ATƏT-in səylərini tamamlayır, sülhməramlılıq və sülhməramlılığa regional təcrübə və lokallaşdırılmış yanaşmalar gətirir. Beynəlxalq təşkilatlar sülhyaratma və sülhməramlılığın qlobal arxitekturası üçün çox vacibdir (Burchill, 2012, s. 266).

Regional təşkilatlar və onların sülh təşəbbüslərindəki rolları

Regional təşkilatlar öz regionları daxilində münaqişələri həll etməklə sülh təşəbbüslərində mühüm rol oynayırlar. Bu təşkilatlar tez-tez yerli kontekst, mədəniyyət və tarix haqqında daha dərindən anlayışa malikdirlər ki, bu da onlara böhranlara daha effektiv cavab verməyə imkan verir. Onların münaqişə zonalarına yaxınlığı resursların və şəxsi heyətin daha tez yerləşdirilməsinə imkan verir və onları həm sülhməramlı, həm də sülhyaratma proseslərində vacib aktorlara çevirir. Bundan əlavə, regional təşkilatlar dialoq və danışıqlar üçün neytral platforma təklif edərək münaqişə tərəfləri arasında vasitəçi kimi çıxış edə bilər. Münaqişələrin həllinə bu lokallaşdırılmış yanaşma Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi qlobal təşkilatların səylərini tamamlayır, daha əhatəli və laylı sülh strategiyası yaradır (Bayer, 2017). Sülh təşəbbüslərində iştirak edən ən görkəmli regional təşkilatlardan biri Afrika İttifaqıdır (AU). AU Afrikadakı münaqişələrin həllində mühüm rol oynayıb, tez-tez vasitəçilik və sülhməramlı səylərdə liderlik edir. Təşkilatın Sülh və Təhlükəsizlik Şurası (PSC) münaqişələrin qarşısının alınması, idarə edilməsi və həlli ilə bağlı qərarların qəbul edilməsinə cavabdehdir. AU Darfur, Somali və Mali də daxil olmaqla bir neçə münaqişə zonasında sülhməramlı missiyalar yerləşdirib və burada bölgələri sabitləşdirmək və mülki insanları qorumaq üçün çalışıb. AU-nun Afrika problemlərinə Afrika həllərinə diqqət yetirməsi, daha uyğunlaşdırılmış və mədəni cəhətdən həssas müdaxilələrə imkan verən sülh proseslərinin regional mülkiyyətinə sadiqliyini vurğulayır (Rzayeva, 2021, s. 384).

Ərəb Liqası münaqişələrin həllində tarixən daha az təsirli olsa da, son vaxtlar Yaxın Şərq və Şimali Afrikada sülh təşəbbüslərində daha fəal addımlar atıb. Təşkilat Suriya vətəndaş müharibəsi və Liviya böhranı kimi münaqişələrdə vasitəçilik etməyə çalışıb, tez-tez BMT və digər beynəlxalq aktorlarla birgə işləyir. Ərəb Liqası üzv dövlətlər arasında siyasi fikir ayrılıqları səbəbindən əhəmiyyətli problemlərlə üzləşsə də, onun sülh proseslərində iştirakı regional münaqişələrin regional həllinin vacibliyini əks etdirir (Buzan, 2015). Liqanın atəşkəsləri əlaqələndirmək və dialoqu təşviq etmək səyləri məhdud olsa da, tez-tez münaqişə nəticəsində sabitliyi pozan regionda daha geniş beynəlxalq sülh səylərinə töhfə verir. Regional təşkilatlar qlobal sülh təşəbbüslərində mühüm oyunçulardır, münaqişələrin həllinə lokallaşdırılmış biliklər və daha sürətli cavab vermək imkanları gətirirlər (Bugajski, 2018).

Sülhməramlı əməliyyatlar beynəlxalq ictimaiyyətin münaqişədən təsirlənmiş bölgələrdə sülhün qorunması və bərpası səylərində mühüm vasitədir. Bununla belə, bu əməliyyatlar onların effektivliyinə mane ola biləcək əhəmiyyətli çətinliklər və məhdudiyyətlərlə üzləşirlər. Bu problemlər maddi-texniki və əməliyyat çətinliklərindən tutmuş siyasi və hüquqi məhdudiyyətlərə qədər dəyişir. Bu

məhdudiyyətləri başa düşmək sülhməramlı missiyaların effektivliyini artırmaq və onların davamlı sülh və sabitliyə töhfə verməsini təmin etmək üçün çox vacibdir (Coleman, 2016, p. 409).

Sülh proseslərində beynəlxalq təşkilatların effektivliyi qlobal sabitlik və təhlükəsizliyin həlledici amilidir. Münaqişələr inkişaf etdikcə və mürəkkəbləşdikcə, bu təşkilatlar sülhməramlı, sülhməramlı və sülhməramlı işlərdə effektiv qalmaq üçün öz strategiyalarını uyğunlaşdırmalı və təkmilləşdirməlidirlər. Beynəlxalq təşkilatların sülh proseslərində rolunun yaxşılaşdırılmasının gələcək perspektivləri mandatların gücləndirilməsi, koordinasiyanın təkmilləşdirilməsi, resursların artırılması, texnologiyadan istifadə və inklüzivliyin təşviqi daxil olmaqla bir neçə əsas sahəni əhatə edir (Zartman, 2015, p. 247).

Beynəlxalq təşkilatlar həm sülh quruculuğu, həm də sülhün qorunması proseslərində həlledici rol oynayır. Sülh quruculuğu münaqişənin əsas səbəblərini aradan qaldırmaq və münaqişədən sonrakı cəmiyyətlərdə uzunmüddətli sabitlik yaratmaq səylərini əhatə edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) kimi təşkilatlar bu regionlarda barışığı təşviq etmək, demokratik idarəçiliyi dəstəkləmək və iqtisadi inkişafı dəstəkləmək üçün çalışır. Sülhün qorunması isə atəşkəsin qorunmasına və zorakılığın yenidən baş verməsinin qarşısının alınmasına yönəlib. Beynəlxalq təşkilatlar sülhməramlıları çox vaxt yüksək riskli mühitlərdə sülh sazişlərinə riayət olunmasına nəzarət etmək və təmin etmək üçün yerləşdirirlər. Onların müdaxiləsi davamlı sülhün əldə oluna və qorunub saxlanıla biləcəyi sabit mühit yaratmaq üçün vacibdir (Dadaşova, 2020).

Sülhməramlı və sülhməramlı proseslərdə beynəlxalq təşkilatların rolu qlobal sabitliyin qorunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sülhməramlı səylər münaqişələrin danışıqlar və vasitəçilik yolu ilə həllinə diqqət yetirir, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi təşkilatlar münaqişə tərəfləri arasında dinc razılaşmaların əldə edilməsi üçün dialoqu asanlaşdırır. Sülhməramlı əməliyyatlar isə bu razılaşmaları yerinə yetirmək və qeyri-sabit bölgələrdə asayişi qorumaq üçün yerləşdirilir (Kelman, 2010).

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edək ki, beynəlxalq təşkilatlar sülhməramlı və sülhməramlı proseslərin uğuru üçün vacibdir, münaqişələrin həllində və sabitliyin qorunmasında həlledici dəstək verir. Onların dialoqun asanlaşdırılmasında və razılaşmaların aparılmasında rolu əsas problemlərin həllinə və zorakılığın artmasının qarşısını almağa kömək edir. Bununla belə, daha yüksək effektivlik üçün bu təşkilatlar yerli maraqlı tərəflərlə koordinasiyanı gücləndirməli və sülh sazişlərinin münaqişənin əsas səbəblərini aradan qaldırmasını təmin etməlidir. Sülhməramlı missiyalar üçün maliyyə və resursların artırılması həm də onların əməliyyat imkanlarını və təsirini yaxşılaşdıra bilər.

Ədəbiyyat

1. Akyesilmen, N. (2013). "Münaqişələrin idarə edilməsi: konseptual və nəzəri təhlil". *Danışan sülh: nəzəriyyə və praktikada münaqişələrin idarə edilməsi"*. Ankara: "ODTÜ Yayınları", 460.
2. Arı, T. (2013). *"Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət"*. İstanbul: "MKM Yayınları", 401.
3. Bağcı, H. (2013). *"Ön söz əvəzinə konfliktlərin təhlili", Danışan sülh: nəzəriyyə və praktikada münaqişələrin idarə edilməsi".* Ankara: "ODTÜ Yayınları", 394.
4. Bayer, R. (2017). *"Sülh və Münaqişələrin Həlli", Münaqişədən Uzlaşmaya Nəzəriyyələr, Proseslər və Praktikalar*. İstanbul: "İstanbul Bilgi Universiteti Yayınları", 500, 366.
5. Bugajski, A. A. (2018). *"Establishing a research-friendly environment"*. Jones & Bartlett Learning. NY, 189 p.
6. Burchill, S. (2012). *"Liberalizm", Beynəlxalq Münasibətlər Nəzəriyyələri*. İstanbul: "Küre Yayınlarında", 432.
7. Buzan, B. (2015). *"People, States and Fear"*. İstanbul: "Röle Academic Publishing", 321.
8. Coleman, P. T. (2016). "*Intractable Conflict, The Handbook of Conflict Resolution – Theory and Practice*. San Francisco: "Jossey-Bass", 559.
9. Dadaşova, R. (2020). "Cənub Qafqazda olan münaqişələrin səbəb və nəticələri". *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi. 4(2)*, 115-155.
10. Dəmir, İ. (2017). "Münaqişə və münaqişəyə yanaşma metodlarının nəzəri çərçivəsi". *Sülh Araşdırmaları və Münaqişələrin Həlli jurnalı, 5(1)*, 1-53.

11. Goldstein, J. S. (2014). "International Relations". *Upper Saddle River: New Jersey Pearson*, 568.
12. Griban, I. V. (2017). "Conflicts in international relations: modern aspects of the study". *Bulletin of social and humanitarian education and science, (2)*, 34-38.
13. Kelman, H. (2010). Interactive Problem-Solving: A Sociological Approach to Conflict Resolution. *Conflict: Reading in Management and Resolution*. New York: "St. Martin's Press", 215.
14. Ramsbotham, O., Woodhouse, T., Miall, H. (2014). *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge: "Polity Press", 509.
15. Rzayeva, N. Ş. (2021). *"Beynəlxalq təşkilatların" Qarabağ problemi" nə münasibətləri"*. Konfrans materialları, 383-385.
16. Zartman, I. W. (2015). *Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa*. New York: "Oxford University Press", 487.

Daxil oldu: 17.12.2024
Qəbul edildi: 28.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/36-42

Eldar Cəfərov
Bakı Dövlət Universiteti
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0001-8563-697X
eldarjafarov@bsu.edu.az
Şahin Əsgərzadə
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0009-2576-844X
sahinaskerzade@gmail.com

Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə əlaqələri: strateji əməkdaşlıq və inkişaf perspektivləri

Xülasə

Azərbaycan, mövqeyi və geopolitik əhəmiyyəti ilə beynəlxalq əlaqələrdə mühüm rol oynayan bir ölkədir. Bu xüsusiyyət, onun Balkan dövlətləri ilə olan əlaqələrində də özünü göstərir. Balkan yarımadası, mədəni müxtəliflik və tarixi zənginliklərlə dolu bir region olaraq, Azərbaycan üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan, Balkan ölkələri ilə əlaqələrini müxtəlif sahələrdə inkişaf etdirir və bu əlaqələr hər iki tərəfin faydasına xidmət edir. Bu məqalə, Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə olan əlaqələrinin müxtəlif sahələrdəki inkişafını araşdıracaq, xüsusilə enerji, iqtisadiyyat, mədəniyyət və təhlükəsizlik sahələrindəki əməkdaşlığını vurğulamaq məqsədi güdür. Balkan regionunun enerjiyə olan ehtiyacı və Azərbaycanın bu ehtiyacı qarşılamaq üzrə potensialı, iki tərəf arasında mühüm əlaqələr yaratmışdır. Eyni zamanda, ticarət və mədəniyyət sahəsində də əməkdaşlıq daha da güclənir. Bu məqalədə həmçinin Monteneqro və Serbiya ilə olan ikitərəfli əlaqələr də ətraflı şəkildə incələnəcəkdir.

Açar sözlər: *diplomatik əlaqələr, enerji əməkdaşlığı, mədəniyyət mübadiləsi, təhlükəsizlik və sabitlik, regional inkişaf*

Eldar Jafarov
Baku State University
PhD in Political Sciences
https://orcid.org/0000-0001-8563-697X
eldarjafarov@bsu.edu.az
Shahin Askarzadeh
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0009-2576-844X
sahinaskerzade@gmail.com

The Relations of Azerbaijan with the Balkan States: Strategic Cooperation and Development Perspectives

Abstract

Azerbaijan, with its position and geopolitical significance, plays an important role in international relations. This feature is also reflected in its relations with the Balkan states. The Balkan Peninsula, a region rich in cultural diversity and historical significance, holds strategic importance for Azerbaijan. Azerbaijan develops its relations with the Balkan countries in various fields, and these relations serve the mutual benefit of both parties. This article will explore the development of Azerbaijan's relations with the Balkan states in various areas, particularly focusing on cooperation in

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

energy, economy, culture, and security. The need for energy of the Balkan region and Azerbaijan's potential to meet those needs have created significant connections between the two sides. Additionally, cooperation in trade and culture is strengthening. This article will also examine bilateral relations with Montenegro and Serbia in more detail.

Keywords: *diplomatic relations, energy cooperation, cultural exchange, security and stability, regional development*

Giriş

Azərbaycan, müstəqilliyini əldə etdikdən sonra beynəlxalq siyasətdə mühüm bir oyunçuya çevrilmişdir. Bu gün Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi, zəngin təbii resursları və inkişaf etmiş iqtisadiyyatı, onu yalnız Cənubi Qafqazda deyil, həm də dünya miqyasında əhəmiyyətli bir aktor halına gətirir. Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlərdəki fəal mövqeyi, ölkənin xarici siyasətinin müxtəlif sahələrdə balanslı bir yanaşma ilə qurulmasına səbəb olmuşdur. Ölkə, dünya iqtisadiyyatına və beynəlxalq təhlükəsizlik məsələlərinə öz töhfələrini vermək üçün həm regional, həm də qlobal tərəfdaşları ilə sıx əlaqələr qurur.

Balkan yarımadası isə öz tarixi, mədəniyyəti və strateji mövqeyi ilə dünya siyasətində önəmli bir yer tutmaqdadır. Avropanın cənub-şərqində yerləşən bu region, müxtəlif etnik qrupların, dinlərin və mədəniyyətlərin bir arada yaşadığı, çoxsaylı siyasi və iqtisadi transformasiyalardan keçmiş bir ərazidir. Bu regionda yerləşən dövlətlər, həm tarixi, həm də coğrafi baxımdan çox müxtəlifdirlər. Balkan ölkələri, əsasən Avropa İttifaqı və NATO kimi təşkilatlarla inteqrasiya prosesində olduqları halda, hələ də regional sabitlik, inkişaf və təhlükəsizlik sahələrində bir sıra çətinliklərlə üzləşirlər.

Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə münasibətləri, həmçinin bu regionla əlaqələrinin inkişafı, Azərbaycanın xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Balkan dövlətləri ilə münasibətlər, sadəcə iqtisadi əməkdaşlıqla məhdudlaşmır; Azərbaycan, bu regionda həm də enerji təchizatı, mədəniyyət mübadiləsi, regional təhlükəsizlik və diplomatik əlaqələr baxımından mühüm bir tərəfdaşdır. Bu münasibətlərin inkişafı, həm Azərbaycan üçün, həm də Balkan ölkələri üçün qarşılıqlı fayda təmin edir (Azərbaycan və Monteneqro enerji tərəfdaşlığını gücləndirmək niyyətindədir, 2025).

Tədqiqat

Azərbaycanın Balkanlarla əlaqələri, iqtisadi əməkdaşlığın artması ilə paralel olaraq, regionda mövcud olan enerji ehtiyatları və təhlükəsizlik məsələləri baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə, Balkan ölkələri, Cənubi Avropa və Avropa İttifaqına enerji nəqli məsələsində müstəqilliklərini artırmaq və təbii qaz tədarükünü diversifikasiya etmək istəyirlər. Bu baxımdan, Azərbaycanın Xəzər bölgəsindən Avropaya enerji tədarükü həyata keçirmək potensialı, iki tərəf arasında əməkdaşlığı daha da vacib edir.

Bu məqalədə, Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə olan əlaqələri geniş şəkildə təhlil ediləcək və xüsusən enerji, iqtisadiyyat, təhlükəsizlik və mədəni mübadilə sahələrindəki inkişafı daha dərindən araşdırılacaqdır. Həmçinin, Monteneqro və Serbiya ilə olan ikitərəfli əlaqələr də ətraflı şəkildə analiz ediləcəkdir.

Ümumi Balkan siyasəti

Azərbaycanın enerji sahəsindəki gücü, onun beynəlxalq əlaqələrində ən əhəmiyyətli amillərdən biridir. Ölkə, xüsusən neft və qaz sahəsindəki zəngin təbii sərvətləri ilə tanınır və bununla yanaşı, enerji təminatında Avropa və Asiya arasında mühüm bir körpü rolunu oynayır. Xəzər regionunda yerləşən Azərbaycan, enerji resursları ilə yalnız öz iqtisadiyyatını gücləndirməkdə deyil, həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas iştirakçı dövlətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu xüsusiyyət, Azərbaycanın Balkan ölkələri ilə enerji sahəsindəki əlaqələrinin əsasını təşkil edir.

Azərbaycanın ən mühüm enerji layihələrindən biri, Cənubi Qaz Dəhlizi (Southern Gas Corridor) layihəsidir. Bu layihə, Xəzər dənizindəki **Şahdəniz** yatağından çıxarılan təbii qazı, Gürcüstan və Türkiyə üzərindən Avropaya daşımaq məqsədini güdür. Cənubi Qaz Dəhlizi, Azərbaycanın enerji ixracını artırmaqla yanaşı, Balkan ölkələrinin enerji təchizatını diversifikasiya etməklə regionun enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına xidmət edir. Bu layihənin həyata keçirilməsi ilə Balkan ölkələrinə təbii qazın daha etibarlı və davamlı şəkildə tədarükü mümkündür.

Xüsusilə, **TANAP** (Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri) və **TAP** (Trans-Adriatik Qaz Boru Kəməri) layihələri, Azərbaycanın təbii qazını Balkan dövlətlərinə çatdırmağı hədəfləyir. TAP layihəsi, qazı Cənubi İtaliyaya və digər Avropa ölkələrinə çatdırmaqla yanaşı, Balkan ölkələri üçün də əhəmiyyətli bir enerji mənbəyi olacaq. Bu, regionun enerji mənbələrini şaxələndirməyə kömək edəcək və asılılığını azaldacaqdır.

Azərbaycan, Balkan ölkələrindəki ərazi münaqişələrinin sülh yolu ilə həllinə öz dəstəyini göstərir və diplomatik vasitələrlə bu ölkələrə kömək edir. Məsələn, Azərbaycan, Serbiya və Kosovonun mübahisələrində, habelə Bosniya-Hersoqovina ilə olan münasibətlərdə sülh və sabitlik təşviqləri həyata keçirir. Bu tip münaqişələrdə, Azərbaycan hər iki tərəfin maraqlarını nəzərə alaraq, tərəfsiz bir vasitəçi rolunu oynayır və sülh proseslərinin irəliləməsinə dəstək verir.

Azərbaycan, Balkan ölkələri ilə diplomatik əlaqələrini inkişaf etdirərkən, bu ölkələrə yalnız iqtisadi və mədəni deyil, həm də təhlükəsizlik və siyasi sahələrdə də dəstək verir. Azərbaycan, regionda sabitliyin təmin olunmasında vacib rol oynayır və bunu beynəlxalq səviyyədə qəbul etdirir. Azərbaycanın diplomatik fəaliyyəti, Balkan ölkələrinin beynəlxalq təşkilatlarda, xüsusən də BMT, NATO və Avropa Şurası kimi təşkilatlarda öz maraqlarını qorumağa imkan yaradır (Azərbaycan-Serbiya əlaqələri: İkitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın inkişafı yaxşı perspektivlər vəd edir, 2022).

Azərbaycan, Balkan dövlətləri ilə qarşılıqlı diplomatik əlaqələri gücləndirərək, regional təhlükəsizlik məsələlərinə dair müzakirələrdə aktiv iştirak edir. Bu, yalnız beynəlxalq təşkilatlarda deyil, həm də ikitərəfli əlaqələrdə konkret təhlükəsizlik məsələlərinin həllinə yönəlmiş müzakirələr aparmaq məqsədi güdür. Azərbaycan, Balkan dövlətləri ilə müxtəlif təhlükəsizlik məsələlərində birgə fəaliyyət göstərərək, həm öz maraqlarını, həm də regionun ümumi maraqlarını təmin etməyə çalışır.

Balkan ölkələri, NATO-nun üzvü olan ölkələrdir və Azərbaycan, NATO ilə də əməkdaşlıq edir. Bu çərçivədə, Azərbaycan, NATO ilə birgə təlimlər keçirərək, regional təhlükəsizlik məsələlərində iştirak edir. Azərbaycan, Balkan ölkələrinə NATO-nun müvafiq strukturlarına inteqrasiya olunmaqda dəstək verir və bu təşkilat vasitəsilə təhlükəsizlik sahəsindəki təcrübəsini paylaşır (Bakıdan Monteneqroya çarter aviareysləri həyata keçiriləcək, 2016).

Azərbaycan-Monteneqro münasibətləri

Monteneqro, Balkan yarımadasının cənub-qərb hissəsində yerləşən kiçik, lakin strateji əhəmiyyətə malik bir ölkədir. 2006-cı ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, Monteneqro beynəlxalq aləmdə öz mövqeyini gücləndirmək üçün bir sıra təşəbbüslər həyata keçirmişdir. Azərbaycan Monteneqronun müstəqilliyini 24 iyul 2006-cı ildə tanımışdır. 24 aprel 2008-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası və Monteneqro arasında diplomatik əlaqələrin yaradılması haqqında Protokol imzalanmışdır.

24 aprel 2012-ci il tarixində Azərbaycanın Monteneqroda, 5 aprel 2019-cu il tarixində Monteneqronun Azərbaycanda diplomatik nümayəndəlikləri fəaliyyətə başlamışdır. 3 dekabr 2013-cü il tarixində Monteneqronun Azərbaycanda Fəxri konsulluğu açılmışdır (Xarici İşlər Nazirliyi, 2024).

Azərbaycan, həm regionda, həm də beynəlxalq səviyyədə mövqeyini gücləndirmək məqsədilə Monteneqro ilə əlaqələrini müxtəlif sahələrdə daha da inkişaf etdirir. Bu əməkdaşlıq, yalnız iki ölkə üçün deyil, həm də Balkan regionunun və Cənubi Avropanın sabitliyi və inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan, Monteneqro ilə olan münasibətlərində xüsusilə ikitərəfli diplomatik əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Həmçinin, beynəlxalq təşkilatlarda, xüsusilə BMT-də, Azərbaycanın mövqeyini Monteneqro dəstəkləyir. Bu dəstək, xüsusən Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələlərində nəzərə çarpır. Monteneqro, Azərbaycanın beynəlxalq müstəqilliyini tanıyır və bu məsələlərdə Azərbaycanın tərəfini tutmağa davam edir.

Azərbaycan və Monteneqro arasında qarşılıqlı diplomatik təmaslar, yüksək səviyyəli görüşlər, qarşılıqlı səfərlər və əməkdaşlıq istiqamətində müzakirələr aparılmaqda davam edir. Hər iki ölkə müxtəlif sahələrdə – siyasi, iqtisadi və mədəni – qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq qurmağa maraqlıdır. Bu məqsədlə qarşılıqlı səfərlər və diplomatik dialoqlar tez-tez həyata keçirilir.

Azərbaycan və Monteneqro arasında iqtisadi əməkdaşlıq artmaqda davam edir. Həm ticarət dövriyyəsi, həm də qarşılıqlı investisiyalar sahəsində sıx əməkdaşlıq mövcuddur. Monteneqro, turizm sahəsində inkişaf etməkdə olan bir ölkədir və burada geniş sərmayə qoyuluşu potensialı vardır.

Azərbaycanın iş adamları və investorları, Monteneqroda turizm və əmlak bazarlarında investisiya yatırmaq üçün geniş imkanlara malikdirlər. Bu sahədə Azərbaycanın Monteneqro ilə olan əlaqələri ticarət dövriyyəsinin artırılmasına və iki ölkə arasında iqtisadi münasibətlərin daha da güclənməsinə gətirib çıxarır.

Eyni zamanda, Azərbaycan, Monteneqroda infrastruktur layihələrinə investisiya qoymağı da nəzərdən keçirir. Xüsusilə nəqliyyat, enerji və infrastruktur sahələrində əməkdaşlıq potensialı var. Azərbaycanlı şirkətlər, Monteneqroda böyük infrastruktur layihələrinə qatılmaq, burada yolların, körpülərin, enerji təchizatı sistemlərinin qurulmasında iştirak etməkdə maraqlıdırlar. 28 iyun 2024-cü ildə Monteneqronun paytaxtı Podqoritsa şəhərində Monteneqro-Azərbaycan biznes forumu və iki ölkənin hökumətləri arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Birgə Komissiyanın 3-cü iclası keçirilib. Keçirilən belə biznes forumların ölkələrimizin işgüzar dairələri arasında əlaqələrin qurulması və genişlənməsində əhəmiyyəti rolu var (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, 2024)

2016-cı ildən etibarən Azərbaycan Hava yolları və 2024-cü ildən etibarən Air-Montenegro hava yolları şirkətləri Bakı şəhəri ilə Monteneqronun Tivat şəhəri arasında çarter resyləri həyata keçirir (Bakı hava limanı "Air Montenegro" aviaşirkətinin ilk reysini qarşılayıb, 2024).

Monteneqro, enerji təminatında müxtəlif mənbələrə ehtiyac duyur. Azərbaycan isə özünün zəngin enerji resursları ilə bu sahədə böyük təcrübəyə malikdir. Azərbaycan və Monteneqro arasında enerji sahəsində sıx əməkdaşlıq mövcuddur. Həm təbii qaz, həm də elektrik enerjisi sahələrində qarşılıqlı maraqlar mövcuddur. Azərbaycanın enerji şirkətləri, Monteneqroda enerji infrastrukturunu gücləndirmək və enerji təminatını daha da optimallaşdırmaq üçün müxtəlif layihələrə qatılmağa maraqlıdırlar (Report, 2025)

Monteneqro, Azərbaycanın enerji resurslarından faydalanmaqla yanaşı, öz enerji bazarını diversifikasiya etməyə çalışır. Bu əməkdaşlıq, həm də Avropa enerji bazarına inteqrasiya etmə istiqamətində əhəmiyyətli bir addım ola bilər. Azərbaycan, Monteneqroya enerji ixracını artırmaqla yanaşı, enerji effektivliyi və bərpa olunan enerji sahəsində də layihələrə qatılmağa hazırdır.

Eyni zamanda, Monteneqroda Azərbaycan mədəniyyətini təbliğ etmək məqsədilə xüsusi tədbirlər, sərgilər və mədəniyyət həftələri təşkil olunur. Bu tədbirlər, hər iki ölkənin xalqları arasında qarşılıqlı anlayış və hörmətin artırılmasına yönəlib (Azərbaycan Respublikası ilə Serbiya Respublikası arasında ikitərəfli münasibətlər, 2024).

Azərbaycan, Balkan regionunda və daha geniş şəkildə Cənubi Avropada sabitlik və təhlükəsizliyin təmin olunmasına böyük diqqət yetirir. Monteneqro, NATO-nun üzvü olan bir ölkə olaraq, bu sahədə Azərbaycanla əməkdaşlıq edir. Terrorizm və radikalizmin qarşısının alınması, regional münaqişələr və təbii fəlakətlərə qarşı mübarizə kimi məsələlərdə iki ölkə arasında sıx diplomatik və təhlükəsizlik əməkdaşlığı mövcuddur (Monteneqro-Azərbaycan biznes forumu və iki ölkənin hökumətləri arasında Birgə Komissiyanın 3-cü iclası keçirildi, 2024).

Azərbaycan, həmçinin Monteneqro ilə hərbi sahədə də əməkdaşlıq etməkdə maraqlıdır. NATO-nun tərkibində fəaliyyət göstərən Monteneqro ilə Azərbaycan, hərbi təlimlər və əməliyyatlar keçirərək, regional təhlükəsizliyin gücləndirilməsinə töhfə verir.

Azərbaycan-Serbiya münasibətləri

Serbiya, Balkanların mərkəzində yerləşən, zəngin tarixi, mədəniyyəti və strateji mövqeyi ilə regionun ən əhəmiyyətli ölkələrindən biridir. Serbiya, həm Avropada, həm də dünya miqyasında özünün siyasətini və iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək istiqamətində mühüm addımlar atır. Azərbaycan isə özünün beynəlxalq əlaqələrini genişləndirərək, Serbiya ilə əlaqələrini müxtəlif sahələrdə inkişaf etdirməkdə maraqlıdır. Bu iki ölkə arasında əlaqələrin daha da gücləndirilməsi həm regional, həm də beynəlxalq səviyyədə bir çox strateji məqsədlərə xidmət edir (Belqradda Azərbaycan-Serbiya sənədləri imzalanıb, 2022).

Azərbaycan və Serbiya arasındakı diplomatik əlaqələr 1992-ci ildən başlanmışdır və bu müddət ərzində iki ölkə bir-birinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləmişdir. Hər iki dövlət beynəlxalq müstəvidə öz mövqeyini gücləndirmək və birgə maraqlarını qorumaq üçün sıx əməkdaşlıq edir. Keçmiş Yuqoslaviya Azərbaycanın müstəqilliyini 31 dekabr 1991-ci ildə tanımış, Serbiya və Monteneqro İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında ikitərəfli diplomatik münasibətlər 21 avqust 1997-ci ildə qurulmuşdur. 8 iyun 2011-ci il tarixində Azərbaycanın Serbiyada səfirliyi açılmışdır.

2011-ci ilin fevral ayında Serbiyanın Azərbaycanda səfirliyi təsis edilmişdir (Xarici İşlər Nazirliyi, 2024).

Serbiya, Azərbaycan ilə münasibətlərini yalnız iqtisadi əlaqələrdən ibarət deyil, həm də siyasi məsələlərdə möhkəmləndirmək istəyir. 2013-cü ildə Azərbaycan və Serbiya arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında razılaşma imzalanmışdır və bu, ölkələr arasında əlaqələrin daha da inkişaf etməsinə zəmin yaratmışdır. Xüsusilə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Serbiya Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləmiş və bu dəstək siyasi əlaqələrin güclənməsinə səbəb olmuşdur (E-qanun, 2013).

Eyni zamanda, Serbiya, Azərbaycanın xarici siyasətindəki əsas maraqlarına hörmətlə yanaşır və qarşılıqlı diplomatik səfərlər təşkil edir. Bu səfərlər, müxtəlif sahələrdə müzakirələrin və yeni əməkdaşlıq perspektivlərinin ortaya çıxmasına imkan verir.

Azərbaycan və Serbiya arasındakı iqtisadi əlaqələr son illərdə böyük bir inkişaf yolu keçmişdir. Serbiya, kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmətlər sahəsində inkişaf etməkdədir və Azərbaycanlı investorlar Serbiyaya bu sahələrdə sərmayələr yatırmağa maraqlıdırlar. Azərbaycan, Serbiya bazarına yeni məhsullar ixrac etmək və ticarət dövriyyəsini artırmaq üçün bir sıra təşəbbüslər həyata keçirmişdir. Azərbaycanlı iş adamları Serbiyaya investisiyalar qoymaqda maraqlıdır, xüsusilə enerji, infrastruktur və turizm sahələrində.

Serbiya, öz növbəsində Azərbaycanın neft və qaz sektoru ilə maraqlıdır. Azərbaycan, Cənubi Qafqazda enerji təminatında mühüm bir oyunçu olduğu üçün, Serbiya ilə enerji sahəsində əməkdaşlıq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Serbiya, enerji təminatını diversifikasiya etmək istəyir və burada Azərbaycanla əməkdaşlıq etmək, alternativ enerji mənbələrindən faydalanmaq imkanı verir.

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, Serbiya keçmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüququn ümumtanınmış prinsip və normalarına, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə və ATƏT-in qərarlarına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı əsasında həll olunmasının dəstəkləyən dövlət olmuşdur.

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan da öz növbəsində Serbiyanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir, Kosovonun müstəqilliyini tanımır və bütün beynəlxalq müstəvilərdə bu mövqedən çıxış edir. (AZƏRTAC, 2022)

Serbiya, enerji təminatında müxtəlif mənbələrə ehtiyac duyur və burada Azərbaycanın enerji resursları mühüm rol oynaya bilər. Azərbaycan, təbii qaz, neft və elektrik enerjisi sahəsində öz təcrübəsi və resursları ilə Serbiya ilə əməkdaşlıq etməkdə maraqlıdır. Serbiya, Azərbaycanın enerji layihələrinə qatılmaq və enerji təhlükəsizliyini gücləndirmək məqsədilə bu sahədə Azərbaycanın təcrübəsindən faydalanmağa çalışır.

2022-ci ilin noyabrın 23-də Belqradda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Serbiya Respublikasının Prezidenti Aleksandar Vuçiç ilə geniş tərkibdə görüşü başa çatdıqdan sonra sənədlərin imzalanması mərasimi olub. "Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi ilə Serbiya Respublikasının Serbiya İnkişaf Agentliyi arasında Anlaşma Memorandumu"nu Azərbaycan Respublikasının Serbiya Respublikasındakı səfiri Kamil Xasiyev və Serbiya İnkişaf Agentliyinin direktoru Radoş Qazdiç imzaladılar (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi İnternet Saytı, 2025).

Azərbaycan və Serbiya arasında təhsil sahəsində də sıx əlaqələr mövcuddur. Hər iki ölkənin universitetləri arasında tələbə mübadiləsi proqramları və akademik əməkdaşlıq həyata keçirilir. Azərbaycanlı və serb tələbələr arasında təcrübə mübadiləsi, müxtəlif sahələrdə birgə tədqiqatlar və layihələr təşkil olunur. Bu, gənclər arasında qarşılıqlı anlayış və əməkdaşlığı təşviq edir və təhsil sahəsində iki ölkə arasında əlaqələri daha da gücləndirir.

Azərbaycan və Serbiya arasında regional təhlükəsizlik məsələlərində də əməkdaşlıq mövcuddur. Hər iki ölkə, terrorizm, radikalizm və digər təhlükəsizlik təhdidləri ilə mübarizə sahəsində bir-birinə dəstək verir. Serbiya, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsindəki mövqeyini dəstəkləmiş və bu da iki ölkə arasında siyasi əlaqələrin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Eyni zamanda, Serbiya və Azərbaycan, Cənubi Qafqaz və Balkan regionlarında sabitlik və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün birgə tədbirlər həyata keçirirlər.

Serbiya, NATO üzvü olmasa da, öz təhlükəsizlik və müdafiə sahəsindəki mövqeyini möhkəmləndirməyə çalışır. Azərbaycan, Serbiya ilə hərbi sahədə də əməkdaşlıq edir, hərbi təlimlər, seminarlar

və əməliyyatlar təşkil edərək, regional təhlükəsizliyin gücləndirilməsinə töhfə verir. Həmçinin, hər iki ölkə birgə sərhəd təhlükəsizliyi, narkotiklərlə mübarizə və digər regional məsələlərdə əməkdaşlıq edirlər (Azərbaycan Respublikası və Serbiya Respublikası arasında dostluq münasibətləri və strateji tərəfdaşlıq haqqında bəyannamə, 2025).

Nəticə

Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə olan əlaqələri, həm strateji, həm də iqtisadi baxımdan mühüm bir əhəmiyyətə malikdir. Bu əlaqələrin inkişafı, Azərbaycanın regionda və beynəlxalq miqyasda mövqeyini möhkəmləndirmək və qarşılıqlı maraqlar üzərində əməkdaşlıq qurmaq məqsədini daşıyır. Azərbaycan, Balkan yarımadasının hər iki tərəfi ilə, xüsusilə Monteneqro və Serbiya ilə sıx əlaqələr quraraq, həm enerji, həm iqtisadiyyat, həm də mədəniyyət sahələrində əlaqələrin daha da inkişafına böyük əhəmiyyət verir.

Enerji sahəsindəki əməkdaşlıq, xüsusilə Azərbaycanın enerji təchizatının Balkan ölkələrinə ixracı və bu regionun enerji ehtiyaclarının təmin edilməsi baxımından mühüm rol oynayır. Həm Monteneqro, həm də Serbiya, Azərbaycanın enerji resurslarına böyük maraq göstərir və bu, hər iki ölkə ilə olan əlaqələrin inkişafına imkan yaradır. Eyni zamanda, ticarət sahəsindəki əməkdaşlıq da iki ölkə arasında qarşılıqlı iqtisadi inkişafı dəstəkləyir. Serbiya və Monteneqro, Azərbaycanın geniş iqtisadi potensialından faydalanaraq öz bazarlarını diversifikasiya etmək istəyirlər.

Regional təhlükəsizlik məsələlərində də Azərbaycan, Balkan dövlətləri ilə sıx əməkdaşlıq edir. Serbiya və Monteneqro ilə birgə təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilir, regional münaqişələrə qarşı birgə mövqeyin dəstəklənməsi, terrorizm və radikalizmlə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq genişlənir. Bu əməkdaşlıq, təkcə iki ölkə arasında deyil, həm də geniş Avropa və Cənubi Qafqaz regionlarında sabitliyin təmin olunmasına xidmət edir.

Nəticə olaraq, Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə münasibətləri, təkcə ticarət və iqtisadi əməkdaşlıqla məhdudlaşmır, həm də diplomatik, mədəniyyət və təhlükəsizlik sahələrində də əhəmiyyətli bir inkişaf yolu keçmişdir. Gələcəkdə bu əlaqələrin daha da inkişaf edəcəyi və Azərbaycanın Balkan regionunda daha sıx və güclü tərəfdaşlar qura biləcəyi gözlənilir. Bu əməkdaşlıq, yalnız iki tərəf arasında deyil, həm də geniş regional və beynəlxalq səviyyədə müsbət təsirlər yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan və Monteneqro enerji tərəfdaşlığını gücləndirmək niyyətindədir. (2025).* https://report.az/energetika/azerbaycan-ve-monteneqro-enerji-terefdasligini-guclendirmek-niyyetindedir/ müraciət tarixi: 20.02.2025
2. *Azərbaycan Respublikası və Serbiya Respublikası arasında dostluq münasibətləri və strateji tərəfdaşlıq haqqında bəyannamə. (19 aprel 2013-cü il).* https://e-qanun.az/framework/25938 müraciət tarixi: 20.02.2025
3. *Azərbaycan Respublikası ilə Serbiya Respublikası arasında ikitərəfli münasibətlər. (2024).* https://mfa.gov.az/az/category/avropa/serbiya müraciət tarixi: 18.02.2025
4. *Azərbaycan Respublikası ilə Monteneqro Respublikası arasında ikitərəfli münasibətlər. (2023).* https://mfa.gov.az/az/category/avropa/monteneqro müraciət tarixi: 19.02.2025
5. *Azərbaycan-Serbiya əlaqələri: İkitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın inkişafı yaxşı perspektivlər vəd edir. (2022).* https://azertag.az/xeber/azerbaycan_serbiya_elaqeleri_ikiterefli_ve_choxterefli_emekdasligin_inkisafi_yaxsi_perspektivler_ved_edir-2383515 müraciət tarixi: 16.02.2025
6. *Bakı hava limanı "Air Montenegro" aviaşirkətinin ilk reysini qarşılayıb. (2024).* https://airport.az/az/press-release/baki-hava-limani-air-montenegro-aviasirk-tinin-ilk-reysini-qarsilayib/ müraciət tarixi: 20.02.2025
7. *Bakıdan Monteneqroya çarter aviareysləri həyata keçiriləcək. (2016).* https://azertag.az/xeber/bakidan_monteneqroya_charter_aviareysleri_heyata_kechirilecek953940 müraciət tarixi: 20.02.2025
8. *Belqradda Azərbaycan-Serbiya sənədləri imzalanıb. (2022).* https://president.az/az/articles/view/57944 müraciət tarixi: 17.02.2025

9. *Monteneqro-Azərbaycan biznes forumu və iki ölkənin hökumətləri arasında Birgə Komissiyanın 3-cü iclası keçirildi. (2024).* https://sosial.gov.az/media/xeberler/monteneqro-azerbaycan-biznes-forumu-ve-iki-olkenin-hokumetleri-arasinda-birge-komissiyanin-3-cu-iclasi-kecirildi müraciət tarixi: 20.02.2025

Daxil oldu: 19.11.2024
Qəbul edildi: 21.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/43-52

Bushra Oztashyonar
Kırıkkale University
Master student
https://orcid.org/0009-0007-9121-204X
bsraoztsynr@gmail.com
Rejep Chinkilich
Kırıkkale University
https://orcid.org/0000-0003-3530-4293
recep02013@gmail.com

A Refinement on the Work "Mashhad Abir" (A Brief Scene) by Fawwaz Haddad

Abstract

Emerging thr novel in Syria as a result of exposure to the innovations in Western culture that began with Napoleon's invasion of Egypt.In the following period, French influence increased in the literatures of Egypt, Lebanon and Algeria, and the intellectual class educated in the West brought the novel genre to these regions through translations and quotations. Inspired by the works of Egyptian writers, Syrian writers were particularly influenced by the Romanticism movement. When considering the development of the novel in Syria, it is observed that Romanticism, Realism, and Existentialism were explored in succession, with the dominant belief being that "art is for society." . This study first provides a brief overview of the introduction and different periods of the novel in Syrian literature before analyzing the work *Mashhad 'Abir* (*A Brief Scene*), written by the Syrian author Fawwaz Haddad, born in 1947, and published in 2007.. The novel has been examined in terms of narrative type and point of view, plot structure, character ensemble, time and place, language and style, themes and theses, narrative techniques, and other literary aspects.. After graduating from the Faculty of Law at Damascus University, Fawwaz Haddad became interested in literature and published his first novel in 1991. Emphasizing social realism and the power of language in his works, the author wrote important works of social criticism under the influence of a realist perspective. In this novel, Fawwaz Haddad, one of the most recent writers, critically analyzes the social structure of Syria by emphasizing themes such as bribery, corruption and injustice. In this novel, Haddad came to the conclusion that the internal decay of the society and the struggle of individuals against these structures in depth and that those who struggle for their values sooner or later achieve their goals.

Keywords: *Syria, Novel, Fawwaz Haddad, Realism*

Büşra Öztaşyonar
Kırıkkale Üniversiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0007-9121-204X
bsraoztsynr@gmail.com
Recep Çinkılıç
Kırıkkale Üniversiteti
https://orcid.org/0000-0003-3530-4293
recep02013@gmail.com

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Fevvaz Haddadın "Məşhəd Abir" (Qısa bir səhnə) adlı əsəri üzərinə bir incələmə

Xülasə

Suriyada romanın meydana gəlməsi Napaleonun Misiri işğal etməsi ilə başlayan və Qərb mədəniyyətində baş verən yeniliklərlə tanışlıq nəticəsində mümkün olmuşdur. Sonrakı dövrdə Misir, Livan və Əlcəzair ədəbiyyatlarında fransız təsiri artmış və Qərbdə təhsil almış ziyalılar tərcümə və iqtibaslarla roman janrını bu bölgələrə gətirmişlər. Misirli yazıçıların əsərlərindən ilham alan suriyalı yazıçılar xüsusilə romantizm cərəyanından təsirlənmişlər. Suriya romanının inkişafına nəzər saldıqda əvvəlcə romantizm, sonra realizm və ekzistensializm cərəyanlarının işlənildiyi və "sənət cəmiyyət üçündür" anlayışının hakim olduğu müşahidə olunur. Bu araşdırmada əvvəlcə roman sənətinin Suriya ədəbiyyatına girişi və inkişaf mərhələləri haqqında qısa məlumat verilmiş, daha sonra 1947-ci ildə anadan olmuş suriyalı yazıçı Fevvaz Haddadın 2007-ci ildə nəşr edilmiş *Meşhed ʿÂbir (Qısa Bir Səhnə)* adlı əsəri təhlil edilmişdir. Əsər nəql edən şəxs və baxış bucağı, hadisə xətti, obrazlar, zaman və məkan, dil və üslub, fikir və tezis, təsvir üsulları kimi meyarlar baxımından araşdırılmışdır. Şam Universitetinin Hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra ədəbiyyatla məşğul olmağa başlayan Fevvaz Haddad 1991-ci ildə ilk romanını nəşr etdirmişdir. Yazıçı əsərlərində sosial gerçəkçiliyi və dilin gücünü vurğulamış, realist baxış bucağı ilə sosial tənqidi əks etdirən mühüm əsərlər qələmə almışdır. Müasir dövr yazıçılarından biri olan Fevvaz Haddad bu əsərində Suriyanın ictimai quruluşunu rüşvət, korrupsiya və ədalətsizlik kimi mövzular üzərindən tənqidi yanaşma ilə işləmişdir. Yazıçının bu romanda cəmiyyətin daxili çürüməsini və fərdlərin bu strukturla mübarizəsini dərinliklə təsvir etdiyi, dəyərləri uğrunda mübarizə aparanların gec-tez məqsədlərinə çatdığı qənaətinə gəlinmişdir.

Açar sözlər: *Suriya, Roman, Fevvaz Haddad, Realizm*

Introduction

Napoleon's (1769-1821) invasion of Egypt in 1789 led to important innovations in Egypt. Napoleon, who came to the country with his scientific army, ignited the fuse of modernization and change movements in Egypt. The introduction of the printing press in Egypt and the publication of newspapers brought Egyptians closer to Western culture. Although Napoleon's invasion was political, it also contributed greatly to the modernization of Egypt. Mehmet Ali Pasha (1769-1849) and his dynasty continued these innovative movements and ensured Egypt's integration with the West. This led to significant changes in the historical and cultural structure of Egypt (Ürün, 2018, p. 13). The occupation period, which lasted from 1789 to 1801, is regarded by Arab literary figures as the beginning of the *Nahda*, the Arab renaissance movement. Prominent figures such as Jurji Zaydan (1861-1914) introduced innovations, particularly in the fields of science, literature, and culture during this period. Corjî Zeydân was the pioneer of the Arabic historical novel with more than twenty works on Islamic history (Karabela, Ekşi, 2015, p. 185-186).

Research

The Egyptian people were interested in the European lifestyle, music, theater, literature and entertainment and realized that Europe was more advanced in the scientific and social fields. With this cultural interaction, Egypt played an important role in scientific activities and accelerated the process of modernization, initiating the influence of the West in the Islamic world. From the 19th century onwards, the French influence on Egyptian, Lebanese and Algerian literature began to increase. The novel styles of intellectuals educated in Western countries, mostly through translations or quotations, reached these lands (Çakır, 2024, p. 2911). After this transition period, the first novel that was actually written was Zeyneb by Muhammad Hussein Heykel (1888-1956) and this work brought a breath of fresh air to the world of literature. The most important reason for accepting this work as the first literary Arabic novel is the adequate use of time and space and other elements that should be present in a novel and the solid construction of the plot (Er, 1997, p. 77-78). Muhammad Hussein Heykel wrote this work with homesickness in his expatriate homeland after getting to know French literature (Ayyıldız, 1992, p. 88-89). Abbas Mahmoud al-Akkād's (1889-1964) first

psychoanalyst novel, Sara, is also considered one of the important works of the period. Taha Husayn's (1889-1973) autobiographical novel al-Ayyām is an important work inspired by the author's own life. These novels are the first examples of prominent writers of the period. The theme dealt with by the writers of the period was the East-West conflict. These novelists, who dealt with the conflicts between their own traditions and the values they acquired from Western culture with the westernization process of Eastern societies, critically processed the changes in society in their works (Gökgöz, 2022, pp. 44-46). With this theme, the conflicts in the inner world of the individual and the changes in society were criticized and analyzed by the writers of the period.

2- Novel in Syrian Literature

In the early stages of modern Syrian literature, it is evident that Syrian writers were influenced by Egyptian literature. These writers were inspired by the works they read and were influenced by the Romanticism movement. Considering the influence of Europe and Egypt on the development of Syrian literature, it is not surprising that Syrian novelists took Egyptian novels as an example. Egyptian novels were followed in terms of theme and content. Therefore, the Egyptian novel made significant contributions to the development of the early Syrian novel (Subaşı, 2023, pp. 117-118). Another significant factor in the development of the Syrian novel was the translations from Western literature. With the increase in foreign language education and the opening of modern schools, translation activities accelerated and the foundations of Syrian literature were laid in this period. Many novels were translated from Western languages such as French and published, contributing to the development of Syrian literature. This period was an important turning point for Syrian literature (Çakır, 2019, pp. 145-146).

Shehīb al-Jābirī's (1912-1996) novel Nehem is the first work written in the formation of the modern novel in Syria. This work, which draws attention in terms of carrying the basic elements of the art of the novel and which al-Jābirī wrote under the influence of Europeans, is considered a novel in the Western style. Sheikh al-Jābirī is considered the pioneer of the modern Syrian novel and one of the first representatives of the Romanticism movement. In this period when Realism and Romanticism movements dominated the literature, al-Jābirī's work is also influenced by these movements (Davoud, 2020, p. 20).

The development of the Syrian novel is divided into three periods:

The First Period: This period covers the period starting from the birth of the Syrian novel until 1949. In this period, the Syrian novel was still in its early stages of development, and it is seen that writers generally dealt with emotional and romantic subjects. Among the prominent writers of this period, in which European influences were just beginning to be seen, are names such as Shehîb al-Jâbirî, Marûf al-Arnâût (1893-1948) and Hayreddin al-Ayyûbî. Shehīb al-Jābirī's novel Nehem was written between 1937 and 1949 (Davoud, 2020, p. 21).

Second Period: Between 1950 and 1958, the novel genre began to develop in Syria. The short story also developed rapidly in this period, which was influenced by movements such as socialism and Existentialism. Names such as Hanna Mina (1924-2018) and Hasib Keyyâlî (1921-1993) were among the prominent writers of this period. The realist writer Hanna Mina sought to move away from Romanticism while addressing social issues. Having a distinguished position in the Syrian novel world, Mina came to the forefront by adopting the understanding of art for society with her works. With the establishment of the Syrian Writers' Union, the concept of art for society was adopted. This period, in which external influences also played a role, laid an important foundation for the future of the Syrian novel (Davoud, 2020, pp. 21-22).

Third Period: The years between 1959 and 1967 are regarded as the golden era of the Syrian novel. Syrian fiction gained a new momentum with the works written in this period. With the state's investments and incentives in cultural fields, the diversity of novels increased by supporting the literary works of writers. Writers focused more on social and political issues in their novels and dealt with themes such as national struggle, Arab unity and women's emancipation. Syrian writers became more self-confident and courageous. During this period, the Syrian novel found its way and continued its ongoing struggle despite the conflicts between different currents (Davoud, 2020, pp. 23-25).

3- Fawwāz Haddād's Life and Literary Personality

Fawwâz Haddâd was born in Syria in 1947. He completed his education in Damascus and after graduating from the Faculty of Law at Damascus University, he worked in commerce for a while. Realizing his literary talent at a young age, the author started writing stories, plays and novels, but did not publish these works anywhere. His writing career officially began in 1998. The author, who still lives in London, publishes articles about the events in Syria on different websites. Fawwāz Haddād, who is also known for his novel competitions and encyclopedia projects, has been nominated for many prestigious awards throughout his literary career and has been nominated for the Arab Booker Prize several times. A prominent and successful writer of novels and short stories, Haddād was nominated for the German Ruckert Prize in 2013. After his first novel "Mûzâyîku Dimeşk 39" (Mosaic of Damascus 39) published in 1991, the author published a novel every two years, totaling fourteen novels and many short stories. In his novels, he generally dealt with topics such as oppression, injustice, oppression, and revenge (Hamido, 2023, p. 5). In Haddād's novels, various conflicts are at the forefront and these conflicts are usually experienced at the intellectual, ideological and psychological level. These conflicts constitute the main theme of the novels and offer readers an opportunity for deep reflection and questioning (Hamido, 2023, p. 224).

While predominantly using standard Arabic in his works, the author occasionally employed the vernacular, known as 'ammiyya', in certain dialogues. By using colloquial language in the dialogues, the author aimed to emphasize that the story takes place among the common people and reflects their lives. The use of 'ammiyya' also serves to illustrate how simple and sincere the characters' inner worlds are. 'Ammiyya' enhances the novel's realism and social texture. Utilizing the power and flexibility of language in the best way possible in his novels, the author has created a literary style and offered the reader a unique experience. Additionally, he has successfully incorporated wordplay and humorous elements into his works. The subtleties in Haddād's use of language have both elevated the literary value of his works and captivated the reader (Hamido, 2023, pp. 121-122).

4- Analysis of the Novel

4.1. Summary

Ahmet comes from a modest family living in Syria. His father was a conservative man, but he took a stance against political authority and raised Ahmet in the same way. In the 80s, the political conflicts in Syria and tensions with the regime also affected Ahmed's life. The clashes between the Syrian government and the Islamist mujahideen led to thousands of deaths, arrests and political opposition. In his youth, Ahmet did not join any groups or activities. In Syria, it was important to go to such events and make political connections in order to live, network and earn money. Those who did not behave in this way were accused of being dissidents, and if they had the opportunity to work, they lost this right because they could not show a reference. After graduating from university, Ahmet was looking for a job and a friend came to his aid and helped him get a job at the official newspaper. The official newspapers were publishing news praising the government and singing its praises. During his time working at the newspaper, reports about his refusal to attend ceremonies and praise the government reached the security forces, and he was dismissed from his job. While Ahmet was sitting at home, the doorbell rang, and he was surprised when the postman handed him a letter. Upon opening it, he thought it was a theater invitation that had been mistakenly delivered to him. After some time, someone called Ahmet, asking him to come to the theater. Ahmet didn't recognize the caller but didn't question who it was either. A theater enthusiast, Ahmet optimistically agreed to attend the event. The story of the play was centered around love and revenge (An-Nassaj, Sayyid Khamid). Ahmet didn't enjoy the play and couldn't understand why this genre was still popular in the world of literature and art. He grew bored watching the battle between love and hatred. When the play had an intermission, he thought about leaving, but just as he was about to walk out, he locked eyes with a lady. He noticed she wasn't wearing a ring, realizing she wasn't married and was alone at the theater. He feared she might be trying to flirt with him or take advantage of his loneliness, so he stayed in his seat until the second act. The second half of the play was even darker and more melancholic than the first. The woman casually warned him to be careful. After the show, they talked a bit more before parting ways. A few months later, Ahmet met a woman named Dünya, an actress. She asked him to

keep his promise about marriage, though Ahmet couldn't remember having such a conversation. After a heated argument, Dünya told him, "I will take my revenge," and left. Some time passed, and one day, Ahmet's doorbell rang. When he opened the door, he found Dünya and some police officers. Ahmet was taken to the police station on charges of attacking Dünya's sister, Dina. Accused falsely, Ahmet endured severe torture. Beaten by the officers, he was thrown into a dungeon. Even though he screamed his innocence, the relentless torture forced him to confess to the crime he hadn't committed. In his pain and confusion, he signed the statement without reading it, not knowing what it said. The confession he signed falsely stated that he had gone to Dünya's house, forcibly entered after meeting her sister, and raped her. In court, Ahmet denies his written statement in front of the judge. He argues that he was slandered and that the report was written by the police station police and that he was forced to sign it under torture. The judge looks at Ahmet thoughtfully. It is clear that he is not lying about torture. As the trial continues, the judge receives calls from the Women's Union and the Radio and Television Unions, who say that what happened to the sister of the popular actress Dünya should not go unrequited and that she should be tried for the most serious crime. After Ahmet's testimony, the judge asks to speak to Dina and is surprised to see her coming through the court door, thinking that she is in her twenties, not fifteen as they say, and that she is a bit naive. The judge's phone rings before he starts to take her statement. The deputy ministers called to say that the girl was ill and therefore not as old as she looked. The judge, who had concluded from the testimony that the witness was not thinking clearly and that Ahmet had been slandered and that there was no concrete evidence, was removed from the case and replaced by a new judge named Barushi, who was given the title of “Judge of Fatal Cases”. In his view, justice could only be served by punishing with death the acts committed by violent, murderous and malicious people. Ahmet remains in jail. The world comes to confront Ahmet by putting acquaintances between them. She says she will exonerate him on one condition. He asks him to father the child in his sister Dina's womb, to agree to their marriage as a formality and to stay married together for five years. At the next court hearing, Judge Barushi ruled that Ahmad had committed a disgraceful crime and sentenced him to more than twenty years in prison. Ahmad had two choices: accept the condition or rot in prison. Ahmet chose honor and imprisonment. The judge changes his mind before issuing the report and decides to prove Ahmet's innocence and releases him. In the end, the real culprit is caught. When Ahmet goes home to confront Dünya, she tells him the truth. At a party, Dünya meets a man named Mahrus and falls in love with him. Thanks to Mahrus' wealth and influence in the community, she sets foot in the advertising world and realizes her dreams. One day, Mahrus brings an old and sick man to their house and asks them to take care of him. Dina is hesitant at first, but over time she begins to develop a good relationship with the old man. The old man surprises Dina and spends quality time with her. When the world realizes the man's attitude towards Dina, it is too late. She tells him to marry her for her pregnant sister or she will have him thrown in jail. The old man does not accept the offer. Dünya tells Mahrus about the situation, but they fall out and fight. It turns out that the old man is Mahrus's father and that he and his siblings deny it because they don't want a new heir, but he tells Dünya to find someone to father the baby. His son Mahrus uses his influence to rescue the trapped old man and brings someone to take the blame in his place. Ahmet, who learns the truth of the incident, wants to speak the truth and put the real culprits on trial. The world tells him that they are too powerful and he should not do such a thing. Thinking some more, Ahmet goes to the judge and tells him the facts he has learned from Dünya, but the judge says that he cannot do anything about it and that they are too powerful. Ahmet wants to find a way to get justice. He talks to his friend Cemil and asks him to help him. Cemil tells him that he cannot fight these people alone and tells him about a woman named Umm Rama. He tells him to go to her and ask for help and to ask her to protect him. Umm Rama is an influential woman who has previously worked in government offices. Ahmed asks Umm Rama to help him. Umm Rama once loved a young man from Damascus and was betrayed by him. The Damascene youth was very wealthy, sold Umm Rama's possessions and abandoned her. Rama then became a person who hated the Damascenes and refused Ahmet's request for help. Ahmet, who wanted to take care of himself, fell into contemplation. One day Ahmet again receives an anonymous invitation. This time he goes to the invitation without questioning it. He sees that woman again in the same place. The play, very

different from the first one, is about tolerance and forgiveness. According to the course of the play, they talk among themselves. The woman asks him if he can forget what happened and forgive them. As their conversation continues, Ahmet thinks about what he has been through and how he feels now. When he is alone with himself, he assumes that everything that happened was just a short scene.

4.2. Plot of the Novel

This novel explores how a government bureaucracy intertwined with favoritism and bribery, moral decay, and injustice are reflected in society. The events revolve around the political intrigues, love affairs, unjust accusations and the search for justice experienced by a character named Ahmet. Ahmet, who lives in Syria, is subjected to political pressure and struggles to prove his innocence after being slandered. The protagonist tries to overcome various difficulties in order to prove his innocence after being slandered and tortured as a result. In the following chapters of the novel, Ahmet's innocence is proven and he regains his freedom when the real culprit is revealed.

4.3. Narrator Types and Point of View

The novel is written from a third-person (he/she) omniscient point of view. The author observes the events and characters from the outside and conveys the details. In this type of narration, the narrator knows the characters, events and everything that takes place in the inner world of the characters in the novel and conveys them to the reader (Tekin, 2019, p. 54). The following sentences can be shown as an example of the outward reflection of the emotions experienced by the protagonist in the face of events:

"His passion for theater did not last long. He endured many difficulties for the sake of it, even losing friends and gaining enemies. He was betrayed and persecuted by some" (Haddād, 2007, p. 9).

Another example of the omniscient point of view can be seen in the following statements:

"The judge was not surprised by this behavior of the accused. Although he had confessed his guilt at the police station, his denial in front of the judge was a common occurrence among those with a good record and newcomers. The judge did not pity Ahmet. Even if the arrest was an exaggeration, his crime was unforgivable and deserved to be punished" (Haddâd, 2007, p. 17).

4.4. Plot

This work deals with the events that Ahmet, who loves to write, goes through. Ahmet works as a journalist in an official newspaper. Ahmet goes to watch a theater play upon an invitation he receives in an anonymous letter. After the theater, he starts to fall in love with a woman actor he meets. When the love turns into betrayal, Ahmet is heavily slandered and put on trial. Even though he explains himself and shows evidence to prove his innocence in this process, he is imprisoned as a result of the intervention of state authorities. During his stay in prison, he is subjected to various tortures. Ahmet tries to maintain his honesty, honor and sense of justice despite the difficulties he experiences. After his innocence is proven, Ahmet confronts the woman who slandered him and fights for the trial of the real criminals after learning the truth of the events. He learns that the men he confronts are very powerful and protected by state authorities. After a while, Ahmet goes to the theater with an anonymous theater invitation, where he meets the woman he met the first time and gives a message of forgiveness by leaving everything behind. In the work, the plot is firmly established and the cause and effect relationships between the events are created with rational and logical reasons. This enables the reader to follow the work in an exciting way and arouses a sense of curiosity in the reader. Finally, despite all the negativities experienced by the protagonist Ahmet, the remarkable conclusion of the work by giving messages of forgiveness has given the novel a different meaning.

4.5. Personnel Cast

Ahmet

He is the central character in the novel. The events take place around this character. Ahmet, who loves to write, comes from a modest family. He cannot write subjective writings to express himself because the political regime is not open to criticism. He makes a living as a journalist by writing about daily events and developments. After being falsely accused, Ahmet endures severe torture, ultimately coerced into signing a false statement. Ahmet, who has a good way with words, surprises the judge by stating that he would not use the words in the pre-prepared statement and that he would have used a more ornate art if he had given the statement himself. Ahmet is a quiet and reserved

individual, yet he is determined to resist injustice, prove his innocence, restore his reputation, and seek true justice. Achieving justice by revealing the truth, Ahmet is a character who matures with his experiences and cares about justice and honesty.

Dünya

Dünya is a woman who plays an important role in Ahmet's life and influences the course of the story. Initially, she appears to have an emotional connection with Ahmet, but in reality, she is a manipulative individual who acts in her own self-interest. In the beginning, Dünya adds uncertainty to Ahmet's life and helps him overcome the difficulties he faces, but later she causes Ahmet to go to prison with the accusation that he raped her sister Dina. Dünya is dragged into a series of events by her love for Mahrus, and when she learns what Mahrus's father did to her brother, she slanders Ahmet for failing to uncover the real culprit. With the support of the art community and the bureaucracy, she created evidence for Ahmet.

Dina

Dina, who has a large and chubby build, appears as a character with a beautiful appearance with her white skin and blonde hair. Despite her young age, she has a developed body. Dina, who loves to eat colorful candies and drink cola, is deceived with these foods and drinks brought to her. During one of the attacks she suffered, she became pregnant, but her sister found out too late and was unable to get an abortion. The events took a different turn when her sister slandered Ahmet so that she would not be left unattended with her child.

Judge

The judge in charge at the court where Ahmet is brought to trial. He realized that the statement taken from the police and Ahmet's verbal statement did not match and that the torture Ahmet was subjected to was done in police custody. While he wanted to release Ahmet, considering the lack of evidence, he was dismissed on orders from those who hold the bureaucratic power in their hands. He is a character who wants to do his job properly but is prevented from doing so.

Investigation Prosecutor Barushi

Barushi is a character who acts in a very brave and decisive manner and has the ability to influence those around him. A patriotic person, Barushi is ready to act in the interests of the state. Thanks to these characteristics, he has undertaken important tasks and has been successful, but there are some moral and unethical elements behind these successes. He draws attention with his changing attitude towards the events that took place during Ahmet's trial. At first, he is skeptical and harsh towards Ahmet, but then he decides to help him by proving Ahmet's innocence, but then he gives up on helping Ahmet and turns to protecting the real criminals.

Mahrus

Mahrus is a very charismatic and very rich character. Although he seems to have played an important role in Dünya's life and helped her realize her dreams, his real character emerges as someone who uses and manipulates Dünya. He has the financial power to intervene in the judiciary, and because he has a powerful family, he can cover up crimes even though he commits them.

Fālih Jādūr

He is the real criminal who attacks Dina, bald and large. The character of Fâlih Câdûr appears as a person with power and money. He is a person who values authority and money and benefits from his family's wealth and connections. He is also entangled in inheritance disputes with his family, has complicated relationships with his siblings, and struggles with issues concerning his children.

Cemil

Cemil, Ahmet's photographer friend, is a brave and determined character who defends justice and is ready to endure all kinds of troubles to help his friends. He is aware of everything that is going on in the state and in the society, he is a man who is a stickler and never lets anything go. He is investigative and secretive. He also knows the news and scandals of businessmen and does not hesitate to publish them. He tries to help Ahmet with his problems and does his best to get to the bottom of things, but he also faces difficult struggles in his own life and is oppressed by the regime. Despite the difficulties she faces, she perseveres and finally achieves her freedom.

Umm Rama

Umm Rama is a woman of power who wants to help the poor and those in search of justice. Ahmet meets Umm Rama with the guidance of Jamil and asks her to help him. Umm Rama initially helps and supports Ahmad, but later refuses to help him because of her hatred towards the Damascenes. Umm Rama was abandoned by an unfaithful Damascene youth and this created a kind of hatred against the Damascenes. The character of Umm Rama appears in the work as a character who acts under the influence of her own interests and emotional wounds.

4.6. Time

The novel was published in 2007, before the Arab Spring in 2011, and the events in the novel take place before the Arab Spring. The position of the Syrian regime before the Arab Spring and the effects of corruption, bribery and social collapse on the society in Syria, in a way, the social and political factors that prepared the ground for the formation of the Arab Spring were emphasized.

As seen in the example below, the references in the novel to historical events such as the union of Syria and Egypt (1958) and the Arab-Israeli war serve to emphasize the author's focus on the connection between these events and the psychological traumas experienced by the characters. The shift from pessimism to optimism and the belief in a brighter future following a victory after a lost war and a period of uncertainty in a precarious environment highlight the significance of historical events in the daily lives of the community.

"In his youth, he witnessed the turbulent years before independence, the hopeful years after independence, the lost Arab-Israeli war, the Western alliances and coups, the years of the Syria-Egypt union, followed by the renewed separation, and the revolution that kept the slogan of unity alive, adding socialism and freedom to these slogans" (Haddâd, 2007, p. 12).

The author, who frequently uses time transitions in his work, takes the reader on a journey through time, allowing us to delve into the character's story, understand their perspectives on life, and gain deeper insights, thereby helping us to see the attitudes of society and their reactions to events (Hamido, 2023, p. 74).

4.7. Location

The spaces in the novel are divided into two as open and closed spaces. The novel is about the life of Ahmet who lives in Syria. Ahmet goes to Kabbâni Hall to watch the theater with an anonymous invitation. This is the place where the events begin. After meeting a woman at the theater, they choose to walk down a narrow alley instead of heading towards **29 May Street**, eventually entering ʿ**Ayn'ul-Kirş'**. Not long after this acquaintance, the police came to Ahmad's house and detained him, taking him to a detention center. During this time he is tortured behind bars. He is taken to court on the allegations that he went to the house of his lover Dünya, broke into the house and raped little Dina, and tries to testify in court. Most of the events in the novel take place in closed spaces such as houses, courtrooms and jails. The events in the novel begin and end in the same theater.

4.8. Language and Style

The language of the novel is mostly standard Arabic, with some dialectal usage in certain dialogues. The use of a local dialect in some parts of the novel contributed to making the novel more sincere and realistic. The following dialog can be given as an example of the folk dialect in the novel:

- I'm not thinking about anything right now.	*- مالي مفكر حالي شي .*
- You tell me, what is your worth?	*- فرجيك شو قيمتك؟*
.....	……
- As you wish.	*- مثلما تريد .*
- Don't wait, it's better if you know.	*- لا تتمسكن، بعرفك منيح .*

(Haddâd, 2007, p. 136).

4.9. Idea and Thesis

This novel deals with themes such as opposition to the regime, injustice, betrayal and power relations by narrating the experiences of Ahmet, who resists the authority in Syria. The difficulties and injustices that Ahmed experiences hold a mirror to the problems faced in his personal life and in society at large. The novel emphasizes how fragile and unfair authority and power can be, and shows

how one can stand up against it and the power of resistance. The novel also offers a broad perspective on issues such as family relations, social norms and moral decline. Ahmet's story is a complex structure that brings together many different characters and offers the reader an opportunity for deep thought and analysis (An-Nassaj, Sayyid Khamid).

4.10. Narrative Techniques

The author used the flashback technique the most among the narrative techniques in the novel. The following passage can be given as an example of summarizing retrospective events in the novel:

"Ahmet avoided crowded groups of students, group work and discussions, and he limited his bilateral relations to a few people. He saw his friends only as classmates, not as friends. He was not liked by the partisans either. His father was not a soldier, worker or farmer. He had never lived in a village or a city. He grew up as the son of a barber in one of the neighborhoods dominated by backwardness" (Haddâd, 2007, p. 13).

In addition to the flashback technique, the narration-showing technique is also used in the work. In the narration method, the reader pays attention to the narrator. The showing method is particularly evident in dialogues, where readers directly witness the emotions expressed (Tekin, 2019, p. 204). The reader directly witnesses the emotions in these dialogues (Tekin, 2019, p. 204). The following dialog can be shown as an example of this technique:

Ahmet: I will belong to you and only you.	*أحمد: سأكون لكِ وحدك .*
Dina: You will be neither mine nor anyone else's.	*دنيا: لن تكون لي، ولن تكون لغيري .*
Ahmet: Give us another chance.	*أحمد: امنحيني فرصة .*
Dina: No, it's too late.	*دنيا: فات الأوان .*
Ahmad: Don't forget our love.	*أحمد: لا تنسي حبنا .*
Dina: When? Haven't you finished already?	*دنيا: متى؟ بعد أن قضيتَ عليه؟*
Ahmed: Forgive me.	*أحمد: سامحيني .*
Dina: It is over.	*دنيا: انتهينا .*

(Haddâd, 2007: 28-29).

In the novel, which consists of thirty-one chapters, the newcomer to the story is introduced in the next chapter and how the events in his/her life are reflected in his/her character is explained. Although this situation provides the reader with clarity in order to get to know the character, it occasionally caused breaks from the flow of the novel.

Conclusion

Fawwāz Haddād published this work in 2007, before the Arab Spring, and by focusing on the Syrian army, sectarianism, and corruption, he emphasized the political realities of that period and how backward the society was in the face of what was happening. It is possible to see the effects of the Realism movement in the work as it deals with social issues as they are.

The author Fawwāz Haddād, who deals with the realities of Syria from a critical point of view in his novel, took a critical attitude towards the Syrian regime and his novels were banned due to the problems he had with the security forces. Since his works were published under a pseudonym, he could not be reached, but he had to publish his works in other countries after the publication ban in Syria.

In this work, which mainly deals with issues such as bribery, corruption and injustice, the social structure of Syria is also emphasized. In addition, the psychological factors behind the behavior of the characters are deftly handled, and the social interactions of the characters are meticulously followed.

Fawwāz Haddād's focus on the reality of Syria in this novel, his observation of the environment in which he lives and his critical criticism of the immoral behaviors in the society make this novel different from other works. Social criticism is presented to the reader through the difficulties, injustices, betrayals and power relations experienced by the protagonist.

References

1. Ayyıldız, E. (1992). *The Birth of the Egyptian Novel and the Study and Analysis of Muḥammed Ḥüseyin Heykel's Novel Zeynep*. Bursa: Fatih Publishing House.
2. Çakır, M. T. (2019). *Historical Novel in 19th and 20th Century Arabic Literature: The Case of Egypt, Syria, Lebanon (Unpublished PhD Thesis)*. Atatürk University, Institute of Social Sciences.
3. Çakır, M. T. (2024). "*The 'Woman' in the Village Novels of Lebanese Author Imīlī Nasrullah"*. Turkish Studies, 18 (4).
4. Davoud, A. (2020). *Modern Syrian Novel (1937-1967): Its Emergence, Pioneers, and Literary Movements It Was Influenced By (Unpublished Master's Thesis)*. Istanbul University, Institute of Social Sciences.
5. Er, R. (1997). *Modern Egyptian Novel (1914-1944)*. Ankara: Fatih Distribution.
6. Gökgöz, T. (2022). "A Look at the Modern Algerian Novel". *Seven December Social Research Journal (YASAD)*, 1 (1), 44-66.
7. Haddâd, F. (2007). *Mashhad ʿÂbir. Beirut: Riad El-Rayyes Books S.A.R.L*
8. Hamido, M. (2023). *Socio-cultural Conflicts and the Individual in the Novels of Fawwaz Haddâd (Unpublished PhD Thesis)*. Erciyes University, Institute of Social Sciences.
9. Karabela, N., Ekşi, F. (2015). *"The Influence of Nationalism Thought on the Emergence of Historical Novel in Arabic Literature".* Süleyman Demirel University Journal of Social Sciences Institute, 2(22), 185-186.
10. An-Nassaj, Sayyid Khamid. (tsz.). *Banurama'r-Rivayeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadise, 2nd issue, Maktabatu Iarib, Cairo. 11. As-Saafin, Ibrahim*. (1980). Tatawwuru'r-Rivayeti'l-Arabiyyeti'l-Hadise Fi Biladi'sh-Sham, Daru'r-Rashid li'n-Nashr, Baghdad.
11. Subaşı, D. A. (2023). "The Development Process of the 20th Century Syrian Novel in Brief". *Journal of Eastern Languages, 8(2),* 117-118.
12. Tekin, M. (2019). *The Art of the Novel*. Istanbul: Ötüken Publications.
13. Ürün, A. K. (2018). *Modern Arabic Literature*. Ankara: Çizgi Bookstore.

Received: 25.12.2024
Accepted: 03.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/53-57

Oktay Rzayev
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
https://orcid.org/0009-0007-6377-255X
oktay_rzayev@mail.ru

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Respublikasına edilən həmlələr

Xülasə

Məqalədə müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaq şüarı altında milli azadlıq hərəkatının güclənməkdə olduğu göstərilmişdi. Bu dövrdə Zaqafqaziyada hərbi-siyasi vəziyyətin son dərəcə kəskinləşdiyi qeyd edilmişdi. Zaqafqaziyada hərbi-siyasi vəziyyət son dərəcə kəskinləşmişdi. Sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizədə əksinqilab öz qüvvələrini birləşdirmişdi. 1917-ci ilin noyabrında gürcü menşeviklərinin, daşnakların, musavatçıların, eserlərin nümayəndələri Tiflisdə öz diyar hakimiyyət orqanlarını - Zaqafqaziya Komissarlığını təşkil etdilər

1918-ci ilin fevral ayında Tiflisdə 4 deputat qrupundan ibarət "Zaqafqaziya Seymi" yaradıldı və aprel ayında isə Zaqafqaziyanı "Müstəqil federativ respublika" elan etdilər. Sonra Azərbaycanda və qonşu ölkələrdə respublika elan edilməsi barədə qərarlar verildi. Bundan sonra bir sıra şəhər və qəsəbələrin adları dəyişdirilib azərbaycanlaşdırıldı, məsələn: Yelizavetpol-Gəncə və s. kimi məsələlər məqalədə öz əksini tapmışdır.

Ciddi maliyyə çətinliklərinə baxmayaraq Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti universitetin təşkilinə, avadanlıqların alınmasına 5 milyon manat ayırdı, aşağı milli siniflər, yəni orta məktəblər üçün müəllim kadrları hazırlamaq məqsədi ilə Bakıda, Gəncədə, Nuxada, Şuşada, Qazaxda, Salyanda, Qusarda, Zaqatalada xüsusi kurslar təşkil edildi. 1919-cu ilin noyabrında Bakı universitetinin, yəni respublikanın ilk ali təhsil müəssisəsinin açılması Azərbaycan tarixində mühüm hadisə oldu. Onun ilk rektoru rus alimi, professor V.İ.Razumovski olmuşdur. Universitetin yaranmasında Azərbaycan Demokratik Respublikasının nazirlər şurasının sədri F.X.Xoyski, N.Yusifxanov, xalq təhsil naziri R.Qaplanov, onun müavini H.Şaxtaxtinski və əlbəttə ki, əsas səbəbkarlardan biri də M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur.

Açar sözlər: *Müstəqil Azərbaycan dövləti, hərbi-siyasi vəziyyət, müstəqil federativ respublika, vətəndaş müharibəsi, milli şura, Dağlıq Qarabağ, Tiflis konfransı, Zaqafqaziya seymi, Bakı kommunası*

Oktay Rzayev
Nakhchivan Teachers Institute
https://orcid.org/0009-0007-6377-255X
oktay_rzayev@mail.ru

Attacks on the Azerbaijan Democratic Republic in 1918-1920

Abstract

The article stated that the national liberation movement is strengthening under the slogan of creating an independent Azerbaijani state. During this period, it was noted that the military-political situation in Transcaucasia was extremely aggravated.The military-political situation in Transcaucasia was extremely acute. Counter-revolution had joined forces in the fight against Soviet power. In November 1917, representatives of georgian mensheviks, dashnaks, musavat and esers organized their own local authorities in Tbilisi - the Transcaucasian Commissariat

In February 1918, the "Transcaucasian Seim" was established in Tbilisi, consisting of 4 Deputy groups, and in April Transcaucasia was declared an "Independent federative republic". Then decisions were made to proclaim a republic in Azerbaijan and neighboring countries.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

After that, the names of a number of cities and settlements were changed and azerbaijanized, for example: Yelizavetpol-Ganja, etc. such issues are reflected in the article.

Despite the serious financial difficulties, the Government of the Democratic Republic of Azerbaijan allocated 5 million manats for the organization of the University and the purchase of equipment, special courses were organized in Baku, Ganja, Nukha, Shusha, Gazakh, Salyan, Gusar, Zagatala to train teachers for the lower national classes, teaching staff for secondary schools. The opening of Baku university, that is, the first higher education institution of the Republic in November 1919, was an important event in the history of Azerbaijan. The first rector of University was a Russian scientist, professor V.I.Razumovsky. Chairman of the Council of Ministers of the Azerbaijan Democratic Republic F.Kh.Khoyski, N.Yusifkhanov, Minister of Public Education R.Gaplanov, his deputy H.Shakhtakhtinsky and, of course, the main causative was M.A.Rasulzadeh.

Keywords: *Independent state of Azerbaijan, military-political situation, independent federal republic, civil war, Daghlig-Garabagh, Tbilisi conference, Transcaucasian Seim, Baku commune*

Giriş

Tariximizin açılmamış səhifələrinə diqqət yetirdikdə qeyd etməliyik ki, tarix ədəbiyyatımız da düzgün işıqlandırılmamışdır. 1918-ci ildə müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaq şuarı altında milli azadlıq hərəkatı güclənməkdə idi. Hərəkata «Musavat Türk Demokratik Partiyası» başçılıq edirdi. Onların arasında partiyanın lideri, görkəmli siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadə də var idi.

Həmin dövrdə Musavat partiyası böyük siyasi qüvvəyə çevirilmişdir. Əhalinin geniş təbəqələri müstəqil Azərbaycan dövləti yaradılması ideyasına tərəfdar olduqlarına görə partiyanın əhali arasında nüfuzu böyük idi.

Zaqafqaziyada hərbi-siyasi vəziyyət son dərəcə kəskinləşmişdi. Sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizədə əksinqilab öz qüvvələrini birləşdirmişdi. 1917-ci ilin noyabrında gürcü menşeviklərinin, daşnakların, musavatçıların, eserlərin nümayəndələri Tiflisdə öz diyar hakimiyyət orqanlarını - Zaqafqaziya Komissarlığını təşkil etdilər (Çıraqzadə, 1992).

1918-ci il fevral ayında yenə Tiflisdə 4 deputat qrupundan ibarət «Zaqafqaziya Seymi» yaradıldı. Sovet hakimiyyətini tanımayan və diyarın sovet dövlətindən ayrılmasına çalışan seym 1918-ci il aprelin 28-də Zaqafqaziyanı «Müstəqil federativ respublika» elan etdi. Lakin xarici müdaxilə seymin siyasətinə çox güclü təsir göstərirdi.

Öz rolunu başa çatdıran Zaqafqaziya seymi 1918-ci il mayın 26-da buraxıldı və Zaqafqaziyaya, federativ respublikaların varlığına son qoyuldu. Azərbaycanda olduğu kimi qonşu ölkələrdə də respublika elan edildi.

Azərbaycan Demokratik Respublikası yaradıldı. Onu 1918-ci ilin mayın 28-də musavat partiyasının başçılığı ilə Tiflisdə yığıncaq keçirən müsəlman milli şurası elan etdi (Köçərili, 2003).

1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının elan edilməsini ancaq mayın 30-da Avropanın bütün ölkələrinə və digər paytaxt şəhərlərinə çatdırıldı. Fətəli xan Xoyski başda olmaqla Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti yaradıldı və onun ilk igamətgahı Gəncə oldu.

Hökumətdə 9 nazirin 7-si musavat, hökumətin qalan iki üzvündən 1-i müsəlman sosialist blokunun nümayəndəsi, digəri sağ təmayüllü hökumətçi menşeviklərin nümayəndəsi idi.

X.Sultanov, M.H.Hacinski, N.Yusifbəyov, Ə.M.Topçubaşov, X.Xasməmmədov, M.Cəfərov və başqaları birinci nazirlər kabinetinə daxil olmuşdular (Musayev, 1996).

Rusiyadan miras qalan bir sıra şəhər və qəsəbələrimizin adları dəyişdirilib azərbaycanlaşdırıldı. Məs: Gəncə-Yelizavetpol və s.

1919-cu il dekabrın 25-nə kimi parlamentin 110 iclası çağrılmışdır. Kvorum olmadığına görə 13 iclas keçirilməmişdir. Bu dövrdə parlamentin müzakirəsinə 215 qanun layihəsi verilmiş, onlardan 60-ı parlamentin komissiyalarında qalmış, qalan qanun layihələrindən 12-si qəbul edilməmişdir.

Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti Azərbaycan ordusu yaratmağa başladı.1919-cu ilin axırlarında Azərbaycan ordusuna 2 piyada və 1 süvari diviziya daxil idi ki, onun da ümumi say tərkibi 20 min nəfərə çatırdı. Milli komandir kadrları kifayət qədər olmadığına görə orduda çoxlu rus və türk zabiti qulluq edirdi (Nəzirli, 1995).

Tədqiqat

Vətəndaş müharibəsi aparmaq, habelə daşnakların təcavüzkarlıq siyasətindən qorunmaq üçün hərbi yardıma ehtiyac duyan Azərbaycan Demokratik Respublikasının hökuməti Türkiyə ilə ittifaq bağlamağı qərara aldı.

1918-ci il iyunun 4-də Batum konfransı zamanı Bakı kommunasına qarşı öz qoşunlarının əlbir əməliyyatları haqqında Azərbaycan Demokratik Respublikası ilə Türkiyə arasında saziş imzalandı. Bu saziş Türkiyənin hakim dairələri üçün də sərfəli idi, çünki Azərbaycana qoşun yeritməyə imkan verirdi. Nuri paşanın komandanlığı altında Türkiyə ordusunun hissələri Gəncəyə daxil oldular.

Türkiyə komandanlığının təkidi ilə 1918-ci il iyunun 17-də müsəlman milli şurası və Azərbaycan Demokratik Respublikasının birinci hökuməti buraxıldı. Əslində milli şuranın və Azərbaycan hökumətinin bəzi üzvləri şuranın və hökumətin buraxılmasına razı deyildilər. Lakin yaranmış şəraitdə onlar bu tələblə razılaşmalı oldular. Köhnə hökumətin istefası və yenisini təşkil etmək məqsədi ilə həmin gün Gəncədə M.Ə.Rəsulzadənin sədrliyi ilə müsəlman milli şurasının iclası keçirildi.

M.Ə.Rəsulzadə iclası açaraq bildirdi:- «Bu gün biz prinsipimizə sadiq qalaraq yaranmış şəraiti nəzərə almalıyıq. Bəlkə bu gün qəbul edəcəyimiz qərar bizim bədbəxtliyimiz olacaq, lakin yaranmış vəziyyətdən çıxmaq yeganə bu qərardan asılıdırsa, biz onu qəbul etməliyik».

Hökumətin başçısı, F.Xoyski, A.Səfikurdski və N.Yusifbəyov sədrin fikirini müdafiə etdilər. 1918-ci il iyununda müxalifətçilərin və daxili əksinqilabi qüvvələrin təzyiqi ilə Bakı kommunası süqut etdi və «Sentrokaspi diktaturası» deyilən eser-menşevik-daşnak hökuməti yarandı və cəmi l ay yarım ömür sürdü.

Lakin 1918-ci il sentyabrın 15-də Türkiyə və Azərbaycan qoşunlarının hissələri Bakıya daxil oldular. Bakı Azərbaycan Demokratik Respublikası hökumətinin iqamətgahına çevrildi və bütün şimali Azərbaycanın ərazisi onun hakimiyyəti altına keçdi (Süleymanov, 1998).

1919-cu ilin noyabrında Bakı universitetinin, yəni respublikanın ilk ali təhsil müəssisəsinin açılması Azərbaycan tarixində mühüm hadisə oldu. Onun ilk rektoru rus alimi, professor V.İ.Razumovski olmuşdur. Universitetin yaranmasında Azərbaycan Demokratik Respublikasının nazirlər şurasının sədri F.X.Xoyski, N.Yusifxanov, xalq təhsil naziri R.Qaplanov, onun müavini H.Şaxtaxtinski və əlbəttə ki, əsas səbəbkarlardan biri də M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur.

Ciddi maliyyə çətinliklərinə baxmayaraq Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti universitetin təşkilinə, avadanlıqla təchiz edilməsinə 5 milyon manat ayırdı və 1919/20-ci tədris ili ərzində 10 milyon 858 min manat pul xərclədi.

Aşağı milli siniflər, yəni orta məktəb üçün müəllim kadrları hazırlamaq məqsədi ilə Bakıda, Gəncədə, Nuxada, Şuşada, Qazaxda, Salyanda, Qusarda, Zaqatalada xüsusi kurslar təşkil edildi. Oktyabrın 1-də Dağlıq Qarabağ erməni xalq məktəblərinə rəhbərlik etməkdən ötrü xüsusi inspeksiya yaradıldı. Azərbaycan hökuməti Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz mədəni müqəddəratını təyin etməsi haqqında sərəncam verdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti xaricdə də kadr hazırlanmasına əhəmiyyət verirdi. 1919/20-ci tədris ilində 100 nəfər (İngiltərəyə 10, İtaliyaya 23, Fransaya 45, Türkiyəyə 9 və Rusiyaya 13 nəfər) tələbə xarici ölkələrdə təhsil almaq üçün göndərildi. Bu tələbələr üçün dövlət hesabına xüsusi təqaüd fondu ayrılmışdı: ayda 400 frank.

Daşnaklar 1918-ci ilin axırlarında azərbaycanlıların - Zəngəzurda 40 kəndini, 1919-cu ilin yanvarında Şuşa qəzasında 9 kəndini dağıtdılar. Onlar İrəvan quberniyasındakı azərbaycanlı kəndlərində də talançılığa başlamış və 60-dan çox kənd yandırmışlar.

Fətəli xan Xoyski daşnakların silahlı basqınlarına etiraz edərək, Ermənistan hökumətinə ciddi xəbərdarlıq göndərdi. Daşnakların basqınları 1920-ci ilin əvvəllərində də davam etdi. O zaman Zəngəzurda 26 azərbaycanlı kəndi dağıdıldı (Rəsulzadə, 1990).

1920-ci il martın axırlarında daşnakların fəal iştirakı ilə Qarabağda başlanan millətlərarası toqquşmalar zamanı onlarca kənd məhv edildi və çoxlu adam qırıldı.

Bunun nəticəsində bir çox azərbaycanlı doğma yurdunu tərk edib, başqa yerlərə köçməyə məcbur oldu. Təkcə Cavanşir, Cəbrayıl və Şuşa qəzalarından 40 minə qədər, Gəncə mahalına 21 mindən çox, Şamaxı mahalına 26,8 min, Nuxa mahalına 5,1 min qaçqın gəldi. Qaçqınların sayı 100 mini ötdü.

Azərbaycan hökuməti Zaqafqaziya respublikaları arasında bütün mübahisəli məsələləri və ixtilafları dinc yolla həll etmək üçün Gürcüstan və Ermənistan hökumətlərinə üç respublika nümayəndələrinin iştirakı ilə müşavirə keçirməyi təklif etdi.

Bu məqsədlə 1918-ci ilin noyabrında Tiflisdə konfrans çağırıldı, lakin Ermənistan hökumətinin nümayəndəsi gəlmədiyi üçün konfrans baş tutmadı.

1919-cu ilin aprelində siyasi, iqtisadi və maliyyə məsələlərini yoluna qoymaq, həmçinin sərhədlərə dair mübahisələri həll etmək məqsədilə Tiflisdə Zaqafqaziya konfransı keçirildi. Burada Dağıstan Respublikasının nümayəndəsi də iştirak edirdi. Lakin həmin vaxt Denikin Ordusu Dağıstanı tutduğu və Zaqafqaziya respublikalarını da təhlükə altına aldığı üçün bu konfrans öz işini axıra çatdıra bilmədi. Vəziyyət ağır idi - Türkiyə, İngiltərə və Sovet Rusiyası ilə qarşılıqlı münasibətdə Azərbaycan Demokratik Respublikası böyük çətinliklərə rast gəlirdi. Əslində respublika Azərbaycanda yerləşən Sultan Türkiyəsi qoşunları rəhbərliyindən asılı vəziyyətə düşmüşdü.

Bakını tutduqdan sonra Türkiyə komandanlığı şəhərdə hərbi vəziyyət elan etmişdi. F.Xan Xoyski, M.Ə.Rəsulzadə məktubla müraciət edir ki, Nuru paşa ölkənin daxili işlərinə getdikcə daha çox qarışmaq istiqamətində siyasət aparır (Süleymanov, 2008).

Birinci dünya müharibəsində Almaniya-Türkiyə blokunun məğlubiyyətindən sonra 1918-ci ilin noyabrında türk qoşunları Azərbaycandan çıxdılar, bundan sonra general Tomson başda olmaqla ingilis işğalçıları gəldilər. Onlar özlərini müstəmləkəçi kimi aparırdılar, Azərbaycan Demokratik Respublikasının istiqlaliyyətini tanımırdılar. İngilis qoşunları Bakıya daxil olan kimi Azərbaycan bayrağının dərhal götürülməsinə dair əmr vermişdir.

Gəncəyə, Şuşaya, Naxçıvana da ingilis qoşun dəstələri göndərildi. İngiltərə komandanlığı neft sənayesini və nəqliyyatını öz nəzarəti altına aldı. Bundan ötrü komandanlıq Britaniya Neft Müdiriyyəti və Dəniz Nəqliyyatı İdarəsi adlı xüsusi təsisat yaratdı. Təkcə 1919-cu ilin avqustunadək ingilislər Bakıdan azı 113, 5 milyon manat dəyərində 30 milyon pud neft apardılar.

Denikin Azərbaycanın və Zaqafqaziyanın başqa hissələrini zəbt etmək, sərhədyanı rayonlarında qoşun cəmləşdirmək niyyətində idi. Zaqafqaziya respublikaları Denikinin tərəfindən gözlənilməyən təhlükəyə müxtəlif cür yanaşırdılar.

Daşnak Ermənistanı Denikinlə hərbi ittifaq bağlamışdı və ona yardım göstərirdi. Azərbaycan və Gürcüstan isə təhlükədən narahat idilər. Ona görə də Azərbaycanla Gürcüstan öz aralarında Denikinə qarşı hərbi müdafiə ittifaqı bağladılar.

Xalq kütlələrinin təzyiqi altında Azərbaycan hökuməti bununla əlaqədar səfərbərlik elan etməyi qərara aldı, lakin İngiltərədən asılı olduğuna görə Denikinə qarşı çıxışda kifayət qədər qətiyyət göstərmədi.

1919-cu ilin avqustunda İngiltərənin işğalçı qoşunları Azərbaycandan çıxıb getdikdən sonra Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti Qərbin I-ci dünya müharibəsində qələbə qazanmış imperialist dövlətləri [İngiltərə, Fransa, ABŞ] tərəfindən öz suverenliyini tanınmasına təkidlə çalışmağa başladı. Bu məqsədlə Ə.M.Topçubaşov başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti Paris sülh konfransına göndərildi (Rəsulzadə, 1991).

Ermənilər çalışdılar ki, Naxçıvan, Şərur-Dərələyəz və Sürməli ərazilərini öz ixtiyarlarına keçirsinlər. Nümayəndə heyəti Azərbaycan Demokratik Respublikası istiqlaliyyətinin rəsmən tanınması barədə Qərb dövlətlərin rəhbərliyi ilə danışıqlar aparsalar da, bu ədalətli tələbin Nəsib bəy Yusifbəyov başda olmaqla yeni koalisiyalı hökumət təşkil edildi. Lakin bu hökumət də vaxtı çatmış sosial islahatları həyata keçirə bilmədi. Yaranmış şəraitində Bakı proletariatının (XI faşist ordunun) silahlı çıxışlarının qarşısını almaq qeyri-mümkün idi.

Nəticə

Azərbaycan parlamenti hökumətinin Azərbaycan İnqilab Komitəsinə verilməsi haqqında qərar qəbul etdi. 1920-ci il aprelin 28-də qan tökülmədən hökumət Azərbaycan İnqilab Komitəsinə təhvil verildi. Düz 72 il həqiqəti söyləyə bilmədik. Ən yaxşı yazıçılarımız, siyasətçilərimiz Sovet imperiyasının qurbanı oldular.

Ədəbiyyat

1. Çıraqzadə, V. (1992). *İstiqlal yollarında*. Bakı: Azərnəşr.
2. Köçərili, X. (2003). *Azərbaycan 1920-1940-cı illərdə*. Bakı: ADPU nəşriyyatı.
3. Musayev, İ. M. (1996). *Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və siyasi dövlətlərin siyasəti (1917-1921)*. Bakı.
4. Nəzirli, Ş. (1995). *Cümhuriyyət generalları*. Bakı: Hərbi nəşiryyat.
5. Süleymanov, M. (2008). *Azərbaycan hərb tarixi*. Bakı: Elm.
6. Rəsulzadə, M. Ə. (1990). *Azərbaycan Cümhuriyyəti*. Bakı: Elm nəşiryyatı.
7. Süleymanov, M. (1998). *Azərbaycan Ordusu (1918-1920).* Hərbi nəşiryyat.
8. Rəsulzadə, M. Ə. (1991). *Çağdaş Azərbaycan Ədəbiyyatı*. Bakı: Gənclik nəşiryyat.

Daxil oldu: 11.10.2024
Qəbul edildi: 17.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/58-70

Abdelhak Guennoun
University of Tamanrasset – Algeria
PhD student
https://orcid.org/0000-0003-2056-130X
abdelhak.guennoun@univ-tam.dz
Rim Guennoun
University of Ouargla – Algeria
PhD student
https://orcid.org/0009-0003-0145-926X
guennoune.rim@univ-ouargla.dz

MicroStrategy and Bitcoin: Reshaping the Business Environment

Abstract

This study examines Bitcoin's strategic role in corporate finance through an analysis of MicroStrategy's adoption of Bitcoin as a treasury reserve asset. Bitcoin has shifted from a speculative tool to a hedge against inflation and currency devaluation Amid macroeconomic uncertainty and decentralized finance's growth. Using a mixed-methods approach—literature review, empirical analysis, the research evaluates Bitcoin's impact on financial strategies, risk management, and valuation. The findings indicate Bitcoin enhances portfolio diversification, financial resilience, and investor appeal, yet its volatility, regulatory ambiguities, and governance risks demand robust risk frameworks. The study also explores cryptocurrency-driven changes in financial reporting, liquidity management, and investor communication, underscoring the necessity for adaptive regulations and cross-sector collaboration to enable sustainable adoption. By assessing Microstrategy's strategy, this research contributes to understanding cryptocurrencies' evolving role in corporate finance. Insights are crucial for organizations and policymakers navigating digital asset integration while balancing innovation with financial stability in the global economy.

Keywords: *Bitcoin, MicroStrategy, corporate strategy, digital assets*

Abdelhak Guennoun
Tamanrasset Universiteti – Əlcəzair
doktorant
https://orcid.org/0000-0003-2056-130X
abdelhak.guennoun@univ-tam.dz
Rim Guennoun
Ouargla Universiteti – Əlcəzair
doktorant
https://orcid.org/0009-0003-0145-926X
guennoune.rim@univ-ouargla.dz

MicroStrategy və Bitcoin: Biznes mühitinin yenidən formalaşdırılması

Xülasə

Bu tədqiqat, MicroStrategy şirkətinin Bitcoini xəzinə ehtiyat aktivinə çevirməsi nümunəsi əsasında Bitcoinin korporativ maliyyədəki strateji rolunu araşdırır. Makroiqtisadi qeyri-müəyyənlik və mərkəzləşdirilməmiş maliyyə sektorunun artımı fonunda Bitcoin, spekulyativ alətdən inflyasiyaya və valyuta dəyərsizləşməsinə qarşı bir qorunma vasitəsinə çevrilmişdir. Müxtəlif metodların birləşdirildiyi yanaşma – ədəbiyyat icmalı və empirik təhlil – vasitəsilə bu tədqiqat Bitcoinin maliyyə strategiyalarına, risk idarəetməsinə və dəyər müəyyənləşdirməsinə təsirini qiymətləndirir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Nəticələr göstərir ki, Bitcoin portfelin şaxələndirilməsini, maliyyə dayanıqlığını və investorların marağını artırır. Bununla belə, onun yüksək volatilliyi, tənzimləyici qeyri-müəyyənliklər və idarəetmə riskləri güclü risk idarəetmə çərçivələrinin tətbiqini tələb edir. Bundan əlavə, araşdırmada kriptovalyutaların maliyyə hesabatlığı, likvidlik idarəetməsi və investorlarla ünsiyyət sahələrində yaratdığı dəyişikliklər tədqiq edilir. Davamlı qəbul prosesini təmin etmək üçün uyğunlaşdırılmış tənzimləmələrin və müxtəlif sektorlar arasında əməkdaşlığın vacibliyi vurğulanır. MicroStrategynin strategiyasını qiymətləndirməklə bu tədqiqat, kriptovalyutaların korporativ maliyyədəki dəyişən roluna dair anlayışı genişləndirir. Elde edilən nəticələr, rəqəmsal aktivlərin inteqrasiyasını həyata keçirən təşkilatlar və siyasətçilər üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və qlobal iqtisadiyyatda innovasiya ilə maliyyə sabitliyinin balanslaşdırılması məsələsinə işıq tutur.

Açar sözlər: *Bitcoin, MicroStrategy, korporativ strategiya, rəqəmsal aktivlər*

Introduction

In light of the radical transformations occurring in the global financial landscape, cryptocurrencies have emerged as one of the most significant technological and economic innovations of the 21st century. Among these currencies, Bitcoin has occupied a central position due to its decentralized nature and its ability to challenge traditional concepts of value and exchange. In this context, the experience of MicroStrategy, a pioneer in data analytics and business intelligence, represents a unique case study on how digital assets can be integrated into modern corporate strategies. By boldly adopting Bitcoin as a core reserve asset, the company has not only strengthened its balance sheet but has also sparked a wide-ranging discussion about the role of cryptocurrencies in reshaping business models and risk management in the era of the digital economy.

This article aims to explore the interaction between MicroStrategy's strategy and its accelerating adoption of Bitcoin, within the framework of a broader transformation affecting both the technology and finance sectors. The study focuses on how Bitcoin has evolved from merely a speculative tool to a strategic element in corporate financial planning, especially in the face of macroeconomic challenges such as inflation and fluctuations in traditional currencies. Additionally, the analyses presented highlight the opportunities that digital assets provide for enhancing financial inclusion and reducing transaction costs, particularly in regions lacking traditional financial infrastructure.

On the other hand, this transformation is not without challenges, as companies face significant obstacles such as sharp price fluctuations in cryptocurrencies, regulatory ambiguity, and a lack of a clear legislative framework. Therefore, this article aims to provide a critical assessment of MicroStrategy's experience based on a review of recent literature and analysis of available data, to understand how companies balance technological innovation with financial risk management. The article also explores the broader implications of Bitcoin adoption on investment behaviors and how these dynamics influence the redefinition of growth and financial stability standards in traditional sectors.

Research

This analysis contributes to enriching the academic and professional discourse on the future of cryptocurrencies in the global economy, with a particular focus on the lessons learned from MicroStrategy's model as a leading case in the adoption of digital assets. By combining theory and reality, the article offers actionable insights for companies and policymakers seeking to gain a better understanding of how to leverage emerging technologies to build more resilient and inclusive financial systems.

1. Historical Context of MicroStrategy's Business Decisions

The historical context of MicroStrategy's business decisions reveals a strategic pivot influenced by emerging technological trends and economic pressures. Founded in 1989, MicroStrategy initially built its reputation as a leader in business intelligence solutions, but the company's transformative foray into cryptocurrency has significantly reshaped its operational trajectory. In 2020, amid rising global financial uncertainty and the increasing prominence of decentralized finance, MicroStrategy made headlines by investing in Bitcoin as a core treasury reserve asset. This bold move was not merely speculative; it reflected a response to inflationary concerns and provided a counter-narrative

to traditional fiat currencies. Furthermore, the company's commitment to Bitcoin aligns with the revolutionary potential of block chain, as evidenced by the substantial growth in the cryptocurrency market, which now exceeds USD 2.79 trillion. MicroStrategy's decisions also reveal how navigating an evolving landscape necessitates the integration of innovative solutions, particularly as market dynamics continue to shift amidst regulatory complexities.

1.1. The Role of the CEO of Micro Strategy in the Transition Phase

This is due to the pivotal role played by CEO Michael Saylor in Micro Strategy's transition towards Bitcoin investment. Under Saylor's leadership, the company reshaped its corporate strategy to embrace Bitcoin as a primary treasury reserve asset, viewing it not only as a means of wealth preservation but also as a forward-looking investment strategy. The CEO's explicit advocacy, rooted in his belief in Bitcoin's ability to serve as a hedge against inflation and currency devaluation, has stimulated a profound shift in corporate financing models. This transformation aligns with broader trends in digital currency adoption, as Bitcoin increasingly emerges as a prominent asset class. As noted in recent results, Bitcoin has demonstrated its capacity to maintain value during economic disruptions, reinforcing Saylor's strategy of integrating it into MicroStrategy's financial framework, ultimately promoting the idea that corporate treasuries can benefit from adopting innovative financial instruments, as evidenced by discussions surrounding its use in various market conditions (Faba, 2021).

1.2. Initial Investments in Bitcoin and Comparison with Traditional Strategies:

Initial investments in Bitcoin have profound implications for companies like MicroStrategy, which has strategically positioned itself at the forefront of cryptocurrency adoption. By heavily investing in Bitcoin, MicroStrategy seeks not only to capitalize on the volatility of digital assets but also to mitigate the risks associated with traditional fiat currencies. Given that Bitcoin is a largely decentralized and unregulated currency, its price has demonstrated remarkable resilience, often viewed as a hedge against inflation and economic contraction. Research indicates that Bitcoin acts as a weak hedge against inflation and stock market downturns while providing stronger defense against currency devaluation (Faba, 2021). As noted by (Ram, 2019), Bitcoin represents a distinctive alternative investment asset class, exhibiting minimal correlation with traditional assets such as stocks, bonds, and commodities. This lack of correlation has made Bitcoin an attractive option for investors seeking diversification. However, its extreme volatility poses significant risks, particularly for short-term investors looking for quick profits. This perspective is crucial for treasury departments in companies considering Bitcoin as part of their investment portfolios, highlighting its potential role as a dynamic asset in risk mitigation and reshaping corporate financial strategies in uncertain economic climates.

Figure No. (01): MicroStrategy's Bitcoin Holdings
Source: (*Michael Saylor (MicroStrategy) Portfolio Tracker*, 2025)

The shift from traditional corporate treasury strategies towards the integration of Bitcoin by companies such as MicroStrategy represents a significant departure from conventional financial management practices. Traditional treasury bonds typically prioritize liquidity and risk management through low-yield investments such as treasury bonds and cash equivalents, designed to minimize volatility and ensure capital preservation.

In contrast, the adoption of cryptocurrencies, despite being fraught with regulatory uncertainty and market volatility, seeks to leverage potential high returns and hedge against inflation. This paradigmatic shift has raised concerns within the accounting profession, particularly regarding the absence of standardized regulations for digital assets, complicating financial reporting and auditing processes (Kanu, 2025).

Moreover, the incorporation of crypto assets into corporate portfolios necessitates a reevaluation of risk criteria, as their speculative nature conflicts with traditional treasury principles, requiring new frameworks to accommodate emerging investment trends while navigating increasing volatility and regulatory challenges (Feyen, Klingebiel, & Ruiz Gil, 2024).

1.3. The Impact on Shareholder Perception and Market Value

MicroStrategy’s decision to invest in Bitcoin is considered one of the boldest moves made by a public company in recent years, and this decision has elicited mixed reactions among shareholders while significantly affecting the company's market value (Read, 2025). On one hand, many investors viewed this decision as a proactive and pioneering step that reflects a clear forward-looking vision, especially in light of the growing interest in digital currencies as a new asset class. The company successfully attracted the attention of cryptocurrency advocates, who saw this investment as an effective hedge against inflation and the depreciation of traditional currencies, particularly given the expansionary monetary policies adopted by central banks during the COVID-19 pandemic. As the price of Bitcoin rose, MicroStrategy’s stock value increased significantly, as it began to be treated as an indirect investment vehicle in Bitcoin, attracting new investors who wished to gain exposure to digital currencies without directly owning them. However, this close correlation between the company's performance and Bitcoin's volatility brought substantial risks. When the price of Bitcoin subsequently declined, MicroStrategy’s shares experienced a sharp downturn, raising questions about the sustainability of this strategy and the company's ability to manage the risks associated with digital currencies (Phillips & Pohl, 2023).

On the other hand, the company faced criticism for straying from its core business in enterprise software and focusing on investing in speculative assets. The decision also raised concerns among some shareholders regarding the regulatory uncertainty surrounding digital currencies, as any change in legislation could adversely affect the value of the company's investments. Additionally, the technical and security challenges associated with storing and protecting Bitcoin have added complexity to this decision.

Thus, MicroStrategy’s decision was bold and innovative, successfully enhancing the company's position as a leader in adopting modern financial technology. However, this decision carried significant risks, making its impact on shareholder perception and the company's market value an intriguing and challenging topic. This strategic decision illustrates how investing in digital assets can reshape investor perceptions and influence the market value of companies, while also highlighting the importance of risk management and balancing opportunities with potential challenges (Toghrul, 2025).

The long-term vision of integrating Bitcoin into business operations reflects a transformative approach to corporate financing, as evidenced by MicroStrategy’s strategic initiatives. By leveraging Bitcoin not only as a store of value but also as a potential medium of exchange, companies can enhance transaction efficiency and reduce reliance on traditional banking systems. This integration is further supported by technological advancements, including machine learning algorithms that facilitate improved price forecasting and risk management, which are essential for companies considering Bitcoin investments. Furthermore, as the market matures, liquidity and acceptance of Bitcoin may increase, further entrenching its role in mainstream commerce. Companies like

MicroStrategy are paving the way for this evolution, transforming how institutions perceive digital currencies and their ability to reshape financial and operational frameworks for businesses.

2. Bitcoin as a Corporate Asset

2.1. Advantages of Holding Bitcoin for Corporations

The integration of Bitcoin as a corporate asset has profound implications for traditional financial models, a shift exemplified by MicroStrategy's strategic decision to elevate cryptocurrency holdings at the core of its business model. This transition reflects a broader trend among prominent companies such as Coinbase and Robinhood, where Bitcoin is not merely an investment but a fundamental component of their operational frameworks (Courtmanche, 2023). As institutions navigate an increasingly evolving macroeconomic landscape, the disruptive nature of cryptocurrencies presents both an opportunity and a challenge, particularly in financial systems that have historically favored stability over volatility. The gradual integration of Bitcoin raises questions about its viability as a standard payment method, especially considering current barriers such as regulatory concerns and market fluctuations. Nevertheless, Bitcoin's persistence suggests its potential to reshape financial ecosystems, ultimately leading to enhanced accessibility, security, and transaction cost advantages for diverse stakeholders (Tecle, 2020).

The incorporation of Bitcoin into corporate treasury strategies offers several compelling advantages for companies seeking to navigate an increasingly volatile economic landscape. By holding Bitcoin, corporations can hedge against inflation and currency devaluation, leveraging its decentralized nature and limited supply to preserve capital value over time. Not only does this provide an innovative asset class that can enhance the overall diversification of the portfolio, but it also attracts the attention of investors who prioritize institutions that adopt technological advancements. Furthermore, the potential rise of Bitcoin enables companies to capitalize on market trends, which could yield significant returns that surpass traditional financial instruments. Additionally, adopting Bitcoin can enhance companies' brand image, positioning them as forward-thinking and responsive to emerging financial technologies (Ammous, 2018). As evidenced by MicroStrategy's strategy, these benefits underscore how Bitcoin can serve as a strategic asset, contributing to a broader vision of growth and resilience in the modern business environment. Bitcoin, the leading cryptocurrency, has captured the imagination of investors, companies, and financial analysts alike. Its emergence as a new asset class has led to extensive research on its potential impact on financial performance. While initial research primarily highlighted Bitcoin's short-term volatility and speculative nature, recent studies have delved into its role in enhancing financial resilience and its ability to retain value over the long term.

Noted a distinctive feature of Bitcoin market behavior. Their analysis indicates that Bitcoin behaves more like a speculative asset than a currency, with price volatility often driven by market sentiment rather than intrinsic value. While this volatility can lead to significant short-term gains, it also presents a high level of risk, making Bitcoin a double-edged sword for investors (Corbet, Lucey, & Yarovaya, 2021).

As the understanding of Bitcoin has evolved, researchers have begun to investigate its potential as a tool for financial resilience, particularly during periods of economic recession (Elendner, Trimborn, Ong, & Lee, 2018). Explored the characteristics of cryptocurrencies as financial assets, highlighting their potential as alternative investments during times of economic instability. The decentralized nature of Bitcoin and its limited supply make it less susceptible to monetary policies and economic conditions that affect traditional currencies, potentially providing a hedge against inflation and currency devaluation.

The appeal of Bitcoin as a resilient asset has been further supported by (Jalal, Alon, & Paltrinieri, 2021), who identified cryptocurrencies as a strategic component of diversified investment portfolios. By incorporating Bitcoin, investors can mitigate risks associated with economic recessions, as the asset's performance is not directly linked to the same factors that influence traditional financial markets.

Despite its reputation for volatility, recent analyses have begun to explore Bitcoin's potential for long-term value retention (Li, Naqvi, Rizvi, & Chang, 2021). Constructed an optimal portfolio that

included Bitcoin alongside traditional financial assets, finding that the inclusion of Bitcoin could enhance portfolio returns and performance. This suggests that Bitcoin may offer benefits beyond short-term speculation, serving as a valuable component in long-term investment strategies.

Supported this view by emphasizing Bitcoin's ability to provide higher returns compared to traditional financial assets. In an era where investors face challenges in finding assets that yield significant returns, Bitcoin's unique characteristics and market dynamics present an opportunity for long-term growth and value appreciation (Hong, 2017).

While Bitcoin's potential for long-term value retention is gaining recognition, its alignment with traditional financial metrics remains a challenge. (Zeng et al., 2020) examined the correlation between Bitcoin and traditional financial assets, such as stocks, oil, and gold. Their findings indicated that while Bitcoin exhibits a certain degree of correlation with these assets, its behavior is often distinctive, complicating efforts to evaluate its performance using conventional metrics.

Furthermore, (Park et al., 2021) argued that the unique characteristics of Bitcoin make it an exception to the Efficient Market Hypothesis, complicating traditional financial analysis. As a decentralized asset with limited historical data, Bitcoin's price movements are often influenced by factors beyond fundamental analysis, making it a challenging asset to evaluate using standard financial models.

2.2. Risks and Regulatory Considerations Associated with Bitcoin Investments

Integrating Bitcoin into corporate strategies, particularly by companies like MicroStrategy, necessitates a thorough examination of the inherent risks associated with such investments. Primarily, Bitcoin's volatility poses significant challenges. Its value can fluctuate dramatically over short periods, potentially leading to financial instability for companies that invest heavily in this cryptocurrency. Furthermore, fluctuating media confidence in Bitcoin can exacerbate market uncertainty, affecting investor behavior and complicating corporate financial planning (Courtmanche, 2023). Additionally, the lack of regulatory oversight can expose companies to legal vulnerabilities, especially as governments grapple with establishing frameworks for digital currencies. These factors underscore that while Bitcoin presents opportunities for transformative financial strategies, it simultaneously requires a cautious approach from organizations seeking to capitalize on its potential. Thus, the unstable balance between reward and risk is central to shaping the strategic decisions of companies like MicroStrategy in the evolving business landscape.

In the context of ongoing acquisitions by companies of Bitcoin, regulatory considerations have become increasingly important as companies like MicroStrategy navigate a complex landscape of compliance and risk management. As businesses interact with cryptocurrencies, the need for regulatory clarity intensifies, particularly regarding how these assets are classified and managed. Regulatory frameworks must address various issues, including taxation, financial reporting, and consumer protection, while also adapting to the inherent volatility of digital currencies. This scenario calls for a proactive approach among corporate leaders, where understanding the evolving crypto landscape is essential. The integration of cryptocurrencies into traditional financial systems raises concerns about investor protection and market integrity, echoing research findings that assess the dynamics within the wealth management sector, highlighting the need for innovative strategies to effectively integrate digital assets (Charles, James, Jessica, Kevin, & Nicholas, 2021). Furthermore, as these regulations take shape, companies will need to ensure that their practices align with emerging frameworks to maintain competitive advantages and meet stakeholder expectations (Moloi & Adelowotan, 2021).

Table N° (01): Regulatory Considerations for Corporate Bitcoin Holdings.

Year	Country	Regulation	Impact
2022	United States	SEC Clarifications on Crypto-assets	Increased scrutiny of corporate crypto holdings
2023	United States	Proposed Stablecoin Regulation Act	Establishes clearer guidelines for corporate involvement

2023	European Union	MiCA (Markets in Crypto-Assets)	Comprehensive framework for crypto-assets affecting corporations
2023	United Kingdom	FCA Crypto Regulation	Mandatory compliance for companies holding cryptocurrencies
2023	Canada	AMF Guidance	Outlines regulatory framework for companies investing in crypto

3. Impact of Bitcoin Adoption on Business Practices

The emergence of Bitcoin as a dominant investment commodity has significantly influenced business practices, particularly among companies seeking to establish competitive advantages in an increasingly decentralized economic landscape. The strong acquisition of Bitcoin by MicroStrategy's exemplifies this trend, highlighting the transformative potential of cryptocurrencies within the company's strategy. By adopting Bitcoin, companies not only hedge against inflationary pressures but also position themselves as forward-thinking entities in the eyes of investors. The implications extend beyond mere financial maneuvers, as institutions navigate the challenges of regulatory frameworks and the geopolitical ramifications associated with digital currencies. This shift enhances the chaotic characteristics of the international financial system, fostering an environment where traditional monetary controls are increasingly challenged. As companies adapt to this evolving landscape, the interplay between digital currencies and broader geopolitical dynamics, referenced in structural realism analysis, becomes crucial for understanding the shifting contours of global trade and finance (Ghabri, Guesmi, & Zantour, 2021; Chandra Mudhol, 2024). This impact can be discussed through the following points:

1. Changes in Financial Reporting and Accounting Standards

The ongoing shift in financial reporting and accounting standards significantly affects how Micro Strategy adapts to innovative assets such as Bitcoin. As cryptocurrency gains momentum as a viable asset class, the lack of consensus on its classification poses challenges for standardization amid increasing global regulations. The ambiguity surrounding the economic implications of Bitcoin necessitates robust reporting frameworks capable of accommodating these digital currencies, which have not been fully integrated into traditional accounting practices (Ugochukwu, Falaiye, Mhlongo, Nwankwo, Ugochukwu, Falaiye, Mhlongo, & Nwankwo, 2024). Furthermore, as wealth managers begin to assess the cryptocurrency ecosystem, there is heightened scrutiny on how advisory fee structures are evolving with the penetration of digital assets into the market (Charles, James, Jessica, Kevin, & Nicholas, 2021). This dynamic environment compels companies to adopt more transparent reporting mechanisms that adequately reflect their holdings in Bitcoin and similar assets, ultimately reshaping the financial landscape and prompting stakeholders to reconsider their investment strategies and risk management approaches.

Table No: (02): changes in financial reporting and accounting standards related to cryptocurrencies.

Year	Standard	Change Description	Impact
2021	IAS 38	Cryptocurrency considered as an intangible asset, subject to impairment testing.	Increased transparency in reporting values of cryptocurrencies in financial statements.
2022	FASB Guidance	Proposed guidance on accounting for digital assets, promoting clarity in ownership and transaction reporting.	Enhanced understanding of asset value fluctuations for stakeholders.
2023	IFRS 9	Adoption of fair value measurement principles for certain cryptocurrencies.	Allows companies to report more accurately on the liquidity and market value of digital assets.

2023	GAAP	Clarification on the treatment of mining and staking rewards.	Standardizes how revenues from cryptocurrencies are recorded.
2024	ASU 2023-08	Improving disclosures related to investments in negotiable securities investment funds.	The updated rules provide investors and other capital allocators with more relevant information that better reflects the underlying economics of certain cryptocurrencies and the financial position of the entity, while reducing the cost and complexity associated with the application of current accounting.

Source: Prepared by the researchers according to FASB reports

2. Impact on Corporate Governance and Decision-Making

The emergence of Bitcoin has significantly impacted corporate governance and decision-making, particularly within innovative companies such as Micro Strategy. The adoption of Bitcoin as a treasury asset has led to a reassessment of traditional corporate investment strategies, shifting the focus toward digital assets that can enhance value retention amid economic uncertainty. This strategic pivot has broader implications for governance structures, as executives must now navigate the complexities of cryptocurrency volatility while aligning institutional risk management frameworks with shareholder expectations. Furthermore, the liquidity represented by Bitcoin transactions, which totaled approximately 250,589 Bitcoins daily as of June 2021, can empower companies to make more agile financial decisions in the rapidly evolving market landscape (Nabilou, School, 2021). As companies increasingly adopt Bitcoin, governance will need to adapt to new regulatory environments and technological challenges, necessitating robust decision-making frameworks to enhance transparency and accountability.

3. Transformations in Investor Relations and Communication Strategies

The evolving landscape of investor relations and communication strategies at Micro Strategy is significantly shaped, particularly in light of its investments in cryptocurrency. As the company adopts Bitcoin as a core component of its treasury strategy, traditional communication models that previously focused on financial metrics and short-term performance have been transformed. Instead, MicroStrategy has embraced a new approach that emphasizes long-term vision and innovation, engaging stakeholders through transparent discourse about the potential of digital assets. This approach not only enhances investor confidence but also aligns with the expectations of an audience that has become more sophisticated and demands deeper insights into the strategic rationale behind investment decisions. These transformations reflect a broader trend where companies rely on innovative communication channels to deepen their relationships with investors, which has been significantly reshaped amidst cryptocurrency volatility and the promises it holds (Rijanto & Utami, 2024). This new model necessitates a reassessment of the metrics used to measure success and stability in this disruptive financial context, reflecting a fundamental shift in how companies manage their relationships with investors in the era of digital assets.

4.The Role of Bitcoin in Corporate Liquidity Management

Amid the rapid developments in the global financial landscape, Bitcoin has emerged as a strategic tool in corporate liquidity management, as evidenced by the approach adopted by MicroStrategy in its investments. Due to its decentralized and digital nature, Bitcoin possesses unique characteristics that qualify it as an effective alternative to traditional liquidity reserves, providing companies with a hedging mechanism against fluctuations in financial markets and inflationary pressures (Lee, 2024). Given Bitcoin's outstanding historical performance, which has ranked it as one of the best-performing assets over the past decade, its adoption has become an integral part of liquidity management strategies for companies seeking to enhance their financial resilience. Furthermore, Bitcoin's ability to maintain its value during periods of economic recession enhances its appeal as a tool for managing cash reserves.

Integrating Bitcoin into corporate liquidity management frameworks not only reflects a fundamental shift in traditional financial practices but also highlights the necessity for companies to adapt to emerging digital assets. This adaptation has become vital to keeping pace with the increasing complexities of the global economic environment, which demands the adoption of innovative solutions to ensure financial stability and sustainable growth. The figure below illustrates the perceived benefits of Bitcoin in corporate liquidity management. The sectors represent the adoption rate among companies, Bitcoin's ability to retain value during economic recessions, and its effectiveness as a hedge against market volatility.

5. Future Trends in Corporate Practices Influenced by Bitcoin:

As Bitcoin continues to affirm its impact on corporate practices, companies are increasingly recognizing the necessity to adapt to the evolving financial landscape. The integration of cryptocurrencies into traditional financial models is reshaping advisory fee structures, as evidenced by the potential impact on firms such as Envestnet, a leading player in the wealth management industry. This transformation, characterized by the conversion of investor funds into digital assets, reflects a broader trend toward digital transformation within corporate practices, aligning with insights explored in (Charles, James, Jessica, Kevin, & Nicholas, 2021; Hinton, 2025). Corporate strategists are also compelled to analyze the symbiotic relationship between media and energy, as illustrated in discussions surrounding digital operations and their environmental implications in (Xie, 2024; Mergen, 2024). Therefore, as Bitcoin matures, companies must not only invest in technological innovations but also remain vigilant regarding the regulatory and ethical considerations that will shape the future of commerce in the digital economy.

4. Broader Implications for the Business Landscape

The integration of Bitcoin into the business landscape, represented by companies such as MicroStrategy, heralds significant implications for institutional investment and economic models. As companies increasingly adopt cryptocurrencies as integral components of their business strategies, they challenge traditional financial frameworks while fostering the emergence of the cryptocurrency economy. This development not only enhances access and security for diverse populations, including citizens in developing countries and independent creators, but also transforms transaction efficiency by reducing costs and barriers to financial participation (Courtmanche, 2023). However, despite these potential benefits, the adoption of cryptocurrencies in mainstream payments remains constrained, as evidenced by markets such as Germany, where significant obstacles—such as volatility and regulatory uncertainty—impede widespread acceptance (Tecle, 2020). Therefore, while Bitcoin drives companies toward innovation, it also necessitates careful navigation of the complexities inherent in this burgeoning financial model.

4.1. The Rise of Cryptocurrency as a Legitimate Asset Class

Bitcoin has witnessed a notable rise as a legitimate and recognized asset class within the global financial system, transitioning from a marginal digital asset to one of the most significant investment tools in the past decade. This transformation is attributed to several key factors, including its decentralized nature, which provides a hedge against inflation and fluctuations in traditional markets, as well as its limited supply, which enhances its value as a rare asset. According to studies and empirical evidence, Bitcoin has demonstrated its ability to achieve high investment returns compared to traditional asset classes (Zhao, 2023; Ghabri et al., 2021), attracting interest from both individual and institutional investors alike.

Many major financial institutions, such as Tesla and Micro Strategy, have begun allocating a portion of their cash reserves to Bitcoin, further legitimizing it as an investment asset. Financial markets have also seen the launch of new financial instruments such as Bitcoin Exchange-Traded Funds -ETFs-(Szymon, 2024), which have facilitated access for traditional investors to these digital assets. Additionally, regulatory developments in various countries have contributed to further legitimizing Bitcoin, as governments and regulatory bodies have started to establish legal frameworks for its trading and usage. This rise reflects a fundamental shift in the perception of Bitcoin, from being a speculative asset to an asset class capable of providing growth and diversification opportunities in

investment portfolios, highlighting its increasing role in shaping the modern financial landscape (Park, Jang, & Yang, 2021).

4.2. Emergence of New Business Models Centered Around Cryptocurrency

In the contemporary business environment, the emergence of new models centered around cryptocurrencies is rapidly transforming traditional frameworks for value exchange and financial operations. This shift, particularly emphasized by companies such as Micro Strategy, demonstrates how cryptocurrencies can transcend conventional boundaries, enabling companies to engage in decentralized finance and innovative investment strategies. As recent research suggests, cryptocurrencies challenge existing monetary controls and promote a decentralized system that reshapes international business relationships, enhancing the chaotic nature of the global economy. Furthermore, the application of advanced machine learning algorithms for price prediction reveals the intricate complexities of this market, showcasing how companies can leverage these insights for strategic decision-making. Ultimately, these developments not only facilitate new revenue streams but also stimulate a competitive environment, compelling institutions to rethink their financial tactics in light of these disruptive technologies.

4.3. The Impact on Global Economic Policies and Regulations

In recent years, the emergence of Bitcoin and other cryptocurrencies has significantly influenced global economic policies and regulations, reflecting a shift towards the recognition of potential digital assets within financial systems. As companies like Micro Strategy actively integrate Bitcoin into their treasury strategies, the demand for clearer regulatory frameworks is increasing. The current lack of consensus on the classification of Bitcoin and its use cases across various jurisdictions poses challenges for policymakers, who grapple with concerns regarding market stability and consumer protection (Dave, 2024). Furthermore, ongoing discussions about the economic implications of cryptocurrency adoption, particularly in the context of cross-border transactions and financial inclusion, highlight the necessity for comprehensive regulations that can accommodate innovative financial technologies while mitigating risks (Xiong & Luo, 2024). Thus, as Bitcoin increasingly intersects with national and international economic policies, its integration into the business landscape is likely to drive further regulatory developments and reshape traditional financial models.

4.4. Forecasts for the Future of Bitcoin in Corporate Strategy

As companies increasingly recognize the transformative potential of cryptocurrencies, forecasts regarding the role of Bitcoin in corporate strategy indicate a significant evolution in financial practices and regulatory dynamics. The adoption of Bitcoin by Micro Strategy illustrates a broader trend of integrating digital currencies as a treasury asset and a means to facilitate transactions, thereby reshaping traditional finance. This shift not only enhances financial stability but also aligns the company’s operations with the thriving digital economy, thereby boosting competitive advantages. Furthermore, the anticipated maturation of blockchain technologies may prompt companies to emphasize corporate social responsibility (CSR) alongside their financial strategies. As evidenced by emerging frameworks in sectors, integrating CSR principles with innovative financial practices can enhance service quality and strengthen consumer loyalty. Consequently, the future may witness Bitcoin emerging as a fundamental component of corporate strategies, driving institutions towards greater flexibility and responsiveness to market changes.

Conclusion

MicroStrategy’s investment in Bitcoin is a prominent example of a broader transformation in how companies engage with digital assets, as Bitcoin has become an integral part of long-term financial strategies. By adopting a proactive approach to Bitcoin acquisition, MicroStrategy aims to use it not only as a hedge against inflation but also as a tool to enhance shareholder value and increase liquidity. This approach reflects an increasing awareness among companies of Bitcoin's potential as a strategic asset, whose role extends beyond speculation to include enhancing financial resilience and addressing macroeconomic challenges such as inflation and fluctuations in traditional currencies.

However, MicroStrategy’s strategy faces significant challenges, including the sharp price volatility of Bitcoin, regulatory uncertainties, and the lack of necessary infrastructure for widespread

cryptocurrency adoption. Additionally, there is a pressing need for the development of robust risk management frameworks and regulatory clarity to ensure the effective integration of cryptocurrencies into traditional financial systems. Despite these obstacles, MicroStrategy's experience demonstrates how companies can lead the shift towards a more inclusive crypto economy while fostering innovation in asset management and investment.

Accordingly, it can be stated that the adoption of cryptocurrencies by companies represents a fundamental shift in the global financial landscape, where digital assets become a key component of long-term financial strategies. However, this shift requires collaboration between the public and private sectors to address regulatory and technical challenges, ensuring the full realization of the potential of cryptocurrencies in enhancing innovation and financial inclusion. Additionally, MicroStrategy's investment in Bitcoin demonstrates that digital assets have the ability to reshape traditional financial systems, opening new horizons for both companies and investors.

References

1. Ammous, S. (2018). *The Bitcoin Standard: The Decentralized Alternative to Central Banking (1st edition)*. Wiley.
2. Chandra Mudhol, A. (2024). The Future of Digital Currency: Implications for Global Financial Systems and Trade. *International Journal of Innovative Science and Research Technology (IJISRT), 2315-2321*. https://doi.org/10.38124/ijisrt/IJISRT24AUG1660
3. Charles, S., James, T., Jessica, J., Kevin, S., & Nicholas, K. (2021). *Innovation Strategies for Digital Assets & Wealth Management (FinTech Consulting Action Learning Project)*. University of Maryland. https://core.ac.uk/download/484092078.pdf
4. Corbet, S., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2021). *Bitcoin-energy markets interrelationships – New evidence*. Resources Policy, 70, 101916. https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101916
5. Courtmanche, C. (2023). *Valuation of Crypto FinTech Companies and Bitcoin*. Honors Theses and Capstones. https://scholars.unh.edu/honors/716
6. Dave, A. (2024). Cryptocurrencies: Economic impact and regulatory challenges. *International Education and Research Journal (IERJ)*, 10(6). https://doi.org/10.21276/IERJ24076146328431
7. Elendner, H., Trimborn, S., Ong, B., & Lee, T. M. (2018). *The Cross-Section of Crypto-Currencies as Financial Assetsl.* In D. Lee Kuo Chuen & R. Deng (Eds.), Handbook of Blockchain, Digital Finance, and Inclusion, Volume, 1, 145-173. Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-810441-5.00007-5
8. Faba, Y. (2021). *Bitcoin's potential for use as a hedge against adverse market conditions in South Africa.*
9. Feyen, E. H. B., Klingebiel, D. M. H., & Ruiz Gil, M. A. (2024). *Can Crypto-Assets Play a Role in Foreign Reserve Portfolios?* : Not Today, and Likely Not in the Near Future (Text/HTML No. 187892). https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/en/099553102232444409
10. Gao, J. (2024). The Impact of Digital Currency Policies on International Trade and Investment. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 108, 72-78. https://doi.org/10.54254/2754-1169/108/20241905
11. Ghabri, Y., Guesmi, K., & Zantour, A. (2021). *Bitcoin and liquidity risk diversification*. Finance Research Letters, 40, 101679. https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101679
12. Hinton, L. (2025, February 18). *How Bitcoin is Bridging the Gap Between Digital and Traditional Finance.* FF News | Fintech Finance. https://ffnews.com/thought-leader/how-bitcoin-is-bridging-the-gap-between-digital-and-traditional-finance/
13. Hong, K. (2017). *Bitcoin as an alternative investment vehicle*. Information Technology and Management, 18(4), 265–275. https://doi.org/10.1007/s10799-016-0264-6
14. Jalal, R. N.U.D., Alon, I., & Paltrinieri, A. (2021). A bibliometric review of cryptocurrencies as a financial asset. *Technology Analysis & Strategic Management*, 0(0), 1-16. https://doi.org/10.1080/09537325.2021.1939001

15. Kanu, D. H. (2025). *Digital Currencies Financial Reporting and Auditing: A New Concern for Accounting Professionals in the Accounting Industry*. 09(01), 311-351. https://doi.org/doi.org/10.51505/IJEBMR.2025.9123
16. Lee, N. (2024). Joint Impact of Market Volatility and Cryptocurrency Holdings on Corporate Liquidity: A Comparative Analysis of Cryptocurrency Exchanges and Other Firms. *Journal of Risk and Financial Management, 17(9),* Article 9. https://doi.org/10.3390/jrfm17090406
17. Li, J.-P., Naqvi, B., Rizvi, S. K. A., & Chang, H.-L. (2021). Bitcoin: The biggest financial innovation of fourth industrial revolution and a portfolio's efficiency booster. *Technological Forecasting and Social Change, 162, 120383*. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120383
18. Mergen, P. (2024). Environmental Impact of Digital Technologies and Artificial Intelligence. *Biodiversity Information Science and Standards*, 8, e141372. https://doi.org/10.3897/biss.8.141372
19. Michael Saylor (MicroStrategy) Portfolio Tracker. (2025). https://saylortracker.com
20. Moloi, T., & Adelowotan, M. (2021). Technology as a trusted companion for accountants and business professionals in the business unusual environment. *International Conference in Accounting and Business*. https://hdl.handle.net/10210/493803
21. Nabilou, H., & School, A. P. of L. & F. at U. of A. L. (2021). Bitcoin Governance as a Decentralized Financial Market Infrastructure. *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy*. https://stanford-jblp.pubpub.org/pub/bitcoin-governance/release/2
22. Park, S., Jang, K., & Yang, J.-S. (2021). Information flow between bitcoin and other financial assets. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 566, 125604. https://doi.org/10.1016/j.physa.2020.125604
23. Phillips, P. J., & Pohl, G. (2023). MicroStrategy, Bitcoin, Corporate Finance, Shareholder Value (SSRN Scholarly Paper No. 4595603). *Social Science Research Network*. https://doi.org/10.2139/ssrn.4595603
24. Ram, A. J. (2019). *Bitcoin as a new asset class. Meditari Accountancy Research, 27(1),* 147-168. https://doi.org/10.1108/MEDAR-11-2017-0241
25. Read, T. 6 min. (2025, February 6). *The Case for Accepting MicroStrategy's (MSTR) Billion Dollar Bitcoin Gamble.* Yahoo Finance. https://finance.yahoo.com/news/case-accepting-microstrategy-mstr-billion-103021335.html
26. Rijanto, B. P., & Utami, N. (2024). Financial technology, social media influencers, and experience of cryptocurrency investment decisions: Financial literacy's role. *Jurnal Manajemen Maranatha, 23(2),* Article 2. https://doi.org/10.28932/jmm.v23i2.8717
27. Szymon, B. (2024, July 1). *ETFs and massive crypto adoption*. ULAM LABS. https://www.ulam.io/blog/etfs-and-massive-crypto-adoption
28. Tecle, J. (2020). *The Effect of Cryptocurrencies on the German Payment Ecosystem: A Critical Analysis of Its Future Disruption Potential [Master's Thesis, Universidade NOVA de Lisboa (Portugal)]*. https://search.proquest.com/openview/6d5fbc2af727231d9ded14de27ca6c40/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y
29. Toghrul, A. (2025, February 19). *Strategy vs Bitcoin: Can MSTR Stock Price Really Outperform BTC?*. CCN.Com. https://www.ccn.com/analysis/business/can-microstrategy-outperform-bitcoin-analysis/
30. Ugochukwu, E. C., Falaiye, T., Mhlongo, N. Z., Nwankwo, E. E., Ugochukwu, E. C., Falaiye, T., Mhlongo, N. Z., & Nwankwo, E. E. (2024). Accounting for digital currencies: A review of challenges and standardization efforts. *International Journal of Science and Research Archive*, 11(1), Article 1. https://doi.org/10.30574/ijsra.2024.11.1.0317
31. Xie, J. (2024). The Impact of Digital Investment on Corporate Environmental Performance in The Context of "Dual Carbon" Goals. *Advances in Economics and Management Research*, 9(1), Article 1. https://doi.org/10.56028/aemr.9.1.299.2024
32. Xiong, X., & Luo, J. (2024). *Global Trends in Cryptocurrency Regulation: An Overview (No. arXiv:2404.15895)*. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.15895

33. Zeng, T., Yang, M., & Shen, Y. (2020). *Fancy Bitcoin and conventional financial assets: Measuring market integration based on connectedness networks*. Economic Modelling, 90, 209-220. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.05.003
34. Zhao, X. (2023). Correlation and Impact of Bitcoin with Other Cryptocurrency Portfolios. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 11, 123-128. https://doi.org/10.54254/2754-1169/11/20230524

Received: 04.12.2024
Accepted: 02.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/71-80

Hojine Boudraa
Mohamed Boudiaf University, M'sila
https://orcid.org/0009-0001-5518-7525
boudraa.hocine28@gmail.com
Boudissa Boulanouar
Mohamed Boudiaf University, M'sila
https://orcid.org/0009-0000-7880-5966
boulanouar.boudissa@univ-msila.dz
Rabah Mammeri
Mohamed Boudiaf University, M'sila
https://orcid.org/0009-0002-9623-4364
rabahmammeri2017@gmail.com

The Rural Community: From Psychological Characteristics to Literary Aspects

Abstract

The rural society is linked to the history of humanity since its beginnings, as it relied on natural resources. Many scholars consider the rural society to be a prototype for urban societies. With the passage of time, urban planning and communication between communities have influenced rural customs and traditions, leading to significant changes in the social environment. This study aims to explore the psychological, cultural, and literary characteristics of rural society and examine the impact of urban development on the cultural system in rural areas. The findings suggest that urban development has contributed to shaping the cultural identity of rural society, where psychological and literary structures have become an integral part of this identity.

Keywords: *rural society, psychological characteristics, urban development, cultural system, customs, and traditions*

Hocine Boudraa
Mohamed Boudiaf Universiteti, M'sila
https://orcid.org/0009-0001-5518-7525
boudraa.hocine28@gmail.com
Boudissa Bulanouar
Mohamed Boudiaf Universiteti, M'sila
https://orcid.org/0009-0000-7880-5966
boulanouar.boudissa@univ-msila.dz
Rabah Mammeri
Mohamed Boudiaf Universiteti, M'sila
https://orcid.org/0009-0002-9623-4364
rabahmammeri2017@gmail.com

Kənd icması: psixoloji xüsusiyyətlərdən ədəbi aspektlərə

Xülasə

Kənd cəmiyyəti təbii sərvətlərə arxalandığı üçün yarandığı gündən bəşəriyyətin tarixi ilə bağlıdır. Bir çox alimlər kənd cəmiyyətini şəhər cəmiyyətləri üçün prototip hesab edirlər. Zaman keçdikcə şəhərsalma və icmalar arasında ünsiyyət kənd adət və ənənələrinə təsir göstərərək sosial mühitdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu tədqiqat kənd cəmiyyətinin psixoloji, mədəni və ədəbi xüsusiyyətlərini araşdırmaq və şəhər inkişafının kənd yerlərində mədəniyyət sisteminə təsirini araşdırmaq məqsədi daşıyır.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Nəticələr onu deməyə əsas verir ki, şəhər inkişafı kənd cəmiyyətinin mədəni kimliyinin formalaşmasına töhfə verib, burada psixoloji və ədəbi strukturlar bu kimliyin ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Açar sözlər: *kənd cəmiyyəti, psixoloji xüsusiyyətlər, şəhər inkişafı, mədəni sistem, adət və ənənələr*

Introduction

The history of rural society, which predates urban society, dates back to the early stages of humanity (Ibn Khaldun, 1223, p. 137). In the past, humans always lived near natural resources such as water, food, and fruits. Many scholars have viewed rural society as distinct from urban society, with some even considering it the first version of urban communities. Customs and traditions change due to various factors, including communication and modern influences like urban planning. Urban planning brings about fundamental changes that affect the environment, which in turn impacts social relations in rural communities.

This paper discusses rural society through various psychological, cultural, and literary indicators, reviewing the main features that distinguish the countryside from urban areas. Considering that rural society predates urban society, we attempt to answer the question: What are the psychological, cultural, and literary characteristics that define rural society? And how has the development of its various structures contributed to shaping the cultural system through psychological and literary frameworks?

Research

The hypotheses in this research are that the psychological and cultural characteristics distinguishing rural society emerged due to its close connection to the natural environment, which helped form a unique collective psychological structure that influences social relationships. On the other hand, the study assumes that urban development and planning in rural communities have led to significant transformations in their social and cultural structures, greatly influencing customs and traditions and contributing to the formation of a new cultural system that interacts with modern factors.

1- Concept of the Countryside

Scholars have disagreed on defining a precise concept of the countryside due to the variety of approaches and disciplines that have addressed this concept, as well as its complexity and its connection to human, social, and natural phenomena.

In the Arabic language: According to Ibn Manzur's *Lisan al-Arab* dictionary, the word "rif" (countryside) refers to abundance and fertility in food, and the plural form "arif" is used to refer to rural areas (Jamal al-Din, 1301 AH, pp. 11-68). In Arab culture, "rif" is associated with proximity to water, fertile land, and grazing fields for livestock. Others define it as land full of crops and date palms.

Definition of the Desert: The desert is known as a place characterized by a unique lifestyle and economy. Many scholars view the desert or Bedouins as a "distinct way of life based on raising livestock and camels, herding, and traveling in search of food and water. It is compatible with the desert environment, where this lifestyle originated and historically resulted from a long-standing interaction with this environment, which in turn shaped the size, types, distribution, living styles, culture, customs, and traditions of the communities."

Bedouin values are central to rural society and have developed over time, encompassing several key principles. These include the values of consultation (Shura), where individuals have the right to voice their opinions on matters affecting themselves and their tribe. Individual freedom is deeply cherished, with a focus on pride, honor, and honesty. The values of living emphasize naturalness, toughness, simplicity, purity of soul, straightforwardness, and the resilience to endure hardships. Tribalism is another defining feature, promoting solidarity, support for relatives, avenging wrongs, modesty, honor, equality in rights and duties, and respect for elders, reflecting a sense of belonging and unity. Lastly, generosity is a core Arab value, manifesting in the hospitality towards guests, aiding the needy, protecting neighbors and refugees, and helping those in distress.

All the aforementioned values are tied to the nature of Bedouin life in the desert. With modernity and development, much has changed in the social and economic lifestyle of the Bedouins. Life styles and methods have evolved, and the concept of Bedouin life as primitive has disappeared. However, Bedouin values, ideas, and emotions, rooted in constants, remain in line with the spirit of the times.

Rural areas as a regional domain: According to the Algerian Statistics Bureau, criteria were established to differentiate between rural and urban areas, leading to the identification of many rural municipalities in Algeria. Some of the main principles used to measure rural areas include:

- ✓ Rural municipalities are spread across mountains, plateaus, and borders.
- ✓ These municipalities have small populations, ranging from 200 to 20,000 residents.
- ✓ Illiteracy is prevalent among the elderly in these areas.

Rural areas as an activity: Ibn al-Awwam noted the deep connection of rural areas to agricultural and farming activities, distinguishing them from other activities. In his book, he states, "Farming the land involves its reclamation, planting trees, and cultivating what is suitable for it, as well as growing the usual crops and understanding the types of water suitable for irrigation and recognizing and improving manure"(Jamal al-Din, 1301 AH, pp. 7-8). He also mentions the livestock aspect of farming, stating, "The farming of animals is indispensable for land farming, as well as certain birds kept in farms and homes for use (Ibn al-Awwam, & al-Ishbili, 539)."

Rural areas as a culture: Culture is considered an intellectual structure that governs behavior and actions, offering various interpretations and definitions. "Démorgon" views the term culture, of Latin origin, which means the process of plowing the land. In language, the word culture refers to nurturing the mind and caring for the refinement of a person.

Culture is the intellectual heritage that distinguishes one nation from another, as the nature and characteristics of culture vary from one society to another. This is due to the close relationship between a nation's reality and its intellectual and civilizational heritage. Culture grows with the civilizational development of a nation and declines with the backwardness that afflicts it. It represents the civilization's standing through the culture it has achieved.

Since culture expresses the intellectual and civilizational characteristics that distinguish a nation, we observe that all different cultures meet in many ways. These diverse cultures can merge through interaction and meetings between peoples, leading to partial or total influences. Démorgon explains that the term "culture" has Latin origins, meaning the process of plowing the land. In language, the word culture refers to the care of the mind and the refinement of the individual. Taylor defines culture as "that complex whole which includes knowledge, art, morals, law..."(Harem, 1997, p. 245) It can be defined as the various ways of life that humans have developed throughout history, both tangible and intangible, existing at a specific time, guiding and educating individuals in organizations. Hofstede defines culture as "the shared characteristics and values that distinguish a group of individuals from other groups in an organization."(Bouthlaja, 1998, p. 7)

Among the fundamental components of culture are the following:

Values: "Rokeitch" defines values as "a firmly held belief that acting in a certain way is better than acting in any other available way, and that pursuing a specific life goal is better than choosing another available goal." In the context of business organizations, the concept of values refers to recognized and accepted standards that guide individual behavior at all levels, thereby becoming the values of the organization itself.

Ethics: The concept of ethics is related to human behavioral controls, as it defines aspects of good and evil. It represents a set of values created by a group of individuals who share strong relationships within a group or organization, governing their behavior and performance in their work.

Rural Culture: As for rural culture, the discussion here is about a lifestyle that once provided psychological and physical comfort for the old rural inhabitants, when material wealth held secondary importance, unlike today. Despite the simplicity of daily life at that time, which was never expensive, values such as courage, chivalry, good neighborliness, trust, and honor all originated from the countryside. Generosity also existed and continues to this day. Rural people are characterized by strong social relationships and a tendency to preserve them, unlike urban dwellers who prioritize materialistic demands in relationships (Mustafa Mahmoud, 2003-2004, p. 88).

Between Bedouin, Rural, and Urban Life: Scholars have classified agriculture as a profession of the rural people, which Ibn Khaldun associated with the Bedouins. He did not consider a middle society between the Bedouin and urban communities. The main criterion for Ibn Khaldun in defining Bedouin life was mobility; once permanent settlement was established, the era of Bedouin life ended.

Opinions among scholars differ in determining a measure for Bedouin, rural, and urban life, whether through profession, community size, or the psychological, social, and cultural homogeneity or heterogeneity of the population, or the degree and direction of social mobility, or forms of social stratification and social interaction patterns. With the progress seen in various societies, I believe the most robust classification measure remains Ibn Khaldun's—mobility. Other measures are flexible, and the boundaries between Bedouin, rural, and urban societies can overlap easily, leading to gaps, which is why many customs and behaviors attributed to the Bedouins are common in rural societies worldwide, whether in Latin America or China.

If we ignore Ibn Khaldun's measure of mobility, the next most accurate measure, in my opinion, is the "rural-urban continuum," where a society can represent the extreme of Bedouin life with its roughness and nomadism, rejecting the causes of civilization, or a society that represents the peak of rural life. In contrast, there is a society of civilization and urbanization with permanent settlement and the pursuit of knowledge and industry. Societies vary along this continuum, depending on their proximity to either model (Ibn Khaldun, 1223).

Ibn Khaldun divided human settlements into two categories: Bedouins and urban dwellers. He further classified the Bedouins based on their occupations and available resources. Some were involved in agriculture, such as planting and cultivation, and these were the villagers and mountain dwellers, more settled than nomadic (primarily Berbers and non-Arabs). Others were involved in livestock herding, such as sheep, goats, and cattle, and were mostly nomads, following water and pasture. For them, migration was more suitable than settlement, and they were called "Shawiya" according to Ibn Khaldun. Despite their nomadism, they did not travel far and remained in areas where pastures were scarce, such as the Turkmen, Turks, Kurds, and Slavs.

2- The Nature of Rural Society

2-1 The Concept of Rural Society and Similar Concepts: The diversity in defining rural society is due to the theories and specialized fields of various sciences. Some define it based on population size, while others define it based on economic activities, geography, and location. In this section, we will attempt to cover all the definitions and highlight the overlaps, as well as the main characteristics of rural communities.

Rural Society: Studies on rural society have developed in all theoretical directions and knowledge branches, and it is still difficult to define a single definition that accurately reflects rural society. To this day, scholars are working toward a fixed definition agreed upon by most scientific disciplines. Many theories focus on the geographical domain, while others address the professions and various activities in rural areas, population density, proximity to urban areas, and the types of housing materials used (Hussein & Ahmed, 2008, p. 65). French studies focused on settlements and the spatial fixation method, while German geographers emphasized the spatial environment and physical space of rural communities. English studies focused on rural centers and their margins, which are considered the periphery of urban areas and their cultural spread. The core of these studies lies in housing, as the spatial domain has characteristics that affect the psyche, in addition to the symbolic and cultural value inherent in rural architecture, which also addresses adaptation to natural phenomena and seasonal changes. The scholar "Handlin" identified common features of rural societies, which can be summarized as follows:

- ✓ Simple Rural Society: This model is characterized by a homogeneous and simple lifestyle, which is reflected in its customs, traditions, norms, and culture. It is deeply connected to the land, where people settle and live a life of toil, resilience, and care for survival, interacting with the land they cherish as their source of livelihood. The stronger their connection to it, the more robust their wealth and economy.
- ✓ Complex Rural Society: This society is marked by complexity and sharp composition, with a prevailing respect for self, time, and order within a tiring and monotonous routine. Relationships are

based on mutual interests and benefits, with a complex external appearance filled with large buildings and structures.

✓ Village Society: This refers to a gathering of families and individuals residing in settlements around their lands, primarily engaged in agricultural and farming activities. They are often isolated from urban areas. Definitions of village communities are based on structural and functional characteristics that differentiate village life from urban life, considering the external connections between villages and urban centers, which lead to changes in the structural and functional traits of rural communities (Hussein & Ahmed, 2008).

✓ Pastoral Society: Pastoral communities can be defined based on land use, specifically livestock farming, where animals live in herds and migrate in search of food. Seasonal migration for pasture leads to the relocation of dwellings and adjustments in spatial organization. Pastoral communities are typically found in arid or semi-arid regions where irrigation-based agriculture is limited, and they rely on grazing lands in elevated areas. (Bont & Izard, 2006) The society is based on domesticating animals and benefiting from their products for subsistence.

✓ Local Society: This refers to a group of people living in a geographical environment who share cultural values and form a community. Examples include tribes, villages, and neighborhoods. It is a community, as defined by Tönnies, and a simple society, as described by Durkheim. McIver and Page suggest that local society refers to a group of people living in one place for the first time, whether small or large, who share common life conditions, and thus, we refer to this group as a local community. The distinctive feature of this community is that individuals can live their entire lives within it.

Many theorists define rural society in cultural terms, considering it a unique cultural system prevalent among the populations forming the rural local community. Although they live within the broader cultural framework of the state they belong to, rural inhabitants also have their own subculture that distinguishes them from other communities within the broader national culture (Hussein & Ahmed, 2008, p. 64).

2-2 The Emergence and Development of Rural Society

In the early stages of human life, according to contemporary anthropology and based on the science of human urbanism, rural societies represent the first forms and natural models of human life. They form the first link in human settlements, where humans initially lived in environments close to life-sustaining resources, such as water. (Ibn Khaldun, 1223, p. 138) Later, they domesticated animals to provide food, in addition to what could be found in the forests. Over time, they began home-based agriculture. The development of rural society can be outlined as follows:

Stage One: The Gathering of Fruits and Hunting Animals, In the early stages of human life, humans sought shelter near fruitful trees, relying on what nature offered, such as fruits, leaves, roots, grains, and other plants. These resources were used not only for food but also for medicinal purposes, such as simple herb-based treatments, wound dressings, and even clothing, made from large plant leaves (Hussein, & Ahmed, 2008, p. 84). In some environments, humans gathered shells, insects, and engaged in fishing and hunting of herbivorous animals, which they tamed for food, drink, and even for travel. The culture at this time was instinctual, relying on life experiences and adaptation to nature. The population of these early communities ranged from ten individuals and could grow to around one hundred, forming the first human gatherings.

Stage Two: Domestication and Settling. As humans recognized the value of cooperation and solidarity to adapt to and overcome the difficulties of nature, they began to settle and form communities. With this settlement came social relationships based on kinship, family, and neighbors, leading to the emergence of a primitive form of labor division. In this early division, men went hunting in the wilderness, while women gathered fruits (Hussein, & Ahmed, 2008. Additionally, men specialized in tanning and sewing animal hides for clothing, while women made pottery, clay products, and tools. During this stage, humans relied on what nature provided, without engaging in trade or bartering (Abdel Monem, 1982, p. 78).

Stage Three: Pastoralism. In this stage, humans transitioned to livestock farming, either for food or for help with tasks like travel and protection from wild animals, using animals such as guard dogs

and hunting dogs. This stage also saw the emergence of social organization, with leaders, usually village chiefs, who guided individuals and communities through their life challenges. These leaders were typically individuals with wisdom and life experience. Livestock provided more than just food; it contributed wool for basic spinning and weaving, and animal waste was used for fire-making, especially for cooking meat (Hussein, & Ahmed, 2008, p. 86).

Stage Four: Agriculture and Planting. Rural communities began to settle along riverbanks to utilize water for agriculture, cultivating large crops and fruit trees (Hussein, & Ahmed, 2008, p. 90). The barter system emerged during this period, where goods and agricultural products were exchanged. There was a growing relationship between humans and the land, with the emergence of agricultural labor division and specialization. Family members shared agricultural work, while men specialized in plowing and planting. Regions such as the Nile Valley, Mesopotamia, and the African Nile Basin became famous for intensive agriculture. The life of these communities became more varied, with solidarity between tribes and trade exchanges among humans.

Stage Five: Rural Society in the Medieval Era. This stage was marked by settlement in villages along riverbanks and valleys, with agriculture as the dominant economic system. Land ownership was communal among the people in the community. Mud and wood from forests were used to build homes and huts. Agriculture focused on grains, with wheat cultivation and the growth of fruits and vegetables. People engaged in bartering, exchanging goods from the land and livestock that roamed near the villages. The social system evolved into a feudal one, where landowners held large tracts of land and employed poor families in fields and orchards. Civil organization began to take shape, and authority was concentrated in a few families who controlled governance. Villagers were subject to a leader or feudal lord who managed village affairs.

Stage Six: Rural Society in the Modern Era. In this era, rural life saw tremendous development due to inventions and innovations that affected all fields, along with significant advances in machinery. These developments allowed humans, especially in Europe, to modernize life (Hussein, & Ahmed, 2008, p. 92). The principle of specialization, labor division, and mass production emerged. Trade expanded, and land use grew across varying environments. Cities and urban centers also expanded. Initially, industrial development was concentrated in cities, but eventually, rural areas also became impacted with the advent of the steam train, which traveled across vast rural lands to transport goods and people. New phenomena arose, such as migration from rural areas to cities in search of a better life, while technological advancements in agriculture provided resources and machinery to increase crop yields and diversify production. Family-run companies first appeared, later evolving into large agricultural and industrial companies. The range of professions in rural areas expanded, and a significant phase of organization began, especially in Europe.

Stage Seven: Rural Community Development Planning. As a result of the significant gap between urban communities, where projects were concentrated due to the diversity of urban life, and rural areas, where people migrated to cities for better opportunities, planning emerged as a tool for governments to integrate rural areas with urban development. This aimed to organize rural communities, eliminate poverty, and exploit the abundant resources available in the countryside. Planning techniques flourished and diversified, becoming more specialized to encompass economic, social, and political fields, eventually focusing on rural development, which became a priority for many countries and governments.

2-3 Characteristics of Rural Society

Urban society differs from rural society in many characteristics and traits. Many thinkers have worked to understand these characteristics in order to comprehend the structure and functions of both urban and rural societies. Ibn Khaldun considered rural society to be the original form of human life, which he called "Bedouin human civilization," and he distinguished rural society by several psychological characteristics. He stated that it is distinguished by the formation of relationships on a wide scale, and that relationships in rural society are governed by ethics, in contrast to urban society, where relationships are more based on self-interest and utility.

He also acknowledged that rural people are characterized by courage, resilience, energy, and dignity, while urban people tend to be more focused on wealth and greed. He further distinguished

the crafts and professions between rural and urban societies, noting that rural society is based on agriculture, farming, and animal husbandry, while urban society is focused on industry, crafts, and professions. Ibn Khaldun formulated many distinctive characteristics of rural society, which are summarized in the following table.

Western scholars have also provided numerous characteristics that differentiate between the two societies, touching on psychological, social, economic, and political aspects. Among those who have influenced theoretical approaches to interpreting the social life of both societies is Émile Durkheim, who distinguished between the mechanical solidarity that occurs in rural society due to the homogeneity in psychological and social structures, as well as in professions and educational levels, and the organic solidarity that occurs in urban society due to the complexity of life there, resulting from functional specialization and division of labor, which is tied to education, scientific specialization, diverse branches of knowledge, and technological advancements. Many other scholars, such as Tönnies, Redfield, and others, contributed to the binary approaches (see Chapter One). The key ideas are presented in the following table:

Criteria for Differentiating Between Rural and Urban Societies: There are several criteria used to distinguish between rural and urban areas, including professional criteria, as agriculture is universally recognized as the defining feature of rural life, even though societies vary globally. A farmer in America shares the same nature of work as a farmer in Tunisia or Algeria. The criteria for distinguishing rural society can be summarized as follows:

- **Professional Criterion:**

Many scholars use this criterion to identify rural societies, believing that the primary professions distinguishing rural life are agriculture and farming, followed by livestock and poultry farming, and then land leasing and renting.

- **Organizational Criterion:**

This criterion includes all areas and regions that are distant from urban centers and state capitals. In Algeria, municipalities with dispersed residential units, where the total population does not exceed 2,000 people, are considered rural areas, as are mountainous and hilly regions.

- **Population Criterion:**

Some countries use population size as a criterion to define rural society. For example, in Algeria, a community with a population of 200 people is considered rural, while in Japan, a rural community is defined by a population of 60,000, and in Denmark, it is defined as a community with fewer than 2,050 people.

Criterion of the National Statistics Center in Algeria: This center defines rural communities and regions based on population census first, followed by the pattern of population distribution, and then by professional criteria. Therefore, before declaring an area or municipality as rural, this center conducts a field study according to objective and methodological standards.

3- Theories Explaining Rural Society:

3-1 Rural Society According to Ibn Khaldun

Ibn Khaldun bases his analysis of rural society, which he calls "human civilization," on scientific and logical foundations, as he employs the scientific methods of the science of human civilization. His research on this subject is divided in his book *Diwan al-Mubtada' wa al-Khabar fi Akhbar al-Arab wa al-Ajam wa al-Barbar wa Man Khaalatuhum Min Dhawi al-Sultan al-Akbar,* where he divides his research into a section dealing with savage nations, describing their conditions, lifestyles, and livelihoods. He discusses this society as the origin of civilization and urbanization. In the following, we will analyze Ibn Khaldun's works and views according to the following divisions:

Psychological and Sociological Features of Bedouin and Rural Society: Ibn Khaldun attributes social change and generational differences, in their current concept, to the differences in livelihoods, meaning that different social and physical environments influence humans and their societies, leading to changes in behavior, lifestyles, and behavioral models (Ibn Khaldun, 1223, p. 135).

He emphasizes that humans are inclined to socialize out of necessity, as it is vital for survival, overcoming difficulties, and securing life. Ibn Khaldun describes the Bedouin or rural society as consisting of individuals who are characterized by good deeds, in contrast to urban dwellers. He

believes that humans are born with an innate disposition that is either evil or good, and when one of these traits becomes dominant, it becomes ingrained and shapes their nature (Ibn Khaldun, 1223).

Socio-Economic Features of Bedouin and Rural Society: Ibn Khaldun asserts that people in the countryside and rural areas begin their lives with the basic necessities before moving to the desires and luxuries. Necessity drives rural society to adopt an economic model based on subsistence living. He also notes that the wide expanses of rural areas contribute to the practice of animal husbandry. He emphasizes the principle of evolution and change in behavior and living conditions, where a Bedouin or rural person starts with basic needs and then moves to fulfilling desires. Once these are met, they turn towards luxuries, beginning to produce food, clothes, expand houses, and establish cities. Eventually, they move toward urbanization, building cities, and leading to indulgence in fine foods, luxurious clothing, and the construction of elaborate buildings, such as bringing water to homes through the creation of modern water supply systems.

Ibn Khaldun lists various rural professions, acknowledging an economy based on agriculture, cultivation, and animal husbandry, including cattle, sheep, and goats. He also mentions another form of Bedouin society, those dependent on camel husbandry, living in harsher environments, which he claims results in a more difficult and tougher way of life compared to the first, due to the ruggedness of the areas they inhabit.

Political and Cultural Features of Bedouin and Rural Society: Ibn Khaldun's analyses suggest that the Bedouin or rural society is the origin of civilizations and cities, with humans evolving from rough living to the refinement of civilization. He believes that Bedouins rely on passion and tribal solidarity when dealing with complicated matters, especially with other tribes, and are more inclined to violence and conflict based on blood ties and kinship. In contrast, urban dwellers tend to resolve disputes by referring to legal authorities appointed by the ruler, as the civilized person does not rely on tribal solidarity but entrusts their affairs to the state and its judicial system. The ruler's authority is weaker in rural areas, which is why highway robbery and attacks on trade caravans are common, unlike in cities where peace and security are maintained by the ruler and the police through various organizations of the time.

3-2 Rural Society According to Western Scholars:

Western scholars have varied views on rural society due to the diverse environments shaped by geography, sociology, and physiology. The spatial and temporal context plays a decisive role in shaping differing perspectives. In this section, we will present the key ideas and views regarding rural society:

The Binary Approach: Émile Durkheim defines the characteristics of rural society based on binary logic, a method also used by Ibn Khaldun centuries earlier. Durkheim distinguishes rural from urban society through mechanical solidarity and organic solidarity. He asserts that mechanical solidarity prevails in rural society due to the homogeneity of individuals and groups, while organic solidarity characterizes urban societies, arising from the division of labor, specialization, and complexity of urban life.

The Mimetic Approach: The scholar Redfield introduces the idea of "mimicry," proposing the existence of a folklore society that is rural in nature. This society is governed by social and familial networks based on kinship, characterized by consensus and devoid of the concept of conflict. The status in this society is inherited, not acquired. According to Redfield, the conditions of life for farmers foster a uniform outlook on life.

The Literary Construction of Rural Society: Literature has not only mirrored social reality but has also become an effective tool for social change. Literature can motivate social and political movements within rural societies and inspire individuals to demand change and justice. Writers have often used their works to express their political and social views, aiming to incite change. Most Arab writers, if not all, were born and raised in rural and Bedouin environments. A prominent global example is Harriet Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin*, which played a significant role in the abolitionist movement in the United States. This novel was not just an emotional story, but a cry against the injustice and oppression in rural areas, contributing to changing public attitudes toward slavery.

Literature is also a vital means of preserving culture and national identity. Through literature, traditions, values, and beliefs are passed down from one generation to the next. Folk literature, myths, and traditional tales play an important role in connecting individuals to their cultural roots and strengthening national identity. Literature can be a powerful tool for promoting national pride and belonging, especially during times when cultural identity is threatened. A notable example of this is the literature produced during independence movements in various countries, where writers used their works to promote national spirit and celebrate local culture in the face of colonialism or occupation. Similarly, the spark for Algeria's liberation came from the countryside, with the rural society of the time serving as the driving force behind the Algerian revolution.

Conclusion

Through the previous discussion, we have attempted to highlight the main features of rural society and the stages that led to the emergence of this social structure. We have shed considerable light on its cultural, psychological, and literary characteristics. This paper concludes that rural society has a strong, cohesive social structure and is a source of literary creativity in both literature and sociology. It serves as the foundational element in the formation of human societies and the development of various psychological and intellectual ideas. Thus, rural society continues to attract significant attention across global, national, and local intellectual schools.

Rural society is a complex and multi-dimensional concept, with its definition varying depending on the perspective—whether social, economic, or geographical. It is closely linked to agriculture, pasturing, and livestock breeding, and is often considered a model of simple and homogeneous living. Despite the changes brought about by modernity, traditional values such as consultation (shura), generosity, and tribal solidarity remain foundational to rural communities' cultural and social fabric.

Additionally, the geography of rural areas, which features municipalities in mountainous and plain regions, emphasizes the growing importance of agriculture and animal husbandry as central activities. Rural culture represents an intellectual heritage that distinguishes these communities, where life in the past was simple yet full of human values such as courage and good neighborliness, despite the economic and social challenges.

Socially, mobility remains a primary marker distinguishing nomadic (Bedouin) life from settled urban life, as Ibn Khaldun emphasized. Over time, the boundaries between nomadism, rural life, and urban life have become more flexible, contributing to a convergence and blending of these concepts. Therefore, rural society represents a way of life that continually adapts to social and economic changes, while preserving its distinct cultural and social characteristics.

References

1. Abdel Monem, M. B. (1982). *Our Developing Countryside: A Study in Rural Sociology*. Dar Al-Matbou'at Al-Jamia'a.
2. Bont, P., & Izard, M. (2006). *Dictionary of Anthropology and Ethnology, translated and supervised by Misbah Al-Samad. Algeria: Higher Institute of Arabic Translation*.
3. Bouthlaja, G. (1998). Cultural Values of Management. *Dar Al-Gharb for Publishing and Distribution.*
4. Harem, H. (1997). *Organizational Behavior, Individual and Organizational Behavior Zahra Publishing and Distribution House.*
5. Hussein, A. H., & Ahmed, R. (2008). *Rural Sociology*. Youth University Foundation.
6. Ibn al-Awwam, A. Z., & al-Ishbili, Y. (1802). *Kitab al-Filaha* (Spain: Madrid).
7. Ibn Khaldun, A. R. (1223). Muqaddimah Ibn Khaldun, Diwan al-Mubtada' wa al-Khabar, and the History of the Arabs, Berbers, and Those Who Lived Among Them of the Greatest Importance. *Documentation and Studies Office at Dar al-Fikr for Publishing and Distribution*.
8. Jamal al-Din, A. A. (1301 AH). *Lisan al-Arab. First Edition, Al-Matba'a al-Miriyya, the entry for "Rif"*.
9. Mahmoud, M. A. (2003-2004). *Human Resources: An Approach to Enhancing Competitive Capacity.*

Received: 23.11.2024
Accepted: 09.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/81-86

Rahilə Qurbanova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://orcid.org/0009-0008-4589-004X
rahila.qurbanova@mail.ru

Zərdüştilik təlimində mənəvi-əxlaqi dəyərlər

Xülasə

Məqalədə, Zərdüştilik təlimində olan mənəvi-əxlaqi dəyərlər araşdırılmış, xeyir və şərin davamlı mübarizəsi, bu mübarizədə insanların xeyirin, yaxşılığın tərəfini seçməsi izah olunur. Zərdüştilik təlimində insanın düzgün yaşamasına, daxili təmizliyinə, əxlaqi məsuliyyətinə, ədalətli, səxavətli, dürüst olmasına, yaxşılıq və pislik arasında düzgün seçim etməsinə xüsusi önəm verilir. Zərdüştilik yaxşılıq və pislik arasında gedən davamlı mübarizədə, insanın yaxşılıq yolunu seçməsini, pislik, yalan, şərdən uzaq olmasını göstərilir. Eyni zamanda insanlar və bütün canlılar üçün həyatın məqsədinin yaxşılıq və harmoniya yaratmaq olduğunu vurğulayır. Zərdüştilik "xeyir fikir, xeyir söz, xeyir əməl" üzərində qurulmuş, maddi və mənəvi cəhətdən bizə məlum olan ilk kamil insan ideyasını irəli sürən bir təlimdir. Bu insanın özünü təkminləşdirməsini və kainatda harmoniyanı bərpa etməsini, cəmiyyətin daha ədalətli, yaxşı, ahəngdar inkişaf etməsini tövsiyə edir. Zərdüştilik təlimi insanın yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərləri mənimsəməsini və bu dəyərləri gündəlik həyatlarına tətbiq etməsini təbliğ edir.

Açar sözlər: *xeyir, şər, kamil insan, fikir, söz, əməl, dəyər, mənəvi, əxlaqi, xeyirxahlıq, həqiqət, ədalət*

Rahila Gurbanova
Azerbaijan State Pedagogical University
https://orcid.org/0009-0008-4589-004X
rahila.qurbanova@mail.ru

Spiritual-moral Values in Zoroastrianism

Abstract

The article examines the moral and ethical values in Zoroastrianism, explains the constant struggle between good and evil, and explains how people choose the side of good and goodness in this struggle. Zoroastrianism places special emphasis on a person's right living, inner purity, moral responsibility, being just, generous, honest, and making the right choice between good and evil. Zoroastrianism shows that in the constant struggle between good and evil, a person should choose the path of goodness, stay away from evil, lies and slander. At the same time, it emphasizes that the goal of life for people and all living things is to create goodness and harmony. Zoroastrianism is a teaching that is based on good thoughts, good words, and good deeds, and that puts forward the idea of the first perfect human known to us in material and spiritual terms. It recommends that a person improve himself and restore harmony in the universe, and that society develop more justly, well, and harmoniously. Zoroastrianism promotes the adoption of high moral and ethical values and the application of these values in daily life.

Keywords: *good, evil, the perfect person, thought, word, deed, value, moral, ethical, benevolence, truth, justice*

Giriş

Zərdüştilik iki başlanğıcın, Xeyir və Şərin vəhdəti, mübarizəsi, qarşıdurması üzərində yüksələn, mövcudatla bağlı təsəvvürlər və insana yönəlmiş humanizm ideyaları üzərində qurulan bir təlimdir. Bu təlimdə mənəvi-əxlaqi dəyərlərə, insanın düzgün yaşamasına, daxili təmizliyinə, əxlaqi məsuliy

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

yətinə, ədalətli, səxavətli, dürüst olmasına, yaxşılıq və pislik arasında düzgün seçim etməsinə xüsusi önəm verilir. Zərdüştilik təlimində "xeyir fikir, xeyir söz, xeyir əməl" prinsipinə də xüsusi yer verilmişdir. Çünki üç əsas davranış sahəsi olan düşüncə, söz və hərəkət insanın mənəvi-əxlaqi dəyərlərini müəyyən edir. Bu üç əsas davranış sahəsi bir-biri ilə vəhdət təşkil edir və insanı düşüncələrində, sözlərində, əməllərində həmişə düzgün olmağa çağırır. Zərdüştilik mənəvi-əxlaqi prinsiplər üzərində qurulmuş, maddi və mənəvi cəhətdən bizə məlum olan ilk kamil insan ideyasını irəli sürən bir təlimdir.

Zərdüştilik təlimində əsas mənəvi-əxlaqi dəyərlərdən biri isə Aşhadır (ədalət). Aşha sözü həm mücərrəd olaraq ədaləti, həm də dünya nizamını, ahəngini və düzgünlüyünü ifadə edən bir prinsipdir. Bu prinsipə görə, insanın həyatının əsas məqsədi ədalətli və düzgün olmasındadır. Eyni zamanda insan səxavətli olmalı, başqalarına kömək və yardım etməlidir. İnsanlar öz əməllərinə görə məsuliyyətli və dürüst olmalıdır. Aşha, kainatın qanunlarının və nizamının bir hissəsidir. Zərdüştilik inancına görə, Ahura Mazda bütün yaradılışları Aşha ilə idarə edir. Təbiətdə və insan davranışlarında harmoniya təmin etmək üçün Aşhanın qorunması vacib sayılır. Hər bir insan da öz əməlləri ilə Aşhaya xidmət etməli və kainatın harmoniyasını qorumağa çalışmalıdır. İnsanlar Aşhaya uyğun yaşamaqla öz ruhlarını təmizləyir və mənəvi kamillik əldə edirlər (Steblin-Komenski, 2005).

Zərdüştilik təlimində təbiətə və canlılara da böyük hörmət göstərmək vacib məsələlərdən biridir. Zərdüştilik inancına görə təbiət tanrının təzahürüdür, buna görə də insanın təbiəti qoruması və düzgün yanaşması vacibdir.

Tədqiqat

Zərdüştilik təlimində ədalət və həqiqət kimi mənəvi dəyərlər böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəyərlər insanın daxilindəki və xaricindəki əxlaqi saflığı, düzlüyü və qanunlara uyğun yaşamağı göstərir. İnsanlar doğru və ədalətli olmalı, hər zaman həm özləri, həm də başqaları üçün yaxşı, doğru olanı seçməlidirlər. Bu dəyərlər bir-biri ilə sıx əlaqəlidir və insanın həyatında yüksək əhəmiyyətə malikdir. Bu təlimində həqiqət anlayışı həm doğrunun, həm kosmosun, həm də təbiət və əxlaqın harmoniyasını ifadə edir. Həqiqət, yalnız obyektiv həqiqəti deyil, həm də doğru düşüncələr, hərəkətlər və sözlər ilə uyğun olan həyat tərzini təmsil edir. Bu kainatın və təbiətin qanunlarına uyğun yaşamağa istiqamətlənmiş bir anlayışdır. Zərdüştiliyə görə insanlar bu qanuna uyğun yaşamalıdırlar.

Zərdüştilik təlimində ədalət anlayışı yaxşılıqla bağlıdır. Ədalət insanın həyatında düzgünlük, balans, nizam və harmoniyanın təmin edilməsini ifadə edir. Eyni zamanda ədalət təbiət qanunlarına uyğun yaşamaqla əlaqədardır. Bu təlim də həqiqət və ədalət anlayışları bir-birini tamamlayır. Həqiqət insanların doğru düşünmə, doğru hərəkət etmə imkanlarını təmin edir, ədalət isə düzgünlük və harmoniya prinsiplərinin həyata keçirilməsini təmin edir. Zərdüştilik təlimində həqiqət və ədalət insan həyatının mənəvi-əxlaqi təməlini təşkil edir. Bu təlimə görə həyatın mənası yaxşılıq və ədalətə xidmət etməklə, pisliyi və haqsızlığı məğlub etməkdir (Chistyakova, 2005, s. 384).

Bu təlim Zərdüşt tərəfindən təxminən e.ə.VII əsrin II yarsı e.ə. VI əsrin əvvəllərində yaradılmışdır. Zərdüştilik tək Allahlığı təbliğ edən müstəqil din kimi meydana gəlmişdir. Tək Allahlıq ideyasına görə Zərdüştü peyğəmbər adlandırmışlar. Zərdüştilik dualizm xarakterli bir təlimdir. Burada dünyada mövcud olan iki başlanğıc xeyir və şər, işıq və qaranlıq, nur və zülmət, həyat və ölüm, ədalət və ədalətsizlik arasında gedən mübarizə əks olunur. İki bir-birinə əks olan qüvvələrin-Xeyirlə Şərin qarşıdurması və sonda Xeyirin qələbəsi ilə başa çatması göstərilir. Xeyirlə Şər arasında gedən bu əbədi müharizədə Xeyirin qələbə çalması nəticəsində insanların xoşbəxtliyə çatacağı bildirilir. Zərdüştə görə insan ömrünün mənası Əhrimənlə mübarizə apararaq Hörmüzə kömək göstərməsi və bunun nəticəsində Hörmüzün qələbə çalması, şərin yer üzündən silinməsidir. Ona görə də hər bir insan öz fəaliyyəti ilə Hörmüzə kömək etməlidir.

Zərdüştilik təlimində ilk dəfə olaraq Şər problemi qarşıya qoyulmuş, Xeyirlə Şər bir-birindən ayrılmış və fərqləndirmişdir. "Zərdüştlə bəşər tarixində yeni era başladı. Xeyir və Şər, Doğru və Yalan, Haqq və Nahaq ayrıldı. Bu təlimin mərkəzində, şübhəsiz, xeyirxah fikrə, ağıla, səsə, sözə, hərəkətə, əmələ malik insan dururdu. Numata, huhta, huvareşta. Bu "Avesta"da belə ardıcıllıqla verilir. Numata-tanrı ağlı, huhta-tanrı səsi, huvareşta-tanrı əməli. Aydın görünür ki, ən önəmli olan hər kəsdə Tanrıdan gələn ağlın, sözün və əməlin bərqərar olması idi" (1/6). Bu təliminin əsas ideyası insanı düzgün düşünməyə, düzgün danışmağa və düzgün əmələ çağırır. Bu ideyaya görə insan xeyirli

düşünməli, xeyirli söz söyləməli və xeyirli iş görməli, ədalətli, xeyirxah, əməksevər olmalı, zülüm və qanunsuzluqlardan uzaq olmalıdır. Hətta insanlardan mənəvi təmizliyə və düzlüyə ciddi əməl etmələrini tələb edirdi (Vəliyev, 2002).

Zərdüşt özünə qədər mövcud olan Allahların hamısını inkar edir, Hörmüzü yeganə xeyirxah Allah kimi kainatın və bütün varlığın yaradıcısı hesab edir. "Zərdüşt dedi: Ey Əhura, yaranmışların ruhuna elə bir güc və bacarıq əta et, doğruluqdan və pak davranışdan elə bir qüdrət yarat ki, onun gücü ilə sülh və əmin-amanlıq bərpa olsun." (8/27) Zərdüştün inancına gorə Xeyirlə Şər arasında gedən mübarizə nəticəsində dünya mövcud olur. Hörmüz (Ahura Mazda) dünyada maddi və mənəvi nizamı yaradan, təbiət qanunlarını qoruyan tanrıdır. Onun məqsədi yalanın və pisliyin həqiqət tərəfindən məğlub edilməsidir. Yalnız insanlar öz əməlləri ilə Şər üzərində qələbə çalandan sonra səadətə qovuşduracaq. Çünki insanlar pis əməlləri ilə Şərə güc verir, yaxşı əməlləri ilə isə Şərin gücünü zəiflədir. Şərə qarşı mübarizədə hər kəsə azadlıq vermiş, seçim insanların ixtiyarına buraxmışdır.

Zərdüştilikdə Hörmüz baş Allah və Günəşin yer üzündə atributu hesab edilir. Ona görə də bu din atəşpərəstlik adlanırdı. Bu təlimə görə bir tərəfdə xeyirxahlıq, yaxşılıq, sağlamlıq, digər tərəfdə isə pislik, günah, xəstəlik durur. Hörmüzə inananların ruhu öləndən sonra dörd gün mühakimə edilir və onlar mələklər olur. Dörd gündən sonra, Cinvat körpüsündən keçirlər və həmin körpü bu aləmdən o biri aləmə gedən yoldur. Zərdüştilik təlimində, dünyanın yarandığı ilk gündən axirət gününə kimi bir istiqamətdə inkişaf etdiyi, ölən insanların dirilməsi, o dünyada dindar insanları cənnət, dindar olmayanları, günahkarları isə cəhənnəm əzabı gözlədiyi göstərilir. Bu təlim insana pislikdən çəkinməyi, yaxşı əməllərlə məşğul olmağa, yaxşı işlər görməyə çağırır və eyni zamanda insanın mənəvi inkişafına kömək edir (Qasımzadə, Hacıyev, 1982).

Zərdüştilik inancına görə, ilk insan "Gayomart" dünyaya gələndən sonra bütün ölülərin ruhları təkrarən bədənlərinə qayıdaraq bir yerə toplaşacaqlar. Yaxşılar pislərdən ayrılacaq, düzgün yaşayanlar, yaxşılar cənnətə gedəcək, pislik edənlər isə cəhənnəmdə cəzalandırılacaqlar, üç gün qalandan sonra bütün insanlar atəşin içindən keçəcəklər, atəş pisləri təmizləyəcək və hamı Hörmüzün (Ahura Mazda) ölkəsinə daxil olacaq. Zərdüştilik təlimində bu cəzalar sonradan təmizlənmə və yenidən doğulma prosesi kimi qəbul edilir. Onlar ruhun varlığına, əbədiliyinə və təkrarən yenidən bədəndə təzahür etməsinə inanırdılar (Şərifova, 2002).

Zərdüştiliyə görə kainat üç min il ruh aləmi kimi mövcud olmuş və üç min ildən sonra Ahura Mazda kainatı, planetləri, ulduzları, başqa göy cisimlərini yaratmışdır. Zərdüştə görə Ahura Mazda özünü şeytana qarşı gücləndirmək üçün canlı yaratmaq qərarına gəlmişdir. Lakin ilk insanı yaratmazdan əvvəl tanrıları, mələkləri yaratmış və kainatın idarə olunmasını onlara tapşırmışdır. Bitkiləri yaratdı, heyvanı yaratdı, sonra bir kişi və bir qadın yaratdı. Beləliklə nəsillər artdı, dünya yarandı. " İlk başlanğıcda, düçüncə aləmində iki əkiz göhər-yaxşı və pis düşüncə, əməl və davranış meydana çıxdı. Bu iki göhərdən bədxah adamlar yox, xeyirxah adamlar doğrunu seçdilər. Bu zaman iki göhər bir-birinə rast gəldi, dünyada ilk olaraq varlıq və yoxluğun təməlini qoydular. Bununla bağlı olaraq son hesab günündə yalanpərəstlərə ən pis həyat və doğru tərafdarlarına ən yaxşı yaşayış məskan olacaqdır. Bu iki göhərdən yalanpərəst ən pis davranışı seçdi, göy tərəfindən ən yaxşı paltar geymiş doğruluq və aydın əməlləri ilə sevinclə Ahura Mazdanın razılığını əldə edən adamlar pak ruhu seçdilər. (8/28)

Zərdüşt insanları daha ədalətli, daha təmiz olmağa, hər cür natəmizliyə qarşı mübarizə aparmağa, odun, suyun və torpağın təmizliyini qorumağa çağırır. Ona görə də ölən insanların cəsədlərini nə suya atırdılar, nə də torpaqda dəfn etmirdilər. Onlar suyu, torpağı müqəddəs bildikləri üçün suyun və torpağın təmizliyini qoruyurdular. Ölən insanların cəsədlərini ən hündür yerlərə qoyurdular ki, onu qurd-quş yesin, hətta sümüklərini də torpağa basdırmırdılar və onları xüsüsi yerlərdə saxlayırdılar.

Zərdüşt inancına görə, bütün günahları odla təmizləmək mümkündür, ona görə də oda hörmətlə yanaşırdılar, odu həmişə yanar halda xüsusi yerdə saxlayırdılar. Atəşgah adlanan məbədlərdə odun ətrafında müəyyən mərasimlər keçirirdilər. Zərdüştilik təlimində atəş təmizlik, saflıq simvoludur. Çünki od həm təmizliyi, həm də Tanrının işığını təmsil edir. Atəşi Hörmüzün ruhu hesab edirdilər, ona görə də atəşi müqəddəs sayılırdı. "Zərdüştilikdə odun və od kultunun əhəmiyyətini qiymətləndirməmək mümkün deyildir. Avestada və zərdüştilikdə od o qədər böyük rol oynamışdır ki, zərdüştiləri çox zaman -atəşpərəstlər adlandırırdılar. Od (Atar, sonralar Azər) ilahi ədalətin

(avestada Aşa) ifadəsi yaxud simvolu hesab olunurdu. Zərdüşt səcdagahlarında odu sönməyə qoymur, ona səcdə edilir, onun şərəfinə məbədlər ucaldılırdı." (8/17)

Onlar atəşi müqəddəs hesab etdikləri üçün onu belə qruplaşdırmışdırlar:

I - Ev atəşi, yəni oçaq atəşi qəbul edilirdi.

II - Qurban atəşi, bu daim yanan və pisliklərı uzaqlaşdıran atəş idi.

III - İnsanların meydanlarda yandırdığı və ətrafına toplandığı, üzərindən keçərək günahlarının bağışlanmasına inandığı atəş idi.

Zərdüştilik təliminə görə, atəş günahları təmizləməklə yanaşı, eyni zamanda ilahi güc və qüvvət verən bir qaynaqdır. Onların inancına görə, insanın ruhu da atəşdən yaranıb, öləndən sonra da göydəki atəşlə birləşəcəkdir. Milli adət-ənənəmiz olan Novruz bayramında tonqalların qalanması, şamların yandırılması, odun üstündən atlanmaqla bütün ağırlıqların, xəstəliklərin odda yanaraq təmizlənməsi inancı zərdüştilikdən gələn adətdir. Od insanların düşüncəsində müqəddəslik rəmzi kimi yaşayıb və bu günə kimi də gəlib çıxıb. Məsələn, ocağa su tökməyin günah sayılması və digər bu kimi adət-ənənələri misal göstərə bilərik. Odun müqəddəs sayılması, insanı hər cür pisliklərdən, şərdən təmizləməsi, xeyirin qələbə çalmasına inamdan irəli gəlir. Zərdüştilikdə dörd ünsür od, su, torpaq, hava müqəddəs hesab edilsədə, bu dörd ünsürün içərisində odu ən müqəddəs və ilahi qüvvə hesab edirdilər. Novruz bayramında qeyd edilən od, su, hava, torpaq çərşənbələrinin qeyd edilməsi Zərdüştilikdən gəlmədir (Şərifzadə, 1996).

Zərdüştilikdə əkinçilik, maldarlıq, təsərrüfat işləri görməyə böyük üstünlük verilir. Heyvanlara, xüsusən it və inəyə hörmətlə yanaşmaq, insanlarla yaxşı rəftar edmək xüsusi yer tutur. Burda həm cismani, həm də mənəvi təmizliyə üstünlük verilir və yalan danışmaq ən pis keyfiyyət, şərin simvolu kimi göstərilir. "Avesta"nın estetikası hər şeyin saflığına əsaslanır, insandan cismani təmizlik (bədənin, paltarın, evin və digər əşyaların təmiz saxlanmasını) və əxlaqi təmizlik (niyyətlərin, əməllərin və hərəkətlərin təmiz olmasını) tələb edir. İnsanların və cəmiyyətin xeyrinə əmək xüsusən əkinçi əməyi ən yaxşı, ən yüksək nemət sayılır. Əkinçilərin, birinci növbədə, əkinçi və maldarların adətləri yüksək qiymətləndirilir." (3/9)

Zərdüştilik təliminin bütün mətnləri onun müqəddəs kitabı olan "Avesta"da cəmlənmişdi. Burda göstərilir ki, Zərdüştiliyin əsas məqsədi bütün yaradılanlardan fərqli olaraq kamil insanın yaradılmasıdır. "Zərdüşt ilk dəfə olaraq bildirmişdir ki, ali məqsəd bütün yaranışlardan fərqlənən, Xeyiri, yaxud Şəri seçmək iradəsinə və tarixin gedişinə təsir göstərmək bacarığına malik olan insanın yaradılmasıdır. Zərdüştiliyin daxilində formalaşmış ideyalar hazırda mövcud olan dünya dinlərində-xristianlıqda və islamda mühüm yer tutur." (8/18)

Zərdüştiliyin müqəddəs kitabı "Avesta" e.ə. I minilliyin I yarsında formalaşmışdır. "Avesta" 1771-ci ildə Fransız tədqiqatçısı Anketil Dü-Perron tərəfindən ilk dəfə fransız dilinə tərcümə edilmiş və Avropada yayılmışdır. "Avesta" əvvəlcə şifahi şəkildə rəvayət kimi yayılıb, sonra b.e.ə. VI-V əsrlərdə ilk dəfə 12 min inək dərisində qızıl həriflərlə yazıya alınıb. İlk əvvəl 21 kitabdan ibarət olub. Makedoniyalı İsgəndərin işğalı dövründə tibb, fəlsəfə və astronomiya hissələri yunan dilinə tərcümə edilib, sonra "Avesta" yandırılıb. 21 kitabdan cəmi dörd kitab bu günə gəlib çıxıb.

1. Vendidad (Videva)- "Divlər haqqında qanun adlanır". Bu hissə 22 fəsildən ibarətdir. Burada əsasən Hörmüzlə Zərdüştün dialoqu və Xeyirin Şərlə mübarizə aparması əsas yer tutur. Burada həm qanunlar, hüquq məsələləri, həm də təmizliyə və ənənələrə riayət etmək, cinayətləri və günahları mühakimə etmək, xəstəliklərə və pis ruhlara qarşı mübarizə üsulları haqqında məlumat verilir (Şəms, 1995).

2. Vispered- "Hər şeyin ağası" adlanır. Bu hissə 25 fəsildən ibarətdir. Bu fəsildə ailə-əxlaq məsələlərinə və insanın mənəvi təmizliyinə aid mühakimələr var. Eyni zamanda qadının xarakterindən və mənəvi keyfiyyətindən bəhs edir.

3. Yasna- "Dua etmək, ritualları icra etmək, sitayiş etmək" deməkdir. 72 fəsildən ibarətdir. "Avesta"da əldə olunan ən geniş hissədir. Əsas hissəsi "Qatlar"dır. Zərdüştün fərdi yaradıcılığı hesab edilir. Bu hissədə Zərdüştün ilahi qüvvələrə müraciəti və duaları daxildir. Yasna Zərdüşt təliminin əsas dini mərasimlərini və fəlsəfi mövzularını özündə cəmləşdirən bir hissədir. Burada həm də Ahura Mazdaya dua etməkdir.

4. Yaşt (Yaştiha) – "Pərəstiş, hörmət etmə" deməkdir. Bu hissə bizə dağınıq halda gəlib çatmışdır. Yaşta Allahları və xeyirxah mələkləri müdafiə edən qüvvələri tərif edən qədim himlərin özünəməxsus toplusudur.

Avestaya görə dünyada maddi və mənəvi olan hər şey xeyir və şər olmaqla iki qismə bölünür. İnsan bunlardan hər hansını seçməsində sərbəstdir. Zərdüşt gözəllik və xeyirxahlığı, ailədə kişinin əməksevər, qayğıkeş, güclü, qadının isə namuslu, ismətli, ailəcanlı və eyni zamanda kişi ilə qadının bərabər hüquqa malik olmasını da qeyd edir. Zərdüştilik təlimində insanın mövqeyi önə çəkilir, hər bir insan pis ruhlara qarşı mübarizə apararaq Hörmüzə (Ahur Mazdaya) kömək etməli, insan öz xeyirxah əməlləri ilə həmişə yaxşılıq etməli, xeyirxah fikir, xeyirxah söz, xeyirxah əməl prinsipinə əməl etməyə çalışmalıdır (Zerdüştlüğün Kutsal Kitabı Avesta, s. 170).

Zərdüştilik İranda yaranmış, sonra Azərbaycanda, Orta Asiyada, Hindistanda və Əfqanıstanda yayılmışdır. Azərbaycan Zərdüştiliyin yayıldığı ilk yerlərdən biri olmuşdur. Azərbaycan ərazisində, yəni Suraxanı kəndində olan "Atəşgah" onların diqqətini çəkmiş və həmişə oranı ziyarət etmişlər. Bu "Atəşgah məbədi" tarix-memarlıq abidəsi kimi Azərbaycan dövləti tərəfindən qorunur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 19 dekabr 2007-ci ildə Suraxanıdakı Atəşgah ərazisini "Atəşgah məbədi" Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu elan etməsi ilə bağlı sərəncam imzalamışdır. Eyni zamanda "Atəşgah məbədi" UNESKO-nun Təcili Qorunmaya Ehtiyacı olan Maddi-Mədəni irsin ilkin siyahısına daxil edilmişdir (Milli Virtual-Elektron Kitabxananın e-nəşri Zərdüşt peyğəmbər Avesta).

Nəticə

Zərdüştilik təlimində əsasən kainatın iki qüvvəsi arasında xeyir və şərin davamlı mübarizəsi və bu mübarizədə insanların xeyirin, yaxşılığın tərəfini seçməsini izah olunur. Bu təlimdə göstərilir ki, insanlar öz həyatlarını düzgün əxlaqlı qurmalı, yaxşılıq etməli, öz həyatına, əməllərinə nəzarət etməlidir. Eyni zamanda insanların doğru və yanlış arasında seçim etmək hüququ və məsuliyyəti olduğu da göstərilir. İnsanlar yaxşılıq və pislik arasında seçim edərək öz talelərini müəyyənləşdirirlər. Zərdüştilik təliminin mənəvi-əxlaqi dəyərinin təməlində "yaxşı fikir, yaxşı söz və yaxşı əməl" anlayışı dayanır, yəni insan düzgün düşünməli, doğru sözlər deməli və yaxşı əməllər həyata keçirməlidir. Zərdüştilikdə Ahura Mazda yeganə və tək Tanrı olaraq qəbul edilir. Ahura Mazda kainatın yaradıcısıdır və hər şeyin mənbəyidir. Əhriman isə Ahura Mazdanın əks gücüdür və dünyadakı pisliyin və qarışıqlığın mənbəyidir. Bu təlim yaxşılıq və pislik arasında gedən davamlı mübarizədə, insanın yaxşılıq yolunu seçməsini, pislik, yalan, şərdən uzaq olmasını tövsiyyə edir. Zərdüştilik, insanlar və bütün canlılar üçün həyatın məqsədinin yaxşılıq, işıq və harmoniya yaratmaq olduğunu vurğulayır. İnsanları həyatlarını Ahura Mazdanın təlimlərinə uyğun şəkildə yaşamağa çağırır. Zərdüştilik insanı yaxşılıq və işıq yolunda hərəkət etməyə, əxlaqi məsuliyyət daşımağa, həmçinin dünyada ədalət, sülh, harmoniya yaratmağa, pislikdən uzaq olmağa çalışır. Eyni zamanda insanın özünü təkminləşdirməsini və kainatda harmoniyanı bərpa etməsini, cəmiyyətin daha ədalətli, yaxşı, ahəngdar inkişaf etməsini tövsiyə edir. Zərdüştilik insanların öz daxili güclərini kəşf etməklə dünyada harmoniya yaratmağa çalışan bir təlimdir. Bu təliminin mənəvi- əxlaqi prinsipləri sülhü, əmin-amanlığı qorumağa və xeyirxah, əməksevər, ədalətli, kamil insan olmağı təbliğ edir. İnsan dünyada baş verənlərə görə və öz seçimlərinə, hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyır. Ona görə də insan pis düşüncələrdən, hərəkətlərdən və hisslərdən uzaq durmalıdır. Zərdüştilik təlimi insanın yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərləri mənimsəməsini və bu dəyərləri gündəlik həyatlarına tətbiq etməsini təbliğ edir.

Ədəbiyyat

1. Steblin-Komenski, İ. M. (2005). *Avesta. (X. M. Hacıyev, Trans)*. Bakı: «Apostroff».
2. Chistyakova, M. V. (2005). *Avesta. Khorde Avesta (Mladshaya Avesta) / Podgotovka avestiyskogo teksta, perevod, predisloviye, kommentariy*. SPb., 384.
3. Vəliyev, E. (2002). *Azərbaycanda zərdüştilik*. B., 135.
4. Qasımzadə, F., Hacıyev, T. (1982). *Avestadan bu günədək*. B., 52.
5. Şərifova, L. Ç. (2002). *İngilis-Amerkan ədəbiyyatşünaslığında "Avesta"problemi. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın Avtorefaratı*. B., 36.

6. Şərifzadə, B. (1996). *Zərdüşt, Avesta, Azərbaycan...(maq sivilizasiyası)*. B: "Elm", 324.
7. Şəms, İ. (1995). Avesta. B., 75.
8. *Zerdüştlüğün Kutsal Kitabı Avesta*.pdf 170.
9. *Milli Virtual-Elektron Kitabxananın e-nəşri Zərdüşt peyğəmbər Avesta* www.kitabxana.net

Daxil oldu: 18.12.2024
Qəbul edildi: 27.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/87-95

Dahbane Moufida
Abdelhamid Mehri University - Constantine 2
https://orcid.org/0009-0000-2570-1549
moufidadahbane@gmail.com
Ben Serai Nasr Eddine
Mohamed Lamine Debbaghine University, Setif 2
https://orcid.org/0009-0004-9356-5380
n.benserai@univSetif2.dz

From Philosophy to Meso-Sophia

Abstract

Tracing the trajectory of philosophy after the Pythagorean era reveals its deviation from the original concept of "love of wisdom." The so-called Meso-Sophists have cloaked themselves in the guise of wisdom as a mere claim rather than an actual embodiment, propagating concepts that bear no relation to truth. They chase darkness with darkness, and what they claim to be enlightenment is merely an accumulation of obscurities, while what they present as truths are nothing more than mirages of knowledge. The goal of modern philosophies—despite their vast number and proliferation—is not to prepare humanity for the reception of the divine lights and the subtleties of supreme wisdom. Instead, they serve to divert the individual from achieving spiritual perfection by steering them away from the harbors of divine certainty and into the abyss of unrestricted doubt, which deprives the mind of the guiding light from above, as it has lost its sense of the sublime and the sacred.

In this article, employing a critical approach, we examine and scrutinize various manifestations of Meso-Sophia.

Keywords: *wisdom, philosophy, Meso-Sophia, systematic thought, enlightenment, questioning*

Dahbane Moufida
Abdelhamid Mehri Universiteti - Constantine
https://orcid.org/0009-0000-2570-1549
moufidadahbane@gmail.com
Ben Serai Nasr Eddine
Mohamed Lamine Debbaghine Universiteti, Setif 2
https://orcid.org/0009-0004-9356-5380
n.benserai@univSetif2.dz

Fəlsəfədən Mezo-Sofiyaya qədər

Xülasə

Pifaqor dövründən sonra fəlsəfənin trayektoriyasını izləmək onun ilkin “müdriklik sevgisi” anlayışından kənara çıxmasını aşkar edir. Mezo-sofist adlananlar həqiqətə heç bir aidiyyatı olmayan anlayışları təbliğ edərək, həqiqi təcəssüm deyil, sadəcə iddia kimi hikmət libasına bürünmüşlər. Qaranlığı zülmətlə təqib edirlər və onların maarifçilik iddiası sadəcə olaraq qaranlıqların yığılmasıdır, həqiqət kimi təqdim etdikləri isə bilik ilğımından başqa bir şey deyil. Müasir fəlsəfələrin məqsədi – onların çoxluğuna və yayılmasına baxmayaraq – bəşəriyyəti ilahi nurların və ali hikmətin incəliklərinin qəbuluna hazırlamaq deyil. Əksinə, onlar fərdləri ilahi yəqinlik limanlarından uzaqlaşdıraraq, hüdudsuz şübhələr uçurumuna apararaq mənəvi kamilliyə nail olmaqdan yayındırmağa xidmət edir ki, bu da zehni fövqəl və müqəddəslik hissini itirdiyi üçün yuxarıdan gələn hidayət nurundan məhrum edir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Bu yazıda tənqidi yanaşmadan istifadə edərək, Mezo-Sofiyanın müxtəlif təzahürlərini araşdırıb tədqiq edirik.

Açar sözlər: *hikmət, fəlsəfə, Mezo-Sofiya, sistemli düşüncə, maarifləndirmə, sorğulama*

Introduction

By nature, human beings are inclined to engage their intellect in contemplating existence, using the art of questioning to seek convincing answers regarding their grand journey in this world—questions of **origin, path, and destiny**. These fundamental inquiries are inseparable from human existence, as all civilizations have contributed responses to these overarching themes in human life. The collective reflections and answers to these questions have historically been termed **philosophy** or **wisdom**.

A critical examination of the many modern philosophical systems reveals a perspective that stands in opposition to transcendent wisdom and anything deemed sacred, elevated, or beyond the material realm. More than that, modern philosophy has been elevated above religion itself, transforming from a mere intellectual pursuit into an **authoritative reference framework** that challenges sacred traditions. Philosophical doctrines have come to be regarded as untouchable dogmas, serving as **pre-established guiding principles** and sources of perception and validation, including answers to the great existential questions: **Where do we come from? Where are we headed? What is our ultimate fate?**

Research

Despite this, modern thought has adorned **"hatred of wisdom"** with an aura of sanctity and reverence—without possessing the interpretive capacity to uncover meanings, the ability to articulate clear explanations, the richness of symbolic depth, or even the initiatory enlightenment needed to introduce wisdom properly (Al-Ghazali, 2005).

Thus, we begin our discussion by posing the following questions:

- How did **Philosofia** deviate into **Meso-Sophia**?
- How did philosophy shift from a cognitive pursuit to a normative authority?
- How did philosophical questioning degrade from an intellectual gateway to a **pathological obsession** with skepticism?
- Does modern philosophy truly deserve the label of **"Enlightenment"**?

1. The Inversion of the Pythagorean Concept of Philosophy

Wisdom is eternal—it remains the same now as it was before and will continue to be so forever. It represents the **perennial religion (religio perennis)** that resides at the heart of all religious traditions. Therefore, it cannot be confined by external limitations, as it embodies the **absolute and transcendent essence** beyond all restrictive attributes. Wisdom, in its purest form, is **a spiritual gnosis**, entirely detached from emotional inclinations.

Moreover, wisdom is not a specialized academic discipline, nor is it a closed intellectual field—as defined by modern scholastic traditions—and it certainly does not belong exclusively to **secular philosophy**. The latter has deviated from being a **cognitive station and a means of ascent** to becoming an **end in itself**, reversing the natural order of hierarchy by treating **branches as roots and roots as branches**. The true foundation—wisdom—has become subordinated and constrained. This degradation is a result of **those who despise wisdom seizing the role of true Philosofia**, severing its divine connection to revelation and **the prophetic light**, thereby disrupting the spiritual lineage that preserves the **Perennial Philosophy**.

As **Al-Jurjani** defines it, wisdom is **knowledge coupled with action**, expressed in reasoned speech free of redundancy. It balances knowledge with ethical conduct, refining the soul and ensuring **economy in speech**, aligning every utterance with truth and rectitude. Humanity, shaped by the highest wisdom in the most perfect form, must occupy its rightful place in the hierarchy of existence. Consequently, wisdom is a **divine and intuitive gift**, bestowed upon those who transcend **the multiplicities of the lower realm**, migrating toward **a state of non-attachment**, thereby attaining union with **the original, primordial unity**—a safeguard against being lost in the fragmented dualities of earthly existence (Al-Jurjani).

Wisdom teaches that the **human being is both infinitely small and infinitely great**:

- The former reflects **spiritual insufficiency**—a being utterly dependent on the Supreme Principle for guidance, unable to sustain itself without divine assistance.
- The latter, as **Martin Lings** describes, lies in the human being's **capacity to transcend material existence**: "Man is not merely the pinnacle of creation, but also—precisely for this reason—the sign of liberation from it. To see man is not only to behold the image of God but also to glimpse an open doorway toward liberating enlightenment and the blessed establishment in divine proximity."

This ascent demands liberation from the constraints of **dimensional and divisive existence**, allowing the soul to detach from the currents of **form-bound reality**. True wisdom necessitates a **process of purification (takhliyah)**, followed by **embellishment (tahliyah)**—for without harmonious integration, the seeker remains entangled in the alternating struggle of opposing dualities, never establishing firm footing in the realm of wisdom. **Turning back is a barrier; moving forward is preservation.**

Thus, **not every philosopher is capable of attaining the highest spiritual stations** unless they possess an **ardent passion for wisdom**—a receptivity to divine knowledge, an active engagement rather than passive reception, and a disciplined adherence to the path of equilibrium between **potential and actualization**

Since wisdom is **sublime**, both in rank and essence, it is not something casually stumbled upon by wanderers as if it were a **fresh fruit fallen on the roadside**. Rather, it is like an **olive tree**, deeply rooted in the soil, not growing in the air. It is received through **authentic transmission** from the rightful chain of seekers, accompanied by **insightful knowledge (basirah)**—a vision perceived through **the throne of intellect (the heart)**. This process is parallel to **systematic spiritual training**, which **prepares the soul for ascension** towards higher metaphysical stations—a journey measured **not by physical distance, but by the heart's capacity for perception**.

This path is not a **discontinuous series of stages** but rather a **simultaneous and integrated process**. Attaining wisdom requires **a unity of faculties**, directing them toward activities that enable the **divine reception of wisdom's luminous subtleties**. Actions **driven downward** become trapped in the **cosmic cave**, the very snare that ensnared humanity after departing from its original **primordial and Edenic state**. However, while **all are called to return**, only **a select few** respond, preventing the soul from being fully consumed by the **cyclical descent** into worldly distractions.

Wisdom vs. Philosophy: A Hierarchical Distinction

As **Martin Lings (Abu Bakr Siraj al-Din)** explains, the term **"Sophia"** should be preferred over **"philosophy"** when the latter is understood in its modern, purely rationalist or skeptical sense—detached from **its original meaning and traditional practice** as **"the love of wisdom"**. Similarly, the term **"religion"** should be prioritized over both **Sophia and philosophy** when it is necessary to emphasize that wisdom is **not merely an intellectual belief**. Instead, it includes **systematic practices and sacred rites** provided by religion, which serve as a **means of realizing wisdom effectively**.

The **Muslim metaphysician René Guénon (Shaykh 'Abd al-Wahid Yahya)** placed philosophy **in its proper rank as a cognitive station**, recognizing that **a means should never be mistaken for an ultimate end**. Consequently, **the love of wisdom (philosophy) cannot constitute wisdom itself**. Since wisdom is **identical to true esoteric knowledge**, **philosophical knowledge remains external and superficial**—a mere **preliminary stage** on the path to **authentic, primordial wisdom**. Therefore, in itself, philosophy **holds no intrinsic value**, nor does it constitute a final truth; it serves only as a **starting point** toward **the supreme knowledge that is wisdom itself**.

From its **etymological root**, philosophy means **"the love of wisdom"**—an inherent **desire for wisdom** and the **necessary disposition** for attaining it. The term **"philo"** signifies an **impelling drive**, a **yearning to acquire the beloved object**—wisdom itself. In this sense, it represents the **active receptivity** to **Sophia's** radiance. However, not all seekers are equal:

- The **passive**, oscillating in a **discontinuous, fragmented** manner, cannot be compared to the **resolute** who advance with **continuous, unwavering commitment**.
- The **true seeker** constantly **links** the **origin, journey, and ultimate destination**, striving for an **inner tasting** of **spiritual subtleties**.

Thus, if **"philo" (love) lacks the intentional disposition for union**, it **blocks the gift of realization**. Wisdom is **a divine grace**, not **a product of mere study**, no matter how many lifetimes one **spends dissecting ancient texts**. Neither **a classificatory reading** nor even a **deep investigative analysis**—aided by companionship with the enlightened—can **force wisdom's descent** if the seeker's goal is **external intellectualism** rather than **inner presence**.

There is a **vast chasm** between:

- The **objective observer**—a neutral reader or storyteller.
- The **immersed participant**—one who lives the wisdom from within.

As **al-Ghazali** reminds us:

"He who seeks to know whether Zayd is wise or not has already strayed from the path—for he has not yet understood the meaning of wisdom itself."

Thus, relying solely on **intellectual abstraction**, whether **linguistic, logical, or symbolic**, is **insufficient**. Without **embodied realization** through **the heart's perception**, neither **philosophical argumentation** nor **dialectical reasoning** will lead to true wisdom. The **logical mind**, despite its **rigor and precision**, will never access the **supreme wisdom**, regardless of its fame or mastery of technical disciplines (Buradouri).

As the **Persian Sufi Mulla Sadra** warns:

"They have acquired nothing of this wisdom, nor gained from its light except a fleeting shadow. They did not enter the house through its door, and thus they were denied the true drink of knowledge, left instead with its mirage."

The Secularization of Philosophy

The deviation in **philosophy** began when **wisdom was replaced by philosophy**. This led to the **forgetting** or **neglect** of wisdom's **true nature**. Thus, what we now call **secular philosophy** was born—a **purely human, rationalistic system** that took the place of **authentic, supra-rational wisdom**.

For thinkers like **Descartes**, wisdom was no longer **divine wisdom** but rather **a mundane, worldly construct**—a paradigm shift that distanced philosophy from its **primordial role as a vehicle for transcendence**.

With the ever-accelerating periodic descent into the lower prison, wisdom has wrapped itself more than ever before, for the humanity of the current temporal cycle is further from it than in any previous era. The word "wisdom" has become alien to contemporary philosophers. According to Nietzsche, the idea of "the beyond" (metaphysics) was invented to strip reality of all value. Meanwhile, Michel Onfray, with a sarcastic tone, labels it as "the trade of hidden worlds"—a scathing remark intended to undermine metaphysics and degrade the sanctity of everything sacred. This, however, merely reflects an intellectual decline suffered by those afflicted with "metaphysical panic syndrome," as they struggle to comprehend the esoteric domain using sensory faculties that attempt to penetrate it through the stream of appearances. Their philosophy amounts to nothing more than an opposition to philosophy itself. As the German thinker Türk H. puts it, it is "misosophy"—a hatred of wisdom (Foucault, 2008).

The Labyrinth of Philosophical Systemization

By discarding the sacred and transcendent normative misosophy that unifies multiplicity, what remains are only lower biases within divisive philosophical systems. Clinging to them results in referential schisms, and even worse, a fall into referential emptiness—an inevitable outcome of systemization that lacks a present and enduring point of anchorage in "the principle." Since focus entails a state of sacred fulfillment and continuity in connection with the eternally stable whole, philosophy has been lost in the chaotic labyrinth of systematic misosophy, where modern deviation is measured. Here, centrality in self-awareness is transferred from one philosopher to another, as one system replaces another.

Even the philosopher's name, their epistemological system, and their conceptual matrix transform into a governing worldview, an all-encompassing, normative model of cognition. This is due to the reverential conformity of their followers, who adopt these systems as reflective mirrors, unitary

lenses, both selective and exclusionary, for perceiving the world. Every systematization confines and restricts, reducing explanatory integration and hermeneutic openness (Garoudi, 2002).

Each philosopher's system derives the legitimacy of its judgments and perceptions from within its own structure. It does not perceive external dissent as diversity and openness, which understanding requires to accommodate varying concerns and preoccupations—even when goals are aligned, and only means differ. Instead, such dissent is treated as an antagonistic contradiction, necessitating not the pursuit of truth through legitimate contestation, but exclusion through various illegitimate means to protect the system's self-referential framework. Thus, notions like otherness, recognition, tolerance, and human rights become nothing more than empty slogans for moralizing theorists. When confronted by the stark force of reality, their ancient edifices collapse, revealing the biases of allegiance to divisive identities.

To illustrate, let us recall the German philosopher Jürgen Habermas, prolific in theorizing what he called "communicative rationality," around which Western-influenced thinkers have compiled extensive explanatory narratives. Research, writings, and blogs have generously flowed with misosophic enthusiasm, invoking his ideas as normative commandments and doctrinal tablets on peace, global harmony, shared humanity, and universal civilization. How easy it is to spill ink over such noble values! Yet, without a higher law that internalizes these ideals as an intrinsic moral disposition, they remain nothing more than rhetorical embellishments, serving as ammunition in ideological debates (Lings, 2011).

This became evident in Habermas's stance on Palestinian resistance following the "Al-Aqsa Flood" operation on October 7, 2023. His response exposed the biases of allegiance rather than a commitment to truth, as he described the genocidal operations carried out by the Zionist entity implanted in the land of divine revelations as "Israel's right to defend itself" against Palestinian resistance factions—whom he labeled as "terrorists." Habermas never altered his position, remaining loyal to his Zionist inclinations. He had previously stated that "Palestinian resistance is the most violent form of exterminatory terrorism, driven by purely personal motives."

The Trajectory of Philosophy: A Departure from Its Original Role.

Tracing the course of philosophy reveals its deviation from its original position and function. René Descartes, known as the "father of modern philosophy," once declared it "the mother of sciences," comparing it to the roots of a tree, with other disciplines as its branches. He even described philosophers as "the greatest divine blessing upon society." Meanwhile, Henri Bergson insisted that philosophy must be stripped of all sacred theological content to serve as a complement to pure mysticism, thus laying the groundwork for a counterfeit spirituality rooted in lower-tier philosophy (Lings, 2007).

Kant's philosophical system rejected deriving ethics from a higher source, deeming it unreliable and incapable of providing reason with absolute and universal moral laws. Instead, it sought refuge in the tenets of philosophy as an alternative. Nietzsche went even further, viewing religious and moral imperatives as the ultimate original sin and eternal folly.

Philosophy's Role in Contemporary Thought

Today, philosophy oversees both worldly and sacred sciences, blurring the distinction between principles and applications. It frames perspectives, defines goals and objectives, and, in contemporary discourse, emphasizes the "philosophy of ethics." Those engaged in this field advocate for philosophy to act as an ethical overseer of the sciences, drafting moral prescriptions and serving as a functional tool limited to judgment and moral prosecution.

Philosophical opinions have been elevated to the status of absolute truths, where what "is" dictates what "ought to be," and facts take precedence over principles as the standard for judgment and discernment. Even exceptional occurrences have become interpretative frameworks rather than deviations from the norm (Mulla Sadra Al-Din Al-Shirazi, 2016).

3. The Philosophical Question: From Inquiry to the Ailment of Seeking

The ancient philosopher was honored with the title of a polymath due to his vast knowledge of universal truths and immutable principles (eternal essences), recognizing their multiple manifestations, appearances, and fields of application. More importantly, wisdom was his passion—

not a specialized scientific discipline, but an unfettered, self-sufficient pursuit that permeated all aspects of existence. Since wisdom was his ultimate quest, he sought it wherever it could be found, achieving fulfillment upon discovering it. Thus, he did not confine his vision to a single perspective but explored with the boundless ink of wisdom, questioning to be guided toward certainty. For him, inquiry was a beginning with no end, and he rightfully earned the title of a polymath—defined not by the quantity of accumulated knowledge but by its depth and transformative impact (Rumi).

In contrast, the modern misosophist has deviated from the philosophical question as a means toward truth, turning it into an end in itself—not to investigate, resolve, or continue a discourse, but as an endless dialectical distraction. This engagement revolves around matters incapable of empirical verification, devoid of concrete referents in real knowledge domains. Meanwhile, answers have become a burden—what modern scholars would call dogma—thus, they are dismissed altogether (Descartes, 1960).

Philosophy has come to be defined by the centrality of the question, while the answer is relegated to a silent function, overshadowed by an obsessive passion for inquiry. This shift has driven philosophy toward further fragmentation and an endless pursuit of knowledge for its own sake (theoretical speculation). However, even this pursuit is merely an illusory manifestation, justified by the deceptive hardship of research, which drains intellectual energy on misosophic concerns disguised as innovation, yet lacking any solid foundation or genuine wisdom.

A true seeker of wisdom does not squander mental energy, exhausting the breath of time on trivial details or fleeting oddities. He understands that he is running toward a destination—either a horizon enriched by the sacred presence or an expanse devoid of substance (Nasr, 2014).

Philosophical inquiry has become even more degraded—a mere intellectual pastime. Bertrand Russell epitomized this when he described philosophy as "an exploratory adventure or an intellectual tourism pursued for its own sake." This pathological enjoyment of inquiry without any objective or limit constitutes a "real anxiety" evident in modern philosophy, where no concern is given to its ultimate goal: resolving fundamental issues.

A significant portion of contemporary philosophical problems consists of misplaced questions that provoke futile and trivial debates—essentially superficial byproducts of the fragmented mentality characteristic of modern thought. Philosophical research has been reduced to excessive dissection and inquiry into matters assumed to be essential for contemplation, though they do not even qualify as pseudo-problems. Instead, they are intricate verbal entanglements, lacking any clear meaning, revelatory insight, or corrective guidance. This results from the absence of substantive intellectual engagement with noble questions, those synchronously present in the ever-connected "now"—the trilogy of grand existential inquiries (Nasr):

- **From where?** (Origin)
- **Where?** (Journey)
- **To where?** (Final destiny and fate)

With the dominance of critical rationality and argumentation in modern meso-philosophy, fallacies and epistemic vices have multiplied. Meanwhile, the deep analytical tendency has not contributed any sublime meanings beyond increasing the number of concepts. Superficial minds assume that the proliferation of philosophical concepts is sufficient to imply the presence of creativity and thought, absorbing them without filtering or critical scrutiny.

"Since truth is the ultimate goal, modern philosophical epistemologies have abolished it, refusing to acknowledge an endpoint to inquiry". The concept of "finality" has been stripped of its sacred connotation and, among modern philosophers, has come to signify dogma, closed completeness, or orthodoxy—different names for the same idea. The notion of an ultimate meaning or final truth is seen as a restriction on the intellect, blocking the potential for generating new meanings. This is interpreted as opposing movement and the trajectory of "renewal," which is viewed as a continuous process where nothing remains stable. Consequently, rejecting the end of inquiry is nothing more than a refusal to acknowledge a fixed unity and a comprehensive truth, favoring instead a plurality of truths rather than merely a plurality of perspectives.

Truth is not discovered, as it is independent in itself; its essences are eternal and stable in the divine presence. No individual origins exist for any given truth in any field—only the method of transmission varies. Therefore, questioning is a form of recollection or, in Plato's terms, **"anamnesis"**—a simultaneous revival and temporalization of primordial traditions embedded in human nature, which, as Roger Garaudy expressed it, received a divine infusion in the first mystical, testimonial encounter. Since this truth has been obscured by neglect, the question then arises about the paths and means of return. This is the meaning of progress in the spiritual and mystical perspective of qualitative circular time—an ever-present movement continuously traversing the past (the origin), the present (the journey), and the future (the destiny). As one of Rumi's *Masnavi* proverbs teaches:

"Every person who has lived far from their origin continues searching for the time of their reunion."

That is, true progress lies in restoring connection with the lost origin, not in a radical break or disruptive advancement (Wyzman, 1982).

4. Conceptual Gradation and the Illusion of Enlightenment Labeling

Concepts serve as precise linguistic tools, shaping the direction and trajectory of thought according to their assigned meanings. The relationship between the container (language) and the contained (thought) is inseparable since language and thought reflect one another. The corruption of one inevitably leads to the corruption of the other. Given that concept formation is a central function of philosophy, no philosophical system has ever avoided engaging with conceptualization and terminology.

However, an examination of modern philosophical conceptual matrices reveals a fragmentation of meaning, where no clear distinction exists between signifier and signified. The relationship between them has become arbitrary and imposed, lacking mechanisms for foundational regulation and historical tracing. Since language—one of the dominant power intermediaries—allows for semantic manipulation, contradictory interpretations, and relativistic fabrications, modern meso-philosophers have infused thought with the most destructive implications.

This phenomenon has been exacerbated by the marginalization of traditional languages, which have been relegated to the periphery. The dominance of secular (human) languages has established itself as the primary reference for thought and the prevailing tool of expression.

Meso-philosophers tend toward a false depth, driven by techniques of obscurity and deliberate ambiguity—an oppressive yet voluntarily accepted authority—creating an illusion of meaning and thought behind the charm of single or compound words. They are well aware of the power of techniques such as equivocation, ambiguity, and double affirmation. By emptying philosophical language of its sacred essence, meanings have been diverted from their true nature, and words have been stripped of their function. Language has become a mere "game," detached from the will to clarify and refine expression, whether literal or symbolic, and instead serving the desire for deception and argumentative nihilism (Yahya, 2016).

In Germany, **Heidegger** transformed philosophy into a game of linguistic signs, resembling a labyrinth—much like the nature of *Dasein*—keeping it sheltered within an aristocratic bourgeois exclusivity. **Roger Garaudy** critiques Heidegger, stating: *"He made himself a shepherd of Being and continued weaving the fabric of Being and Time in his secure presidential office, far removed from the actual Hitlerian reality of his era."* Similarly, **Richard Tarnas**, mocking 20th-century philosophy, likened it to a man sitting in bed, incessantly tying and untying his shoelaces, failing each time to secure them properly. Garaudy further reduced contemporary philosophy to a form of specialized amusement, calling it nothing more than linguistic acrobatics. Thinkers, he argues, are detached from the daily struggles of life and the movements of nations, their awareness of reality distorted and fragmented.

With the detachment of philosophical language from its sacred function, it has lost its ability to express traditional truths—whether found in the *preserved script* (divine revelation) or the *cosmic book* (natural order). Among the anti-traditional linguistic schools is the **philosophy of discourse**, theorized by **Michel Foucault**, who insisted on *"reframing discourse as an event in order to*

transcend all forms of censorship, prohibition, and exclusion imposed by power systems in their various institutional forms."

Foucault's discourse theory functions as a worldview, treating discourse as an event without distinction between different types of speech. This leads to the desacralization of divine revelation, as sanctification, in Foucault's view, deprives discourse of its capacity for continuous renewal. For him, *"discourse is nothing more than a game—a game of writing in the first stage, a game of reading in the second, and a game of exchange in the third."*

Thus, philosophical language is drained of its sacred content, and energy is wasted in the mere production of concepts without any normative standards to govern foundational terminology or corrective reformulation.

The obsession with critique is one of the characteristics of meso-philosophy, serving as a substitute for the pursuit of true knowledge, becoming a mark of distinction and an indicator of philosophical status. It is a philosophical grade that responds to the demand for renewal and intellectual movement, but it does not aim at correction or reform. This is critique without true criticism, in the pursuit of the title of philosopher's excellence. Critique does not seek the true or attempt to identify the false.

Since every form of thinking is premised on a prior epistemic framework, which shapes the methodology, sets goals, and defines aims, philosophical critique—an intellectual practice that is neither independent nor objective, as understood by modernists who emphasize the detachment of reference and the neutralization of affiliation—may not appear clearly to an outsider. Especially when critique is viewed merely as an oppositional discourse, it can be deceitful, driven by dual motives. The alignment and opposition merge through strategic linguistic maneuvers, along with argumentative tricks to present false logic. These are paths used to ensure the perceived correctness of critique, especially since any **"critical"** theory is necessarily biased (selective/exclusionary).

Modern philosophers, the founders and disseminators of ignorance and epistemic delusions, pose a greater danger to modern thought. Their motivations are complex and varied, including the reinforcement of power systems, securing the privileges of elite status within state-run educational institutions that grant theories legitimacy and credibility, and/or a desire for oppositional contrariness, to earn intellectual distinction in a quantitative sense—even at the expense of truth, favoring the false. The contrarian, anti-traditional stance is especially profitable in the competitive market of ideological novelty, whether imported or invented. The more veiled and obscure the idea, the more it attracts and draws attention (Yahya, 2017).

Anyone who studies Western philosophical theories of knowledge, in all their forms and fields, is confronted with the snares of abstract concepts. If the superficial reader stops at the apparent meaning, they are captivated by these systematically arranged matrices of strange verbal constructions, especially if they approach the philosophical domain as a form of cultural education. The complexity of these terms may fool them into believing that they represent genuine philosophical wisdom.

Conclusion

In this article, we conclude that philosophy, which was once the love of wisdom, has turned against it, blocking the paths to it. This is because it has failed to align its compass toward the heavens, causing its earthly directions to become distorted and unbalanced. Modern philosophers are the most significant agents of contemporary deviation. Instead of correcting the course, they have worked to destroy it. The critical, argumentative approach has become a mark of intellectual distinction and classification, particularly in the pursuit of the title "philosopher," specifically the "enlightened" philosopher, presenting themselves as pioneers of reform, renewal, and rationalization, without any real effort toward genuine knowledge, theory, or practice. Therefore, the aim of our study is not merely a critical, narrative observation of the manifestations of meso-philosophy but an introduction (albeit fragmentary and not detailed) to guide attention toward what can be called "philosophical reform," before any attempt to approach modern sciences in their various fields or engage in

interdisciplinary methodologies. Every straight path, after deviation, requires prior reform, for the truth, even if obscured by error, remains weakly influential if it continues to be repeated.

As one of the wise sayings of the mystic (Ibn Arabi) teaches us: "The truth is recognized by its opposite and contradiction." Since true, effective healing, according to the language of Sufism, begins with clarification before purification and adornment, our article (partially) focused on the first, avoiding the second and third, with efforts being directed towards added completions—introductory, detailed, and foundational—according to the method of traditional communication. The hope is placed on spiritual regulations along the path to revive true metaphysics, or authentic spirituality, transcending both Eastern and Western perspectives. The work is gradual and cumulative, aiming to resume the philosophy of the ancients.

References

1. Al-Ghazali. (2005). *Ihya' Ulum al-Din* (I. M. Steblin-Kamensky, Trans.). Beirut, Lebanon: Al-Kutub Publishing 1426H/2005M.
2. Al-Jurjani. (n.d.). *Al-Tarifaat*. (M. S. Manshawi. Dar Al-Fadila. Egypt.
3. Buradouri, G. (n.d.). *Philosophy in the Time of Terrorism*, interviews with Jürgen Habermas and Jacques Derrida, translated and introduced by Khaled Al-Nabwani, reviewed by Fayez Al-Sabbagh, The Arab Center for Research and Policy Studies, 1st edition, Beirut.
4. Foucault, M. (2008). *The Genealogy of Knowledge*, translated by Ahmed Al-Satati and Abdul Salam Ben Abd Al-Ali, Dar Toubkal Publishing, Morocco, 2nd edition.
5. Garoudi, R. (2002) *How to Make the Future*, translated by Mona Taleb and Anwar Maghith, Dar Al-Shorouk, Cairo, 3rd edition.
6. Lings, M. (2011). *The Eleventh Hour*: The spiritual crisis of the modern world, in light of Tradition and Prophecy, translated by Tawfiq Mahfouz, Ashraf Shenouda, Afaaq Publishing and Distribution.
7. Lings, M. (2007). *The Underlying Religion*, An Introduction to the Perennial Philosophy. World Wisdom.
8. Mulla Sadra Al-Din Al-Shirazi. (2016). *Risalat al-Hikma al-Arshiyya*, edited and commented by Abdul Jawad Al-Husseini, Dar al-Ma'arif al-Hikmiyya, Lebanon.
9. Rumi, J. (n.d.). *Masnavi*, Vol. 1, introduction by Yassin bin Ubaid. Algeria: Al-Bayt Publishing.
10. Descartes, R. (1960). *Principles of Philosophy*. (O. Amin, Trans.). Al-Nahda Al-Misriyya Library.
11. Nasr, S. H. (2014). *What is transcendent wisdom?* (F. M. Zraqat, Trans.). *Al-Mahajja Journal*, Issue 28, Winter-Spring.
12. Nasr, S. H. (n.d.). *The Removal of Sanctity from Knowledge in the West* (M. Younes, Trans.). *Al-Mahajja Journal*.
13. Wyzman, T. (1982). *The Evolution of Philosophical Thought* (S. Karam, Trans.) Dar al-Tali'a Publishing.
14. Yahya, A. W. (2016). *East and West*. (A. B. Muftah, Trans.). Al-Alam Al-Kutub Modern Publishing.
15. Yahya, A. W. (2017). *The Crisis of Modernity*. (A. B. Muftah, Trans.). Al-Alam Al-Kutub Modern Publishing.

Received: 21.12.2024
Accepted: 08.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/96-106

Souad Hadj Attou
University of Algiers 02 – Abu Qasim Saad Allah (Algeria)
https://orcid.org/0009-0005-9456-5381
souadhadjattou@gmail.com
Zahra Boufeglin
University of Algiers 02 – Zian Ashour (Algeria)
https://orcid.org/0009-0007-5039-7762
zahra.bouf@hotmail.com

The Experience of Abroad Training and Its Conditions for Scientific Research Completion Among PhD Students in Algerian Universities: Decision No. 379 Dated April 5, 2017, and Its Requirements

Abstract

Success in the PhD competition and enrollment in third-cycle specialized studies (LMD system) is among the dreams and aspirations pursued by PhD students. However, during their doctoral studies and scientific research endeavors, they face numerous challenges, including overseas training and securing funding from the university.

The findings of this study highlight the importance of collaboration between research institutions in Algerian universities and various foreign universities in facilitating the research journey for PhD students. However, several gaps or obstacles, both internal and external, continues. These include high living costs, issues with individual accommodation (rent), the rising costs of research and publication in conferences, and the lack of acceptance of researchers without agreements or official invitations.

Keywords: *Training, financing, PhD students, challenges, Decision No. 379 dated April 5, University of Algiers 02*

Suad Hadj Attou
Əlcəzair Universiteti 02 – Abu Qasim Saad Allah (Əlcəzair)
https://orcid.org/0009-0005-9456-5381
souadhadjattou@gmail.com
Zəhra Boufeglin
Əlcəzair Universiteti 02 – Zian Aşur (Əlcəzair)
https://orcid.org/0009-0007-5039-7762
zahra.bouf@hotmail.com

Xaricdə təlim təcrübəsi və elmi tədqiqat üçün şərtlər Əlcəzair Universitetlərində PhD tələbələri arasında bitirmə: Qərar No. 379 tarixli 5 aprel 2017-ci il və onun tələbləri

Xülasə

PhD müsabiqəsində uğur qazanmaq və üçüncü mərhələ ixtisaslaşdırılmış tədqiqatlara (LMD sistemi) qəbul olmaq, doktorantura tələbələrinin arzu və istəkləri sırasındadır. Bununla belə, doktorantura təhsili və elmi tədqiqat işləri zamanı onlar xaricdə təhsil almaq və universitetdən maliyyə almaq da daxil olmaqla çoxsaylı problemlərlə üzləşirlər.

Bu araşdırmanın nəticələri PhD tələbələri üçün tədqiqat səyahətinin asanlaşdırılmasında Əlcəzair universitetlərindəki tədqiqat institutları ilə müxtəlif xarici universitetlər arasında əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayır. Bununla belə, həm daxili, həm də xarici bir sıra boşluqlar və ya maneələr davam edir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Bunlara yüksək yaşayış xərcləri, fərdi yaşayış (icarə) ilə bağlı problemlər, elmi tədqiqatların və konfranslarda nəşrin xərclərinin artması, tədqiqatçıların müqavilələr və ya rəsmi dəvətlər olmadan qəbul edilməməsi daxildir.

Açar sözlər: *Təlim, maliyyələşdirmə, PhD tələbələri, problemlər, 5 aprel tarixli 379 saylı Qərar, Əlcəzair Universiteti 02*

Introduction

The need for scientific research has become more urgent than ever, as most countries compete to achieve the highest possible level of knowledge that secures the future and meets the demands of individuals while ensuring superiority over others in various fields. Various studies have shown that research institutions contribute significantly to the development of researchers, the training of PhD students, and the promotion of scientific activities.

Among these institutions associated with universities are research laboratories aiming to achieve objectives such as disseminating knowledge, conducting activities inside and outside the university, and seeking partnerships to accomplish their set goals. Training these researchers (PhD students) requires funding to carry out their scientific research and improve their level of expertise abroad, whether for short or extended periods.

Funding is considered a strategic decision in any organization, as it is primarily linked to investment. The university and research laboratories play a crucial role in achieving a balance between inputs and outputs, known as the outputs of higher education, which are among the essential requirements for achieving national development. Decision No. 379 dated April 5, 2017, specifies the procedures for benefiting from funding for overseas training and its conditions.

The Directorate General for Scientific Research and Technological Development at the Ministry of Higher Education and Scientific Research has outlined the funding procedures for PhD students as part of the 2023 scientific research budget. The Ministry issued instructions to university administrators stating that "following the allocation of operational aid for the 2023 fiscal year, particularly the budget designated for PhD students, the funding is divided as follows: 50% for PhD students in universities with social and human sciences laboratories (Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2019);

The remaining amount for students in technical and medical sciences.

Full funding (100%) is allocated to PhD students in universities with science, technology, and medical laboratories."[i]

Additionally, a digital platform was established for PhD funding for 2024, which allows administrators to oversee the registration and data entry process via the link: gffd.dgrsdt.dz/doctorants-private/login

«The person concerned who supervises this process is required to register via the platform and enter his professional email, specifying the institution, and awaiting the arrival of a message via this email to confirm the registration, according to the same statement».[ii]

Research

Some PhD students, especially those in the latter stages of their studies or in specific specializations, seek external scholarships to enhance their expertise. These programs often require a clear proposal and research plan but can provide significant funding for overseas training. Scholarships, typically associated with advanced studies, serve as merit-based awards for students pursuing graduate and postgraduate education, including specialized training.

The reality of doctoral research in the LMD system is that it addresses practical issues and must be completed within four years, followed by a public defense. However, fields like the humanities often face less funding compared to STEM fields, due to the high costs of materials and larger research teams required for the latter. This disparity emphasizes the importance of external training opportunities and highlights the challenges faced by Algerian PhD students, such as funding difficulties and administrative hurdles.

This study seeks to answer the following questions:

- **What are the methods of funding scientific research in Algeria?**

- **Do the conditions of overseas training help raise the scientific level of the beneficiaries?**
- **What are the selection criteria for acceptance into the overseas training program under Decision No. 379 of April 5, 2017?**
- **Are the objectives of PhD students limited to scientific research, or are there other goals they pursue through overseas training?**
- **What challenges do PhD students face in securing external funding?**

1. Research Methodology:

2.1. Method: The study adopts the descriptive-analytical method, suitable for analyzing the studied phenomeno.[iii]

2.2. Data Collection Tool: To answer these questions, we analyzed interviews conducted with a sample of researchers (Ph.D. students, including the speaking researcher as one of them) who benefited from overseas training, those who did not benefit, and those who are in the process of completing their doctoral thesis under the new system (LMD).

"An interview is a guided conversation between the researcher and an individual or a group of individuals aimed at obtaining data or uncovering a fact or a specific situation the researcher seeks to understand to achieve the study's objectives. This interview can be conducted through a face-to-face meeting between the researcher and the participant, via telephone interviews, or using a computer and the internet, along with the tools and means available for electronic communication (email, social media networks)."[iv]

2.3. Research Population:

The research population under study consists of Ph.D. students (LMD system) specializing in Library Science and Philosophy at the University of Algiers 02 – Abu Qasim Saad Allah. The study requires the use of interviews, and the research population consists of 57 individuals.

2.4. Study Sample:

We selected a purposive sample, named as such because the researcher chooses it based on the purpose they aim to achieve through the study. The selection is made based on specific characteristics available in the sample, which match the characteristics of the population. [v] This sample is also referred to as a purposive, targeted, or judgmental sample. [vi] The selection of this type of sample is made freely by the researcher to achieve the desired objective of the study. The sample size was set at 5 individuals, meaning 5 questionnaires suitable for analysis.

2. Objectives of the Study:

- To contribute to advancing scientific research, as facilitating the research process for Ph.D. students means providing opportunities for these researchers to innovate and achieve progress.
- To conduct further practical research, thereby contributing to the advancement of scientific research in Algeria; To highlight the importance of the conditions for overseas training and its impact on the research performance of Ph.D. students at the University of Algiers 02; To ensure proper local training for researchers, as this helps attract external funding for research by showcasing research capabilities; To enable policymakers to benefit from the study's findings and recommendations for developing and supporting research laboratories;
- To enhance international cooperation between local and international laboratories through funding internships, agreements on knowledge and expertise exchange, research consultations, and technical services;
- To identify the challenges faced by Algerian Ph.D. students who have benefited, are in the process of benefiting, or have not benefited from overseas training;
- To propose suitable solutions for addressing funding issues that hinder financial support for research laboratories in Algerian universities.

3. Importance of the Study:

Scientific research is a fundamental pillar of human knowledge and a cornerstone for the advancement and development of societies. For this reason, developed countries have given it great importance and allocated the necessary resources. Algeria, as a developing country, is striving with its available resources to enhance scientific research and make it a support for progress. Based on the significance of this subject, this study seeks to uncover some of the difficulties and challenges faced

by the sample of researchers—Ph.D. students at the University of Algiers 02—during their participation in overseas training programs, whether short-term or long-term, at Algerian university laboratories. The study also aims to propose recommendations to contribute to advancing scientific research (Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, 2011).

4. Significance of the Study:

- To contribute to advancing scientific research in Algeria by facilitating PhD students' research processes.
- To highlight the impact of overseas training conditions on the performance of PhD students at the University of Algiers 02.
- To assist decision-makers in enhancing research laboratories and ensuring financial support.
- This translation provides an English version of the original text while maintaining the academic and formal tone of the content. Let me know if you want the remaining sections translated.

5. Study Scope:

- **Spatial Scope:**

This study was conducted at the University of Algiers 02 – Abu Qasim Saad Allah – Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Library Science and Department of Philosophy.

- **Temporal Scope**:

This study was conducted during the year 2022.

- **Human Scope:**

The study targeted a group of Ph.D. students under the new system (LMD) in the fields of Philosophy and Library Science.

6. Definition of Concepts:

- **Overseas Training Program**:

The term training is derived from the Latin word "Farmare," which means "to shape individuals or things and more." It refers to the process conducted on a person to modify their mechanisms, methods, skills, and intellectual patterns.[vii]

The overseas training program is a medium-term program (more than six months) designed to enrich scientific research through collaboration with high-level foreign universities. In this program, the Ph.D. student must provide a letter of acceptance and a hosting agreement (for those heading to France or Belgium), a report of no less than 40 pages on the thesis progress signed by the supervisor, among other documents. The student is required to defend the thesis within 10 months following the end of the training period

Funding:

Researchers have different perspectives on defining funding, and there is no single agreed-upon definition. Among them are the following: "Funding".[viii]

Funding refers to providing the financial resources necessary to establish investment projects or form new capital and use it to build productive capacities for the production of goods and services. It is also defined as the process of seeking appropriate methods to obtain funds, selecting and evaluating those methods, and achieving the best mix between them in a way that matches the quantity and quality of the financial institution's needs and obligations.

Funding is also defined as "obtaining money from various sources, which represents a key focus of the financial management function in business organizations."

- **Ph.D. Student:**

According to the legal framework, a Ph.D. student is anyone officially enrolled at a higher education institution to obtain a doctoral degree under Executive Decree No. 98-254 dated 24 Rabi' al-Thani 1419 AH (August 17, 1998), amended and supplemented by Executive Decree No. 265-08 dated August 19, 2008.[ix]

- **Laboratory (Research Lab):**

The term "laboratory" has been defined in several ways, including: "A laboratory is a natural framework for conducting scientific activities. It is a set of actions undertaken by individuals to achieve the goal of exploring methods of operation, which may be conducted within the boundaries of a specific structure or system within the university."

- **Conditions and Obstacles :**

Researchers Somaya Ali Al-Warith and Anwar Abdul Kareem define these as: "Anything that may negatively affect the conduct, implementation, or application of scientific research in all its forms and types, or that impacts those carrying out the research process, limiting their abilities. This results in negative effects on the actual research outcomes, stripping it of the value for which it was intended."[x]

Theoretical Aspect of the Research :

1- Importance of Funding:

- Providing the capital necessary to complete projects, which in turn creates new job opportunities, reduces unemployment, achieves economic development for the country, and meets the goals set by the state
- Funding contributes to achieving the institution's goals by renewing or improving its fixed capital, such as buildings or replacing equipment and machinery. It is also a quick means the institution uses to meet its current needs and to overcome financial deficits :

It is considered one of the key decisions of an institution, as it determines the efficiency of financial decision-makers by selecting the optimal alternative and achieving the objectives set by the institution.

Facilitating various cash and financial flows to ensure the employment of human resources;

Achieving collaboration between the banking sector and financial institutions to provide optimal funding products.

2- Methods of Funding Research Laboratories:

The training period is considered a professional experience in the field of research and innovation, where by the end of the training, the participant gains not only scientific and technical competencies in their research area but also the other necessary skills required to lead a research project independently. This is achievable primarily through scientific research funding provided for training abroad.

Funding methods, also known as funding sources, refer to the range of sources that a university can rely on to obtain the financial resources it needs for investment. These include all components of the liability side, whether short-term, medium-term, or long-term.

Funding involves the use or allocation of funds to support researchers' performance. The laboratory's funding provider can be an individual, an institution, or an organization, with funding and support mechanisms often overlapping between public and private institutions.

Typically, the initial phase of support involves the funding body approving the laboratory project and defining its objectives and programs. One of the advantages of this step is that it reduces the administrative burden. This is followed by a partnership with the supporting entity. Subsequently, research and studies are funded either by transferring funds to the laboratory’s budget or by providing grants to researchers. These grants primarily involve directing researchers to universities or research laboratories abroad as part of partnerships with those institutions, or to enhance cooperation between them.

The methods of funding laboratories vary. The most common method is project and program funding, which is usually short- to medium-term, with clearly defined objectives and timeframes.

Another method is grants, which are widely used in European universities. Additional methods include salary increases, tax exemptions for research and development, and vouchers. Vouchers are a funding method that involves a third party committing to providing financial support or covering expenses incurred during research and studies on behalf of the beneficiary or the primary funder. This method is commonly used by the European Union with startups (small and medium enterprises) to access research and development services

The National Committee for Training and Skill Enhancement Abroad:

The national committee mentioned in Article 5 of Presidential Decree No. 14-196 on the organization and management of training and skill enhancement abroad is chaired by the Minister in charge of Higher Education or their representative. It is composed of:

- A representative of the Minister of Foreign Affairs;

- A representative of the Minister in charge of Higher Education;
- A representative of the authority responsible for Public Service;
- The secretariat of the national committee is handled by the departments of the ministry responsible for higher education;
- The national committee is assisted in its work by a committee of scientific experts from the professorial rank appointed by the Minister in charge of Higher Education;
- The national committee is tasked with preparing and evaluating the residency training and skill enhancement program abroad. In this capacity, it is specifically responsible for:
  - Proposing the general framework related to residency training and skill enhancement abroad;
  - Deciding on the needs and programs for residency training and skill enhancement abroad as expressed annually by the sectors;
  - Examining grants offered under cooperation agreements and, when necessary, those offered under sectoral agreements;
  - Encouraging all measures aimed at promoting sponsorship schemes by national economic operators or other regional or international bodies;
  - Collecting pedagogical and scientific documents related to residency training and skill enhancement programs abroad;
  - Proposing selection criteria as well as the list of accepted disciplines and fields for residency training and skill enhancement abroad.
  - Ensuring the organization of regional competitions, when necessary, to select candidates for residency training abroad;
  - Compiling lists of candidates for residency training abroad;
  - Evaluating residency training and skill enhancement programs abroad;
  - Proposing a reintegration policy for grant recipients after residency training abroad;

4. Sectors must annually submit to the national committee a report on the status of previous residency training and skill enhancement programs abroad, accompanied by the training and skill enhancement needs for the following year

5. Selection Criteria for Acceptance into the Residency Training Program Abroad according to Decision No. 379, dated April 5, 2017:

The Minister of Higher Education and Scientific Research, under Presidential Decree No. 14-196, dated 08 Ramadan 1435 AH (July 6, 2014), which includes the organization and management of residency training and skill enhancement abroad, and under Executive Decree No. 98-254, dated 24 Rabi' al-Thani 1419 AH (August 17, 1998), which relates to doctoral and post-graduate training and university qualification, amended and supplemented, states that Article 1, related to "General Provisions," in its second article, that the residency training program abroad for the year 2017 must be strictly based on specific programs (Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, 2014).

International cooperation, partnership agreements, and international agreements between universities include:

- Doctoral training for faculty researchers, university hospital faculty researchers, and permanent researchers who are preparing a doctoral thesis;
- Postgraduate and third-cycle training for students who are preparing a doctoral thesis.
- Residency training abroad, as defined in Article 3 of the same decree, includes:
- National programs
- benefiting from grants and government-to-government programs;
- Offers from recognized foreign institutions and organizations.

There are a set of conditions that doctoral students must meet to be eligible for residency training abroad, as stated in Article 4 of the same decree. These conditions include:

Selection of non-working doctoral students who are preparing their doctoral thesis, after their files are reviewed by the scientific councils of their institutions and by the special committees organized by regional university conferences, from among Algerian candidates who meet the following conditions:

- Proof of regular enrollment in the doctoral program starting from the second registration.
- Submission of an original invitation letter issued by a foreign academic or research institution with high scientific and technological capabilities;
- Proof of joint supervision or at least one registration for joint supervision of the thesis;
- Proof of a scientific work plan endorsed by the scientific bodies of higher education institutions or directors of Algerian and foreign research laboratories, as appropriate, with the expected goals of the training clearly outlined;
- The candidate must not be older than 30 years.

In Article 10 of the same decree, it is stated that this decision will be published in the official bulletin of higher education and scientific research.

Additionally, the recipient of funding for improving their level abroad is entitled to the following provisions before departure, provided by the concerned administration or institution:

- A transferable allowance in foreign currency, the amount of which is determined by a joint decision between the Minister of Foreign Affairs, the Minister of Finance, the Minister of Higher Education, and the authority responsible for public service;
- Travel expenses for a round-trip to the host country by the most economical means;
- In the event of the beneficiary's death, the expenses for transporting the body back to the country and a round-trip ticket for a close relative of the deceased will be provided.
- The institution or concerned administration is responsible for covering the registration or participation fees for training, scientific meetings, conferences, seminars, and all scientific and technological events, according to the applicable regulations, if the foreign partner does not cover them;
- The beneficiary of the improvement program abroad must submit a report upon their return regarding the work carried out abroad, signed by the responsible authorities of the hosting institution. In case of non-compliance with this requirement, the individual must reimburse all expenses, without prejudice to legal action, unless in the case of force majeure;
- The administrations and institutions must take the above-mentioned measures against violators;

6. The beneficiary cannot engage in any profit-making activity either in the host country or in their home country during the training or improvement period abroad

7. Doctoral Student Objectives of Overseas Training:

In order to carry out the task of training and improving their level abroad for scientific research, several important guidelines must be followed to achieve an improvement in their level, including the following:

- This decision aims to define the scholarship amounts and related privileges allocated to those benefiting from training abroad for a period exceeding six (06) months.
- The expenses and privileges granted to the beneficiary of the training abroad are covered by the administration or the original institution.

The objective of the overseas training should be to:

- Acquire new scientific knowledge in advanced fields;
- Gain knowledge within the framework of continuous education, focusing on diversification and improvement;
- Acquire skills in using new equipment or carrying out new activities;
- Participate in scientific and technical meetings or conferences to contribute to the development of the administration or the concerned institution

- **Practical Aspect of the Research:**

After collecting and reading the forms and conducting a preliminary analysis, it appeared that they were similar. Therefore, we focused on five (05) cases that benefited from training abroad to conduct research. We analyzed them, and through this, we reached the following results (Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2017):

First: Regarding the objective of the training: Through analyzing the responses related to the doctoral student’s goal, it is clear that their main objective is to dedicate themselves to scientific research to complete their doctoral thesis under the new system (LMD) and defend it as soon as they

return from the training. Additionally, it is to expand their network in the research environment, both with Algerian and international researchers, and to benefit from their expertise and skills. Communication among researchers and scholars, both as a process of learning and sharing, as well as influencing and being influenced, is at the heart of scientific activity. This communication involves interaction among members of scientific and professional communities, as well as the discovery of different organizational cultures through activities organized by laboratories in the host country. The value of the relationship aimed at through scientific research outcomes and investing in them depends on the importance of scientific events, as they are one of the most recognized methods for scientific publication in academic and scientific circles. Moreover, they strengthen human ties between researchers and professors participating in conferences, contributing to the advancement of scientific research and the development of human knowledge. Thus, we conclude that "education and training allow for the possibility to adjust, change, or improve content if necessary, and propose what is more suitable and beneficial."

Second: The issue of not accepting researchers without an agreement and a letter of acceptance: Moving past this point, it is unclear where the student would go, as foreign universities do not accept students in such a random manner. Acceptance must be based on an agreement within the student's specific field (Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, 2003).

And previous appointments and meetings. After the completion of the internship report on it, as this is one of the basic requirements of an internship: the internship report, it is impossible to skip this step, otherwise, the doctoral students would appear negligent. Moreover, it is the only proof that the researcher actually participated in the internship, which is something that cannot be compromised.

Thus, we conclude that signing contracts between Algerian universities and foreign universities is the satisfactory answer to all these questions. When the two universities come and the writing of a

closer to each other, monitoring the researcher becomes very easy. In our view, there are two reasons for canceling the letter of acceptance: First: The difficulty in obtaining this document. Second: The difficulty in monitoring the researcher. Both of these issues can be resolved in this case.

Therefore, the only solution in the next phase is to establish contracts between universities or between faculties and laboratories, each based on their specialization. As they say, "skills matter," so those who sign contracts in Jordan are not the same as those who do so in the USA or France, nor like those who do so in Morocco, Tunisia, China, or Japan (Peoples Democratic Respublic of Algeria, 2008).

The letter of acceptance was canceled in recent years, and we validate our response by citing the national coordinator of the National Council of University Professors (Cnes) in the newspaper El Shorouk. He described the Minister of Higher Education's decision to cancel the letters of acceptance as an "impulsive" decision made without consulting social partners.

Abdelmalek Rahmani stated in an interview with El Shorouk that they were among the first to call for the cancellation of the letters of acceptance, on the condition that an alternative be found and mechanisms be put in place to regulate the granting of scholarships in a more transparent manner, and to put an end to some of the abuses and exploitation occurring in this area.

According to Rahmani, "The training scholarships have become a tool for exploitation and revenge by some university administrators against certain researchers, especially professors, depriving them of these opportunities because of their union activities or personal disagreements, despite clear laws. We have received several complaints regarding this issue."

He continued, "It is true that there is trafficking in letters of acceptance both in Algeria and abroad, and that 90% of the problems with scientific scholarships stem from these letters, but this does not prevent us from saying that these training programs are ambiguous and misused. About 80% of Algerian professors go to Arab universities in Tunisia, Morocco, and Jordan, which have a lower or similar level to our own universities," which is why he calls for directing researchers to European and American countries to raise the standard.

According to Rahmani, 70% of the scholarship, valued at 2000 euros, is spent on theoretical desk-based research. "Ministers who have served in the higher education sector have tried to rationalize these expenses. They resorted to the idea of paying for an annual subscription to well-known scientific

journals, allowing researchers to keep up with the latest scientific developments online instead of traveling abroad, but the initiative failed, despite spending large amounts of money for hidden reasons," Rahmani says (Peoples Democratic Respublic of Algeria, 2010).

According to our source, the solution is to reconsider the legal framework of these scholarships to ensure they achieve their goals, especially in light of austerity policies. He questions, "Is it reasonable for a professor to receive 2000 euros to study in a library in Jordan? ... We consider it a 'tourism' grant, not a scientific one. The researcher must provide a comprehensive report about their training, as the state spends 300 million euros annually on scientific training programs, which we consider an irrational use of financial resources. It would have been better if this money had been allocated to the salaries of researchers."

In conclusion, a letter of acceptance is one thing, and benefiting from the training is another. Even if a PhD student has ten letters, there is a scoring system, meaning the value is based on the scientific achievements they present. As for the letter of acceptance, it is just a formality, and most likely, the training will take place at universities that have agreements with each other.

The International Visiting Graduate Students (IVGS) program was established in 2008 and allows students enrolled in research programs at international universities to conduct some of their research under the supervision of a faculty member at the University of Toronto. The study abroad agreement for the IVGS program aims to allow students from any recognized university to come to the University of Toronto, even in the absence of a formal exchange agreement. International students benefit from the expertise, resources, and facilities provided by a world-class institution, while enriching the intellectual community of the hosting department.

Students in the IVGS program are not allowed to enroll in courses for academic credit; however, with the approval of the Graduate Studies Unit and the instructor, they may be permitted to attend classes as auditors only. This program is open only to students currently enrolled in a graduate degree program; students must maintain their enrollment at their home university throughout their time studying at the University of Toronto, and they do not pay any fees (People's Democratic Republic of Algeria, Ministry of Higher Education and Scientific Research)

Thirdly: regarding the economic, political, health, and security obstacles: Economic obstacles include cases where the host country imposes additional fees or financial amounts in exchange for signing the letter of acceptance, which, according to the study sample or training report, are more common in Jordan. Political obstacles include situations where a ministerial decision prevents exchange between the Algerian university and a specific country for purely political reasons, forcing the researcher to change their destination at the last minute. Obtaining a visa for the host country is also an external challenge for PhD students, as they must clarify the purpose of their visit, usually through an invitation, and other methods. A visa can only be obtained with this.

Fourthly: regarding the conditions for PhD students abroad: Through the analysis, we derived the conditions of training in the host country, particularly in the United Arab Emirates.

Qatar: Jordan, Egypt, and Lebanon are fraught with problems due to the high cost of living, issues with individual housing (rent), the high cost of research and its publication in conference proceedings, particularly in Jordan, the need to pay in hard currency to obtain a participation certificate in various scientific events if coinciding with the training in the host country, and the constant questioning upon entering the university or university building, not to mention border police. However, some students have managed to face these conditions by trying to access the latest references related to their thesis topic and various studies on the subject, even if only by keyword, and acquiring the necessary references as best as they could.

Article 08 of Decree 10/231 stipulates that PhD students with special research abilities may undertake internships and participate in national and/or international scientific events. Article 09 of the same decree adds that "a PhD student, during the completion of their thesis and after consulting with their supervisor, may undertake an internship at a higher education institution or host organization if the nature of their research requires it."

Suggestions for the Study:

In this context, and in order to improve the training program abroad for PhD students, implementing a series of organizational measures is considered a priority. Some of these suggestions for this study include:

- The need to include training on research programs for PhD students, which allows for effective management of necessary scientific references
- Facilitating PhD students' access to short-term internships abroad through direct agreements with foreign universities that guarantee the reception of students in research laboratories;
- Investing in human capital at Algerian universities requires assessing the added value provided by students during and after their training, which increases with the level of training. Therefore, providing the necessary resources to support them is scientifically essential through the procedures adopted for training abroad and creating an environment conducive to innovation and continuous research.

Conclusion

The university is a service-oriented institution that designs and develops higher education programs, enhances competencies to improve performance, and promotes the quality of scientific research and training for a better future. It prepares PhD students to help them understand theoretical developments. PhD training is research-based, deepening knowledge in a core specialization, and provides an entry point to the thinking and experimental techniques essential for professional activities. A PhD allows for the acquisition of high-level scientific skills, as it involves leading an original and creative research project that elevates the research through training.

For overseas training, its preparation should be framed within the context of national priority research on one hand, and it should be clearly defined in terms of goals and requirements on the other. It should also be facilitated between Algerian universities and foreign universities through direct agreements with their various laboratories in specialized fields.

References

1. Ministry of Higher Education and Scientific Research. (2019, may 22). *Ministerial Correspondence 321 regarding the exceptional national program (2019-2020).*
2. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria. (2011, December 25). *Ministerial Decision dated 30th of Muharram, 1433 AH, corresponding to December 25, 2011, regarding the organization and management of overseas training and improvement programs.* Article 2, No. 71.
3. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria. (2003). *Presidential Decree No. 03-196 regarding the organization and management of overseas training and improvement programs*. No. 56, Article 16.
4. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria. (2014). *Presidential Decree No. 14-196 regarding the organization and management of overseas training and improvement programs.* No. 42, Articles 42-43-44.
5. Ministry of Higher Education and Scientific Research. (2017, April 5). *Decision No. 379 defines the selection criteria for admission to the overseas training program for the year 2017.*
6. Peoples Democratic Respublic of Algeria. (2008, august 19). *Executive Decree No. 265-08, regarding the study system for obtaining Bachelor's, Master's, and Doctorate degrees.*
7. Peoples Democratic Respublic of Algeria. (2010, October 2). *Executive Decree No. 231-10, defining the basic law for Doctoral students.*
8. Minister of Higher Education and Scientific Research, Professor "Tahar Hajar". (2017, April 5). *Decision No. 379 defining the selection criteria for admission to the residency training program abroad for the year 2017.*
9. People's Democratic Republic of Algeria, Ministry of Higher Education and Scientific Research. (n.d.). *Doctoral Student Handbook.* Available online: https://www.univ-boumerdes.dz

Received: 13.10.2024

Accepted: 07.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/107-109

Günel Vəliyeva
Milli Aviasiya Akademiyası
https://orcid.org/0009-0005-4109-2372
gvaliyeva@naa.edu.az

Müasir german dilləri: german dil ailəsində ingilis dilinin rolu

Xülasə

Dillər ortaq proto-dildən qaynaqlandıqları üçün oxşarlıqlara malikdirlər. Bu tədqiqat, xüsusi olaraq ingilis dili olmaqla german dillərinin dilçilik təsnifatlarını geneoloji çərçivədə araşdırmağı hədəfləyir. Araşdırmada ingilis dilinin başlanğıcından müasir formasına qədər təkamülünü izləmək üçün müqayisəli-tarixi və təsnifat metodlarından istifadə olunur. Nəticələr göstərir ki, müasir ingilis dili çox mürəkkəb fonetik və qrammatik quruluşa malikdir və ən azı on iki dillə qarşılıqlı təsirlər nəticəsində formalaşmışdır. Tədqiqatın praktiki tətbiqi ingilis dili öyrənənlər üçün tədris materiallarının hazırlanmasında istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Açar sözlər: *aksent, dialekt, beynəlxalq dil, mənşə tarixi, etimologiya*

Gunel Valiyeva
National Aviation Academy
https://orcid.org/0009-0005-4109-2372
gvaliyeva@naa.edu.az

Modern Germanic Languages: The Role of English in the Germanic Language Family

Abstract

Languages share commonalities due to their origins from a shared proto-language. This study aims to examine linguistic classifications of Germanic languages, particularly English, using the genealogical framework. The research employs comparative-historical and classification methods to trace the English language's evolution from its inception to its present form. The findings indicate that modern English possesses a highly intricate phonetic and grammatical structure, shaped by interactions with at least twelve languages. The study's practical application implies in its potential use for developing educational resources for English learners.

Keywords: *accent, dialect, international language, history of origin, etymology*

Introduction

Linguists estimate that there are over 2,500 languages worldwide, though classification remains challenging due to uncertainties about whether some varieties constitute independent languages or dialects. Some languages are spoken by large populations, while others serve specific groups. Additionally, international languages play a role in global communication, and some ancient languages persist in specific contexts. Documentation of linguistic history varies, with some languages recorded for over three millennia, while others were only discovered in the 20th century.

Germanic languages, including English, Armenian, and Slavic tongues, have documented histories dating back to the 4th-10th centuries. Despite structural differences, all languages exhibit fundamental similarities, such as phonetic segmentation, morphemes, and syntax. English originated as the language of Germanic tribes who settled in Britain in the 5th century, displacing the native Celtic populations. Over 1,500 years, English has evolved significantly, becoming one of the most widely spoken languages worldwide. English serves as the primary medium for international communication, scientific literature, and various academic disciplines.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Research

This study analyzes linguistic classifications within the Germanic language group, focusing on English and its dialects through a genealogical perspective (Abramova, & Korotaeva, 2019, pp. 1-3).

Literature Review

Modern linguistics distinguishes between national language variants and regional dialects. When a language spreads beyond its place of origin, it develops unique phonetic, lexical, and grammatical traits. National language variants adapt to their respective societies' needs, customs, and historical influences. Standard English represents a widely accepted, unified form used in education, media, and literature.

Linguists differentiate between sociolects and territorial dialects. A dialect is associated with a specific geographic area, whereas a sociolect relates to a particular social or professional group. Regional dialects maintain structural coherence and reflect local linguistic traditions. Linguists also study accents, which involve pronunciation differences influenced by geographical or social factors. While accents affect phonetics, dialects encompass broader linguistic variations, including grammar and vocabulary (Alam, & Yao, 2019, p. 357).

Methodology

The study employs the comparative-historical method to trace English's development as a Germanic language. This approach reconstructs linguistic changes by systematically comparing related languages. Researchers analyze linguistic patterns to determine historical connections, genetic affiliations, and phonetic shifts (da Milano, & Cuzzolin, 2019).

Additionally, the study utilizes classification and typology methods to categorize English dialects. Classification involves grouping linguistic phenomena based on similarities, whereas typology examines qualitative differences. Hierarchical classification structures dialects in a descending order of relatedness, while faceted classification groups them based on independent features. The study adopts a mixed classification approach, integrating both methods to comprehensively analyze English dialects (Alipichev, Khalevina, Trubcheninova, & Fedulova, 2017, p. 57).

Results and Discussion

4.1 The Evolution of the English Language

English originates from Anglo-Frisian dialects within the West Germanic language group. The Germanic tribes—Angles, Saxons, and Jutes—invaded Britain in the 5th century, displacing the Celtic-speaking population. Prior to this, Roman influence had already introduced Latin elements into the region's linguistic landscape. Roman rule lasted nearly four centuries, and Latin was widely used in administrative and cultural contexts (Gandón-Chapela, 2020).

The Germanic invasion led to the formation of Old English, which later integrated Norse vocabulary due to Viking settlements in the 8th-11th centuries. The Norman Conquest of 1066 introduced a significant influx of French lexicon, reshaping English grammar and pronunciation. French became the language of the ruling elite, while English persisted among the lower classes. Over time, English absorbed numerous French words, particularly in governance, law, and culture (Birkenes, Fleischer, & Leser-Cronau, 2020).

By the 14th-15th centuries, English had regained dominance, evolving into Middle English. The London dialect emerged as the foundation of Standard English due to the city's political and economic prominence. The Renaissance further enriched English by introducing Latin and Greek loanwords.

The 17th-18th centuries saw English expanding globally due to British colonialism. English spread across North America, the Caribbean, Africa, and Asia, incorporating linguistic influences from diverse regions. The industrial and scientific revolutions also contributed to English's lexical expansion.

Modern English retains elements from its historical influences while continuing to evolve through globalization and technological advancements (Boeva-Omelechko, Posternyak, Zheltukhina, Ponomarenko, Talybina, Kalliopin, & Ovsyannikova, 2019).

4.2 Classification of English Dialects

A dialect represents a regional language variety distinguished by phonetic, grammatical, and lexical differences. British English dialects are classified into Northern, Southern, and Midland

groups. The Scottish dialect developed independently due to Scotland's distinct linguistic history. Other regional dialects include Irish English, Welsh English, and Cornish English.

American English exhibits less regional variation than British English but features three primary dialects: New England, Southern, and Midland. These dialects maintain distinctive phonetic and lexical characteristics (Culpeper, 2018).

English varieties in former British colonies, such as Canada, Australia, and New Zealand, have developed unique linguistic traits influenced by local languages and cultural factors. Despite regional differences, Standard English remains the primary written and academic language across these regions.

Conclusion

Modern English has evolved through continuous interactions with other languages, resulting in a complex linguistic structure. External influences have shaped English throughout history, leading to the emergence of multiple dialects. English remains a dominant global language, continually expanding its vocabulary through borrowing and adaptation. The language's historical trajectory underscores its resilience and capacity for change. Understanding English dialects is crucial for linguistic studies, education, and cross-cultural communication.

Future research can further explore the impact of globalization and digital communication on the ongoing evolution of English dialects.

References

1. Abramova, O. V., & Korotaeva, I. E. (2019). *The practical importance of student conferences in a foreign language (from the ex-perience of working with aerospace students)*. Espacios, 40(31), 1-13.
2. Alam, S., & Yao, N. (2019). Big data analytics, text mining and modern English language. *Journal of Grid Computing*, 17(2), 357-366.
3. Alipichev, A. Y., Khalevina, S. N., Trubcheninova, A. A., & Fedulova, A. N. (2017). Practical solutions to foreign language training courses implemented using distance learning tools. *Mathematics Education*, 12(1), 59–68.
4. Birkenes, M. B., Fleischer, J., & Leser-Cronau, S. (2020). *A diachronic and areal typology of agreement in Germanic: A quantitative study based on parallel texts*. STUF – Sprachtypologie und Universalienforschung, 73(2), 219–260.
5. Boeva-Omelechko, N. B., Posternyak, K. P., Zheltukhina, M. R., Ponomarenko, E. B., Talybina, E. V., Kalliopin, A. K., & Ovsyannikova M. N. (2019). Two images of Russia in the British political mass media discourse of 1991-1993 and 2013-2019: Pragmastylistic aspect. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 9(4), e201926.
6. Culpeper, J. (2018). Affirmatives in early modern English yes, yea and ay. *Journal of Historical Pragmatics*, 19(2), 243– 254.
7. da Milano, F., & Cuzzolin, P. (2019). AcI: Inheritance and influence on some languages of Western Europe. *Belgian Journal of Linguistics*, 33(1), 108–124
8. Gandón-Chapela, E. (2020). A corpus-based analysis of Post-Auxiliary Ellipsis voice mismatches in Late Modern English. *Acta Linguistica Hafniensia*, 52(2), 201– 216.

Received: 02.11.2024
Accepted: 19.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/110-117

Mohammed Boukezzoula
University of Jijel 18000
https://orcid.org/0000-0002-2456-6944
m.boukezzoula@univ-jijel.dz
Adel Chiheb
University of Jijel 18000
https://orcid.org/0000-0001-6743-2834
chiheb-adel@univ-jijel.dz
Hicham Betahar
University of Jijel 18000
https://orcid.org/0000-0001-5625-1384
hicham.betahar@univ-jijel.dz

EMI in Algeria: In the Social and Human Sciences the Internationalization of Local Knowledge as a means of Theorizing

Abstract

English has recently been adopted as a Medium of Instruction (EMI) in Algerian higher education. An important question that should be asked about this is whether or not the use of EMI will necessarily lead to a paradigm shift in the way Algerian academics in the social and human sciences (SHSs) conceptualize their research activities. The present paper attempts to answer this question with specific reference to two closely related concepts: 'community of practice' and 'discourse community'. Assuming that language and the disciplinary conception of reality are intrinsically related, this article which defends the argument that embracing this global medium of instruction provides favorable conditions for the emergence of local paradigms that are both more reflective and more responsive to Algerian reality. The article also says that this process can only be enhanced principled-based theorizing is integrated into the SHSs curricula. The paper culminates with a presentation of Value Determinism Theory (VDT) as an early example of local theorizing.

Keywords: *Social and Human Sciences (SHSs), English as a Medium of Instruction (EMI), paradigm shift, community of practice, discourse community, local paradigms, theorizing*

Mohammed Boukezzoula
Jijel Universiteti 18000
https://orcid.org/0000-0002-2456-6944
m.boukezzoula@univ-jijel.dz
Adel Chiheb
Jijel Universiteti 18000
https://orcid.org/0000-0001-6743-2834
chiheb-adel@univ-jijel.dz
Hicham Betahar
Jijel Universiteti 18000
https://orcid.org/0000-0001-5625-1384
hicham.betahar@univ-jijel.dz

Əlcəzairdə EMI: Sosial və humanitar elmlərdə yerli biliklərin beynəlxalqlaşması üçün nəzəriyyələşdirmə vasitəsi kimi

Xülasə

İngilis dili son vaxtlar Əlcəzair ali təhsilində Təlim vasitəsi (EMI) kimi qəbul edilmişdir. Bu qəbulla bağlı əsas sual odur:

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EMI-dən istifadə, sosial və humanitar elmlərdə (SHS) fəaliyyət göstərən Əlcəzair akademiklərinin tədqiqat fəaliyyətlərini konseptuallaşdırma tərzinə mütləq paradiqma dəyişikliyinə səbəb olacaqmı, yoxsa olmayacaqmı? Bu məqalə, "təcrübə icması" və "diskurs icması" kimi bir-biri ilə sıx bağlı iki anlayışa xüsusi istinad edərək bu suala cavab axtarır. Dil və reallığın intizam anlayışının əhəmiyyətini nəzərə alaraq, məqalə müdafiə edir ki, bu qlobal təlim vasitəsini mənimsəmək, həm Əlcəzair reallığını daha düzgün əks etdirən, həm də ona daha çox cavab verən yerli paradiqmaların yaranması üçün əlverişli şərait yaradır. Məqalə həmçinin bildirir ki, bu proses yalnız prinsiplərə əsaslanan nəzəriyyələşdirmənin SHS-in kurikulumlarına inteqrasiyası ilə gücləndirilə bilər. Məqalə, yerli nəzəriyyələşdirmənin ilkin nümunəsi kimi Dəyər Determinizm Nəzəriyyəsinin (VDT) təqdimatı ilə yekunlaşır.

Açar sözlər: *Sosial və Humanitar Elmlər (SHS), Təlim vasitəsi kimi İngilis dili (EMI), paradiqma dəyişikliyi, təcrübə icması, diskurs icması, yerli paradiqmalar, nəzəriyyələşdirmə*

Introduction

Following a social constructivist view, members of academic communities communicate among themselves using discourses that are reflexive of the cultural norms of their discipline. As Hyland (Hyland, 2004, p. 8) puts it, ‘Within each culture, individuals acquire specialized discourse competencies that allow them to participate as group members.’ Consequently, academic discourses within the same language manifest a great deal of variability across disciplines. A considerable amount of variability can also be observed in the discursive practices of members who pertain to the same discipline but use different languages and belong to different cultural traditions. For instance, social philosophy dominates French sociology, whereas the orientation of Anglo-American sociology is more empiricist and pragmatic. (Bourdieu & Wacquant, 1992; Giddens, 1987; Turner, 2007; Lizardo & Sepulvado, 2017; Lamont & Thévenot, 2000; Wacquant, 1993; Connell, 1997) It follows, then, that what is considered as knowledge by members of a specific academic community, especially in the human and social sciences, is not immediately transferable to another language. Thomas Kuhn, an American philosopher of science, says that the differences in how people think and talk about different subjects come from the idea of "paradigm." A "paradigm" is the clear-cut view that people in a subject hold about reality, knowledge, scientific truth, and the methods that can be used to find this truth.

Research

Algeria has officially adopted EMI in recent years. The shift to using English for teaching subjects across all academic disciplines clearly aims at enhancing the internationalization of Algerian higher education. However, despite its numerous benefits, the new policy has also presented some significant challenges. One of the major challenges is that local disciplinary communities, which have been using predominantly French-based paradigms, risk losing their accumulated knowledge and expertise as they try to cater to a wider, international audience using the world’s dominant language. To live up to this plausible challenge, steps should be taken to protect the local. It is important to give the local academic more power by challenging the widespread tacit agreement, especially among new members of academic communities, that traditional ways of thinking should be thrown out in favor of new English-based ones as this would damage the valuable "histories of learning" accumulated so far. Instead, local academic communities are in need of adequate accompaniment that would enable them to successfully and creatively integrate their “learning history’ with the new international perspectives made available by the new medium. To reach this goal, this paper argues for the use of theorizing as a tool that could both protect the epistemological heritage of local communities and, more importantly, help spread local knowledge through new local paradigms. In this light, adapting to the dominant views around the world is considered as an opportunity for Algerian academic communities to use their background knowledge to share and reclaim the local in global settings, rather than a barrier.

Based on the above, the present paper seeks to answer the following questions:

1. To what extent can the adoption of EMI in Algeria lead to the replacement of existing conceptual views in the SHSs?

2. What measures should be taken to create favorable conditions for the emergence of local paradigms that are more reflective of and more responsive to the Algerian reality?

The paper seeks to answer these questions with specific reference to two concepts, namely 'community of practice' and 'discourse community.'. We chose to focus on these two ideas because we believe they are important for understanding how paradigms and disciplinary academic discourse are connected and how the use of EMI might change existing conceptual views, especially in the SHSs local communities of practice.

However, for disciplinary social groups to be recognized as representing autonomous communities, their members should first agree on a set of core issues that form the basis of their scientific work. In other words, they should operate with the same paradigm. So, let us, first of all, examine what is meant by the notion of paradigm.

I. Academic communities and the notion of a paradigm

'*Paradigm'* as a term was offered by the American philosopher of science, Thomas Kuhn, in his influential essay '*The Structure of Scientific Revolutions*', where he attributes the causes of scientific revolutions to the occurrence of paradigm shifts. For Kuhn (Kuhn, 1962, IX-X), 'paradigms…are universally recognized scientific achievements that for a time provide model problems and solutions to a community of practitioners.' According to this view, science is a matter of paradigm, and, accordingly, no academic community can exist without possessing a common paradigm, i.e., a shared conceptual framework that would guide the research activities of its members. Adherence to a particular paradigm has serious consequences for all aspects of the life of the disciplinary community. These include, according to Tavakoli (2012:443), "commitments, beliefs, values, methods, outlooks, and so forth shared across a discipline."

As far as the social sciences are concerned, Tavakoli (Tavakoli, 2012, pp. 217-218) proposes a number of questions the answers to which would help to determine the paradigm that a disciplinary community is operating with: what actually comprises different methodological paradigms or disciplinary matrices in social inquiry? What are the beliefs, assumptions, and values about the aim of social inquiry? In what way do similar concerns and commitments cut across or overlap paradigms/disciplinary matrices that are often regarded as distinct? How are these paradigms actually accomplished, enacted, or constituted socially and politically? All these questions showcase the depth with which the notion of a paradigm permeates all aspects of the lives of a disciplinary community as well as the lives of its members. They also point out to the fact that—unlike in the hard sciences—paradigms in the social and human sciences are heavily influenced by the cultural, social, and political factors. One of the powerful and defining elements of the latter is the linguistic situation marking the national context to which a given community belongs. Having said that, it should be born in mind that the exact impact of language on the conceptual views held by academics, especially in multilingual societies, is still a neglected area of research.

It is a truism that the academic communities that have been established in Algeria after independence were ideologically divided along linguistic lines. Defending two fiercely opposed social projects, the Arabophones and Francophones have traditionally held contrasting positions vis-à-vis all the questions raised above. Although both groups have been operating with Western theories, in general, and French ones, in particular, they presented antagonistic readings of the local reality and defended seemingly irreconcilable visions about the aspired-for future for the Algerian society. Although most departments of the social and human sciences have been Arabized, the epistemological and ideological divide persisted in multiple and subtle ways, thus preventing the emergence of a common framework for engaging with local reality, a necessary prerequisite for endowing the social and human sciences with a leading role in the modernization and welfare of the Algerian society.

Within this scope, the adoption of EMI is expected not only to ameliorate the internationalization of the sciences in question but also to unite them in the long run around common visions and social goals. But a caveat is in order: Acculturation to the more powerful and globally recognized paradigms rendered possible through EMI possesses the potential to render local disciplinary communities in the social and human sciences both more homogeneous and more visible at the international

knowledge market, but it is also fraught with dangers. One of the primary risks facing the new policy is the widening of the already significant gap between the western paradigms and the local reality under investigation. Following is an appraisal of this potential threat from the vantage point of two concepts: community of practice and discourse community.

II. Communities of practice

The term "community of practice' was introduced by Lave and Wenger in 1991 to refer to a network of individuals who communicate routinely to improve the quality of a common profession. The driving force behind such a "social learning system" is the building of a "history of learning" about the community's practice. According to Wenger (Wenger, 2010, p. 1), the construction of a common history of learning requires community members to engage in two types of "meaning making": participating in the community's activities in various ways and creating "words, tools, concepts, methods, stories, documents, links to resources, and other forms of reification."

Although Algerian disciplinary communities have over the years produced an impressive amount of all types of the aforementioned artifacts, the resulting 'history of learning' has not led so far to a tangible improvement in the practice of these communities. As a result, these communities have been incapable of assuming leading roles in academic life, let alone contributing considerably to the modernization and the social and economic well-being of the nation. A multitude of internal and external factors have been responsible for this situation.

The linguistic divide and the ideological tensions with which it was associated and which have for a long time prevented the emergence of homogeneous communities sharing a common goal have gradually given way to predominantly Arabized communities that are less imbued with the critical spirit, which is a necessary ingredient for triggering social change. The production of conceptual and physical artifacts has remarkably increased as a direct consequence of the proliferation of social and human sciences caused by the policy of massification of higher education pursued since the beginning of the new century. But this considerable increase in productivity came at the expense of quality. Paradoxically, in the age of globalization, and due to the observed weaknesses in foreign language skills, the new generation of academics has become, on the one hand, incapable of gaining access to an important part of the 'history of learning' written in French, and on the other, disconnected from the current developments in their field. This has obviously deprived the local communities of the different forms of collaboration and sharing of knowledge with the wider international communities that are crucial to their development. That being so, the adoption of EMI has become vital for fixing this alarmingly anomalous situation.

It is important to note, though, that a B2 level (according to the Common European Framework of Reference, or CEFR)—officially set as a requirement for both faculty and students to be able to use EMI education—is a necessary but, by no means, sufficient requirement for starting to teach and publish research in your field. Disciplinary discourses are, matter of factly, specialized languages that have been developed to express sophisticated meanings underpinned by the epistemological and methodological choices of the communities that use them. To improve their practice, disciplinary communities are required to enhance 'meaning making' through improving the quality of their medium of interaction. Communities of practice establish standards for their discourses to guarantee 'a smooth transfer of information among members… Grego (2010, 52). Hence, adopting EMI should primarily entail mastering the nuts and bolts of the specialized discourses of the corresponding field, which leads us to consider another key concept in this discussion, namely academic discourse community.

III. Academic discourse communities

The rise of English as a lingua franca in science and technology in the modern world has led to the development of English for specific purposes (ESP). As a result of the ever-increasing developments in ESP, applied linguists developed the concept of discourse community (Swales, 1990) that fits perfectly with that of community of practice. Through this concept, applied linguists have raised awareness of the fact that disciplinary communities do not only differ from one another in terms of conceptual views or paradigms but also differ in the way they structure their discourses. According to Hyland & Hamp-Lyons (Hyland, 2002, p. 6), the social and cognitive differences among

disciplines do not lie just in their fields of knowledge but also in their ways of talking, their argument structures, aims, social behaviors, power relations, and political interests.

It is worth noting here that disciplinary communities have developed languages for specific purposes (LSPs) for gatekeepers to use as mechanisms for the inclusion of new members and the exclusion of non-specialists. As Grego (Grego, 2010, p. 52) puts it, 'ESP greatly seeks, for its members, clarity, objectiveness, non-hermeticity, non-arbitrariness of language, and precise and agreed canons for communicating in that language…' It is also important to consider that disciplinary discourse communities exercise generic control through their gate keeping function (editorial boards, scientific committees, doctoral juries, etc.). In this regard, Bhatia (Bhatia, 1997, p. 369) cautions us about the potential threat of hegemony in these gate keeping functions. In his words, '…in academia, the power to control and maintain generic standards can be, and often is, interpreted in terms of the dominant community, which undoubtedly happens to be a western community.'

Taking into account that, unlike the natural and exact sciences, SHSs are rather interpretive in nature and are, thus, more sensitive to the local socio-cultural contexts, generic control based on the standards of dominant communities is consequently dangerous in that it reduces the role of local communities to that of mere testers of the 'grand theories' developed in the west. The current hiatus between theory and local reality will be seriously aggravated by the crave for internationalization. Consequently, defining aspects of local realities face the risk of occlusion, which will diminish the potential of local communities to act upon their immediate context to improve it as well as preclude them from bringing relevant and significant contributions to the advancement of their wider, global communities. What is the solution, then, to the potential threat of hegemony over the newly adopted medium of instruction and expression in the Algerian academic context? The solution might lie in empowering local communities by encouraging them to make sense of their history of learning through engaging in theorizing.

IV. The need for teaching theorizing in SHSS curricula

Algeria has a highly culturally and linguistically diverse society, grappling with different sorts of problems and challenges, not the least of which are modernization and engagement with global markets. As such, it stands as a fertile field for different realms of inquiry in the social and human sciences. It is, indeed, sensitivity to these special characteristics of the Algerian context that have allowed Bourdieu to emerge as a key figure in modern sociology. Yet, the idiosyncrasies of a particular context, no matter how important they are, are certainly not sufficient for the generation of influential contributions to the edifice of knowledge in the social and human sciences. The development of robust and original explanations in the form of new theories, which dare to depart from the received wisdom in the literature, is crucial for advancing knowledge in any field (Lave, & Wenger, 1991).

Academics see reality through the lens of theory because it is theory that enables them to put order in the chaos of the data emanating from their respective fields of study. Theory, in other words, is what gives life to an academic community; theory building and theory testing, therefore, are the two dimensions along which the community's research activities are organized. However, the asymmetrical relationship between the more powerful academic communities in the west and their counterparts in developing countries has reduced the role of the latter to mere testers of paradigms that are discrepant with their local realities, and Algeria is no exception. To reclaim the local in international settings, the adoption of EMI is not enough. Quite on the contrary, reliance on the new medium alone is more likely to worsen the situation through sanctioning only the desirable facets of reality from the prevalent western perspectives. Hence, the introduction of theorizing across Algerian curricula constitutes a promising and sustainable solution to this problem (Kechroud, & Bouamama, 2021).

In this regard and invoking a tradition in sociology that goes back to Charles Pierce and the founding fathers of the Chicago school in sociology, Richard Swedberg, in his article titled 'Before Theory Comes Theorizing', argues in favor of the institutionalization of the teaching of theorizing in SHSs curricula. Theorizing is defined by Swedberg (Swedberg, 2016, p. 6) as '…the actual process that precedes the final formulation of a theory.' Swedberg—a prolific author on the issue—criticized the existing SHS curricula for being confined to the teaching of 'finished theories' and 'neglecting the process that goes into the production and design of a theory'; According to him, appreciating the

fundamental need to nurture students' innate theorizing abilities requires making a basic epistemological distinction between the context of discovery and the context of justification. In this way, Swedberg argues that the focus on the context of justification and the neglect of the context of discovery are the major causes for the observed weakness in theorizing among students. This diagnosis, in our view, is also valid for tackling the weaknesses in theorizing prevalent in our context. To reform this anomalous situation, he proposes the provision of hands-on practice on theorizing in the form of exercises. In his view, only a principled training in theory building starting from the early stages of the academic curriculum is susceptible to enabling would-be members to approximate more to the scientific truth in social and human phenomena taking into consideration of the specifities of the context. It also serves as a stepping stone towards embolding them to engage gradually in inferring pertinent causal relationships within the Algerian context without being straightjacketed by the views that are alien to their society and its culture.

Although addressing primarily a native speaker's audience specialized in sociology, Swedberg's proposal also holds true for the problematic of EMI and the ensuing duality between theory and practice in our context. This solution has the potential of enhancing the emergence of robust local paradigms capable of advancing knowledge on specific aspects of local realities and promoting these specificities at the international academic level. Following is a presentation of an early experience in theorizing that had shed light on the specificity of Algerian reality.

V. An early model for theorizing the local: AZI's theory

Azi's theory provides a vivid early illustration of theory construction in the domain of media studies, incorporating defining elements of Algerian reality that have been excluded from Western theories.

The Value Determinism Theory (VDT), conceived by Algerian scholar Abdul Rahman Azi in the mid-1980s, was proposed as an alternative to Western media theories in that the theory foregrounds cultural and religious values as pivotal factors influencing communication practices. Grounded in Islamic ethics and a structuralist approach, VDT challenges the "egocentrism" inherent in Western frameworks that tend generally to neglect non-secular contexts and the spiritual aspects of media effects (Ghouti, 2017). In a clear departure from technological determinism, which emphasizes the structural impact of media, VDT presents media as a tool imbued with values, wherein the "transmitter" and "receiver" collaboratively construct messages enriched with ethical principles such as justice ('adl), dignity (karamah), and social cohesion, all situated within cultural and religious frameworks (Hamidu, 2022). Azi posits that media systems should emphasize positive values, drawing from the ethical framework of the Islamic Renaissance, rather than focusing solely on technological or economic factors. The theory separates contextual variables to show how values work as "collective variables" in communication circuits by combining structuralism and monographic analysis (Hamidu, 2022). For instance, his detailed examination of media content elucidates the foundational role of Islamic values in shaping ethical communication practices, emphasizing the importance of communal harmony rather than sensationalism (Brahimi, 2019). This view resonates with Gramsci's notion of cultural hegemony, yet it diverges by positioning religion as the primary source of ideological authority (Khiabany, 2003).

In Algeria, Azi's theory has been adopted as a rationale for inquiry across disciplines, offering tools to interpret societal transformations and media practices. Scholars like Saliha Ben Saâd (2023) highlight its utility in diagnosing ethical gaps in media practices, such as the overreliance on television and internet platforms that prioritize sensationalism over community-building (Ben Sebaa, 2023). Yacine Sadouki's 2022 study uses value determinism to assess the impact of distance education on cognitive values, revealing tensions between technological accessibility and the erosion of collaborative learning ethics, underscoring the need for pedagogies aligned with Algerian cultural values (Sadouki, 2022).

The monographic method central to Azi's approach has inspired qualitative studies on localized phenomena, such as Algiers' urban youth culture or Kabylie's oral traditions, prioritizing thick descriptions over generalization. Abdul Rahman Azi's theory of value determinism has had a significant impact on local research promoting values as important tools for analysis and guiding

principles for ethics. It connects different fields and adapts to local needs, showing a way of thinking that supports decolonization. This approach provides a model for local theorizing that strikes a balance between powerful global theories and the specificities of local cultures. Therefore, an investigation of the context of inquiry of this theory is necessary to infer sound principles for the articulation of theorizing in the SHSs curricula.

VI. Concluding remarks

Academic discourses involve more than language. They are 'ways of being in the academic world'; they are 'forms of life' reflecting epistemic views or paradigms (Hyland, 2009). Discipline-specific academic cultural norms can only be acquired through a lengthy apprenticeship process of socialization and acculturation to these norms. This socialization and acculturation can only be effective when carried out within the framework of disciplinary communities of practice.

Communities of practice represent social learning systems engaged in the joint construction of a history of learning geared towards improving their practice. The conceptual views held by the members of the communities of practice are deeply connected to their disciplinary discourses. If the medium of instruction changes, these communities may also change how they conceptualize their practices. In this light, the adoption of English as EMI in Algeria is, therefore, not a simple replacement of a medium of instruction by another but should rather be perceived as a profound change affecting all the elements of the conceptual matrix in all disciplines in the SHSs.

Nevertheless, it is neither necessary nor desirable for local communities of practice adopting EMI to conform to the epistemic views underpinning the more influential discourses emanating from the corresponding communities in the English-speaking countries. Nevertheless, the establishment of autonomous communities is contingent upon the ability of the latter to engage in a systematic elaboration of theories grounded in their practice. Through engaging in theorizing about its practice, a disciplinary community becomes able to capitalize on the acquired expertise (in other mediums of instruction) and make sense of its history of learning. To enhance and sustain this process, hands-on training in theorizing should be introduced and articulated across the HSSs curricula.

Conclusion

All in all, it can be said that in addition to the internationalization of higher education, EMI allows a smooth transfer of communication among the members of local communities, thus enhancing, in the long run, their homogeneity and productivity. To enhance their ability to reflect on, respond to, and promote the specificities of the local realities, there is a need to enhance their capacities to engage in theorizing. To achieve this goal, hands-on practice on theorizing should be introduced across the SHSs curricula.

References

1. Bensebaa, S. (2023). The theory of value inevitability and the empirical projection' issues on reality in media and communication research. *Journal of el hikma for philosophical studies.* 11(1), 984-995.https://asjp.cerist.dz/en/article/216053
2. Bhatia, V. K. (1997). The power and politics of genre. *World Englishes*, *16*(3), 359-371. https://doi.org/10.1111/1467-971X.00070
3. Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. University of Chicago Press.
4. Brahimi, B. (2019). Value Determinism Theory of Dr. Abderrahman Azzi: Between the Structural Model and the Monographic Proposal. *Journal of Islamic Sciences and Civilization*, *4*(2), 319-329.
5. Brahimi, B. (2019). The theory of determinism of values of Abdul Rahman Azibetween the structural model and the monographic proposal. *Journal of Islamic Sciences and Civilization*, *4*(2) 313-329. https://asjp.cerist.dz/en/article/96279
6. Connell, R. W. (1997). Why is classical theory classical?. *American journal of sociology*, *102*(6), 1511-1557. https://doi.org/10.1086/231125

7. Ghouthi, A. A. (2017). Value Determinism Theory in the Media: The Relationship Between the Normative Framework and the Empirical Studies. *International Journal of Social Communication*, *4*(19), 57-80.
8. Giddens, A. (1987). *Social Theory and Modern Sociology*. Polity Press.
9. Grego, K. S. (2010). *Specialized Translation: theoretical issues, operational perspectives*. Polimetrica International Scientific Publisher.
10. Hamidou, K. (2022). Value Determinism Theory in Mass Communication: Assessment of a New Non-Western Rooting Paradigm for Studying Media Phenomena. *Aleph: Langues, Médias et Sociétés, 9*(4), 15–45. https://aleph.edinum.org/6093?lang=fr
11. Hyland, K. (2004). Disciplinary discourses: Social interactions in Academic Writing. *Ann Arbor, University of Michigan Press*.
12. Hyland, K. (2009). *Academic Discourse: English in a Global Context*. Continuum, London, and New York.
13. Hyland, K., & Hamp-Lyons, L. (2002). EAP: Issues and directions. *Journal of English for academic purposes*, *1*(1), 1-12. https://doi.org/10.1016/S1475-1585(02)00002-4
14. Kechroud, F. Z & Bouamama, L (2021). Symbolic interactive theory and value determinism limits of selection and points of convergence. *Journal of Al hikma for media and communication studies. 9(2), 162-178.*https://asjp.cerist.dz/en/article/145119
15. Khiabany, G. (2003). De-Westernizing Media Theory, or Reverse Orientalism: Islamic Communication as Theorized by Hamid Mowlana. *Journal of Media Culture & Society, 25,3*: 415-422. https://doi.org/10.1177/0163443703025003007
16. Kuhn, Thomas S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions.* University of Chicago Press: Chicago, USA
17. Lamont, M., & Thévenot, L. (2000). *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge University Press.
18. Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge University Press.
19. Lizardo, O., & Sepulvado, B. (2017). Cognitive Sociology in France. *The American Sociologist*, 48, 366-381. https://doi.org/10.1007/S12108-017-9341-5 .
20. Sadouki, Y. (2022). The Impact of Distance Education on the Cognitive Values of Algerian Students Survey from the Perspective of the Theory of Value Inevitability. *International Journal of Humanities and Educational Research4(1), 111-125*. https://dx.doi.org/10.47832/2757-5403.12.9
21. Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge University Press.
22. Swedberg, R. (2016). Before theory comes theorizing or how to make social science more interesting. *The British journal of sociology*, *67*(1), 5-22. https://doi.org/10.1111/1468-4446.12184
23. Tavakoli, H. (2012). *A dictionary of research methodology and statistics in applied linguistics*. Rahnama press.
24. Turner, S. P. (2007). *Defining a discipline: Sociology and its philosophical problems, from its classics to 1945.* In S. Turner & M. W. Risjord (Eds.). *Philosophy of Anthropology and Sociology* (pp. 3-70). Elsevier.
25. Wacquant, L. J. (1993). On the Tracks of Symbolic Power: Prefatory Notes to Bourdieu's State Nobility'. *Theory, Culture & Society*, *10*(3), 1-17. https://doi.org/10.1177/026327693010003001
26. Wenger, E. (2010). *Communities of Practice and Social Learning Systems: The Career of a Concept*. In: Blackmore, C. (eds) *Social Learning Systems and Communities of Practice*. Springer, London. https://doi.org/10.1007/978-1-84996-133-2_11

Received: 20.10.2024
Accepted: 14.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/118-122

Pərvanə Qasımova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://orcid.org/0000-0123-5657-8898
atilla.emrahli@gmail.com

Folklorşünaslıqda ictimai məzmun məsələləri

Xülasə

Foklor sözü həm dar, həm də geniş mənada başa düşülür. Dar mənada folklor "şifahi xalq yaradıcılığı" və ya bəzən də "şifahi xalq ədəbiyyatı" kimi başa düşülür. Daha çox türk xalqlarının filologiyasında rastlanan "xalq ədəbiyyatı" (halk edebiyatı) əslində xalq yaradıcılığının bədii mətnlərinin yalnız şifahi, sözlü hissəsini əhatə edə bilir. Türkiyədə "folklor" daha çox xalq yaradıcılığının anonim "xalq musiqisi" hissəsinə aid edilərək, o sahəni bildirən termin kimi işlədilməkdədir. Rus filologiyasında "folklor" "narodnoe ustnoe poetiçeskoe tvorçestvo" (şifahi xalq poetik yaradıcılığı) və ya "narodnoe poetiçeskoe tvorçestvo" (poetik xalq yaradıcılığı) kimi elmi ədəbiyyatlarda öz əksini tapır. Azərbaycan filologiyasının qaynağı türk və rus filologiyaları ilə sıx təmasda olduğundan "folklor" termininin elmi dövriyyəyə daxil edilməsi və formalaşması da qeyd olunan qaynaqlarla bağlı olaraq müəyyənləşmişdir. Çünki "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı" adı bu gerçəkliyi özündə əks etdirir. Məqalədə şifahi xalq ədəbiyyatı nəzəri kontekstdə təhlilə cəlb edilir.

Açar sözlər: *şifahi xalq ədəbiyyatı, təhlil, nəzəriyyə, forma, janr*

Parvane Gasimova
Azerbaijan State Pedagogical University
https://orcid.org/0000-0123-5657-8898
atilla.emrahli@gmail.com

Issues of Social Content in Folklorestudies

Abstract

The word folklore is understood in both a narrow and a broad sense. In a narrow sense, folklore is understood as "oral folk creativity" or sometimes "oral folk literature". "Folk literature" (halk edebiyatı), which is more often found in the philology of Turkic peoples, can actually cover only the oral, spoken part of the artistic texts of folk creativity. In Turkey, "folklore" is more often attributed to the anonymous "folk music" part of folk creativity and is used as a term denoting that field. In Russian philology, "folklore" is reflected in scientific literature such as "narodnoe ustnoe poeticheskoe tvorchestvo" (oral folk poetic creativity) or "narodnoe poeticheskoe tvorchestvo" (poetic folk creativity). Since the source of Azerbaijani philology is in close contact with Turkish and Russian philologies, the introduction and formation of the term "folklore" into the scientific circulation was also determined in connection with the mentioned sources. Because the name "Azerbaijani oral folk literature" reflects this reality. The article analyzes oral folk literature in a theoretical context.

Keywords: *oral folk literature, analysis, theory, form, genre*

Giriş

Qrim qardaşlarının "almanlıqla" və "almanı alman edən xüsusiyyətlər"ə olan maraqları, özlərindən əvvəl başlamış olan maddi mədəniyyət ünsürlərini toplayan və alman əntiqlərini toplama adəti ilə birləşərək bir tərkib halına gəlir. Qrimlər 1812-ci ildə tanınmış "Ev və pəri nağılları" adlı nağıl kitabını nəşr etdirirlər. Bu iş müvafiq sahə üçün bir standart olma xüsusiyyətini özündə əks etdirir. Bu dövrdən etibarən onların davamçıları ilə birlikdə oxşar işlər görülmüş və görülən işlərdə toplanmış

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

materialların paralellərinin göstərilməsi, onlara qeydlər və izahlar verilməklə nəşr olunması metodu inkişaf etməyə başlamışdır.

Tədqiqat

Bu metodu götürərək daha da genişləndirən Skandinavyalıların, xüsusilə, Finlandiyalı folklorşünasların işlərinin nəticəsində "Tarixi və coğrafi Fin metodu" olaraq məlum olan metod meydana gəlir. Almaniyada Qrim qardaşları ilə birlikdə mətn toplayan və nəşr etdirən folklorçular gördükləri işi "volkskunde" (xalq ədəbiyyatı) olaraq adlandırırdılar. 1890-ci ildə "Verein für Volkskunde" adlı xalq ədəbiyyatı materialları və qiymətləndirmə işlərini görən və qısa zamanda Almaniyanın hər yerinə yayılan dərnək qurulur. Bu cür sistemli araşdırmaların nəticəsi olaraq bu gün dünyadakı ən böyük folklor arxivi-Almanların "Deutsches Volksliend Archiv at freiburg Breusgaus" adlı xalq mədəniyyəti arxividir.

Bu gün Almaniyada akademik, bürokratik, siyasi həyatda və universitetlərdə xalqa, xalq yaradıcılığına, folklora verilən yer hələ indiyədək dünyanın heç bir ölkəsində verilməmişdir. Almanlar folkloru xalqın keçmişi, ruhu, toplu olaraq, yəni xalq bilikləri kimi qəbul etməkdədirlər. Alman universitetlərində sosiologiya, psixologiya və siyasi elmləri folklorun bir növü və ya qolu olaraq qəbul edirlər və təhsil buna görə qurulur. Qısaca desək, Almaniyada bu gün folklor təhsil və tədrisin, siyasi elmlərin və beynəlxalq əlaqələr bölmələrinin siyasi və mədəni siyasətin qaynağı və təməli olaraq qəbul edilməkdədir (Nəbiyev, 2002, s. 67).

Malinovskinin 1926-cı ildə nəşr etdirdiyi "İbtidai psixologiyada mif" (Myth in Primifive Psyhology) adlı əsərində (1926; 1954) "məzmun" (context) və "icra" (performance) məfhumları başda olmaqla verdiyi tərifin tətbiqi və bunların funksional əhəmiyyətlərini ortaya qoyan həllərə görə 1970-ci illərdə ortaya çıxan "Performans nəzəriyyə"nin istifadə etdiyi bəzi nəzəri əsasların qurucularından biri və ya V. Bakomun təsiri ilə aşağıda üzərində duracağımız və R. M. Dorsonun ifadəsi ilə "Gənc türklər" (Young Turks) qrupu Amerika Folklorşünaslarının da öndə gələnlərindəndir.

Malinovskiyə görə mədəniyyət "açıqca alətlərin və istehlakın müxtəlif ictimai qruplaşmalar üçün həyata keçirilən qanuni sənətlərdən, insana aid düşüncə və bacarıqlardan, inanc və ənənələrdən ibarət olan bir külliyatdır." Biz ibtidai mədəniyyəti belə araşdırsaq orada qismən maddi, qismən insana aid, qismən də mənəvi ehtiyatlarla qarşılaşacağıq. Elə bu ehtiyatlar insanın üzləşdiyi konkret və şəxsi problemlərinin öhdəsindən gələ bilər. Bu prolemlər insanın təbii ehtiyaclarından və mühitindən qaynaqlanır.

Folklor termini öz vətəni İngiltərədə və ingilis dilli ölkə olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında olduqca geniş mənada işlədilməkdədir. Terminin əhatə dairəsinə xalq sənətinin bütün növləri-poeziya, musiqi, rəqslər, oyunlar, təsviri sənət, inamlar, adətlər və s. daxildir.

Folklorun əsas səciyyəsi müəyyənləşdirilərkən mədəniyyətin tipi olmaq etibarilə şifahilik əsas götürülmüşdür.

XX əsrin əvvəllərində (1920-1930-cu illər) Azərbaycan xalq yaradıcılığı nümunələri üzərində aparılan araşdırmalarda da bu mədəniyyətin əsasını təşkil edən fəaliyyət sahəsinin terminologiyasının müəyyənləşdirilməsinə təşəbbüslər göstərilmişdir. Bu, xüsusilə, xalq yaradıcılığının öyrənilməsində geniş fəaliyyəti olan folklorçu alim Hənəfi Zeynallının araşdırmalarında müşahidə olunur. "Xalq yaradıcılığı"nın terminoloji əsaslarını, anlayışların semantik əhatəsini və terminlərin təyinatını müəyyənləşdirmək üçün ayrıca araşdırmalar aparmış və bu problemə məqalə həsr etmişdir. Məqalədən aydın olur ki, alim "folklor" üçün uyğun terminləri bir araya gətirmiş və onları təhlil etmişdir. Bunların içərisində "ağız ədəbiyyatı", "el ədəbiyyatı", "xalq ədəbiyyatı", "xəlqiyyat" kimi terminlər nəzərdən keçirilmiş, "ağız ədəbiyyatı" (şifahi ədəbiyyat) ilə "kağız ədəbiyyatı"nın (yazılı ədəbiyyat) arasında olan köklü fərqlər elmi əsaslarla izah edilmişdir (Xəlil, 2006, s. 78).

Azərbaycanda Sovet dönəmində hazırlanan folklor dərsliklərində də əsrin əvvəllərindəki ənənə davam etdirilmiş, xalq yaradıcılığı mənasında "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı", (V.Vəliyev və P.Əfəndiyev) və "Azərbaycan folkloru" (V.Vəliyev) terminlərindən istifadə olunmuşdur. Müstəqillik dönəmində hazırlanan dərsliklərdə isə "Azərbaycan xalq ədəbiyyatı" (A.Nəbiyev) adı seçilmişdir.

Azərbaycan xalq yaradıcılığı olduqca geniş əhatə dairəsinə malikdir. Bunun içərisində zəngin milli mədəni miras vardır. Bu mədəni irs maddi (cızma, oyma, döymə, çəkmə, hörmə, tikmə, toxuma,

yemək, geyim və s.) və qeyri-maddi (rituallar, oyunlar, rəqslər, musiqi , mərasim, şeir, sənət və s.) olmaqla iki yerə ayrılır. Milli mədəni irs nümunələrinə, əsasən, anonim, müəllifi məlum olmayan xalq yaradıcılıq nümunələri daxildir. Burada peşəkar folklor söyləyiciləri (məsələn, Avropada turbaturlar, slavyan kobzarı, Azərbaycan aşığı və s.) istisna təşkil edir. Yəni, sənətçi məlum olduğu halda yaradıcılıq fəaliyyəti folklor hadisəsi sayılır. Çünki onun yaradıcılığı ənənəvidir və xalq yaradıcılığının modelləri üzərində qurulmuşdur, təkrarlanan, xalq yaradıcılığını yayan və yaşadan folklor hadisəsidir.

Ənənəvi xalq yaradıcılığı nümunələri qeyri-maddi mədəni irsin əsas hissəsini təşkil etməkdədir. Şifahi xalq yaradıcılığı da bu sahəyə aiddir. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı özündə şifahi yaradıcılığın rəngarəng janrlarını birləşdirir. Buraya mərasim folkloru, oyun folkloru, alqışlar, andlar, qarğışlar, sınamalar, ovsunlar, laylalar, sayaçı sözlər, holavarlar, bayatılar, ağılar, atalar sözləri, tapmacalar, əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər, lətifələr, qaravəllilər, nağıllar, dastanlar, xalq tamaşaları, aşıq yaradıcılığı və s. daxildir.

Folklor qədim mədəniyyət mənasında da başa düşülür. İnsanın mədəni fəaliyyəti geniş, çoxsahəli və rəngarəngdir. Bəşəriyyətin ən ibtidai dövrlərindən başlayaraq insan fəaliyyətinin müxtəlif mədəni təmayülləri mövcud olub. İbtidai cəmiyyətlərdə insanların həyatı təbiətlə, onun ayrı-ayrı təzahürləri ilə sıx şəkildə bağlı olub. Təbiətlə iç-içə yaşayan insan öz təbii, ilkin mədəniyyətini təbiətdən götürüb. Təqlid yolu ilə ona təsir etməyə çalışıb, təbiətin ritmlərini öz həyat ritmlərində təkrarlayıb. Təbiətin və onun bir hissəsi olan insanın genetik kodlarını, həyat və davranış formullarını müəyyənləşdirən ilahi başlanğıc həm təbii həyat ritmlərinin, həm ondan yaranan mədəniyyətin əsasını təşkil edir.

Təbiətdə olduğu kimi, insan həyatının da ritmik strukturları, ilahi tamlığı tamamlayan harmoniyanın Tanrı tərəfindən kodlaşdırılmış, proqramlaşdırılmış mümkün fəaliyyət sferası mövcuddur. İnsanın mədəni fəaliyyətinə universal yanaşmada ibtidai mədəniyyətin daha çox təbii olduğu və öz təbii estetizmi ilə seçildiyi həqiqəti ilə qarşılaşırıq. Təbii mədəniyyət insanın təbii həyatıdır, onun dünya ilə münasibətləri və davranışlarıdır. İnsan doğulur, böyüyür, yaşa dolur, qocalır və ölür. İnsan bütün ömrü boyu kiçik və böyük detalları ilə eyni və ya oxşar situasiyalardan keçir. İnsan qida əldə edir, yeyir, içir-sevinir; ac qalır, ağrıyır, xəstələnir- kədərlənir. İnsan təbiət hadisələrinə heç zaman laqeyd qalmır; xoş hava, xoş ovqat doğurur; gündüz sevinc gətirir, gecə kədər. Əski dövrlərə getdikcə insanın həyatında təbiətin rolu çoxalır. İnsan psixologiyasının bir çox strukturları da təbiətə, onun təzahürlərinə qorxu, vahimə, heyrət, təəccüb, sevinc hisslərindən yaranıb. Əski görüşlərin, əski inancların, əski davranışların əsası ordan başlanır. Ora Tanrının yaratdığı təbiətin və təbii mədəniyyətin özüdür (Akalın, 2005).

İbtidai insanın düşüncəsi də ibtidai düşüncədir. Bu düşüncə dual sistemli mexanizmi ilə xarakterizə olunur. Sistemin binar strukturu xaos-kosmos modelində gerçəkləşir. Düşüncənin bu tipi dünyanı xaos-kosmos qarşıdurmasında dərk edir. Dünya bütün strukturları ilə ikiyə bölünür; təsəvvürdə və təsəvvürün yardımı ilə yaranan elementlər bu qütblər ətrafında qruplaşır. Bu düşüncə başlanğıca aid olan hər şeyi müqəddəs sayır. İnsan da, məkan da, zaman da başlanğıcda sakral (müqəddəs) olur və qapalı şəkildə təkrarlanır. Düşüncə qapalı sistemdən çıxdıqda dolanan təkrar hərəkət yayvari şəkil alır və hər dəfə bir boy böyüyür, irəliyə doğru can atır və getdikcə öz sakral başlanğıcından uzaqlaşır və daha çox profan (adi) xarakter daşıyır (Boratav, 1973, s. 59).

İbtidai mədəniyyətin əsasında xaos-kosmos düşüncəsi və sakral-profan münasibəti durur. Düşüncənin və davranışın struktur əsası budur. Düşüncənin mifdən, hərəkətin, münasibətin arxaik ritualdan ayrılması, kosmoloji çağın bitməsi ilə ibtidai mədəniyyətdən onun strukturlarının transformasiya olunduğu və çeşidli paradiqmalar doğurduğu süni, mütəşəkkil mədəniyyətə keçid başlanır.

İbtidai mədəniyyət proqram potensialına görə sonrakı təzahür imkanlarının məcmusunu özündə ehtiva edir. Yəni o özünün ən sadə, bəsit və ibtidai formasında belə kifayət qədər yüksək və özündən sonrakı inkişafın bütün potensialını nüvəsində yerləşdirən, açıldıqca açılan, genişləndikcə genişlənən və heç zaman özünün ilkin başlanğıcındakı kod, məlumat və sxem səviyyələrindən heç olmazsa biri ilə genetik struktur əlaqəsini itirməyən, davamlı, fasiləsiz və mürəkkəb sistemdir (Xəlilli, 2002).

Folklor söz sənətidir. Terminin izahından və bura daxil olan janrların xarakterindən də göründüyü kimi şifahi xalq yaradıcılığı və ya folklor söz sənətidir. Bütün janrlarda söz əsas ifadə rolunu yerinə yetirir. Bəzi janrlarda (əmək nəğmələri, xalq mahnıları və s.) isə buraya musiqi xarakterli ifadə

vasitələri də daxil olur. Məlumdur ki, ədəbiyyat da söz sənətidir. Təbii ki, o zaman folklorun bədii ədəbiyyatdan fərqini izah etmək zərurəti yaranır. Folklor ədəbiyyatdan öz sosial təbiəti, həyati məzmunu, ideya mahiyyəti və bədii özünəməxsusluğu ilə fərqlənir (Çobanoğlu, 2009, s. 78).

Folklorun sosial təbiəti ilk növbədə ifadə etdiyi xəlqi məna ilə müəyyənləşir. Çünki xalq sözü həm "şifahi xalq yaradıcılığı"nda, həm də "folklor" da (folk-xalq) işlənməkdədir. Xalq anlayışı bu yaradıcılıq formasının sosial mahiyyətini və xüsusi sosial təbiətini diqqət mərkəzinə gətirir. Folklor xalq tərəfindən və xalq üçün yaradılan yaradıcılıqdır.

Folklorşünaslıqda folklor ilə ictimai məzmun arasındakı əlaqələrin üç tipini ayırırlar: sahibiyət, təmsil etmə, yaratma və ya yenidən yaratma. Sadəcə, "folklor" terminin tam bir şərhi, ilk əlaqə tipini qurur. Buna görə, folklor "insanların öyrənməsi", "insanların müdrikliyi, insanlara aid məlumat" və ya daha doğru olaraq "elm, geniş məlumat və ya bir xalqın öyrənməsi"dir. Folkloru müştərək bir qrupun hamısı tərəfindən paylaşılan bir elm olaraq görən bu baxış, praktikada və nəzəriyyədə, xalqın sahibliyinin fərqli dərəcələrinə tətbiq olunur (Gökdemir, 2003).

Birincisi, folklor bir cəmiyyətdəki məlumatın hamısı ola bilər. Cəmiyyət üzvlərindən heç biri, o cəmiyyət dəyərlərinin hamısına tam şəkildə malik olmadığı üçün bu mənada folklor çoxları tərəfindən toplanmış, "insanların ənənəvi inancları və adətlərinin hamısının bütövü", kollektiv məlumat üzərində qurulmuş və mücərrəd olmaq məcburiyyətindədir.

İkincisi və əksi, folklor yalnız qrup üzvlərinin hər biri tərəfindən paylaşılan məlumat olaraq göz önünə alınmışdır. Bu tərif hər hansı bir xüsusi məlumatı kənarlaşdırır və ona yalnız bir cəmiyyətdəki seçilmiş mütəxəssislər yiyələnə bilərlər. Çünki bu tərif folkloru sadəcə "məşhur məlumat" şəklində məhdudlaşdırır. Bu vəziyyətdə folklor cəmiyyətin gerçək ortaq malı olar.

Üçüncüsü, Freyzerin tərif etdiyi kimi, bu gerçək ortaq bilik bütün imtiyazlarla cəmiyyətin bütün üzvlərinin iştirak etdiyi folklor tədbirləri, rituallar və mərasimlər daxil olmaqla "xalq kütlələrinin ortaq hərəkətlərində" bütün imtiyazları ilə ifadə edilə bilər (Dorson, 1988).

Son olaraq, folklor cəmiyyətdəki hər bir şəxsin öz evinin və ailəsinin bağlı olduğu ənənə və adətlər sayəsində ona itaət etmələridir. Bu son şərh hər nə qədər nəzəri olaraq mümkünsə də, folklorun mühitini bu qədər dar olaraq təyin edən heç bir tərif mövcud deyil.

Folklor və onun ictimai məzmunu arasında meydana gələn əlaqələrdəki ikinci dəstənin quruluşu, İngilis Təkamül nəzəriyyəsi və Fransız ictimai antropologiyası üzərinə qurulmuşdur. Buna görə, folklor xüsusi bir ortaq tərz və eyni vaxtda formalaşan düşüncəni Andre Varacnak tərifindən qeyd edildiyi kimi: "Folklor, nəzəriyyəsiz kollektiv praktikalar, doktrinasız kollektiv inanışların hamısını təmsil edir." Bu vəziyyətdə, gerçək ənənələr, rituallar və digər adətlər onların əsasını təşkil edən düşüncə tərzinin nümayəndələridi (Newbery, 1994).

Folklorun sosial təbiətini aydın təsəvvür etmək üçün onun tarixi-mədəni aspektini də diqqətdə saxlamaq lazımdır. Çünki folklor zamanla sıx bağlıdır. İbtidai cəmiyyət dövründə folklor qəbilə və tayfa yaradıcılığını ifadə edir. İlkin kollektivlik və sosiallıq öz başlanğıcını buradan başlayır. Folklorun sonrakı inkişafı tarixində də müxtəlif dövrlərin sosial qruplarının yaradıcılığı bu prosesə daxil olur və onu tarixi və sosial-mədəni elementlərlə zənginləşdirir (Abbaslı, 2004, s. 58).

Tayfa mədəniyyəti dövrünün yaradıcılığı folklorda öz izlərini bu və ya başqa şəkildə saxlamaqdadır. "Soylama" qəbilə (soy) dövrünün, "boylama" (boy) tayfa dövrünün yaradıcılıq nümunəsi kimi orta çağ ozan ifasına və yazı ənənsinə daxil olmuş və "Dədə Qorqud kitabı"nda yazıya alınmışdır. Ata sözləri, bay ayıtları (bayatılar) da türk mədəniyyətində "Ata"nın və "Bay"ın daşıdığı sosial funksiyanı bir şəkildə ifadə etməkdədir. Əski türk cəmiyyəti Atası (cəmiyyətin mənəvi rəhbəri), Bayı (cəmiyyətin ruhani rəhbəri), Ozanı (söyləyicisi), Xanı (siyasi rəhbəri), Eli (xalqı, sosial təşkilatı və dövləti) olan səciyyəvi və ya özünəməxsus bir cəmiyyətdir. Bu cəmiyyətin şifahi yaradıcılığı türk xalqları folklorunun əsaslarını formalaşdırır. Azərbaycan folklorunun əsasında da bu gerçəklik dayanmaqdadır. Azərbaycan folklorunun sosial təbiəti ən qədim zamanlardan başlayaraq onun yaradılmasında iştirak edən istedadlı insanların, müxtəlif sosial qruplara aid olan zümrələrin yaradıcılıq fəaliyyətləri ilə müəyyənləşir. Azərbaycan folklorunun janrları Azərbaycan xalqının tarixi, iqtisadi, mədəni və mənəvi gerçəkliyini əks etdirməkdədir. Sayaçı sözləri, holavarlar və s. azərbaycanlıların təsərrüfat həyatını, laylalar ailə-məişət reallığını, atalar sözləri atanın sosial statusunu, bay ayıtları (bayatılar) mənəvi münasibətləri və s. ifadə etməkdədir. Azərbaycan folklorunun sosial təbiətinin

müəyyənləşməsində daha çox atalar, bəylər, analar, uşaqlar və aşıqlar iştirak edirlər. Folklor janrlarının hər birində xalq həyatının bir gerçəkliyi, doğumu, inancı, oyunu-əyləncəsi, adət-ənənəsi, toy-düyünü, xeyir-şəri, yası və s. vardır (Unstead, 1975).

Tompsona görə "ənənə fikri folklor termininin içinə daxil edilməli olan hər şey üçün ölçü daşıdır". Bu anlayışa görə, ənənədə hər hansı bir yenilik ola bilməz, əgər olsa, o yenilik hələ "insanların ağzında heç olmasa bir neçə nəsil yasamaq məcburiyyətindədir". Folklorun bu anlayışına, Tomsonun orijinal tərifində yer verilmiş və indiyə qədər folklorşünaslar tərəfindən davam etdirilmişdir. Folklorun dəyişkənliyi xalq yaradıcılığını səciyyə-ləndirən xüsusiyyətlərdən biridir.

Nəticə

Filologiyada, xüsusilə də, linqivistikada bu tipli dəyişkənliyə relevantlıq deyilir. Folklorşünaslıqda isə bu dəyişkənlik variantlılıq kimi səciyyələndirilə bilər. Ənənəvilik folklorun fasiləsizliyi və söyləmənin sabitliyi kimi anlaşılırsa, dəyişkənlik buna əks olan bir proses kimi dəyərləndirilə bilər. Amma, dəyişkənlik və sabitlik, ya da onları modelləşdirən mədəniyyət qanunauyğuluqları vahid bir sistem təşkil etməkdədir. Fasiləsiz davam edən ənənəvilik, fasiləsiz davam edən dəyişkənliklə ayrılmaz şəkildə fəaliyyət göstərir. Dəyişkənlik müxtəlif səviyyəli variantlar törədə bilər. Ənənəvilik də mühitdən, məkandan, zamandan və şəraitdən asılı olaraq müəyyən dəyişikliklərlə qarşılaşa bilər. Bu zaman mövcud ənənəni bilən peşəkar söyləyici tipləri dəyişkənliyin ciddi dərəcəyə qədər getməsinə mane olur, onu öz ənənəvi məcrasına qaytarırlar. İstər müxtəlif dərəcəli relevantlıqda, istərsə də qeyri-mütəşəkkil mühafizə olunmuş ənənəvilikdə sabit olan invariant struktur saxlanılır. Variantlaşma prosesində isə mövcud motivlər və söyləyici yaddaşının həcmi və improvizasiya imkanları ciddi rol oynayır. Amma bütün hallarda ənənəvi mətnin kod, məlumat və sxem səviyyələrindən biri saxlanılır və ənənə ilə əlaqəsini əldən vermir.

Ədəbiyyat

1. Abbaslı, İ. (2004). Folklorşünaslıq. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. 6 cilddə. I cild. Bakı: "Elm", 686-706.
2. Boratav, P. N. (1973). *Türk mərsiyələrinin funksiyaları, mövzuları və formaları, Sinan İlliyi*. İstanbul. 240-243.
3. Çobanoğlu, O. (2009). *Folklor nəzəriyyələri və tədqiqat üsulları tarixinə giriş*. Ankara, 290.
4. Əfəndiyev, P. (1992). *Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (dərslik)*. Bakı, 340.
5. Xəlil, A. (2006). *Əski türk savlarının semiotikası*. Bakı: Səda, 310.
6. Nəbiyev, A. (2002). *Azərbaycan xalq ədəbiyyatı (dərslik)*. I hissə. Bakı: "Turan", 279.
7. Akalın, S. (2005). *Alkışlar qarğışlar*. Ankara: "Çapar yayın evi", 290.
8. Gökdemir, G. (2003). *Türk mifolojisində*. İstanbul: "Yemin-Ant Müessisesi", 340.
9. Dorson, M. R. (1988). *American Foklore*. Chicago: "The University of Chicago Press", 198.
10. Xəlilli, Ş. (2002). *Azərbaycan – ingilis ədəbi əlaqələri. Folklor materialları əsasında*. Bakı: "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 216.
11. Newbery, J. (1994). *The Oxford Companion to English Literature*. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 692.
12. Unstead, R. J. (1975). *Looking at History Book Three*. Tudors and Stuarts. London: Adam and Charles Black, 96.

Daxil oldu: 04.11.2024
Qəbul edildi: 16.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/123-134

Noureddine Karima
University of Mouloud Mammeri Tizi Ouzou
https://orcid.org/0009-0008-4155-6300
karima.noureddine@ummo.dz

The Policy of the Barka Family in Spain (238-219 BCE)

Abstract

The policy of the Barcid family in Spain (238–219 BCE) played a crucial role in shaping the geopolitical landscape of the Western Mediterranean during the late third century BCE. Following the end of the First Punic War, Carthage sought to compensate for its losses in Sicily by expanding its influence in Spain, a region rich in natural resources and strategic military advantages. The Barcid family, led by Hamilcar Barca and later his successors, Hasdrubal the Fair and Hannibal, implemented a comprehensive policy aimed at consolidating Carthaginian control, securing economic resources, and preparing for future conflicts against Rome. This study examines the Barcid expansion in Spain by analyzing its military strategies, economic policies, diplomatic engagements, and administrative structures. The research also investigates the interactions between the Barcids and the local Iberian tribes, highlighting the methods used to establish authority and extract resources.

The study is based on a thorough review of primary historical sources, including accounts by Polybius, Livy, and Diodorus Siculus, alongside modern scholarly interpretations. The findings reveal that the Barcid policy in Spain was not merely an extension of Carthaginian interests but rather a semi-autonomous effort by the Barcid family to build a power base independent of Carthage. This policy ultimately led to the Second Punic War, as Rome perceived the expansionist ambitions of the Barcids as a direct threat to its own influence in the region. By exploring the motivations, successes, and failures of the Barcid policy, this research contributes to a deeper understanding of the factors that fueled one of antiquity's most significant conflicts.

Keywords: *Barcid family, Carthage, Spain, Punic Wars, Hannibal, Hamilcar Barca, Hasdrubal the Great, Iberian tribes, Roman-Carthaginian conflict*

Nurəddin Kərimə
Mouloud Mammeri Tizi Ouzou Universiteti
https://orcid.org/0009-0008-4155-6300
karima.noureddine@ummo.dz

İspaniyada Barka ailəsinin siyasəti (e.ə. 238-219)

Xülasə

İspaniyada Barcid ailəsinin siyasəti (e.ə. 238-219) eramızdan əvvəl III əsrin sonlarında Qərbi Aralıq dənizinin geosiyasi mənzərəsinin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır. Birinci Pun müharibəsi başa çatdıqdan sonra Karfagen Siciliyadakı itkilərini təbii sərvətlərlə zəngin və strateji hərbi üstünlüklərlə zəngin olan İspaniyada təsirini genişləndirməklə kompensasiya etməyə çalışırdı. Hamilcar Barca və daha sonra onun davamçıları Hasdrubal the Fair və Hannibalın başçılıq etdiyi Barcid ailəsi Karfagen nəzarətini möhkəmləndirməyə, iqtisadi resursları təmin etməyə və Romaya qarşı gələcək münaqişələrə hazırlaşmağa yönəlmiş hərtərəfli siyasət həyata keçirdilər. Bu araşdırma İspaniyada Barcid genişlənməsini onun hərbi strategiyalarını, iqtisadi siyasətlərini, diplomatik fəaliyyətlərini və inzibati strukturlarını təhlil edərək araşdırır. Tədqiqat həmçinin Barcidlər və yerli İber qəbilələri arasında qarşılıqlı əlaqələri araşdıraraq, səlahiyyət yaratmaq və resursları çıxarmaq üçün istifadə olunan üsulları vurğulayır.

Tədqiqat müasir elmi şərhlərlə yanaşı, ilkin tarixi mənbələrin, o cümlədən Polybius, Livy və Diodorus Siculusun hesablarının hərtərəfli nəzərdən keçirilməsinə əsaslanır.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Tapıntılar göstərir ki, İspaniyadakı Barcid siyasəti sadəcə Karfagen maraqlarının uzantısı deyil, Barcid ailəsinin Karfagendən müstəqil bir güc bazası qurmaq üçün yarı muxtar səyi idi. Roma Barcidlərin ekspansionist ambisiyalarını bölgədəki öz təsirinə birbaşa təhlükə kimi qəbul etdiyi üçün bu siyasət sonda İkinci Pun müharibəsinə gətirib çıxardı. Barcid siyasətinin motivlərini, uğurlarını və uğursuzluqlarını tədqiq etməklə, bu tədqiqat antik dövrün ən mühüm münaqişələrindən birini alovlandıran amillərin daha dərindən başa düşülməsinə kömək edir.

Açar sözlər: *Barcid ailəsi, Karfagen, İspaniya, Pun müharibələri, Hannibal, Hamilcar Barca, Sərgi Hasdrubal, İber tayfaları, Roma-Karfagen münaqişəsi*

Introduction

The Barcid family played a defining role in Carthage's resurgence following the First Punic War (264–241 BCE). After Carthage suffered a humiliating defeat to Rome and lost its valuable Sicilian territories, the city-state faced internal crises, including the Mercenary War (241–237 BCE) and economic instability. Seeking new opportunities to restore Carthaginian power, General Hamilcar Barca turned his attention to Spain, where he embarked on an ambitious campaign of conquest and consolidation. His policy in Spain laid the foundation for Carthage's military and economic recovery and directly shaped the events leading to the Second Punic War.

Hamilcar Barca's strategy in Spain was multifaceted. He aimed to establish a strong Carthaginian presence by subjugating Iberian tribes, exploiting the region's mineral wealth, and constructing a powerful army that would later challenge Rome. His successors, Hasdrubal the Fair and Hannibal, continued and expanded this policy by strengthening alliances, founding new cities like Carthago Nova (modern Cartagena), and developing a network of military and economic control. The Barcid policy was characterized by a blend of military aggression, economic exploitation, and diplomatic maneuvering, making it one of the most sophisticated imperial enterprises of its time.

Research

Despite its apparent success, the expansion of the Barcids in Spain was met with increasing suspicion from Rome. The Ebro Treaty (226 BCE), which sought to limit Carthaginian influence north of the Ebro River, was a diplomatic attempt to contain Barcid ambitions. However, when Hannibal besieged Saguntum in 219 BCE, Rome saw this as a violation of the treaty and used it as a casus belli to launch the Second Punic War (218–201 BCE). Thus, the policies of the Barcid family in Spain not only transformed the region but also set the stage for one of the most significant conflicts in ancient history.

This study seeks to analyze the Barcid policy in Spain from 238 to 219 BCE, focusing on the military, economic, and diplomatic strategies employed by Hamilcar, Hasdrubal, and Hannibal. By examining the motivations behind their expansion, their interactions with local tribes, and the consequences of their policies, this research aims to provide a comprehensive understanding of Carthaginian Spain and its impact on the broader Mediterranean world (Kurz, 2018).

Objectives of the Study

1. **To examine the military strategies** employed by the Barcid family in Spain and their role in consolidating Carthaginian control.
2. **To analyze the economic policies** implemented by the Barcids, including resource extraction, trade, and revenue generation.
3. **To explore the diplomatic relations** between the Barcids and the Iberian tribes, as well as their interactions with Rome.
4. **To assess the administrative structures** established by the Barcids and their effectiveness in governing Spain.
5. **To evaluate the impact of the Barcid expansion** on Carthage, Rome, and the broader Mediterranean political landscape.

Research Questions

1. What were the primary motivations behind the Barcid expansion in Spain?
2. How did the Barcid military campaigns shape the political and social structure of Iberia?
3. What role did economic exploitation play in sustaining the Barcid rule in Spain?

4. How did the Barcids navigate their relationships with local Iberian tribes and rival powers such as Rome?

5. To what extent was the Barcid policy independent of Carthaginian state control?

6. How did the Roman response to the Barcid expansion lead to the Second Punic War?

Statement of the Problem

Despite the Barcid family's significant role in shaping Carthaginian and Mediterranean history, their policies in Spain have often been overshadowed by the broader narrative of the Punic Wars. Many historical analyses focus on Hannibal's invasion of Italy while neglecting the foundation laid by his father and predecessors. Additionally, there is a lack of comprehensive studies that integrate military, economic, and diplomatic aspects of the Barcid administration in Spain. This research seeks to fill this gap by providing a detailed examination of how the Barcid policy functioned as an independent entity and how it contributed to the growing tension between Carthage and Rome (Ruffing, 2020, p. 227).

Furthermore, there remains a debate among scholars regarding the extent to which the Barcids acted autonomously from Carthage's central government. While some historians argue that the Barcid expansion was part of a coordinated Carthaginian imperial strategy, others contend that Hamilcar, Hasdrubal, and Hannibal pursued their own interests, effectively establishing a semi-independent power base. This study aims to clarify this issue by investigating the relationship between the Barcids and the Carthaginian state.

Significance of the Study

This study is significant for several reasons. First, it provides a nuanced understanding of Carthaginian Spain by examining the military, economic, and diplomatic strategies employed by the Barcid family. By doing so, it contributes to broader historical discussions about empire-building, military logistics, and colonial administration in the ancient world.

Second, the research sheds light on the geopolitical dynamics of the Western Mediterranean during the late third century BCE. Understanding the Barcid policy in Spain helps explain the underlying causes of the Second Punic War and the shifting balance of power between Rome and Carthage. This period was crucial in determining the fate of the ancient Mediterranean, and a closer examination of the events leading up to the war provides a clearer picture of how history unfolded.

Finally, this study addresses gaps in existing scholarship by offering a multidisciplinary approach that integrates historical, archaeological, and economic perspectives. By examining primary sources alongside modern analyses, it provides a more comprehensive view of the Barcid family's role in Spain and its long-term impact on the ancient world.

In conclusion, the policy of the Barcid family in Spain was a defining chapter in Carthaginian history. Through military conquest, economic exploitation, and diplomatic maneuvering, the Barcids transformed Iberia into a crucial base for Carthage's ambitions. However, their success also precipitated their downfall, as their expansion brought them into direct conflict with Rome, setting the stage for the Second Punic War. This study aims to uncover the complexities of this period and highlight the significance of Barcid Spain in the broader context of ancient history (Kurz, 2016).

The Mercenary Revolt in Sardinia, combined with Rome's efforts to limit Hamilcar's influence, significantly bolstered the popularity of the Barcid faction and made their ambitions more attainable. The blatant injustice of annexing Sardinia and Corsica, along with the imposition of an additional war indemnity on Carthage, ignited a strong sense of national pride among the Punic people. This led to a growing conviction that a lasting agreement with Rome was impossible, thereby aligning public sentiment with the Barcids' position.

In this way, Rome inadvertently supported the "Barcid Plan," assuming such a plan existed, as suggested by our sources, which frequently reference the Barcids' "hatred" of and desire for "revenge" against Rome. This motivated the Barcids to pursue expansion in Spain, where they sought to rebuild their strength away from Rome's scrutiny and to overcome the challenges posed by the Hanno faction, which favored giving Rome free rein in the Mediterranean while focusing on expansion at the expense of neighboring Libyans.

Hamilcar's plan, as some argue, was meticulously crafted. The discipline and consistency evident in its execution suggest that it was not improvised but rather a carefully developed strategy aimed at addressing the deficiencies that had prevented Carthage from achieving victory in the Sicilian War.

Addressing Carthage's Weaknesses

The plan sought to resolve the key shortcomings that hindered Carthage during the conflict in Sicily:

1. **Economic Fragility**: Carthage's economy was too weak to bear the costs of prolonged war.
2. **Oligarchic System**: The ruling aristocracy was self-serving and reluctant to contribute to the war effort, favoring peaceful agreements with Rome.
3. **Reliance on Mercenaries**: Dependence on mercenaries was the most significant liability.

To tackle these challenges, Hamilcar turned to Spain, a region offering substantial economic benefits. Its vast mineral wealth, particularly the silver mines of Sierra Morena, could rejuvenate Carthage's economy and support its military needs. Furthermore, its rich agricultural and livestock resources could revitalize Punic markets.

Spain's geographical distance also provided Hamilcar with a refuge from the intrigues and conspiracies of Carthage's oligarchic elite. Merchants and financiers often worked to suppress militaristic endeavors, directing attention toward African territories and leaving the western Mediterranean open to Roman dominance. This strategy aimed to avoid further confrontations with Rome, which could lead to economic stagnation and financial losses.

The Hannoite Perspective

The Hanno faction's support for the Spanish expedition was likely driven not by alignment with the Barcids' policies but rather by their desire to exploit Spain's mineral wealth. By endorsing the campaign, they sought to distance the Barcids from Carthage and even from Rome, ensuring that the Barcids' military ambitions would not interfere with their economic interests.

In conclusion, while Hamilcar's vision for Spain aimed to restore Carthage's strength and independence, it also highlighted the deep divisions within Carthaginian politics. The Barcids sought to revive national pride and military power, while the Hannoites prioritized economic gain and appeasement of Rome. This complex interplay of ambitions set the stage for Carthage's resurgence and its eventual confrontation with Rome.

The population density in Spain also played a significant role in providing Hamilcar's army with substantial recruitment opportunities at minimal cost (Steinby, 2022).

Thus, we see that the choice of Spain met Hamilcar's needs. In addition to its natural and mineral wealth and population density, Spain was far from Italy, which minimized the likelihood of drawing the attention or intervention of the Roman Senate during the early stages of his efforts.

This choice was not random but informed by knowledge and experience. The Phoenicians had been visiting Spain since the late 12th century BCE. Historical evidence and texts indicate interactions between the Phoenicians and the Kingdom of Tartessos as early as the 9th century BCE—well before Carthage was founded. Several Phoenician settlements were established along the Iberian Peninsula's coasts, the most notable and renowned being the settlement of Gades (modern-day Cádiz). This settlement maintained close ties with Carthage, which likely provided assistance in dealing with the local inhabitants and resisting Greek influence, particularly after the founding of Massalia (modern-day Marseille) and the Greeks' growing interest in exploiting Spain's resources.

The Magonid dynasty had already asserted dominance over the Phoenicians in the far west, forming confederations that German scholar Schulten described as the "First Carthaginian Empire" in Spain. However, these confederations, or rather empires, disappeared along with the families that established them around the mid-4th century BCE.

While the Magonids conducted major campaigns along the eastern coasts, permanently driving the Greeks north of Catalonia and destroying numerous Iberian forts, they failed to establish lasting control. Archaeological evidence indicates that there were no Punic settlements in Spain before the Barcid conquests. Phoenician-founded cities retained not only their political independence but also cultural practices distinct from Carthage's. These cities even continued trading with the Greeks despite existing treaties. The only Carthaginian-controlled territory in the region was the island of

Ibiza in the Balearic archipelago, seized in 654 BCE. Excavated artifacts from Ibiza differ significantly from those found in Spain, featuring distinctly Carthaginian tools.

At that time, the Iberian Peninsula could be divided into three regions (Lancel, 1998):

The First Region: Spanning the southern and eastern coasts, this area was densely populated, featuring numerous cities. Its inhabitants were a mix of Phoenicians, Greeks, and native Iberians.

The second region of Spain consisted of the central areas, where early Gauls had intermingled with the local population to form a tribal society of fierce warriors and cavalrymen. This society was, as some described it, a volatile mix of extremes: "friendship and hostility."

The third region was inhabited by the most recent Gaulish migrations, which had not yet integrated with the existing population. The tribes in this area were remarkably strong and brave, making them difficult to subdue.

With the exception of one coastal tribe residing in the Málaga region, which had adopted the Phoenician language, the majority of the locals resisted Punic dominance. This tribe, the **Bastulo-Poeni**, as the Romans called them, were descendants of the Tartessians. Their king, **Arganthonius**, had welcomed Phoenician and Greek sailors in the 8th century BCE.

Alongside the Bastulo-Poeni, two other peoples shared the legacy of this wealthy kingdom:

1. **The Turdetani**, from the Guadalquivir River basin.
2. **The Bastetani**, from the Granada region.

Archaeological discoveries in these regions reveal a sophisticated civilization in southern Spain during ancient times. These areas and peoples had previously interacted with the Phoenicians and later the Carthaginians. However, during Hamilcar's time, it was necessary to move northward to find the major centers of Iberian civilization, stretching from Sierra Nevada to Hérault.

Here, a cohesive and vibrant nation dominated the Mediterranean shores. It became better known in the relatively late 5th century BCE, using a shared language and script. Although their tongue is not well understood, it is believed to be related to the Tartessian language and, to some extent, the Pyrenean-Iberian languages, traces of which remain in modern Basque.

The strength and distinctiveness of the Iberian language are particularly evident in their art, dated by modern research to the 4th century BCE. In the same region, painted ceramics indicate a thriving society marked by feudal customs, conflicts, and diverse activities such as seafaring, horseback riding, warfare, and entertainment. Among these activities, bullfighting stood out as the most popular—its influence can still be seen in Spanish culture today (Bagnall, 1999).

Despite their economic, social, and artistic wealth, political progress did not accompany these advancements. Most Iberians continued to live in fortified villages dominated by barons or lords, who frequently engaged in conflicts with neighbors and sometimes submitted to more powerful rulers. Confederations were thus formed but were fragile, dissolving quickly after the founder's departure. This fragility led the geographer Strabo to describe the Iberians as prone to banditry, piracy, and rebellion against authority.

Conditions were even harsher on the interior high plateaus, home to mixed Celtiberian tribes in the eastern part of the peninsula. The **Celts** there shared a similar lifestyle with their northern counterparts beyond the Pyrenees. Their weapons and jewelry all belonged to the same cultural sphere.

The Celtiberians, considered the most civilized and urbanized among the Celt-Iberian tribes, lived in stone-built cities fortified in a Mediterranean style. One notable city was **Numantia**, a symbol of military virtues and the fierce desire for independence of this proud people.

These were the regions and peoples of Spain that Hamilcar Barca had to face. Fortunately for him, the primary objectives of his plan were not located in areas controlled by the most dangerous or hostile tribes. The **gold and silver mines of Sierra Morena**, the wealth of Tartessus, were not far from Gades (modern-day Cádiz), which willingly welcomed the Punic army and its leader.

From his base in Gades, Hamilcar began negotiations that quickly secured the peaceful submission of tribes such as the **Bastetani**. However, he had to engage in conflict with the **Turdetani** or, more precisely, the neighboring wealthy Celtiberian tribes to the north.

By 236 BCE, this phase was concluded, and Hamilcar initiated a new system for exploiting the mines. He minted new high-quality silver coins that replaced the shekels brought from Carthage. Despite rumors suggesting that Hamilcar sought to establish an independent empire in Spain, both economically and politically, evidence shows that he continued to send shipments of precious metals to Carthage. These shipments were sufficient to pay wages, fulfill war reparations, and revitalize Carthage's industrial and commercial activities after depleting remaining funds on his campaign. Hamilcar thus restored balance among Carthaginian aristocrats, reconciling merchants, industrialists, and landowners.

Following these initial successes, Hamilcar turned his attention to the **Detani (Deitani)**, a wealthy but mountainous region extending to the mouth of the **Júcar River**. Subjugating this area required four years (235–231 BCE). To extend operations further north, he relocated his command center from Gades to **Acraleucus (White Cape)**, from where he focused on inland conquests after securing coastal tribes (Hoyos, 2003).

Hamilcar's victories alarmed **Massilia (modern Marseille)**, which alerted Rome. At the time, Rome showed little interest in distant Spain due to its preoccupations elsewhere. However, in 231 BCE, Rome dispatched an investigative delegation to Spain to assess the situation. Hamilcar received the Roman envoys warmly and successfully convinced them that his campaigns aimed solely at disciplining rebellious Iberian tribes that were disrupting Punic trade and hindering Carthage's ability to pay the war indemnities stipulated in its treaty with Rome.

In the winter of 229 BC, Hamilcar resumed his campaigns inland. However, the Iberians of **Meseta**, who had mixed with the Celts or had been trained by them, proved to be formidable opponents. In 229 BC, they succeeded in besieging the Carthaginian forces, who had not taken all necessary precautions, when they attempted to attack a fortress that seemed easy. This fortress had refused to pay tribute. Hamilcar had left his best troops, along with all the elephants, with his son-in-law **Hasdrubal the Great**. But suddenly, his camp was besieged by the **Oritanians**, whose king **Heliki** pretended to negotiate with Hamilcar, who found himself in a difficult position. He accepted the agreement and took the return route along the coast, following the **Jura River**. At a narrow pass where the road meets the river, his forces were surrounded, and the rear of the army was quickly destroyed. When Hamilcar, isolated, tried to join his forces on the other side of the river, he threw himself into the river with his horse, but the floodwaters swept him away, and he drowned.

Succession of Hamilcar:

Hamilcar's death created a difficult situation, as appointing a successor was not easy. The soldiers had gained the right to choose their leader during the **"Mercenary War"**, a privilege they were not willing to relinquish easily. Psychologically, there was also an impact, as Hamilcar's victories over the past eight years were not just the result of his talent and genius but were attributed to a supernatural, divine-like talent, which was believed to be hereditary within his family. Therefore, the army trusted only a relative of Hamilcar. However, the three sons, although they had proven their courage, authority, and strategies, were too young to take on political and military responsibilities after their father's death (Goldsworthy, 2003).

Leadership was handed over to **Hasdrubal the Great**, Hamilcar's son-in-law, who had been his second-in-command in Spain for many years. His role as admiral had not prevented him from commanding the land forces, giving him military experience. Additionally, his previous political involvement with the "Democratic League" allowed him to build valuable political connections, both for his acceptance in the capital **Carthage** and to organize the administrative and military structure that Hamilcar had started in Spain.

Hasdrubal's first action after his appointment as the Carthaginian general in Spain was to avenge Hamilcar's death. He gathered an army of 60,000 infantry, 8,000 cavalry, and 200 elephants and launched a punitive campaign against the Oritanian tribes. He killed all those he considered responsible for Hamilcar's death and captured twelve cities.

However, we observe that **Hasdrubal** leaned toward peaceful methods, achieving his goals more through diplomacy and negotiating with the Spanish tribes rather than resorting to military force.

Through this approach, he was able to expand the influence of the Carthaginian family in the Iberian Peninsula.

The prince in Carthaginian Spain was the link between the **Barcid** family (officials, soldiers, and city dwellers) and the local population. Hamilcar had given the family a formal structure with the help of the more dynamic princes, uniting various tribes and fortresses under their rule. Within the interior of the peninsula, **Culchas** was appointed as a prince over twenty-eight cities. These local units were unified into national **federations**. During Hasdrubal's time, he summoned the heads of these federations and was elected as the supreme leader by the "Congress of Princes." Afterward, he immediately declared the financial and possibly military obligations of the members (Fields, 2010).

The internal autonomy of these members was respected, but any disobedience was met with severe punishment. Hamilcar had set the example from the beginning of his conquests by executing the king of **Indortas** (a local leader who opposed the occupation of **Betique**). There was no direct administration of the soldiers in the army. Tax collectors visited these federations without guards. The loyalty of the followers was guaranteed only by the presence of hostages in Carthage. There may have been secret Carthaginian agents traveling throughout the region, monitoring the princes, and assisting the most loyal ones in subduing their neighbors. Hasdrubal gave great attention to organizing these diplomatic and intelligence services, preferring peaceful methods over the use of force. As **Titus Livius** says: "More through personal relationships with the princes than through war or weapons, Carthage gained new strength" (Miles, 2011).

To implement this policy, Hasdrubal the Great called upon representatives of all the Iberian peoples and asked them to elect him as their "supreme leader." While this election did not grant him additional powers beyond those given by the army or the legitimacy he had received from the Senate in Carthage, it changed the nature of control in Spain—from a "foreign conqueror" to a "national leader." This shift transformed the colonial state into a state that was linked to and, in principle, independent. It seems that Hasdrubal understood the nature of the Iberian people, who cherished freedom and pride, and sought to reap the benefits with minimal harm. As such, when he dissolved the council, he fixed the taxes to be paid by each tribe and invited the chiefs to send a member of their family to be raised under his care, ensuring their loyalty.

After the death of his wife, Hamilcar's daughter, Hasdrubal married the daughter of one of the Spanish tribal chiefs. This marriage helped solidify his control over the Iberians, granting him widespread popularity. The union also gave him "legitimacy" in the eyes of the Spanish people.

After these achievements, which ensured his peaceful loyalty among the Spanish tribes, **Hasdrubal** turned to his second major policy goal: establishing a capital for his new realm (Polybius).

Establishment of Carthagena:

A. Location:

The city was strategically located on the southeastern coast of Spain, near the extremely rich silver mines, fertile agricultural plains, and a well-protected harbor. The Carthaginian elders who attended the city's opening praised this accomplishment, especially as **Hasdrubal** equipped the city with significant industrial centers. He built shipyards, a mint, and factories employing no less than 2,000 workers across various crafts. The city was fortified with tall, impregnable walls and temples. However, the most notable structure was the massive royal palace, which suggests that **Hasdrubal** lived according to the protocols of Hellenistic monarchies (Livy).

B. Naming the City:

The decision to name the city **Carthagena** sparked controversy among some historians, who saw the name as a clear reference to the parent city of Carthage, suggesting a desire for independence from the homeland. However, **M. Forren** argues that "Carth-Hadast" had a different meaning, one not linked to the new city. He interprets "Carth" to mean "capital," suggesting that **Hasdrubal** founded a new capital, which the Romans later referred to as **Carthago Nova**, to distinguish it from the original Carthage.

The Barcid family's authority in Spain was based on the trust of the army, with legitimacy always rooted in their victories. While the kings of Tyre were believed to be chosen by the gods, the Barcid family saw in their traditions a "symbol" that inspired their royal authority. **Hamilcar** and his

successors were considered by their followers as the earthly embodiment of the god **Melqart**. The Barcid family religion, which spread in Spain, was a blend of Phoenician, Greek, and local beliefs, and was less dogmatic in its view of the supremacy of the deity compared to traditional Carthaginian beliefs. While they maintained the superiority of **Shamem** (the chief god), their religion was more humane and free of the fanaticism associated with the worship of **Baal-Hamon**, the great god of Carthage. That said, the worship of **Baal-Hamon** did not disappear in Spain; he had a temple alongside **Melqart's** temple in **Cádiz**, and **Hasdrubal** dedicated a second temple to him on one of the hills overlooking **Carthagena**, while other hills were dedicated to the mining gods (such as **Kasur**) and the heroes who had previously discovered the mineral wealth of the Iberian mountains. However, **Baal-Hamon** did not have a place in the military pantheon of the Barcid faction, nor did we find evidence of the worship of **Tanit** outside of Ibiza (Diodorus Siculus).

While the Barcid family relied on the army and religion to support their rule, economic power also played a significant role in solidifying their authority. This economic strength was primarily drawn from the **Siramorina mines**, which ensured **Hamilcar's** economic independence within two years of his arrival in Spain. To confirm this autonomy, he minted his own coins, which became a medium of exchange across Spain due to their high quality.

Is previously mentioned, **Hasdrubal** worked to make **Carthagena** an important economic center by establishing various factories and workshops, in order to avoid relying solely on the extraction of precious metals.

It appears from our sources that the workers in these factories and workshops were slaves, as were the miners, and all were subjected to a harsh system. The condition of rural workers may not have been much better than that of the miners. Latin texts and inscriptions, dating shortly before the Roman occupation, confirm the existence of villages for serfs, most of whom were owned by the Barcid family or the Carthaginian aristocracy. This was due to **Hamilcar**, and later **Hasdrubal**, having the ability to involve many of their fellow citizens in the conquests. Alongside them were some members of the **Council of Thirty** and the Carthaginian Senate, who formed their military council. These individuals, who did not lack the time to focus on their own interests, seized vast estates and employed the serfs there (Appian).

Hasdrubal was skilled in improving the positions of citizens from the middle and lower classes, as well as the bourgeoisie of the allied Carthaginian cities, which the oligarchy treated as inferior. This enhanced the standing of the Barcid family.

Thus, the resources of **Carthagena**, independent of the Carthaginian government and distant from its supervision, grew due to the activity of **Hamilcar** and later **Hasdrubal**, until they became a crucial resource for Carthage to resolve its crises and revive its economy. Carthage thus became economically dependent on **Carthagena** and subject to its oversight.

Historians generally agree that **Hamilcar's** conquest of Spain was only a phase leading to "revenge" against Rome. However, Rome allowed him to operate for six years (237–231 BCE) without interference. The Senate was likely content with the enemy's engagement in a distant war, preferring to focus on more immediate objectives between 240–227 BCE, such as Corsica, Sardinia, Liguria, and Pre-Alpine Gaul.

When the **Barcid** conquests began to succeed in 237 BCE, the Greeks of **Emporion** (modern Empúries) grew concerned and called for their **Phocian** allies. However, the Phocians were unable to confront the Carthaginians and turned to Rome, which sent a mission. This was ineffective, as **Hamilcar** managed to convince the mission that the purpose of these expansions was to fulfill Rome's dues. Moreover, it is likely that Rome's disinterest was partly due to its own concerns (Cottrell, 1992).

However, once **Rome** overcame the Gallic threat, particularly after defeating them near **Cape Telamon** in 226 BCE, it suddenly turned its attention to Spain. **Hasdrubal** signed an agreement with Rome, prohibiting Carthaginian forces from crossing the **Ebro River**.

The Ebro Treaty of 226 BCE:

Polybius views this treaty as a precautionary measure by Rome to fight the Gauls without the risk of being encircled by Carthaginian forces. However, this assumption entangles Rome, as it appears to have provoked the war against the Celts. Many researchers question the reasons behind Rome's

negotiation with **Hasdrubal** rather than with the Carthaginian government, suggesting that Rome may have had intentions to violate the treaty when circumstances allowed.

Polybius portrays Rome as the one requesting the treaty—perhaps believing, like many researchers, that Carthage benefited from the agreement by recognizing its presence in Spain. However, in reality, **Hasdrubal** was the one making concessions, which leads us to suspect that **Polybius** was misled, which influenced his belief that the **Second Punic War** was entirely the responsibility of **Hannibal**, and that the treaty was made between two equal parties. Rome's recognition of the **Barcid Empire** in Spain likely aimed only to guarantee Rome's security, while we can view the treaty as a true "imposition," meant to curb Carthaginian expansion in Spain as quickly as possible.

The city of "Saguntum" was located thirty kilometers north of Valencia. It enjoyed prosperity and a higher level of civilization compared to other Iberian cities due to its proximity to the sea and its extensive trade relations with the Greeks. It seems that the Saguntines, perhaps, rejected the Punic domination in the council convened by Hasdrubal the Great in 229 BCE. Fearing its imposition, they sought closer ties with Rome, which soon became their ally (Baker, 1929).

Thus, Rome found itself openly intervening in Spain, and it could no longer overlook what was happening there. It sent a second embassy to Hasdrubal in 226 BCE, carrying a pre-drafted treaty with the help of the Fusians and Saguntines. The treaty seemingly left him with no choice but to either accept or reject it. The treaty stipulated: "The Punic forces are prohibited from crossing the Ebro River to the north," which is the largest river in eastern Spain (Ebre).

While the purpose of the treaty was to protect "Saguntum," the city lies 130 kilometers south of this river, leading Jerome Carcopino to hypothesize the existence of two rivers with similar names: the Iberus (Iberus) in the north, which is the Ebro, and the Jucar in the south. The latter is the river that seems to have been set as the boundary in the 226 BCE treaty. Supporting this view, Appian clearly places Saguntum north of the Iberus, and Polybius concurs when discussing the reasons for the Second Punic War.

If we accept this interpretation, it would prevent any further expansion by the Barcid family in Spain, as Hamilcar had previously reached the banks of the Jucar and died while fighting those living along its shores. It would also implicitly prevent the use of force against the Iberian tribes that participated in the 229 BCE conference, who had escaped the Barcid family's influence.

If Hasdrubal had the terms of the Iberian treaty imposed on him and knew how to evade them diplomatically, he also understood how to provoke opponents of Rome in the Iberian Peninsula. During this period, Indibilis and Edecan founded their kingdoms with support from the Barcids. Thus, Hasdrubal did not remain idle in the face of Rome’s demands, and in fact, he even managed to incite the Tubolenses, Saguntum's neighbors, who joined him. He gained supporters in the city, and they revolted against the pro-Roman government (Dorey, 1971).

This diplomatic maneuver by Hasdrubal led some researchers to attribute a significant role to the Barcid supporters in the Gallic revolt against Rome. They convinced the pre-Alpine tribes of the need to "unite" against the common enemy and encouraged Concolitan and Anbrost to cross the mountains, with the Roman troop distribution in the spring of 225 BCE serving as evidence of this Punic-Gallic conspiracy.

While some blame Hasdrubal for not intervening militarily in this Roman-Gallic conflict, an intervention from him might have prevented Regulus from moving his troops to Pisa and attacking the enemy from the rear, others criticize his actions as lacking "boldness." However, Hasdrubal, who was more familiar with the situation, knew that his intervention could only be through the sea. Despite building a "Carthaginian arsenal," the Barcid fleet was not in a position to confront Rome at sea, and he was not in a position to regain sovereignty. As Hasdrubal, who served as Hamilcar’s admiral, was in a better position to realize this reality, any intervention would have risked the gains made over many years.

Thus, Hasdrubal continued his diplomacy with the inhabitants of the Iberian Peninsula. However, a Celtiberian prince opposed the Barcid family’s intervention or, as some others put it, their schemes and machinations. He was assassinated, or according to the account of the Italian historian

CeliusItalicus, he was kidnapped and crucified in Carthage. However, one of his loyal supporters managed to enter Carthage, reach Hasdrubal, and fatally stab him with a dagger at the beginning of 221 BCE.

After Hasdrubal's death, the army elected "Hannibal," the cavalry commander for the past three years, without waiting for the authorities' opinion in Carthage. It is possible that Hasdrubal's cautious approach had stirred the "enthusiasm" of the veteran soldiers who elevated Hannibal to the position. Although Carthage ratified the army's decision, Appianus confirms that the "Hannibal faction" strongly rebelled and even managed to oust many influential members of the "Barcid faction." Nevertheless, it seems that the majority of the people and the elders continued to support Hannibal.

The Barcid Empire in Spain, which some researchers believe Hamilcar viewed merely as a tool for his "grand plan" of revenge against Rome, was perceived by his son in the same way. After crossing the Pyrenees and Alps, Hannibal didn't consider this "empire" except as a means to secure men and money. Consequently, Hasdrubal was the only one concerned with this empire, trying to provide it with the necessary institutions for its continued existence, which lasted about a quarter of a century. It was far from Carthage's control, which allowed him to establish a permanent, organized army and avoid the burdens of mercenaries and their problems (Lancel, 1995).

In 220 BCE, Hasdrubal returned to a policy of conquest, leaving Carthage and advancing against the Vaccens on the banks of the middle course of the Duero River. He captured the city of Salamanca, located beyond the Guadarrama mountains to the north, where he faced strong resistance from its inhabitants. He resorted to besieging the city and negotiating with its people.

Hannibal also took the city of "Arbocala" after fierce resistance from its inhabitants and a long siege. On his return to Carthage, after crossing the Guadarrama Mountains and the Tagus River, he encountered an army of the Olcadians. When Hannibal saw the difficulty of facing their forces, estimated by Titus Livius at 100,000 soldiers, he withdrew to the south of the river. When they attempted to cross, Hannibal turned on them and destroyed them with his elephants and cavalry, killing an estimated 100,000 soldiers, according to Polybius. From that point on, no one dared to face him south of the Ebro River, except for the "Saguntines."

The occupation of Saguntum in 219 BCE:

Saguntum is located south of the Ebro River, halfway between the river and Carthage, and was built very close to the coast. Although it was an ally of Rome according to historical texts, it is unclear when this alliance was established—whether before or after the Ebro Treaty. It is known that Rome sent two embassies to Spain: the first in 231 BCE, following a complaint from the Fusians during the time of Hamilcar, who managed to convince them that the Barcid expansions and conquests in Spain were aimed at enabling Carthage to settle its debts with Rome. The second embassy took place during Hasdrubal's time and resulted in the signing of the Ebro Treaty, which allowed the Punic forces to operate south of the Ebro and prohibited any military actions north of it.

The location of Saguntum south of the river has sparked a debate among historians, as Hannibal's occupation of this city was seen as the primary cause of the Second Punic War (218–201 BCE). Consequently, all the blame for the war has often been placed on this commander, leading some researchers to suggest the existence of two rivers with similar names: the Ebro and the Jucar. In this view, Saguntum would be located north of the latter and south of the former, which would explain Rome's intervention.

It seems that not all of the inhabitants of Saguntum were loyal to Rome, as the Barcids managed to gain some supporters within the city. These supporters were so influential that, during the conflict that broke out in the city between pro-Roman factions in 223 and 222 BCE, they imposed their dominance. The pro-Roman faction then called for Rome's assistance, and Rome sent two legions to aid them, allowing them to punish the Carthaginian supporters. This victory fueled the arrogance of the Saguntines, who once again attacked the Turdetani, who sought Hannibal's help while the Saguntines sought Rome's (Scullard, 1989).

Rome sent an embassy to Spain to address the Saguntines' complaint. Just as the embassy was preparing to depart, news spread in Rome of Hannibal's attack on the city. According to Titus Livius, Rome considered declaring war immediately but hesitated and instead sent the embassy to demand a

cessation of hostilities. This is the embassy that, according to Livius, was not received by Hannibal. In contrast, Polybius claims that Hannibal received the embassy in Carthage, listened to Rome's demands, and responded harshly by declaring that he would take revenge on those who had been wronged.

Polybius places the blame on Hannibal for taking Saguntum and considers it a "mistake" that violated the Ebro Treaty, which prohibited any hostile actions against the Saguntines, Rome's allies. Regardless of this, it is possible that Rome encouraged the Saguntines to seek its protection in order to facilitate intervention in Spain, while Hannibal might have seized the opportunity to act, knowing that Rome, once it had dealt with its wars in Illyria, would soon turn its attention to Spain in its quest for full sovereignty in the western Mediterranean sea.

In the spring of 219 BCE, Hannibal marched on Saguntum and laid siege to it. The siege lasted for eight months before the city was captured, as it was situated on a steep height and surrounded by strong walls. Titus Livius mentions that a Saguntine named "Alcon" negotiated with Hannibal without consulting his fellow citizens. However, the harsh terms imposed by Hannibal made Alcon reconsider passing those conditions on to the people of Saguntum. Upon learning of them, the Saguntines set a large fire and threw everything of value they had into it to prevent Hannibal from taking it.

Despite this, Hannibal managed to collect large amounts of loot, part of which he sent to Carthage, while he kept the rest to continue his projects, which greatly pleased the Carthaginians. The fall of Saguntum was a severe blow to Rome, which had not expected Hannibal to dare such an action. This prompted the Senate to hold a session to discuss the dangerous situation. According to Titus Livius, the Senate was divided into two factions: those advocating for war and those advocating for peace. The latter group called for a policy of leniency and diplomatic efforts with the Barcids to avoid war if possible, while the former group urged the need to declare war, discipline Hannibal, and put him in his place. However, Fabius Maximus advised caution and prudence, suggesting a diplomatic solution through negotiation with the Carthaginians. As a result, a delegation was sent, consisting of four members: Fabius Quintus, Licinius Caius, Lucius Aemilius, and Quintus Baebus.

Upon the delegation's arrival in Carthage in 218 BCE, a meeting of the Carthaginian Senate was held to discuss the matter. Hannibal had also sent an envoy to attend the session and explain his position. Some historians suggest that Hannibal's representative asked the Carthaginian Senate to grant Hannibal full authority to wage war against Rome, in contrast to Hanno, who delivered a speech expressing his disdain for the Barcids and advocating for Hannibal's surrender to Rome to please the Roman Senate. Furthermore, Hanno held Hannibal responsible for the war, accusing him of provoking it by capturing Saguntum (Caven, 1980).

It is said that the President of the Carthaginian Senate responded positively to Fabius when he asked whether Carthage approved of Hannibal's actions, confirming that Hannibal was in the right, as the 241 BCE treaty had not mentioned Spain at all. The 226 BCE treaty, however, had granted the Carthaginians free rein over all the territories south of the Ebro River, including Saguntum.

The meeting thus ended without any agreement, with both sides blaming each other. The only remaining option for arbitration was war, and both sides began preparing for it: the Romans for battle, and Hannibal for his campaign against Italy.

Conclusion

The policy of the Barka family in Spain between 238 and 219 BCE was marked by strategic military expansion, economic consolidation, and diplomatic maneuvering. Led by Hamilcar Barca, his son Hasdrubal, and later Hannibal, the family's efforts sought to strengthen Carthaginian influence on the Iberian Peninsula in response to the territorial losses inflicted by the First Punic War. Their policies focused on securing valuable resources, forging alliances with local tribes, and establishing a power base independent of Carthage's political factions. Ultimately, the Barka family's expansionist ambitions in Spain laid the groundwork for the Second Punic War, as their growing power directly challenged Rome's strategic interests. This period underscores the broader geopolitical dynamics of the Western Mediterranean and the enduring legacy of the Barka family's vision in shaping Carthaginian foreign policy.

References

1. Kurz, J. (2018). *The Barcid Empire? An Economic, Social, and Political Study of Imperial Interactions between Carthaginians and Locals in Southern Iberia.* Retrieved from academia.edu
2. Kurz, J. (2016). *The Barcid Empire: Economic Interactions between Carthaginians and Locals in Southern Iberia.* Retrieved from academia.edu
3. Ruffing, K. (2020). *The Barcids and Hannibal.* In *Short-term Empires in World History*, 227-244. Springer. link.springer.com
4. Steinby, C. M. (2022). *The Barcid Dynasty in Spain: A Kingdom of Their Own?* Retrieved from researchportal.helsinki.fi
5. Lancel, S. (1998). *Hannibal.* Blackwell Publishers.
6. Bagnall, N. (1999). *The Punic Wars: Rome, Carthage, and the Struggle for the Mediterranean.* Thomas Dunne Books.
7. Hoyos, D. (2003). *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247–183 BC.* Routledge.
8. Goldsworthy, A. (2003). *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265–146 BC.* Cassell.
9. Miles, R. (2011). *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization.* Viking.
10. Fields, N. (2010). *Hannibal.* Osprey Publishing.
11. Polybius. (c. 150 BCE). *The Histories.* (Translated by W. R. Paton). Harvard University Press.
12. Livy. (c. 20 BCE). *History of Rome.* (Translated by B. O. Foster). Harvard University Press.
13. Diodorus Siculus. (c. 60–30 BCE). *Library of History.* (Translated by C. H. Oldfather). Harvard University Press.
14. Appian. (c. 160 CE). *Roman History: The Spanish Wars.* (Translated by H. White). Harvard University Press.
15. Cottrell, L. (1992). *Hannibal: Enemy of Rome.* Da Capo Press.
16. Baker, G. P. (1929). *Hannibal.* Cooper Square Press.
17. Dorey, T. A. (1971). *Hannibal.* Elek Books.
18. Lancel, S. (1995). *Carthage: A History.* Blackwell Publishers.
19. Scullard, H. H. (1989). *A History of the Roman World, 753–146 BC.* Routledge.
20. Caven, B. (1980). *The Punic Wars.* St. Martin's Press.

Received: 12.12.2024
Accepted: 01.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/135-141

Riad Khouder
Mohamed Boudiaf University of M'Sila
https://orcid.org/0009-0007-9899-9519
riad.khouder@univ-msila.dz

Sigmund Freud's Reading of Leonardo da Vinci: Between Criticism, Praise, and Fallacy

Abstract

This study aims to analyze Sigmund Freud's perspective on Leonardo da Vinci's artistic creativity. Freud employed psychoanalysis to interpret the psychological factors that influenced da Vinci's personality and works. He based his analysis on the idea that creativity serves as a means of releasing repressed emotions and argued that the absence of a father in da Vinci's childhood had a profound impact on his intellectual and artistic orientations. Freud also provided psychological interpretations of some of da Vinci's works, such as the *Mona Lisa*, viewing it as a representation of the lost mother figure. However, these interpretations faced widespread criticism, as some scholars considered them to be based on assumptions lacking sufficient historical evidence. The study concludes that da Vinci's genius was not merely a product of his psychological conflicts but rather the result of his passion for knowledge and scientific experimentation, making the interpretation of his creativity more complex than just psychoanalysis. Thus, the research opens a discussion on the limitations of psychoanalysis in understanding the creative process of great artists.

Keywords: *Mona Lisa, Sublimation, Repression, Artistic Creativity, Neurosis*

Riad Khouder
M'Sila Mohamed Boudiaf Universiteti
https://orcid.org/0009-0007-9899-9519
riad.khouder@univ-msila.dz

Ziqmund Freydin Leonardo da Vinçini oxuması: tənqid, tərif və yanılma arasında

Xülasə

Bu araşdırma Ziqmund Freydin Leonardo da Vinçinin bədii yaradıcılığına baxışını təhlil etmək məqsədi daşıyır. Freyd da Vinçinin şəxsiyyətinə və əsərlərinə təsir edən psixoloji amilləri şərh etmək üçün psixoanalizdən istifadə etdi. O, öz təhlilini yaradıcılığın sıxışdırılmış emosiyaları azad etmək vasitəsi kimi xidmət etdiyi ideyasına əsaslandırdı və iddia edirdi ki, da Vinçinin uşaqlığında atanın olmaması onun intellektual və bədii oriyentasiyalarına böyük təsir göstərmişdir. Freyd, həmçinin da Vinçinin bəzi əsərlərinin, məsələn, Mona Lizanın psixoloji təfsirlərini təmin etdi və onu itirilmiş ana fiqurunun bir təmsili kimi qiymətləndirdi. Bununla belə, bu şərhlər geniş tənqidlə üzləşdi, çünki bəzi alimlər onları kifayət qədər tarixi sübuta malik olmayan fərziyyələrə əsaslandığını hesab edirdilər. Tədqiqat belə nəticəyə gəlir ki, da Vinçinin dühası sadəcə onun psixoloji konfliktlərinin məhsulu deyil, daha çox onun biliyə və elmi təcrübələrə olan ehtirasının nəticəsi olub, onun yaradıcılığının şərhini sadəcə psixoanalizdən daha mürəkkəb edib. Beləliklə, tədqiqat böyük sənətkarların yaradıcılıq prosesinin dərk edilməsində psixoanalizin məhdudiyyətləri haqqında müzakirə açır.

Açar sözlər: *Mona Liza, Sublimasiya, Repressiya, Bədii Yaradıcılıq, Nevroz*

Introduction

Leonardo da Vinci (1452-1519) is considered one of the greatest geniuses of the Renaissance. He was not only a talented artist but also a scientist, engineer, and inventor, leaving behind an intellectual and artistic legacy that continues to captivate researchers across various fields.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

His unique creativity has raised questions about the psychological factors underlying his genius, prompting Sigmund Freud to analyze his personality from a psychoanalytic perspective in his study *Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood* (1910). Freud relied on concepts such as repression and sublimation to understand the unconscious motivations that shaped da Vinci's artistic style and contributed to the creation of his most famous works, such as the *Mona Lisa*.

From this perspective, the study raises the following problem: To what extent can Freud's psychoanalytic interpretation be considered an accurate explanation of Leonardo da Vinci's artistic creativity?

To analyze this issue, the research is based on the following two hypotheses: Despite its relevance, Freud's psychoanalytic interpretation relies on subjective interpretations that may not be supported by sufficient historical evidence, which weakens its accuracy as a method for explaining artistic creativity; Leonardo da Vinci's artistic creativity is not merely a reflection of his internal psychological conflicts but rather the result of an integrated accumulation of knowledge and experience that combines scientific observation with artistic skill.

Research

This study aims to provide a critical reading of Freud's approach by reviewing the accuracy of his conclusions and examining other factors that may have contributed to shaping da Vinci's genius beyond purely psychoanalytic analysis.

1-The Impact of Living Conditions on Leonardo da Vinci's Life

The social living conditions in which Leonardo da Vinci grew up had a significant impact on his personality, both positively and negatively, particularly during childhood. These circumstances had long-term negative effects on his character development. His illegitimate birth deprived him of a father figure, and this absence had noticeable effects on his upbringing until around the age of five. His deep love for his mother became a source of both fascination and emotional turmoil, as he was the sole source of comfort for a mother abandoned by her partner. In compensating for her emotional needs, he matured into a sexually precocious child.

Leonardo relied on his psychological faculties in the process of artistic creativity, which, according to Freud, serves as a means of sublimating repressed desires. Freud argued that an artist's work is essentially an outlet for their unconscious sexual impulses. This interpretation is reflected in some of da Vinci's drawings, particularly those depicting smiling women and young boys, which Freud viewed as expressions of his underlying psychological themes (Freud, 2010, p. 50).

The social environment in which Leonardo da Vinci grew up, particularly his awareness of his father's absence, marked a pivotal stage in his life. His mother, seeking to compensate for this absence, became emotionally dependent on him, fulfilling her own needs at his expense. This dynamic led to deep emotional repression and psychological inclinations that had both negative and positive effects. While these repressed emotions weighed on him, they also became a driving force behind his artistic creativity, allowing him to channel his experiences into art as a means of expression and release. As is well known, artistic creativity is deeply tied to an artist's life circumstances, and da Vinci was no exception, transforming his social experiences into artistic masterpieces. However, the absence of his father cannot be seen solely as a negative influence; from another perspective, da Vinci may have inherited his father's strength and masculinity, which manifested in his outward behavior, interactions, and artistic productions, ultimately shaping a creative personality worthy of admiration and respect.

2-Aspects of Genius in Leonardo da Vinci

Signs of Leonardo da Vinci's genius emerged from an early age, as he exhibited traits that indicated his future as a great artist. Among the most notable of these traits were:

- **Curiosity and Love of Exploration:** A constant and insatiable desire to learn about new things and acquire knowledge.
- **Verification:** The pursuit of knowledge through experimentation and learning from both personal mistakes and the mistakes of others.
- **Sensitivity:** A refined sense of perception and foresight, allowing him to benefit from experiences and insights.

- **Doubt and Inquiry:** A relentless drive to dispel uncertainty and question everything, not merely based on suspicion but as a path to achieving certainty and discovering the truth.
- **Interconnectedness:** A deep appreciation for the connections between different concepts, recognizing the relationships between various fields of knowledge (Gelb, 2008, pp. 14-15).

Guided by these traits, da Vinci was an avid reader with an intense passion for acquiring knowledge. He constantly tested his insights, using mistakes as stepping stones toward truth. His highly developed sensitivity enabled him to approach knowledge through skepticism, leading ultimately to intellectual certainty. He was methodical in his intellectual pursuits, always seeking links between different disciplines and distinguishing between science, art, imagination, and reality. These qualities paved the way for him to become an exceptional artist, using his art as a means of expressing his inner psychological world. For da Vinci, art was not only an outlet for his repressed emotions but also a tool for liberation from the psychological constraints he experienced.

3-The Psychological Dimensions of Artistic Creativity in Freud's Reading of da Vinci

Aesthetic and artistic creation is not merely an abstract idea existing in an intangible realm; rather, it has a concrete reality, as it materializes in a work of art produced by the artist. This process does not emerge from nothing but relies on raw materials shaped through artistic expression to form a new creative image. The process of creativity unfolds through multiple stages, where the artist employs matter, form, and expression—key elements in the act of creation. But what, according to Freud's interpretation of da Vinci, are the primary psychological motives behind artistic creativity?

According to Freud, artistic works serve as a form of imaginative fulfillment for unconscious desires, much like dreams. The artist, similar to a neurotic individual, withdraws from an unsatisfactory reality into an alternate world of fantasy. However, unlike the neurotic, the artist possesses the ability to return to reality and materialize these repressed desires into tangible works of art (Sigmund Freud, 1994, p. 97).

From this perspective, creativity lies in the psychological activity that operates between three forces: the ego, the superego, and the id. The conflict among these three elements manifests in an individual's behavior, and this struggle is regulated by specific mechanisms that ultimately shape the creative outcome. Freud identified these mechanisms as repression, suppression, sublimation, rationalization, and regression (Ali, p. 66).

According to Freud, this internal conflict leads the artist to express repressed desires through artistic creation, as da Vinci did, by employing the mechanism of sublimation. Through this process, the artist constructs an alternate world of images and symbols—a transcendent realm where repressed emotions and sexual desires are replaced with higher and nobler aspirations. In this sense, the artist seeks to depart from the realm of libido into a more elevated, tangible reality—one free from harmful or forbidden desires. Art, therefore, serves as a means of liberation from repression and sexual impulses.

This is precisely what da Vinci achieved, according to Freud: he transformed repression and sublimation into the primary means of fulfilling his suppressed desires within reality through painting. As a result, his sexual drive was redirected into an intellectual pursuit, elevating his consciousness from the domain of desire and emotion to the realm of visual representation. Freud thus argues that artistic creativity is driven by psychological motives—the artist's emotional state compels them to create. Artists constantly seek legitimate substitutes for their repressed desires, and through the psychological study of da Vinci's memoirs and works, Freud concluded that da Vinci's behaviors were shaped in childhood and bore an erotic nature. In this way, Freud sees the artist's present as a reenactment of their distant past, bringing suppressed emotions to light (Ali, p. 104).

Freud's interpretation of the creative process attributes it to psychological factors, based on an in-depth study of da Vinci's biography. The absence of a father was a turning point in the child's psychological and creative development, as the mother took on the father's role, leading to the accumulation of repressed emotions in the child. These psychological and social transformations, resulting from the loss of the father, left a profound impact. Thus, creativity can be seen as an elevation and substitution of repressed sexual desires with sublime artistic works that express a new world beyond the confines of the human psyche.

4- Freud's Interpretation of Some of Leonardo da Vinci's Works

As previously mentioned, Freud used da Vinci as an example to support his theory, viewing art as nothing more than a sexual instinct or a means of sublimating libidinal energy into idealistic and symbolic expressions. According to Freud, artistic creation represents an unconscious eruption within conscious life. To illustrate this perspective, he analyzed *Mona Lisa* and *Saint John the Baptist*, considering them fertile ground for demonstrating his ideas.

4.1 Interpretation of the *Mona Lisa*

The *Mona Lisa* consists of two main sections: the woman's body and arms, seated in a slightly tilted position on a chair without a backrest, gazing directly at the viewer. The painting features two columns on either side, symbolizing the esteemed status of women. The upper portion of the background showcases a lake and a bridge, while the upper left side depicts rock, soil, and water. Bright light emanates from the left, illuminating the face, while the clothing remains in dark tones. Warm colors are reserved for the woman, while cooler shades are used for the background landscape, creating a contrast. The softness, mistiness, and velvety texture of the painting are the result of the *sfumato* technique.

This artistic brilliance and the richness of the *Mona Lisa* suggest that Leonardo's mind was fragmented and that he was not at peace (Louis Hind, 2011, p. 14). However, this internal unrest made him even more meticulous in rendering the painting, as seen in the precise extension of the neck lines to the back, which appear strikingly symmetrical except for the edges. The face is oval and slender, the eyes are larger and deeper, the lips are shorter and fuller, the line between the cheek and neck disappears, and the hair naturally falls at the temples (Thiis, 2009, p. 61).

These artistic and formal characteristics of the *Mona Lisa* are nothing but Leonardo's way of expressing his emotions and internal repressions. Through this painting, he denied the misery of a sensual life and triumphed over it through art. The image is merely a reflection of his dreams. According to Freud's historical analysis, it is believed that this ideal woman, whom Leonardo was fascinated by and able to capture in painting, awakened in him something deeply buried in his subconscious—an old memory in which he glorified his mother and granted her the very smile that he depicted on the noble lady's face. This woman, according to Freud, is an eternally enchanting being, embodying both good and evil, purity and respect, innocence and seduction, the temporal and the eternal (Freud, 1970, p. 95).

The *Mona Lisa* sincerely reflects the psychological and real-life experiences of Leonardo da Vinci. He embodied the smile as an ideal model and became so fascinated with it that he granted it to all his subjects. In doing so, he sought to transform a life of sorrow and psychological distress into one filled with smiles and resilience against life's hardships. Ultimately, artistic creativity serves as a means to suppress psychological anxieties and acts as a bridge for human connection, revealing the sincerity of social relationships and reinforcing a culture of coexistence. Through this, art establishes a shared aesthetic experience, allowing the individual to transcend a life of misery and replace it with one of happiness. Artistic expression, in this sense, becomes a primary outlet for alleviating psychological crises that threaten human well-being.

4-2 Analysis of the *Saint Anne* Painting

This painting closely resembles the *Mona Lisa*, featuring Saint Anne, the Virgin Mary, and the Christ Child. It beautifully captures Leonardo's signature smile, rendered with remarkable elegance. The Virgin Mary is depicted sitting on her mother's lap, leaning forward and extending both arms behind the child, who is playing with a small lamb—an interaction that seemingly disturbs him slightly. Meanwhile, the grandmother rests one of her visible arms on her thigh as she gazes at the two with a joyful smile. Unlike the enigmatic and somewhat ominous smile of the *Mona Lisa*, the expressions in this painting convey a serene happiness.

In this work, Leonardo not only found in Saint Anne the tenderness of his stepmother, Donna Albiera, but also rediscovered his paternal grandmother, Lucia Aciuoli, who acted as a mother figure to him. According to Freud, most critics agreed that Leonardo rarely depicted elderly women in his paintings. This may explain why he chose to portray Saint Anne as a woman of radiant beauty (Freud, 1979, pp. 65–66).

Freud, in his interpretation of this painting, sought to reveal Leonardo da Vinci's sense of happiness in his artwork, particularly through his depiction of his stepmother and grandmother. It is as if he found a substitute to compensate for his mother's absence—someone who could provide him with affection once again. One of the most striking aspects of this painting is the harmony between the two women, which strongly suggests the care and attention given to the child.

A closer examination of the artwork reveals a deliberate representation of different life stages among the figures—Saint Anne, the grandmother, and the child. This familial bond depicted in the painting serves as a visual manifestation of emotional harmony and the strong connection between Anne, the grandmother, and the child. Through this artwork, Leonardo aimed to express his deepest emotions, emphasizing the way Saint Anne and the grandmother symbolized a substitute for the mother's absent love.

5- Freud's Criticism of Leonardo da Vinci

One of the main criticisms Freud directed at Leonardo da Vinci was placing him in the category of obsessional neurosis, as he stated: "We tend to place Leonardo close to obsessional neurosis, based on the slight evidence we have *gathered."* (Sigmund Freud, p. 125).

However, this criticism was not based on precise information or solid evidence but rather on minor indications, as Freud himself admitted. This led him to reconsider his stance, asserting that neurotic traits are not necessarily a sign of overall personality deterioration. Today, it is understood that neurotic symptoms are compensatory mechanisms triggered by repression, manifesting as part of the developmental journey from childhood to cultured adulthood (Freud, 1974, p. 49).

Thus, Freud ultimately concluded that Leonardo was not neurotic in the pathological sense, meaning that no one could apply clinical psychological studies to his case.

Freud's most significant criticism of Leonardo da Vinci was that he paid very little attention to the future fate of his works. This approach to his work drew criticism from his contemporaries, who found his attitude toward art puzzling. According to Freud, Leonardo's indifference to the future reached its peak, as his last two paintings, *Leda* and *Saint John the Baptist*, remained unfinished. This, in Freud's view, demonstrated Leonardo's slowness and inability to complete his artistic projects (Freud, 1974, p. 10).

Freud also accused Leonardo of being non-religious, stating that he neither loved nor hated and remained neutral between good and evil, ugliness and beauty. As a result, Freud argued that Leonardo's statements held no value in this regard, as he always maintained a middle-ground stance, especially on such matters. Furthermore, Freud went even further in his critique by suggesting that Leonardo had specific sexual inclinations, noting his lack of romantic involvement with women and his complete absence of any relationships with females. This led Freud to categorize Leonardo as having homosexual tendencies (Freud, 1974, p. 17).

6-Freud's Praise for Leonardo da Vinci's Creativity

Despite his criticisms of Leonardo da Vinci, Freud also acknowledged his brilliance on multiple occasions. He affirmed that Leonardo appeared to be a genius in every aspect and that one could only grasp his personality through intuition. Moreover, he emphasized Leonardo's decisive influence as an artist on his era and recognized his greatness as a natural history scholar (Freud, 1974, p. 10).

This acknowledgment and praise serve as confirmation of Leonardo's exceptional intellectual abilities, which established him as one of the greatest natural scientists. Consequently, he achieved success in numerous artistic endeavors. Freud noted that Leonardo masterfully depicted the smile of the *Mona Lisa* with two contrasting meanings—overflowing tenderness and ominous foreboding. By doing so, he remained loyal to the deep-seated memories of his childhood, where the warmth of his mother's affection shaped his later experience of deprivation (Freud, 1974, p. 104).

This painting stands as a perfectly harmonious creation, eternally captivating, expressing everything that dwelled within the artist's mind. It is a genuine reflection of repressed emotions, conveyed with absolute sincerity (Okasha, 2006).

According to Freud, Leonardo da Vinci was captivating in his demeanor, masterful in conversation, and an eloquent speaker who influenced everyone around him. He sought beauty in all aspects of his surroundings and had a passion for luxurious clothing, appreciating refinement in

behavior. These qualities reflect his artistic personality, from his outward appearance to his interactions within society. Leonardo amazed those around him with his remarkable composure and his aversion to competition or debate. Instead, he was gentle and compassionate toward all. It was even said that he rejected eating meat, believing it unjust to take the lives of animals (Freud, 1974, p. 13).

Leonardo's adherence to these principles—respecting others, promoting peaceful coexistence, and valuing individual freedom, diversity, and difference—demonstrates his deep commitment to artistic creativity. His pursuit of art extended into the scientific realm, as he explored the laws of nature, light, and perspective to achieve a more accurate representation of reality. His emphasis on scientific precision in painting made him a role model for meticulousness, discipline, and the dedication to producing flawless work in all its aspects.

7-Freud's Misconceptions in His Critique of Leonardo da Vinci

One of the major errors Freud made in his critique of Leonardo da Vinci was his claim that Leonardo exhibited pathological behavior, specifically neurosis or obsessive-compulsive disorder. However, Freud leaves us puzzled as to how this obsession came to dominate Leonardo's life, failing to provide any real causes for this alleged condition to convincingly support his argument.

The second mistake Freud made was interpreting Leonardo's fascination with flight as a form of repressed sexual desire. In reality, Leonardo's interest in flight was merely an unconscious longing stemming from childhood. Freud, however, does not explain how repression translates into an obsession with flight. This interpretation adds little to the discussion, especially since Freud himself previously stated that all humans experience sexual repression. Thus, this critique does not apply to Leonardo alone but to all of humanity. Moreover, Freud does not clarify why Leonardo sublimated his repressed desires into a passion for science and art.

Freud's third error lies in his claim that portraying Saint Anne as a young woman was an enigmatic aspect of Leonardo's paintings. This, however, is not unusual, as Saint Anne had traditionally been depicted as youthful alongside the Virgin Mary. Her youthful portrayal was a result of the idealized religious thought prevalent during the Renaissance.

Freud's fourth mistake was his assertion that Mona Lisa's smile had never appeared in any previous artwork. In reality, we can find the same enigmatic smile in Leonardo's *Cartoon of Saint Anne*, which dates back to 1500—before the *Mona Lisa* was painted. Furthermore, similar smiles can be observed in Florentine art even before Leonardo's time (Freud, 1970, pp. 143-144).

The mistakes Freud made do not diminish the value of his research in this field or the quality of his work in art criticism. Rather, they represent a critical reading based on the information available to him about this figure. Thus, despite the critiques directed at him and the errors he committed, Freud expressed his gratitude and appreciation for all of Leonardo da Vinci's artworks, considering them among the most significant artistic creations of his time.

Conclusion

In conclusion, Freud's analysis of Leonardo da Vinci's personality reveals that psychological factors, such as sublimation and repression, played a fundamental role in shaping his artistic genius. His unconventional childhood and relationship with his mother influenced his creative tendencies, leading him to express his repressed desires through his art. Despite the criticisms directed at Freud's theories, his interpretation remains one of the key insights into understanding the connection between the unconscious mind and artistic creativity. Thus, the psychoanalytic study of great artists not only helps in comprehending their works but also uncovers the complexities of the human psyche that drive creativity.

References

1. Ali, A. M. (n.d.). *Philosophy of art: A new perspective*. Dar Al-Nahda Al-Arabiya.
2. Al-Wadi, A. S., & Others. (n.d.). *Art criticism: A study in concepts and applications*. Dar Al-Ridwan.
3. Freud, S. (1970). *Leonardo da Vinci* (A. Okasha, Intro.). Anglo-Egyptian Library.

4. Freud, S. (1975). *Psychoanalysis and art (Da Vinci, Dostoevsky)* (S. Karam, Trans.). Dar Al-Tali'a.
5. Freud, S. (1994). *My life and psychoanalysis* (M. Zewair & A. Mellehi, Trans.). Dar Al-Maaref.
6. Freud, S. (2010). *Da Vinci: A psychoanalysis of deviant sexual behavior*. Madbouli Library.
7. Gelb, M. (2008). *How to think like Leonardo da Vinci* (A. Haddad, Trans.). Dar Al-Khayal.
8. Louis, C. (2011). *Leonardo da Vinci*. London.
9. Okasha, A. (2006). *Horizons of artistic creativity: A psychological perspective*. Dar Al-Shorouk.
10. Thiis, J. (2009). *Leonardo da Vinci*. Jenkins Ltd.

Received: 24.11.2024
Accepted: 11.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/142-146

Reyhanə Səfərova
Bakı, Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0006-5168-5216
safarovareyhane@gmail.com

Yunan və Roma mədəniyyətlərinin Azərbaycanın qədim cəmiyyətinə təsiri: mədəni və sosial perspektivlər

Xülasə

Qədim dövrlərdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə Yunan və Roma mədəniyyətləri əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Bu mədəniyyətlər, xüsusilə qədim Albaniya, Atropatena və digər ərazilərdə, şəhərsalma, incəsənət, təhsil və ticarət sahələrində mühüm yeniliklərə töhfə vermişdir. Yunan fəlsəfəsi dövrün sosial strukturunu yenidən formalaşdırmış, yeni düşüncə tərzlərinin və idarəetmə prinsiplərinin yaranmasına təkan vermişdir. Roma hüquq sisteminin isə, xüsusilə Azərbaycanın qədim dövlət strukturlarında qanunvericilik və inzibati təcrübələrin inkişafında əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Bu antik mədəniyyətlərin, həmçinin Azərbaycanın qədim şəhərlərinin inkişafında və infrastrukturunun təkmilləşməsində də əhəmiyyətli payı olmuşdur. Yunan və Roma mədəniyyətlərinin təsiri, yalnız şəhər mədəniyyətində deyil, kənd təsərrüfatı, din və sənət sahələrində də əhəmiyyətli şəkildə özünü göstərmişdir. Yunan və Roma mədəniyyətlərinin bölgəyə gətirdiyi yeniliklər, yerli cəmiyyətlərdə sosial və mədəni təmayüllərin, müxtəlif etnik və mədəni qruplar arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafını sürətləndirmişdir. Nəticə etibarilə, bu antik mədəniyyətlər, Azərbaycanın qədim cəmiyyətində sosial, mədəni, iqtisadi və intellektual inkişafın təməl daşlarını qoymuş, həmçinin Azərbaycanın gələcək mədəniyyətinin formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir.

Məqalədə Yunan və Roma mədəniyyətlərinin Azərbaycan cəmiyyətinə təsirinin müxtəlif yönləri araşdırılmış və bu təsirlər nəticəsində mədəni və sosial inkişafın necə formalaşdığı göstərilmişdir.

Açar sözlər: *Yunan mədəniyyəti, Roma mədəniyyəti, Albaniya, Atropatena, Ellinizm, mədəni əlaqələr*

Reyhana Safarova
Baku, Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0006-5168-5216
safarovareyhane@gmail.com

The Influence of Greek and Roman Cultures on the Ancient Society of Azerbaijan: Cultural and Social Perspectives

Abstract

In ancient times, Greek and Roman cultures had a significant impact on various regions of Azerbaijan. These cultures, especially in ancient Albania, Atropatena and other areas, contributed to important innovations in the fields of urban planning, art, education and trade. Greek philosophy reshaped the social structure of the period, gave impetus to the emergence of new ways of thinking and principles of governance. The Roman legal system, on the other hand, played a significant role in the development of legislation and administrative practices, especially in the ancient state structures of Azerbaijan. These ancient cultures also played a significant role in the development of ancient cities of Azerbaijan and the improvement of their infrastructure. The influence of Greek and Roman cultures was significantly manifested not only in urban culture, but also in the fields of agriculture, religion and art. The innovations brought by Greek and Roman cultures to the region accelerated the development of social and cultural trends in local societies, as well as mutual relations between various ethnic and cultural groups. As a result, these ancient cultures laid the foundation

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

stones for social, cultural, economic and intellectual development in the ancient society of Azerbaijan, and also significantly influenced the formation of the future culture of Azerbaijan.

The article examines various aspects of the influence of Greek and Roman cultures on Azerbaijani society and shows how cultural and social development was formed as a result of these influences.

Keywords: *Greek culture, Roman culture, Albania, Atropatena, Hellenism, cultural relations*

Giriş

Qədim dövrlərdə müxtəlif mədəniyyətlər arasındakı əlaqələr, həm siyasi və iqtisadi sahələrdə, həm də mədəni və sosial inkişafda böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Yunan və Roma mədəniyyətləri, Azərbaycanın qədim ərazilərində, ticarət yolları üzərindəki strateji əhəmiyyət kəsb edən bölgələrdə güclü təsirə malik olmuşdur. Bu mədəniyyətlər, bölgədəki şəhərsalma, incəsənət və fəlsəfə sahələrinə yeniliklər gətirmiş, həmçinin sosial və hüquqi strukturlarında da ciddi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Yunan ellinizm mədəniyyəti, Makedoniyalı İsgəndərin dövründə Yunan mədəniyyətinin və dilinin geniş ərazilərə yayılması ilə əlaqədar olaraq formalaşmış bir mədəniyyətdir. Azərbaycan ərazisində ellinizmin yayılması, xüsusilə Makedoniyalı İsgəndərin Asiya səfərindən sonra başlamış və nəticədə Yunan mədəniyyəti, iqtisadiyyatı və şəhər həyatı bu ərazilərdə möhkəmlənmişdir.

Qədim Roma İmperiyası, e.ə II əsrdə Cənubi Qafqaz regionuna daxil olmuş və Roma mədəniyyətinin təsiri bu ərazilərdə yayılmağa başlamışdır. Roma İmperiyası e.ə I əsrdə Cənubi Qafqazdakı təsirini daha da möhkəmlətmişdir. Bölgələrdəki arxeoloji qazıntılarda tapılan Roma dövrünə aid keramika və heykəllər, Roma mədəniyyətinin təsirinin burada əhəmiyyətli olduğunu sübut edir (Kərimov, 2019).

Eyni zamanda, Qədim Albaniya və Atropatena ərazisində yerləşən müxtəlif şəhərlər, ticarət yolu üzərindəki önəminə görə, həm Roma, həm də Yunan mədəniyyətlərinin təsiri altında inkişaf etmişdir. Təsadüfi deyil ki, bu ərazilərdəki qazıntılarda Yunan və Roma memarlıq üslubuna uyğun yerli əhalinin gündəlik həyatında istifadə etdiyi əşyalar ilə qarşılaşılmışdır.

Yunan və Roma mədəniyyətinin təsiri, zamanla yerli mədəniyyətlə qarışaraq unikal bir mədəniyyət formalaşdırmış və bu mədəniyyətin təsiri müxtəlif zamanlarda Azərbaycanda davam etmişdir.

Tədqiqat

Yunan mədəniyyəti e.ə. V-IV əsrlərdə ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış və dünya sivilizasiyasına əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərmişdir. Özünün ən yüksək inkişaf mərhələsində olan bu mədəniyyət E.ə IV-I əsrlər ellinizm dövründə Makedoniyalı İsgəndərin yürüşləri nəticəsində Şərq ölkələrinə və Cənubi Qafqaza yayılmışdır. Makedoniyalı İsgəndərin Şərqə yürüşlərindən sonra Yunan mədəniyyətinin Cənubi Qafqaza təsiri, daha da güclənmişdir. Ellinizm dövrünün başlanğıcı ilə birlikdə Atropatena və Albaniya mədəniyyətinə yunan təsirinin nüfuz etməyi güclənmişdir. Albaniyanın şəhərlərində, xüsusilə də də Mingeçevirdə aparılan arxeoloji tədqiqatlar göstərir ki, Yunan memarlığı və incəsənəti bu bölgədə geniş yayılmışdır (Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi, 2010). Yunan təsirinin əsas göstəricisi olan şəhər memarlığı, Atropatena və Albaniyanın ərazisində tapılan müxtəlif Yunan tipli tikililərdə hiss olunmuşdur. Makedoniyalı İsgəndərin dövründə Albaniyanın və Atropatenanın Yunan şəhər-dövlətləri ilə sıx mədəni-ticari əlaqələri olmuşdur.

Yunanistan və Romadan Baktriya və Hindistana gedən karvan yolu üzərində yerləşən Atropatena vasitəsi ilə Albaniyadan İberiyaya, Ermənistana və Qara dəniz sahillərinə qədər ölkənin iqtisadi və ictimai inkişafında əhəmiyyətli rol oynayan yollar uzanırdı (Səfərov, 1989, s. 68). Atropatenanın coğrafi şəraitinin əlverişli olması və əhəmiyyətli ticarət yollarının bu ərazidən keçməsi, onun iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli təsir etmişdir. Yunan çoğrafiyaşünas və tarixçi Strabonun qeyd etdiyinə görə Midiyada Makedoniyalılar tərəfindən əasası qoyulmuş yunan şəhərləri mövcud olmuşudr. Bu şəhərlərə Rey, onun yaxınlığında yerləşən Madikiya, Anageya və s. şəhərləri nümunə göstərmək olar. Atropatena həmin ticarət yolları vasitəsilə bu şəhərlərlə daim əlaqədə olmuşdur (Fazili, 1992, s. 99-100). Midiya və Atropatenanı ellinizm mədəniyyətinin təsirində olan mərkəzlərlə ilə birləşdirən şəhərlər əsasən Baktriya və Hindistana gedən şimal karvan yolu yəni, ipək yolu yanında yerləşirdi. Bu xüsusiyyətinə görə Atropatena, həm də qonşu ölkələrin iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilmişdi.

Atropatenalıların dini ideologiyasının əsasını Zərdüştilik təlimi təşkil etsə də, ölkənin bir çox bölgəsində Yunan mifologiyasının qəhrəmanı Herakılın kultu da yayılmışdı (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2024, s. 7). Bunu Atropatenada Yunan əsatirinin qəhrəmanı Herakla məxsus olmuş Kerifto abidəsi sübut edir. Yunan alimi Strabon qədim albanların Günəş Allahı Heliosa, Göy Allahı Zevsə və məbədi İberiya yaxınlığında yerləşən ay İlahəsi Selenaya etiqadları olduğunu yazırdı (Hacıyev, 2018, s. 83). Bu məbədlərdəki kahin vəzisəfini ablanlarda hökmdardan sonra ən hörmətli adam yerinə yetirir və o böyük və sıx əhalisi olan müqəddəs vilayətə başçılıq edirdi (Əliyarlı, 2007, s. 21).

Ellinizm mədəniyyəti Albaniya ərazisində də geniş yayılmışdı. Arxeoloji qazıntılar sübut edir ki, ellinizm mədəniyyəti burada yaşayan Albaniya əhalisinin maddi mədəniyyətinə, məişətinə və təsərrüfat həyatına təsir göstərmişdir. Şimali Azərbaycanın antik mədəniyyət ilə ilk əlaqələri, bu ərazilər hələ Əhəməni imperiyasının tərkibində olduğu dövrdən yaranmışdır. Bu imperiya vasitəsilə albanlar digər xalqlarla əlaqələr qurmuş, bu da Albaniya əhalisinin inkişafına və maddi mədəniyyətinə təsir göstərmişdir (Mustafayev, 2016, s. 17). Albaniya Makedonyalı İsgəndərin Şərq yürüşü sayəsində Əhəmənilərin əsarətindən azad olduqdan sonra antik dünya ilə ticarət əlaqələrini genişləndirmişdir. Nəticədə Makedonyalı İsgəndərin pullarının bir hissəsi Albaniyaya e.ə.IV əsrin sonlarında daxil olmuş və e.ə.III-II əsrlərə qədər burada əsas valyuta vahidi rolunu oynamışdır (Əliyeva, 2013, s. 8). Bunu arxeoloji qazıntılar zamanı Naxçıvan, Qəbələ, Bərdə, Xınıslı və digər yerlərdən İsgəndər və onun canişinləri tərəfindən zərb edilmiş sikkələrin, pul dəfinələrinin, müxtəlif bəzək əşyalarının bullaların və s. tapılması sübut edir (Fazili, 1992, s. 100).

Arxeoloji tədqiqatlar zamanı Mingəçevir, Şamaxıdan tapılmış möhürlər də ellinizm mədəniyyəti ilə Albaniyanın əlaqələri haqqında xəbər verir (Əliyeva, 2012, s. 42).

Roma mədəniyyəti də Yunan mədəniyyəti kimi qədim dövrün ən təsirli mədəniyyətlərindən biri olub, xüsusilə hüquq, dövlət idarəçiliyi və memarlıq sahələrindəki yenilikləri ilə tanınmışdır. Roma mədəniyyəti, hüququ, və onun dövlət idarəetmə strukturları, çoxsaylı digər mədəniyyətlər güclü təsir etmişdir. Bu təsir Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda, hiss olunmuşdur.

Roma İmperiyası, e.ə. I əsrdən başlayaraq Qafqaz bölgəsində nüfuzunu artırmaq üçün Azərbaycan ərazisində yerləşən Atropatena və Albaniya ilə siyasi-hərbi münasibətlər qurmuşdur. Romalılar tərəfindən aparılan diplomatik və hərbi əlaqələr nəticəsində Roma mədəniyyəti Albaniya və Atropatenaya nüfuz etmişdir. Roma İmperiyasının Atropatenaya təsiri, əsasən döyüşlər və ticarət əlaqələri vasitəsilə baş vermişdir. Azərbaycan ərazisindəki mülkiyyət və vergi sistemləri də Roma mədəniyyətinin əsas xüsusiyyətlərini daşımışdır.

Roma və Yunan mədəniyyətləri Azərbaycandakı sosial həyat və məişətə də böyük təsir göstərmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı Roma və Yunan üslubunda hazırlanmış əşyalar aşkar edilmişdir. Qazıntılar zamanı müxtəlif rəngli və ölçülü asma bəzək əşyaları, heyvan heykəlcikləri və başqa əşyalar aşkar edilmişdir. Torpaq və katakomba qəbirlərdən aypara formasında qızıl sırqalar aşkar edilmişdir. Bu əşyalar Roma dövləti ilə ticarətin məhsulu olub, bu əraziyə oradan idxal edilmişdi. Bu dövrdə yunan-roma dünyasından gəlmiş gemmalı üzüklər də olduqca əhəmiyyət kəsb edirdi. Roma gemmalarının yayılmasında e.ə I əsrin ortalarında Pompeyin və Antoninin Azərbaycana yürüşləri mühüm rol oynamışdı. Gemma üzüklərin qaynağı Qərb olsa da, Romalıların şərqə doğru yürüşləri ilə bağlı olaraq Azərbaycanda da yayılmışdır (Əliyeva, 2014, s. 6). Roma gemmalarında tanrılar, dini və simvolik səciyyəli təsvirlər verilmişdir. Onların içində Mars, Erot, Helios, Benera kimi tanrıların rəsmlərinə rast gəlirik.

Antik oyma əşyalarının da Azərbaycana gətirilməsi, Lukull və Pompeyin rəhbərlik etdiyi Roma qoşunlarının Azərbaycana hücumu ilə bağlıdır. III əsrdən başlayaraq Albaniya ilə Roma arasındakı ticarət və mədəni əlaqələr getdikcə zəifləmiş və Azərbaycanın Sasani dövləti ilə siyasi və mədəni münasibətləri qüvvətlənmişdir (Hüseynov, 2009, s. 276-277).

Bu mədəniyyətlərin təsiri nəticəsində Azərbaycan ərazisində mədəni müxtəliflik yaranmış, Albaniya, Atropatena kimi dövlətlər Yunan və Roma mədəniyyətləri ilə sıx əlaqələr qurmuşdur. Beləliklə, bu mədəni təsirlər Azərbaycanın qədim tarixində mühüm rol oynamış, həmçinin Azərbaycanın tarixinin inkişafına və regiondakı mədəniyyətlərin birləşməsinə güclü təsir etmişdir.

Nəticə

Yunan və Roma mədəniyyətləri, Azərbaycan ərazisindəki qədim cəmiyyətlərə güclü təsir göstərmiş və uzun müddət boyunca müxtəlif sahələrdə bu təsir davam etmişdir. Makedoniyalı İsgəndərin Şərqə yürüşləri nəticəsində, Yunan mədəniyyətinin Cənubi Qafqaza və Azərbaycanın qədim şəhərlərinə daha da yayılmasına zəmin yaranmışdır. Makedoniyalı İsgəndərin bu əraziləri işğal etməsindən sonra, Yunan dilinin və mədəniyyətinin yerli cəmiyyətlər üzərindəki təsiri əhəmiyyətli dərəcədə güclənmişdir. Ellinizm mədəniyyətinin Azərbaycanda yayılması, ərazidəki sosial, iqtisadi və mədəni inkişafa mühüm təsir göstərmişdir. Atropatena və Albaniyada Yunan mədəniyyətinin elementləri, xüsusilə incəsənət, fəlsəfə və şəhər quruluşu sahələrində özünü göstərmişdir. Qədim Albaniya və Atropatena ərazilərində tapılan Yunan məbədləri və memarlıq üslubları, bu mədəniyyətlərin yerli həyatla necə inteqrasiya olduğunu göstərir. Məsələn, aparılan arxeoloji qazıntılarda həm Atropatenada, həm də Albaniyada tikinti materialı kimi kirəmit aşkar edilmişdir. Bu ərazilərdəki qazıntılarda Yunan və Roma dövrünə aid keramika və heykəllər tapılmış, eyni zamanda Yunan fəlsəfəsinin və elminin yerli təhsildə təsiri müşahidə edilmişdir. Həm Albaniya, həm də Atropatena əhalisi Yunan tanrılarına sitayiş etmişdir, bunu Atropatenada aşkalanan Kerifto abidəsi sübut edir. Kerifto abidəsi Yunan əsatirinin qəhrəmanı Herakla məxsus olmuş, abidənin giriş hissəsində yunan dilində yazı həkk olunmuş, əhali burada dini bayram və ayinlərini qeyd edirdi. Strabona görə Albanlar isə Yunan tanrıları Zevs, Helios və Selenaya sitayiş edirdilər.

Roma İmperiyasının Cənubi Qafqaza ordu göndərməsi və bu əraziləri öz nüfuz dairəsinə daxil etməsi, ticarət, şəhərsalma və hüquqi sistemin inkişafında böyük rol oynamışdır. Roma hüququnun və idarəetmə sisteminin qəbul edilməsi, yerli cəmiyyətin sosial strukturlarında yeniliklərə töhfə vermiş, əhalinin hüquqi və sosial həyatında mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Roma və Yunan mədəniyyətlərinin gətirdiyi ticarət yolları, yeni şəhərlərin və inzibati mərkəzlərin yaranması üçün şərait yaratmışdır. Bu, yalnız Azərbaycanla məhdudlaşmamış, bütövlükdə Cənubi Qafqazın inkişafında mühüm bir rol oynamışdır. Məsələn, Astara və digər sahil bölgələrimizdə Roma və Yunan ticarət əlaqələri nəticəsində iqtisadi artım və şəhərsalma inkişaf etmiş, bu bölgələrdə güclü ticarət mərkəzləri formalaşmışdır.

Yunan və Roma mədəniyyətlərinin Azərbaycanın qədim cəmiyyətinə təsiri, bu cəmiyyətin mədəni və sosial quruluşunun inkişafında əsaslı rola malik olmuş, Azərbaycanın gələcək mədəni irsinin zənginləşməsinə və formalaşmasına mühüm töhfələr vermişdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. (2024). *Atropatena Azərbaycan tarixçilərinin tədqiqatlarında.* Nəşriyyat.
2. Əliyeva, F. (2014). Albaniyanın Ellin dünya ilə mədəni əlaqələri. *Tarix və onun problemləri,* No 1, 5-9.
3. Əliyeva, F. (2012). Albaniyanın ellin dünya ilə siyasi əlaqələri. *Tarix və onun problemləri,* No 3, 41-46.
4. Əliyeva, F. (2013). Albaniyanın ellin dünya ilə iqtisadi əlaqələri. *Tarix və onun problemləri,* No 3, 5-10.
5. Əliyarlı, S. (2007). *Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar.* Çıraq.
6. Fazili, A. (1992). *Atropatena (er. əv. IV – er. VII əsri).* Elm.
7. Hacıyev, İ. (2018). Qafqaz Albaniyasının maddi mədəniyyət abidələri Daş plastikası. *Dövlət və Din,* № 02 (55), 82-90.
8. Hüseynov, İ., Əfəndiyeva, N. (2009). *Qədim dünya mədəniyyəti.* Mars-print NPM.
9. Kərimov, S. (2019). Atropatena ilə Albaniyanın maddi mədəniyyətlərinin oxşar və fərqli cəhətləri. *Bakı Beynəlxalq Multikuluralizm mərkəzi,* 50-52.
10. *Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi.* (2010). Sabah.
11. Mustafayev, L. (2016). *Antik mədəniyyətin Azərbaycan Albaniyasının maddi irsinə mədəni təsiri.*
12. Səfərov, Y. (1989). *Qədim Azərbaycan.* Azərnəşr.

Daxil oldu: 21.10.2024
Qəbul edildi: 14.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/147-154

Souad Belabbes
Research Unit – Tlemcen University
https://orcid.org/0009-0002-5190-0070
souadbelabbes13@gmail.com

The Structure of the Noun According to the German Orientalist Karl Brockelmann Through His Study of Arabic Morphology: A Descriptive Analytical Study

Abstract

This paper presents a descriptive and analytical reading of the structure of the Arabic noun from the perspective of the German orientalist Karl Brockelmann through his study of Arabic morphology in his book *The Grammar of Semitic Languages*, within the framework of comparisons he made between Semitic languages. After reviewing the field of morphological study and the standard scale by which Arabs measure their speech, the researcher illuminates on Brockelmann's view of the structure of the Arabic noun, which he limited to gender, number, case marking, specification, and derivation, in contrast to the classical Arabic morphological study. This shows his focus on form rather than meaning as a morphological criterion, influenced by the agglutinative aspect of his own language. This influence stems from his adherence to the Western linguistic theory in his study of the Arabic language in particular, and Semitic languages in general.

Keywords: *noun structure, Arabic language, Arabic morphology, descriptive study, analytical study*

Suad Belabbes
Tədqiqat bölməsi – Tlemcen Universiteti
https://orcid.org/0009-0002-5190-0070
souadbelabbes13@gmail.com

Alman şərqşünası Karl Brokelmanna görə ismin quruluşu ərəb morfologiyasını öyrənməsi ilə: təsviri analitik tədqiqat

Xülasə

Bu məqalə alman şərqşünası Karl Brokkelmanın semit dilləri arasında apardığı müqayisələr çərçivəsində "Semit dillərinin qrammatikası" kitabında ərəb morfologiyasını tədqiqi vasitəsilə ərəb adının strukturunun təsviri və analitik oxunuşunu təqdim edir. Morfoloji tədqiqat sahəsini və ərəblərin nitqini ölçdükləri standart şkalayı nəzərdən keçirdikdən sonra tədqiqatçı klassik ərəb morfoloji tədqiqatından fərqli olaraq, Brokelmanın ərəb ismin quruluşu ilə bağlı fikrini işıqlandırır, o, cins, say, hal işarəsi, dəqiqləşdirmə və törəmə ilə məhdudlaşır. Bu, onun öz dilinin aqqlutinativ aspektindən təsirlənən morfoloji meyar kimi mənadan çox forma diqqətini göstərir. Bu təsir onun xüsusən ərəb dilini və ümumilikdə semit dillərini öyrənərkən Qərb dilçilik nəzəriyyəsinə bağlılığından irəli gəlir.

Açar sözlər: *isim quruluşu, ərəb dili, ərəb morfologiyası, təsviri araşdırma, analitik araşdırma*

Introduction

This research aims to clarify the perspective of the German orientalist Karl Brockelmann in his treatment of the structure of the noun through his study of Arabic morphology in his book *The Grammar of Semitic Languages* (without the verb), as the field of Arabic morphology, according to Arab linguists, is divided into two categories: the stable nouns and the inflected verbs. Anyone who browses Brockelmann's *Semitic Languages* book will notice his approach to various linguistic issues in Semitic languages: phonological, morphological, syntactical, and semantic. This study will attempt to answer the problem of how Brockelmann addressed the structure of the noun in his study of Arabic

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

morphology, the basis he relied on in his analysis of the Arabic noun, and the focus of his morphological analysis (Abdul Jalil, 1997).

The standard for morphological analysis of the noun in Arabic studies is based on meaning, i.e., it pays great attention to the semantic criterion of the word. What criterion did Brockelmann adopt during his morphological analysis of the Arabic noun? Did his perspective on the studied morphological phenomenon align with or deviate from the traditional Arabic morphological study (Hassan, 1979)?

Research

The research attempts to shed light on how Karl Brockelmann, like other orientalists, was influenced by the Western perspective, which he applied in his treatment of the Arabic linguistic phenomenon. We rely on the descriptive-analytical method in general. Before delving into this study, we must first address some basic concepts of Arabic morphology (Abbas, 2010).

1) Morphological Principles:

Modern scholars affirm that the study of Arabic morphology is an introduction to the study of syntax, and it is closely linked to phonology in linguistic studies.

1.1) Definition of Morphology:

The meanings of *morphology* in the language revolve around change, transformation, and alteration. For example, "to morph something" means to turn it from one direction, and "to redirect the wind" means to change its direction (Abdul Daim, 2001).

In technical terms, scholars define morphology as "a science of principles through which the states of word structures that are not related to grammatical inflection are known." Some add, "and no construction." The term *structure* refers to the structure of the word, its form, or its weight. A related term is *morphing*, which was used by ancient scholars to refer to the procedural operations like addition, subtraction, and changes made to words (Abdul Hamid, 2009).

1.2) What does Arabic morphology study?

Arabic morphology studies "Arabic words in terms of their states, such as correctness, illness, originality, increase, and so on. It specifically deals with stable nouns and inflected verbs." Based on this, morphology covers two sections (Hegazy):

A) The section dealing with changes in the word's structure that reflect different meanings, such as changing the form of the verb to past, present, imperative, or to active participles, etc. This includes derivatives, diminutives, adjectives, and broken plurals.

B) The section dealing with changes in the word's structure that do not imply new meanings, such as changes related to the relationships between sounds within the structure, like vowel changes, alternations, and assimilation (Abu Hayyan Al-Andalusi, 1998).

1.3) The Subject Matter:

The subject of Arabic morphology consists of two main elements (Fleish, 1996):

A) Stable Nouns: These are the declined nouns that are not originally built; because the built nouns do not undergo change or transformation as they are fixed in one form.

B) Inflected Verbs: These are verbs that can undergo inflection and from which derivatives can be formed, unlike rigid verbs that do not inflect. Excluded from inflection are foreign nouns (like يوسف, George, and so on), onomatopoeic words (like "غاق" and "طاق"), interjections (like " "شتّان,مه," هيهات""), and rigid verbs like "نعم" "عسى," "ليس," and "بئس," as well as nouns deeply rooted in construction, such as "حيث" "متى," "كَيْف," "مَنْ," and all meaning particles (Ibn Manzur).

1.4) The Goal of Arabic Morphology:

Ibn Asfour mentions that this science is the noblest and most intricate part of the Arabic language. Its benefit lies in the necessity of knowing it because "it is the standard of the Arabic language, by which the original words of Arabs are known from the added parts, and it is the only way to know derivation; a large part of the language can be taken by analogy, but this can only be done through morphology (Al-Anbari, 1961)..."

1.5) The Measure of Morphology:

Morphologists established a unified standard measure, called the "scale," to understand the states of word structures and identify their intrinsic structure, including their roots, affixes, vowels, and

consonants. Since most Arabic words are triliteral, they structured the morphological measure around three roots: "فَ عَ لَ," naming the first letter "the root letter," the second letter "the middle letter," and the third letter "the final letter." This scale is used to correspond with the word being measured, matching its letters, with adjustments made based on the vowel and consonant changes and affixations (Al-Hamlaoui, 2003).

The morphological scale assists scholars in accurately controlling their morphological work, preventing mistakes that could occur in such detailed studies (Bashir, 2005).

2) Morphology in Light of Modern Linguistics:

In modern morphological analysis, the morpheme (the morphological unit) is the foundation of study. A morpheme represents a morphological meaning, such as gender, number, person, specification, and inflection. Most morphemes are affixes, which can be prefixes, such as in the verb forms like "أنيت" in the present tense; infixes, like the long vowel in "قاتلَ"; or suffixes, like the "ت" in "كتَبْت."

Affixation refers to the addition of a morpheme to a word, which can occur as a prefix, suffix, or infix. European languages often rely heavily on prefixes and suffixes to form words, with less use of infixing or internal modifications (Al-Ishbili, 1970).

3) Morphological Topics Among Orientalists:

The study of Arabic morphology by orientalists is influenced by Western theory. In their view, morphology does not only study the changes that occur in word forms to create a new meaning, such as affixation and internal changes, but "morphology studies various types of words like verbs, nouns, adjectives, pronouns, and others, and the changes that occur in their forms." This means that Western linguists address the forms of all structures and their transformations (Al-Istrabadi, 1982).

Orientalists consistently studied "words that were outside the scope of morphological analysis by Arab grammarians. The most important of these types are pronouns and question words..." While Arab scholars excluded built words from morphological analysis, as explained earlier, because they:

First: They limited themselves to recording what has a phonetic rule. Pronouns and other built forms do not have a rule that indicates the changes they undergo. Thus, Arab morphologists were right to exclude built words from the rules of morphological change, as they wanted to establish rules for things that are regulated. The factor influencing linguistic studies, as is well known, is the response to the challenges posed by the entry of foreign elements and their influence on classical Arabic, as well as the understanding of the Qur'an (Al-Mansouri, & Al-Khafaji, 2002).

Second: To differentiate between morphological changes and phonological changes. For example, the addition of the "hamza" and the "ta" in "استمع" (from "سمع") is a morphological change that enters the morphological measure (فَعَلَ – اِفْتَعَلَ). However, the change in the "ta" in "اصطنع" is not morphological because it does not affect the structure of the form but rather modifies the sound of some of its phonemes. Thus, processes like substitution, as in "اصطنع - اصطنع" (and their weight "إِفْتَعَلَ"), and vowel alternations, such as in "باع" (with the measure "فَعَلَ" and not "فَالَ"), are excluded because they are phonological changes not related to changes in meaning (Al-Munsif, 1999).

4) Carl Brockmann's Approach to the Structure of the Noun:

In his book "The Grammar of Semitic Languages," Brockmann divided Arabic morphology into two major sections within the comparison he made between Semitic languages: the noun and the verb. He divided the noun into pronouns, common nouns, and some built forms such as adverbs and particles (Faris, 1979). In his study of pronouns, he discussed personal pronouns (separated and connected), demonstrative pronouns, relative pronouns, and interrogative pronouns. He then derived verbs and conjugated them, not based on their temporal meaning (past, present, or imperative) or their verb classes (like "فَعِلَ" ,"فَعُلَ" ,"فَعَلَ"), but according to their root letters (whether they were " ","همزة" ,"ن واو"," or "ياء," etc.), and based on prefixes (like the imperfect tense markers) or suffixes like the pronouns attached to the past tense verb. This study will explore Brockmann's morphological perspective on the structure of the Arabic noun as follows (Al-Qureshi, 1998; Sibawayh, 1982):

5) The Structure of the Noun:

The structure of the noun, according to Arab grammarians, especially later scholars, generally follows several formal principles, including:

- Root and affixation.
- Rigidity and derivation.
- Health (regularity) and irregularity.
- Masculine and feminine.
- Number (singular, dual, plural).

Brockmann, on the other hand, began his discussion of noun structures by referencing the binary structure as an ancient linguistic form, and the trilateral structure as the most common form in Arabic speech. He then considered the noun structure in terms of (Ali; Yesh'ash Al-Asadi, 1973):

5.1. Gender (Masculine and Feminine):

The agreement between parts of a sentence in terms of gender (masculine or feminine) is important for showing cohesion and concord within the sentence (31). It is one of the key forms of agreement in Arabic syntax (32), especially since Modern Standard Arabic requires agreement between the two main components of a sentence, such as: "ذهبتْ أمينة" (Amina went) and "أمين مسافر" (Amin is traveling) (Saussure, 1988).

The expression of gender differences in languages, including Arabic, takes a morphological form. Perhaps the most prominent feature of this morphological difference is the creation of distinct masculine and feminine words that differ completely in their roots, such as (رجل – امرأة) (man – woman), (أب – أمّ) (father – mother), and (ولد – بنت) (boy – girl), among others. Brockmann states: "In cases where the real gender stands out and draws attention, the language distinguishes between genders not by a grammatical means, but with another word of a different root. Compare in early Semitic (حمار) and (أتان), and in Arabic (حصان) and (فرس)" (34).

In addition to the distinction between masculine and feminine through a linguistic means, there are suffixes that express femininity, such as the "tāʾ of femininity" (تاء التأنيث) and the "alif maqṣūrah" (ألف مقصورة), as in (فعلى) (feminine) for (أفعل) (masculine), and the "alif mamdūdah" (ألف ممدودة) in (فعلاء) (feminine) for (أفعل) (masculine) (35).

There are three exceptions to these rules (36):

1. First: Masculine nouns may take a feminine marker, such as the tāʾ (تاء) in words like "علاّمة" (scholar), "خليفة" (caliph), and "راوية" (narrator). Arab grammarians explain this as a tāʾ of exaggeration (38).

2. Second: Special feminine forms may replace the feminine marker, such as in words like "عاقر" (barren), "حامل" (pregnant), and "مرضع" (nurse) (39). This view aligns with the theory of the Kufan grammarians, who believe that the omission of the tāʾ of femininity in words like "طالق" (divorced), "طامث" (menstruating), "حائض" (menstruating), and "حامل" (pregnant) indicates that the feminine aspect is inherently understood (Bai, 1998).

3. Third: There are adjectives in the form of (فعيل) that are used for both the masculine and feminine forms, such as in "امرأة قتيلٌ" (a woman with a killed man), "كفٌّ خضيبٌ" (a hand with hennaed fingers), "لحيةٌ دهينٌ" (a greased beard), and similar constructions (41).

As for the suffix used for femininity (tāʾ), it should be noted that: (43)

The suffix indicating femininity (tāʾ) is noteworthy because:

- It is more commonly used than other feminine markers.
- It is dropped when the word is at the end of a sentence or clause and is replaced by the "hāʾ al-sakt" (silent h).
- It is pronounced as a consonant when attached to verbs, but when attached to nouns, it takes the case inflection (iʿrāb).

5.2. Number:

The concept of number refers to singular, dual, and plural forms (44), and number is a morphological feature expressed through suffixes (45). Languages typically vary in how they express number, with two main systems: the binary system (singular and plural) and the ternary system (singular, dual, and plural). Arabic is one of the languages that retains the dual form (46).

In Arabic, plural is classified into three main types (Hassan, 1973):

- Masculine sound plural (جمع مذكر سالم),
- Feminine sound plural (جمع مؤنث سالم),

- Broken plural (جمع تكسير), and two additional types for specific purposes, indicating scarcity or abundance, a feature that distinguishes Arabic (47).

Brockmann studied these three types of plural but did not mention the scarcity and abundance plurals commonly discussed by Arabic grammarians. According to him, plural in Arabic is expressed in the following forms (Bakoush, 1973):

- Broken plural (جمع تكسير),
- Masculine plural (جمع المذكر),
- Feminine plural (جمع المؤنث).

5.2.1. Broken Plural (جمع التكسير):

Brockmann pointed out that broken plural is unique to Semitic languages, especially in Northern Arabic (48). He suggested that the origin of the broken plural is the "collective noun" (اسم الجمع), which he referred to as a "collectif" (49). In Arabic morphology, however, there is a distinction between collective nouns and broken plurals. A collective noun does not have a singular form or does not follow a specific plural pattern, such as (قَوْمٍ) (tribe) or (رَهْطٍ) (group), while a broken plural does have a singular counterpart, such as (علوم) (sciences) with its singular (علم) (science), or (أقلام) (pens) with its singular (قلم) (pen). The form of the broken plural is created through internal changes in the word's structure, involving additions, deletions, or alterations of consonants and vowels (50) (*Scholars*, 1961).

Brockmann and other Western scholars defined the process of creating broken plurals through suffixes and internal modifications of the word's structure, such as doubling, stabilizing, adding, or deleting letters. This led to the common view in Western studies that broken plurals are internal plurals (51).

5.2.2. Regular Plurals (جمع المذكّر والمؤنّث السالمين):

Regular plurals are formed by adding a specific suffix (52). Brockmann's analysis of these regular plurals focused solely on sound plurals for correct nouns. Arabic grammarians, however, considered the nature of a noun based on whether it is sound or defective, distinguishing between types such as truncated, suspended, and extended forms (Bergsträsser, 1997).

The sound plural for masculine nouns involves the suffix (واو) for nominative case and (ياء) for accusative and genitive cases, while for feminine nouns, the suffix (ألف وتاء) is added (53). Brockmann studied the plural forms through their suffixes as follows (55):

- Suffix (u), the long vowel waaw, is used for the nominative case of masculine plural.
- Suffix (i), the long vowel yaa, is used for the accusative and genitive cases of masculine plural.
- Suffix (a), or "alif" followed by tāʾ, is used for feminine plurals.

5.2.3. Dual (المثنّى):

The dual form in Semitic languages originally referred to paired natural objects and later generalized to apply to any word (56). It is agreed upon by both classical and modern linguists that Arabic uniquely features and extensively uses the dual form (57). It is used for nouns (including pronouns, demonstrative and relative pronouns) and is added to verbs with dual pronouns (Shaheen, 1980).

In Arabic, dual is expressed with an addition of (ألف) and (نون) in the nominative case, and (ياء) and (نون) in the accusative and genitive cases (58). In Western studies, dual is expressed with the suffix ((a) for the nominative and (ay) for the accusative and genitive (59). An example of this dual ending shift is the change from (مُعلِّمَانَ) (two teachers) to (مُعلِّمانِ) due to phonetic changes in vowel sounds (60). The reason for the shift in the dual's final vowel (from ā to ī) is explained as a way to avoid a sequence of similar or continuous vowel sounds (61) (Salah El-Din Al-Munjid, 1978).

5.3. Case Inflection (الإعراب):

Case inflection is studied in Arabic morphology as a suffix because it represents a change in the word's form based on its syntactic role (62). Since Arabic classification of nouns relies heavily on case inflection, it is a critical feature after number and gender in linguistic analysis (63). Western scholars examine case inflection as a "morpheme" that attaches to the end of the word, marking a new perspective on Arabic case system (Brockelmann, 1977).

5.4. Determination (Definiteness and Indefiniteness):

6. Derivation of Nouns:

It is important to nte that the topic of derived nouns was not included in Brockmann's study of noun structures. Instead, he deferred this after completing his study of verbs. His analysis was limited to the active participle, passive participle, and the verbal noun, excluding other common derived forms discussed in Arabic morphology.

As previously mentioned, the study of Arabic morphology by Western scholars is largely formal in nature. Brockmann explains that the derivation of nouns in Arabic typically involves adding certain affixes such as the *mīm* (م) or long vowel shifts, such as the stressed vowel *kasra* (كسرة) or elongation of vowels. This approach to derivation contrasts with the modern morphological view in which words change from one category to another through the application of a morphological template (65).

6.1. The *Mīm* of the Active Participle (اسم الفاعل):

In Arabic, the *mīm* has a special role because it precedes many derived noun forms. As stated by Sibawayh: "The *mīm* is primarily added to forms like *mafʿūl*, *mifʿāl*, *mafʿal*, *mifʿal*, and *mufʿal*" (66). Brockmann specifically studied the formation of the active participle from quadriliteral or higher verbs, stating that "an active participle is derived from these verbs by adding a *mīm* at the beginning, and the *u* (مُفعِل) is the typical vowel marking the nominative case in Arabic" (67). However, in Arabic morphology, the active participle of non-triliteral verbs is formed by replacing the present tense prefix with a *mīm* and modifying the preceding vowel, such as in *mudahrij* (مُدَحْرِجٌ) from *yudahriju* (يُدَحْرِجُ). Brockmann's analysis of the *mīm* in the active participle is based on the Western approach of affixation, while Arabic morphology involves more complex vowel shifts.

6.2. The *Mīm* of the Passive Participle (اسم المفعول):

Brockmann discusses the passive participle in Arabic by stating that "it is derived from the root verb by adding a *mīm* at the beginning of the word, which takes the same vowel movement as the active participle" (69). For example, the passive participle of a verb like *qatala* (قَتَلَ) becomes *maktūl* (مقتول) by adding the *mīm* and keeping the same vowel changes. The passive participle is generally formed from triliteral or higher verbs by adding the *mīm* prefix, though in Arabic morphology, it is derived similarly to the active participle but with different vowel patterns, such as *mukram* (مُكرَم) or *muʿẓam* (مُعظَم).

6.3. Extension of the Past Tense for Deriving the Verbal Noun (المصدر):

Arabic triliteral roots have specific, though somewhat intuitive, sources, whereas non-triliteral verbs generally follow a more regular, predictable pattern. Brockmann mentions that "extending the middle vowel in the past tense of non-triliteral verbs is the typical way to form the verbal noun" (71). For example, the verb *akhraja* (أَخْرَجَ) (he brought out) can derive the noun *ikhraj* (إخراج) by elongating the middle vowel. The extension of vowels, particularly the contrast between short and long vowels, plays a role in the derivation of the noun form (73).

In cases like *iftāʿala* (اِفتَعَلَ) or *istafʿala* (اِسْتَفْعَلَ), the noun forms are derived by elongating the middle vowel, producing forms like *ifti ʿāl* (اِفْتِعَال) and *istifʿāl* (اِسْتِفْعَال). Brockmann makes exceptions for verbs that are formed with doubled consonants in the active voice, such as *faʿʿala* (فَعَّلَ), which results in nouns like *tafkīr* (تَفْكِير) from *fakkara* (فَكَّرَ).

Conclusion

Brockmann's approach to the structure of nouns is heavily influenced by a formalist and agglutinative view, derived from his study of Western languages, and he attempts to apply this model to Arabic, which is primarily a synthetic, inflected language. His studies of noun derivation are mostly based on affixation, using additions such as *mīm*, *kasra*, and vowel lengthening to modify word structures. However, Arabic morphology traditionally involves more complex rules, including vowel changes and word templates that are not always consistent with Western agglutinative models.

References

1. Abbas, A. H. (2010). *Linguistic Research in the Studies of German Orientalists: Arabic as a Model*, Master's Thesis, College of Arts, University of Kufa.

2. Abdul Jalil, A. Q. (1997). *Linguistic Variations*, 1st ed., Dar Safa for Publishing and Distribution, Jordan.
3. Abdul Daim, M. A. A. (2001). *Theory of Arabic Morphology*, A Study in Concept and Approach, *Annals of Arts*, University of Kuwait.
4. Abdul Hamid, A. -S. (2009). *The Complete in Morphology*, 1st ed., Dar Safa, Amman.
5. Abu Hayyan Al-Andalusi, A. D. M. (1998). *Al-Irtishaf Min Lisan Al-Arab*, edited by Othman Raji Mohamma\d, Ramadan Abdul Tawab, Al-Khanji Library, Cairo.
6. Al-Anbari, A. R. I. M. I. A. (1961). *Al-Insaf in Disputed Issues Between Basran and Kufa Grammar* Abu al-Fath Uthman Ibn Jinni. *Al-'Illal of Dual Forms*, edited by Sabeeh Al-Tamimi, Cairo.
7. Al-Hamlaoui, A. (2003). *Shadha Al-'Urf in the art of morphology*. (I. Matraji, Ed., 2nd ed.). Al-Kutub Al-Thaqafiyah Foundation.
8. Al-Ishbili, A. I. M. I. A. (1970). *Al-Mutaa in Morphology*. (F. Qabawah, Ed., 1st ed.). Al-Maktabah Al-Arabiyah, Aleppo.
9. Al-Istrabadi, R. A. D. M. I. H. (1982). *Explanation of the Shafi'ah of Ibn Al-Hajib*, edited by Mohammad Noor Al-Din, Mohammad Al-Zafzaf, Mohammad Mohyuddin Abdul Hamid, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyah, Beirut, Lebanon.
10. Al-Mansouri, A. J. & Al-Khafaji, A. H. (2002). *Applied Morphology*, International Scientific Publishing and Distribution House, Amman.
11. Al-Munsif. (1999). *Explanation of the Book on morphology*, edited and commented by Mohammad Abdul Qader Ahmad Atta, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyah, Beirut, 1st ed.
12. Al-Qureshi, A. (1998). *Localization of Sciences in Arab and Islamic Universities: Vision and Project*, articles from the Islam Web Network. (library.islamweb.net/newlibrary/display_umma.php).
13. Ali, A. A. -M. *Evaluation of Grammatical Thought*, Dar Al-Thaqafa, Beirut.
14. Bai, M. (1998). *Principles of Linguistics*, translated by Ahmad Mukhtar Omar, 8th ed., Alam Al-Kitab, Cairo.
15. Bakoush, T. (1973). *Arabic Morphology Through Modern Phonetics*, Tunisia.
16. Bergsträsser. (1997). *The Grammatical Evolution of the Arabic Language*, translated by Ramadan Abdul Tawab, Al-Khanji Library, Cairo.
17. Brockelmann, B. (1977). *The Science of Semitic Languages*, translated by Ramadan Abdul Tawab, Riyadh University Press.
18. Fleish, H. (1996). *Classical Arabic*, translated by Abd Al-Sabour Shaheen, Al-Katholiki Press, Beirut.
19. Faris, A. I. (1979). *Dictionary of the Scales of Language*, edited by Abdul Salam Haroun, Dar Al-Fikr, Beirut.
20. Hassan, T. (1973). *Arabic Language: Its Meaning and Structure*, 1st ed., Egyptian General Book Organization.
21. Hassan, T. (1979). *Research Methodologies in Language*, Dar Al-Thaqafa, Cairo.
22. Hegazy, M. F. *Arabic Linguistics – A Historical Comparative Approach in Light of Semitic Heritage and Languages*, Dar Gharib, Cairo.
23. Ibn Manzur, M. I. M. I. A. Al-Afriki: *Lisan Al-Arab*, Dar Sader, Beirut, no date.
24. Saussure, F. de. (1988). *General Linguistics*, translated by Yoel Youssef Aziz, 2nd ed.
25. Shaheen, A. S. (1980). *The Phonological Approach to the Arabic Structure*, Al-Risalah Foundation, Beirut.
26. Yesh'ash Al-Asadi, Y. I. A. (1973). *Explanation of the Kings in Morphology*, edited by Fakhruddin Qabawah, Al-Maktabah Al-Arabiyah, Aleppo.
27. *Scholars*. (1961). 4th ed., Al-Maktabah Al-Tijariyah Al-Kubra, Cairo.
28. Salah El-Din Al-Munjid. (1978). *German Orientalists*, Dar Al-Kitab Al-Jadid, Lebanon.
29. Sibawayh, A. I. O. I. Q. (1982). *Al-Kitab*, edited by Abdul Salam Haroun, 2nd ed., Al-Khanji Library, Cairo.
30. Bashir, K. (2005). *Linguistic Thought: Between the Old and the Modern*, Cairo.

Received: 05.12.2024
Accepted: 26.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/155-162

Sonia Messaoudi
Blida 2 University-Ali Lounici
https://orcid.org/0009-0006-7505-9076
sonimess03@gmail.com

Input-Output Analysis of the Ukraine War: Causes and Consequences

Abstract

This study analyzes the dimensions of the Russian military intervention in Ukraine, considered one of the most serious international crises in global relations since the end of the Cold War. The conflict poses the threat of a large-scale confrontation in Europe between Russia on one side and the United States, the European Union, and NATO on the other. The study finds that the Ukraine crisis has ushered in a new era of heightened rivalry and even confrontation between former Cold War adversaries. This research aims to provide an overview of the Russia-Ukraine war and its causes through three perspectives: the individual level, domestic politics, and the international system. Additionally, it examines the war's effects on global politics.

Keywords: *Russia-Ukraine War, international relations, military intervention, geopolitical rivalry, global politics*

Sonia Messaoudi
Blida 2 Universiteti-Ali Lounici
https://orcid.org/0009-0006-7505-9076
sonimess03@gmail.com

Ukrayna müharibəsinin giriş-çıxış təhlili: səbəblər və nəticələr

Xülasə

Bu araşdırma soyuq müharibənin bitməsindən sonra qlobal münasibətlərdə ən ciddi beynəlxalq böhranlardan biri hesab edilən Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsinin ölçülərini təhlil edir. Münaqişə bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən isə ABŞ, Avropa İttifaqı və NATO arasında Avropada genişmiqyaslı qarşıdurma təhlükəsi yaradır. Tədqiqat göstərir ki, Ukrayna böhranı keçmiş Soyuq Müharibə düşmənləri arasında artan rəqabətin və hətta qarşıdurmanın yeni dövrünü açıb. Bu tədqiqatın məqsədi Rusiya-Ukrayna müharibəsi və onun səbəblərini üç perspektivdən nəzərdən keçirməkdir: fərdi səviyyə, daxili siyasət və beynəlxalq sistem. Bundan əlavə, müharibənin qlobal siyasətə təsirlərini araşdırır.

Açar sözlər: *Rusiya-Ukrayna müharibəsi, beynəlxalq münasibətlər, hərbi müdaxilə, geosiyasi rəqabət, qlobal siyasət*

Introduction

The topic of the Ukrainian war captures the attention of the academic field as much as it does the political and military spheres. Ukraine has been closely tied to the interests of major powers due to its geopolitical significance, which has made it, across different historical periods, a zone of international struggle and competition—once between ancient empires and today between the West and the Russian Federation. The ongoing rivalry between the West and Russia over buffer zones and states has had a profound impact on shaping the strategic approaches of both sides toward each other, despite differences in behavior and policies.

Ukraine serves as a buffer zone between East and West, embodying the conflicts that the country has experienced since late 2013 and continues to endure to this day. These conflicts have led to significant international repercussions due to external interventions, particularly by Russia and the West, in the ongoing struggle for spheres of influence.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

The annexation of Crimea marked a turning point in the international system, coinciding with closer ties between China and Russia and the division of global stances on the Ukrainian crisis. This crisis has strongly resembled a new Cold War, with the emergence of multiple flashpoints and propaganda wars amid severe financial, economic, health, and social crises since early 2019. Meanwhile, President Putin's decision to invade Ukraine represented a departure from rational calculations into a zero-sum game, as the Russian leadership aimed to reintegrate Ukraine into its sphere of influence—either by toppling the Kyiv government or asserting control over eastern and southern Ukrainian territories.

Research

The Research Problem is: What are the different outcomes of the Ukrainian war given the varying inputs and strategies of the warring parties?

This study adopts a historical approach to examine the evolution of the Ukrainian war, tracing its key developments and major events. Additionally, it employs analytical and deductive methodologies to explore Ukraine's strategic significance from both Russian and American perspectives, as well as the various political, social, and economic dimensions of the crisis. Furthermore, the study analyzes the impact of these dimensions on Ukraine itself and their broader regional and international repercussions. This approach aligns with David Easton's framework by considering the inputs and outputs of the Ukrainian crisis.

1.WAR: Concepts and definitions

Even casual inspection of the literature reveals the following, incomplete, list of 'war' terms: limited war and total (or all-out) war, cold war and hot war, local war and world war, controlled and uncontrolled war, accidental war and premeditated war, conventional and nuclear war, declared and undeclared war, aggressive or offensive war and defensive war, general war and proxy war, international war and civil war, tribal and civilized war, preventive or pre-emptive war, protracted war, absolute war, war of liberation, war of conquest, war of commerce, war of plunder, revolutionary war, political war, economic war, social war, imperialist war, guerilla war, psychological war, strategic war, counter-insurgency war, dynastic war, monarchical war, ritual war, agonistic war, sacred war, instrumental war, genocidal war.

War is a species in the genus of violence; more specifically it is collective, direct, manifest, personal, intentional, organized, institutionalized, instrumental, sanctioned, and sometimes ritualized and regulated, violence. These distinguishing features and dimensional delineations are not limitative. It should be perfectly clear, however, that war, or the state of belligerence, is a very special category of violence (Van der Dennen, 1981, pp. 128-189).

According to international law, war, in principle, can only take place between sovereign political entities, that is, States. War is thus a means for resolving differences between units of the highest order of political organization. The majority of those who have been concerned with war as a socio-political phenomenon have also adopted as their basic premise that there is a fundamental difference between domestic conflicts, for which there are normally mechanisms for peaceful resolution, and international conflicts, which occur in a state of anarchy. Wars have been seen to involve directly State institutions, such as the foreign office and the armed forces. Since war is put in an international context, the stakes of war may be the life and death of States (Aron, 2017, p. 423).

Dr. Martin van Creveld—one of the world's most eminent military historians and strategic theorists— provided the conference's keynote address. Van Creveld stressed that throughout history, war has had two distinct meanings. The Clausewitzean meaning— which dominates American thinking—defines war as organized violence to achieve political ends (Metz & Cuccia, 2011, p. 2). This divorces war from ethical or normative structures. Carl von Clausewitz and his followers devoted little attention to the question of whether war in general or a specific war was legal or ethical. The goal was an amoral, even scientific approach. Ethics and legality remained important but fell within the realm of politics rather than strategy. The other meaning, which has been used at least since the Roman empire, approached war as a legal condition, defining the permissible limits of organized violence. War allowed the use of different ethical and normative frameworks than peace. These

specified who could kill, whom they could kill, and under what conditions they could kill. Ethics and legality, in other words, could not be divorced from strategy and the conduct of war.

Bogulslawski Von states that "war is a battle waged by a specific group of men, tribes, nations, peoples, or states against a similar or comparable group." War, therefore, is a state of violent conflict between two or more groups of individuals belonging to the same species, driven by their own desires or will.

Similarly, the anthropologist Malinowski defines war as "an armed contest between two independent political units, carried out by an organized army seeking to achieve a specific national policy."

Based on these perspectives, war can be considered a natural state arising from conflicts of interest among individuals, societies, and nations. Humans, as part of this natural order, are inevitably involved in such conflicts. It is also essential to distinguish between war as a concept and war as a process. As a concept, war may be described as a legal state, as it not only involves armed violence but also requires the warring parties to adhere to the rules established by international law.

War represents the continuation of conflict between groups through the use of armed force. It reflects the competitive nature of relations between the parties involved before the outbreak of violence. The onset of war signifies the peak of a conflict and the parties' attempt to resolve or settle their disputes through military means. Thus, in international relations, the concept of conflict is broader and more complex than that of war. Once a war begins, the options for the parties involved become limited to victory or defeat, whereas, in the pre-war phase of a conflict, there may still be room for negotiation and resolution.

Regarding war as a process, it involves interaction between four fundamental elements identified by Professor Quincy Wright: military operations or activities, a high level of tension, an extraordinary legal framework, and a significant degree of political integration.

2. Definition of the Ukrainian war:

The Ukrainian war represents the most serious crisis on the international stage since the end of the Cold War in the early 1990s. It is classified as a modern, intractable conflict with complex resolution challenges, as it carries the threat of escalating into a large-scale confrontation in Europe. Additionally, it has the potential to destabilize the foundations of the U.S.-led global order and pave the way for a new multipolar system in which Russia and its ally, China, play a significant role. Ukraine exemplifies the nature of post-Cold War conflicts, serving as a key battleground in the ongoing struggle between major powers—Russia, the European Union, and the United States—each of which leverages its own strategic tools and pressure mechanisms in this crisis.

2-1 Input of the Ukraine War

2-1-1 Causes of the Russian-Ukraine war

When a war is successful, little attention is paid to its causes, but when the outcome is disastrous, understanding how it happened becomes paramount. People want to know: how did we get into this terrible situation? Firstly, there are different dimensions and causes of the war in Ukraine, which include socio-linguistic, economic, cultural, and political aspects that can be traced back into history.

The current war is an extension of a historical conflict in Ukraine

A first friction between the Ukrainian population and the Russian political pressure, was provoked by the President of Ukraine, Viktor Yanukovych, and his decisions against an association agreement towards the European Union in 2013. The strong will of Ukrainian citizens and political movements in favour of a nationalist approach in opposition to Russian influence, led to a period of protests against the government, whose leader (Viktor) was, then, removed from power in 2014 during the Ukrainian Revolution (Woo, 2015, p. 384) in March 2014, Russian troops took control of the Ukrainian region of Crimea. Russian President Vladimir Putin cited the need to protect the rights of Russian citizens and Russian speakers in Crimea and southeast Ukraine. Russia then formally annexed the peninsula after Crimeans voted to join the Russian Federation in a disputed local referendum. The crisis heightened ethnic divisions, and two months later, pro-Russian separatists in the eastern Ukrainian regions of Donetsk and Luhansk held their own independence referendums (Demedziuk, 2017, p. 95).

Armed conflict in the regions quickly broke out between Russian-backed forces and the Ukrainian military. Russia denied military involvement, but both Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization (NATO) reported the buildup of Russian troops and military equipment near Donetsk and Russian cross-border shelling immediately following Crimea's annexation. Beginning in February 2015, France, Germany, Russia, and Ukraine attempted to kickstart negotiations to bring an end to the violence through the Minsk Accords. The agreement framework included provisions for a ceasefire, withdrawal of heavy weaponry, and full Ukrainian government control throughout the conflict zone. Efforts to reach a diplomatic settlement and satisfactory resolution, however, were largely unsuccessful (Freedman, 2014, p. 38).

In January 2018, the United States imposed new sanctions on twenty-one individuals–including a number of Russian officials–and nine companies linked to the conflict in eastern Ukraine. In March 2018, the U.S. Department of State approved the sale of anti-tank weapons to Ukraine, the first sale of lethal weaponry since the conflict began. In October 2018, Ukraine joined the United States and seven other NATO countries in a series of large-scale air exercises in western Ukraine. The exercises came after Russia held its own annual military exercises in September 2018, the largest since the fall of the Soviet Union.

In October 2021, months of intelligence gathering and observations of Russian troop movements, force build-up, and military contingency financing culminated in a White House briefing with U.S. intelligence, military, and diplomatic leaders on a near-certain mass-scale Russian invasion of Ukraine. The only remaining questions were when the attack would take place and whether the United States would be able to convince allies to act preemptively. Both were answered on February 24, 2022, when Russian forces invaded a largely unprepared Ukraine after Russian President Vladimir Putin authorized a "special military operation" against the country. In his statement, Putin claimed that the goal of the operation was to demilitarize and denazify Ukraine and end the alleged genocide of Russians in Ukrainian territory.

In early February 2022, satellite imagery showed the largest deployment of Russian troops to its border with Belarus since the end of the Cold War., the United States warned that Russia intended to invade Ukraine, citing Russia's growing military presence at the Russia-Ukraine border. President Putin then ordered troops to Luhansk and Donetsk, claiming the troops served a "peacekeeping" function. The United States responded by imposing sanctions ,On February 24, 2022, during a last-ditch UN Security Council effort to dissuade Russia from attacking Ukraine, Putin announced the beginning of a full-scale land, sea, and air invasion of Ukraine targeting Ukrainian military assets and cities across the country (Demedziuk, 2017, p. 118). U.S. President Joe Biden declared the attack "unprovoked and unjustified" and issued severe sanctions against top Kremlin officials, including Putin and Russian Foreign Minister Sergey Lavrov; four of Russia's largest banks; and the Russian oil and gas industry in coordination with European allies. On March 2, 141 of 193 UN member states voted to condemn Russia's invasion in an emergency UN General Assembly session, demanding that Russia immediately withdraw from Ukraine (Raleigh & Dowd, 2015).

2-1-2 Ukraine is a geopolitical flash point

Ukraine was a cornerstone of the Soviet Union, the archrival of the United States during the Cold War. Behind only Russia, it was the second-most-populous and -powerful of the fifteen Soviet republics, home to much of the union's agricultural production, defense industries, and military, including the Black Sea Fleet and some of the nuclear arsenal. Ukraine was so vital to the union that its decision to sever ties in 1991 proved to be a coup de grace for the ailing superpower (Masters, 2023).

Ukraine is situated in the central part of Eastern Europe, on the crossroads of major transportation routes from Europe to Asia and from the Scandinavian states to the Mediterranean region. Most of Ukraine is located south-west of the Eastern European plain. Mountains occupy only 5% of Ukrainian territory: the Ukrainian Carpathian mountains in the west and the Crimean mountains in the south. The highest peak in Ukraine, Goverla Mountain (2,061 m), is situated in the Carpathians. Roman-Kosh peak (1,545 m) is the highest mountain in Crimea. The Ukraine's Black Sea coastline exceeds 1,500 km.

source:https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia#chapter-title-0-5

At this point specifically, it can be said that geography has placed Ukraine in a pivotal zone between Eastern and Western Europe, shaping its social and cultural fabric in terms of allegiance and identity. Instead of serving as a cultural, civilizational, and economic bridge between the two regions – given its diverse minorities and languages—Ukraine has become a battleground for Russo-Atlantic rivalry. It now stands as a focal point in the struggle for dominance over both nearby and distant strategic spheres.

2-1-3 Language and identity: Culture and language have deep symbolic relationships, functionally, each complementing the other. The linguistic, cultural and religious differences are so deep that it is difficult to speak of a united country, but rather of a divided country. Cultural and ethnic diversity is not exactly the problem, but the problem is when those differences are deep, and when they are linked to a larger conflict, which is the struggle of international axes for influence and control. Zelensky's liberal government, which since coming to power has launched an offensive against the Russian language and culture (Kulyk, 2013, p. 21). Procedurally, the Russian government had restricted the use of the Ukrainian language in media, and in education, Although, the official language in Ukraine is Ukrainian but Russian is still the most widespread; other languages spoken in Ukraine are Romanian, Polish, and Hungarian.

The struggle over the issue of language is still raised in every election and constitutional changes, which means that government institutions are unable to control the frequencies of the state's social formation. Putin stated that his actions were to protect the Russian population from the increasing violence arising during the Ukrainian revolution in addition, with a population of over a million Russian-speaking citizens in Crimea, Putin focused on the nationalistic sentiment within Crimea to constitute his claim (Panter, 2023, pp. 3-4). And claims that Russia is acknowledging the will of the people of Crimea in the referendum of March 2014, adhering to international norms and laws.

Furthermore, according to the federal constitutional law of Russia, admission of a foreign state into the Russian Federation shall be affected by mutual agreement of Russia and the interested state,

valid in this instance Contrary to the realist perspective of power politics, constructivism focuses more than a state's identity, and interests, consequent by social norms, which can explain the conflict in Ukraine. Political leaders in Ukraine failed to create a common national identity acceptable to the Ukrainian majority that could contribute to the country's independence away from political and ideological quarrels, which led to increased tensions and the failure of cultural efforts to "Ukraineze Ukrainians." In light of this sharp division, war became possible and opportunities opened, to obtain greater gains and guarantees for Moscow. Not to mention, Ukraine was a vital area of influence of many powers Russia, the European Union, Poland, that is, the formation of Ukrainian identity can be understood from the other. as a response to the complexity of its position vis-à-vis Poland, Russia, the European Union, and, perhaps most importantly, vis-à-vis itself. Poland would feel more comfortable if Ukraine served as a buffer EU member state between Poland and Russia. Polish initiatives seemed to treat Ukraine instrumentally as a means of increasing Poland's security.

At the same time, the Ukrainians face Russia's willingness to maintain its post-imperial state. Moreover, ideological differences that permeate the Ukrainian society hinder the emergence of a strong and unified national identity. Russia has exhibited the principles of social constructivism to hold that their claim to Crimea is within the boundaries of international laws. Putin has used a sense of Russian identity in Crimea to justify Russian annexation. For centuries, Crimea was part of Russia, also emotional associations to a specific territorial identity influence how people view policy choices. And Putin defends his actions believing that Crimea's cultural links and Eastern Ukraine to Russia are stronger than they are to Ukraine and that they identify culturally as Russian. In contrast States such as European Union, the US, and Ukraine address the fact that Russia's invasion of Ukraine is against international laws and norms, adding to the instability in the international system.

2.2 Expansione of NATO'se into the former Soviet sphere

Some Western analysts see Russia's 2022 invasion as the culmination of the Kremlin's growing resentment toward NATO's post–Cold War expansion into the former Soviet sphere of influence. Russian leaders, including Putin, have alleged that the United States and NATOe eteheeye in the early 1990s to not expand the alliance into the former Soviet bloc. They view NATO's enlargement during this tumultuous period for Russia as a humiliating imposition about which they could do little but watch. In the weeks leading up to NATO's 2008 summit, President Vladimir Putine warned u.s diplomats that steps to bring Ukraine into the alliance "would be a hostile act toward Russia." Months later, Russia went to war with Georgia, seemingly showcasing Putin's willingness to use force to secure his country's interests. Despite remaining a nonmember, Ukraine grew its ties with NATO in the years leading up to the 2022 invasion. Ukraine held annual military exercises with the alliance and, in 2020, became one of just six enhanced opportunity partners, a special status for the bloc's closest nonmember allies.

In the weeks leading up to its invasion, Russia made several major security demands of the United States and NATO, including that they cease expanding the alliance, seek Russian consent for certain NATO deployments,

Other experts have said that perhaps the most important motivating factor for Putin was his fear that Ukraine would continue to develop into a modern, Western-style democracy that would inevitably undermine his autocratic regime in Russia and dash his hopes of rebuilding a Russia-led sphere of influence in Eastern Europe. "[Putin] wants to destabilize ukraine, frighten Ukraine," writes historian Anne Applebaum in the Atlantic "He wants Ukrainian democracy to fail. He wants the Ukrainian economy to collapse. He wants foreign investors to flee. He wants his neighbors—in Belarus, Kazakhstan, even Poland and Hungary—to doubt whether democracy will ever be viable, in the longer term, in their countries too."

2.2.1 International positions on the Russian intervention in Ukraine

Russia has deep cultural, economic, and political bonds with Ukraine, and in many ways Ukraine is central to Russia's identity and vision for itself in the world. Approximately eight million ethnic Russians were living in Ukraine as of 2001, according to a census taken that year, mostly in the south and east. Moscow claimed a duty to protect these people as a pretext for its actions in Crimea and the Donbas in 2014. After the Soviet collapse, many Russian politicians viewed the divorce with Ukraine

as a mistake of history and a threat to Russia's standing as a great power. Losing a permanent hold on Ukraine, and letting it fall into the Western orbit, would be seen by many as a major blow to Russia's international prestige. In 2022, Putin cast the escalating war with Ukraine as a part of a broader struggle against Western powers he says are intent on destroying Russia.

trade Russia was for a long time Ukraine's largest trading partner, although this link withered dramatically in recent years. China eventually surpassed Russia in trade with Ukraine. Prior to its invasion of Crimea, Russia had hoped to pull Ukraine into its single market, the Eurasian Economic Union, which today includes Armenia, Belarus, Kazakhstan, and Kyrgyzstan.

Energy, Moscow relied on Ukrainian pipelines to pump its gas to customers in Central and Eastern Europe for decades, and it paid Kyiv billions of dollars per year in transit fees. The flow of Russian gas through Ukraine continued in early 2023 despite the hostilities between the two countries, but volumes were reduced and the pipelines remained in serious jeopardy.

Political sway, Russia was keen to preserve its political influence in Ukraine and throughout the former Soviet Union, particularly after its preferred candidate for Ukrainian president in 2004, Viktor Yanukovych, lost to a reformist competitor as part of the Orange Revolution popular movement. This shock to Russia's interests in Ukraine came after a similar electoral defeat for the Kremlin in Georgia in 2003, known as the Rose Revolution, and was followed by another—the Tulip Revolution—in Kyrgyzstan in 2005. Yanukovych later became president of Ukraine, in 2010, amid voter discontent with the Orange government.

Conclution

The importance of this study lies in the fact that it sheds light on one of the most important historical events in the Twenty-First century, which is Ukrainian war which cast a shadow on international relations from a practical and theoretical sides, as it affected the overall interactions in the current system, and it represents for the first time since the early nineties of the last century an explicit return to familiar patterns of conflicts in the history of international relations due to its expansion in a way that portends the outbreak of a major war in which competing great powers stand on opposite sides. While this war is still in its early stages, it hasn't reached the level of mass destruction caused by other historical wars, and it is still too early to measure its full impact .However, it has become clear that its multidimensional repercussions are not limited to the military or political and economic fields only. The study concluded that the war has reinforced the division between East and West, it represents the beginning of a test for the influence of the great powers, it's an international issue in which all actors are concerned to achieve their national interests, well its repercussions on the international environment and its future effects depend on diplomatic and military development as well.

References

1. Aron, R. (2017). *Peace and war: a theory of international relations*. Routledge.
2. Demedziuk, S. (2017). The new dimension of war–the Ukraine conflict. *Security and Defence Quarterly*, 14(1), 91-109.
3. Freedman, L. (2014). Ukraine and the art of limited war. *Survival*, 56(6), 7-38.
4. Kulyk, V. (2013). Language and identity in post-Soviet Ukraine: Transformation of an unbroken bond. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 5(2).
5. Masters, J. (2023). Ukraine: Conflict at the crossroads of Europe and Russia. *Council on Foreign Relations*, 14.
6. Metz, S., & Cuccia, P. R. (2011). *Defining war for the 21st century*. Strategic Studies Institute.
7. Panter, J. (2023). *Language of the Enemy: Impacts of the 2022 Russo-Ukrainian War on Linguistic and National Identity Paradigms in Ukraine*.
8. Raleigh, C., & Dowd, C. (2015). Armed conflict location and event data project (ACLED) codebook. *Find this resource*.
9. Van der Dennen, J. M. (1981). On war: Concepts, definitions, research data–a short literature review and bibliography. *Yearbook on Peace and Conflict Studies*.

10. Woo, P. K. (2015). The Russian hybrid war in the Ukraine crisis: Some characteristics and implications. *Korean journal of defense analysis*, 27(3), 383-400.

Received: 30.11.2024
Accepted: 10.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/163-173

Aida Zemmamouche
University of Algiers 02
https://orcid.org/0009-0003-9250-597X
aidazemmamouche17@gmail.com
Abdelkrim Mammeri
University of Mohamed Boudiaf - M'sila
https://orcid.org/0009-0009-9252-7152
abdelkrim.mammeri@univ-msila.dz
Amina Khettabet
University of Algiers 03
https://orcid.org/0009-0004-5185-4564
mina.khettabet@gmail.com

Literature on Administrative Control as a Qualitative Indicator in Building Organizational Effectiveness in the Institution

Abstract

Administrative control is a necessity and an urgent need, as it serves as the vigilant guardian of the functioning and performance of all institutional resources and processes. It enhances productivity and quality, efficiently allocates available resources to activities and tasks, and reduces waste, negligence, and corruption. Administrative control is a function exercised at all levels, whether at the level of a department head, division head, or general manager. It has its methods and tools through which objectives and operations are verified according to planned guidelines. This article provides a comprehensive perspective on the control indicator, highlighting its organizational significance within institutions. It explores its practical importance in achieving established objectives. The research concludes that control serves as both a qualitative and quantitative indicator in ensuring the success of an institution's mission.

Keywords: *administrative control, organizational effectiveness, self-control, theoretical literature on control, social control*

Aida Zemmamouche
Əlcəzair Universiteti 02
https://orcid.org/0009-0003-9250-597X
aidazemmamouche17@gmail.com
Abdelkrim Mammeri
Mohamed Boudiaf Universiteti - M'sila
https://orcid.org/0009-0009-9252-7152
abdelkrim.mammeri@univ-msila.dz
Əminə Xettabet
Əlcəzair Universiteti 03
https://orcid.org/0009-0004-5185-4564
mina.khettabet@gmail.com

Binada keyfiyyət göstəricisi kimi inzibati nəzarətə dair ədəbiyyat təşkilatda təşkilati effektivlik

Xülasə

İnzibati nəzarət zərurət və təcili ehtiyacdır, çünki o, bütün institusional resursların və proseslərin işləməsi və icrasının ayıq keşikçisi rolunu oynayır. O, məhsuldarlığı və keyfiyyəti artırır, mövcud resursları fəaliyyətlərə və tapşırıqlara səmərəli şəkildə ayırır, israfçılığı, səhlənkarlığı və korrupsiyanı

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

azaldır. İnzibati nəzarət istər şöbə müdiri, istərsə də baş menecer səviyyəsində bütün səviyyələrdə həyata keçirilən funksiyadır. Onun məqsəd və əməliyyatların planlaşdırılan təlimatlara uyğun olaraq yoxlanıldığı üsul və vasitələri var. Bu məqalə nəzarət indikatoruna hərtərəfli perspektiv təqdim edir, onun qurumlar daxilində təşkilati əhəmiyyətini vurğulayır. O, müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaqda onun praktik əhəmiyyətini araşdırır. Tədqiqat belə nəticəyə gəlir ki, nəzarət qurumun missiyasının uğurunu təmin etmək üçün həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət göstəricisi kimi çıxış edir.

Açar sözlər: *inzibati nəzarət, təşkilati effektivlik, özünə nəzarət, nəzarət üzrə nəzəri ədəbiyyat, sosial nəzarət*

Introduction

If control reflects an institution's ability to adapt to its internal and external environment and serves as a test for the alignment of plans, procedures, policies, and programs with the variables of the competitive environment, then it is indispensable for achieving the institution’s objectives.

Accordingly, this chapter will explore the essence of administrative control within an institution by examining its importance, objectives, foundations, and principles. It will also address the administrative control system, its types, levels, and areas, as well as the characteristics of effective administrative control. Additionally, we will discuss the administrative control process, its methods and tools, the stages it goes through, its relationship with other managerial functions, and the key theories explaining administrative control.

In the modern landscape of organizational management, administrative control has emerged as a crucial component for ensuring that institutions run efficiently and effectively. This control mechanism is not limited to preventing mistakes or inefficiencies; it is also a proactive process that fosters accountability, performance optimization, and the proper allocation of resources. Whether within governmental bodies, private enterprises, or non-profit organizations, administrative control plays an indispensable role in overseeing operations and ensuring that both short-term goals and long-term strategic objectives are met. The process involves a range of methods and tools that help to verify that activities align with established plans and that any deviations are corrected in a timely manner.

Administrative control, in essence, is the "watchful eye" of an organization, acting as both a preventive and corrective measure. It aims to maintain the integrity of processes, reduce waste, and prevent any form of negligence or corruption. The role of administrative control expands beyond mere monitoring; it involves ensuring that an institution remains on track to achieve its mission while enhancing productivity and maintaining the quality of its outputs. This article will explore the concept of administrative control, its organizational significance, and its practical impact on achieving institutional goals. It will also analyze the various indicators that determine the success of administrative control systems within institutions.

Research

Despite the recognized importance of administrative control, institutions often struggle to implement effective control systems that truly align with their operational goals. While administrative control is acknowledged as a necessity, its execution is often hindered by challenges such as insufficient resources, lack of proper training, and resistance to change within organizations. The complexity of managing large institutions, combined with the evolving nature of their operational needs, makes it difficult to establish uniform control systems that are both efficient and adaptable.

Moreover, the methods of control employed vary significantly across institutions and sectors, leading to inconsistencies in how control is understood and applied. Some institutions may rely heavily on rigid procedural frameworks, while others may prioritize flexibility at the expense of oversight. The question thus arises: **How can administrative control be effectively implemented to ensure the optimal functioning of organizational resources, improve performance, and achieve set objectives?**

This research hypothesizes that the success of administrative control systems is directly influenced by the adaptability of the control mechanisms to the specific needs of the institution. A flexible and well-integrated control system, when properly implemented, not only ensures

compliance with organizational goals but also fosters a culture of accountability and continuous improvement. Furthermore, it is hypothesized that institutions with a clear and consistent understanding of administrative control and its significance are more likely to experience higher levels of performance and achieve their strategic objectives effectively. The study will aim to test this hypothesis by examining case studies from various sectors and analyzing the relationship between control systems and institutional success.

1-The Essence of Administrative Control

1.1 The Concept of Administrative Control

Administrative control is one of the essential managerial functions, aimed at ensuring performance quality and verifying the implementation of set objectives according to planned strategies. Various definitions of control exist, and modern administrators consider administrative control to have two main aspects.

The first aspect involves monitoring and evaluating the outcomes resulting from various organizational efforts and correcting deviations when they occur. The second aspect focuses on overseeing individual achievements through guidance and leadership functions. (Madani Abdelkader Alaqi, 1981, p. 647).

From this perspective, referring to original sources in defining the concept of control is essential. The term appears in multiple contexts in the Quran. Allah Almighty says: "So watch, for they too are watching." (Surah Ad-Dukhan, Ayah 59). The command "watch" in this verse signifies waiting for what Allah has decreed to unfold.

Additionally, the Quran states: "Indeed, Allah is ever watchful over you." (Surah Al-Insan, Ayah 1). The meaning of watchfulness in this verse refers to Allah's accountability over His servants by observing all their actions.

Terminologically, scholars and administrators have provided various definitions of control, each shaped by their perspective and methodological approach. Max Weber defined control as the process of exercising authority in daily life.

This definition highlights that in the process of control, individuals exercise authority, power, and coercion in the workplace, imposing punishment or rewards in cases of negligence or inefficiency.

Hassan Al-Waqqad defines control as a scientific process of rationalizing decisions made by officials throughout the complete work cycle. This cycle begins with planning, organizing, directing, and coordinating, continues through implementation, and concludes with monitoring and evaluation, leading to a new cycle. (Hussein Al-Waqqad, 1980, p. 9).

This definition emphasizes that control is a continuous process inherent to all management functions. Moreover, it is an activity that integrates into all organizational operations without exception.

The scholars Guiet and Hicks define control as the process through which management ensures that what is happening aligns with what was supposed to happen. If discrepancies arise, necessary adjustments must be made. (Mohamed Abdel Fattah Al-Sirfi, 2006, p. 305).

Despite the various definitions that explain the concept of administrative control in organizations, they all share a common objective: safeguarding the organization’s human and material resources while detecting deviations in its activities. The definition most relevant to this study is that control should stem from within the individual. This means that employees have the capacity for growth, creativity, and development, enabling them to monitor themselves without external supervision. It is preferable that the source of control originates from the individual’s own sense of responsibility and self-commitment.

1-2 The Importance of Administrative Control

There is no doubt about the significance of control, as it is the managerial function responsible for ensuring the proper implementation of other administrative functions. It serves as a vital link in the management process, guaranteeing that established objectives are achieved. If these objectives are not met, control helps identify the reasons behind the shortcomings (Hassan Ibrahim Balout, 2005, pp. 456-457).

The importance of administrative control lies in understanding and analyzing organizational events and their causes while establishing connections between them. Without control and accurate information on performance and progress, various negative consequences may arise, such as increased costs and operational burdens.

Moreover, control is a continuous process closely linked to planning and execution. In fact, control and planning are nearly two aspects of the same managerial function, differing only in their objectives (Abdel Hamid Abdel Fattah Al-Muazzi, 2006, pp. 485–486).

In addition, the importance of control becomes even more evident in modern organizations, which are characterized by complex, interconnected, and intricate systems. This complexity necessitates control activities to effectively guide the organization toward achieving its objectives. Control is particularly crucial in optimizing the relative capacity of available human, material, financial, and informational resources. Effective control leads to the optimal utilization of these resources with efficiency and effectiveness while minimizing waste and loss (Khalil Mohamed Hassan Al-Shammakh, Khudair Kazem Mahmoud, 2000, p. 316).

The significance of control can be summarized in the following points:

It is a crucial element for reviewing progress in performance, task execution, activities, and plans, as well as making necessary adjustments in case of any deviations from the plan. In centralized management, it also involves reviewing subordinates' performance results. Moreover, control enhances organizational stability, which in turn boosts employee morale. (Manal Talaat Mahmoud, 2003, p. 194).

Administrative control encourages the achievement of objectives and contributes to modifying and adjusting plans and programs, ensuring the smooth operation of work. It promotes fairness, helps assess work levels, improves performance quality, corrects deviations and errors, and enhances coordination within the team.

Control ensures sound work outcomes by holding responsible entities accountable for the economic and industrial objectives achieved by economic units or specialized sectors, all through oversight. (Moan Mahmoud Ayasrah, Marwan Mohammed Bani Ahmed, 2008, p. 73).

Managerial control helps organizations respond positively to various changes and challenges. For control to facilitate an institution’s achievement of its objectives, the following must be ensured:

- **Transparency**, meaning clarity, openness, commitment, ease of procedures, and avoiding traditional administrative practices.
- **Establishing effective management** at all administrative and organizational levels, as achieving institutional or organizational effectiveness leads to improved quality in goods and administrative services. (Moussa Al-Louzi, 2000, p. 124).

From this, it becomes clear that one of the key characteristics of successful management in any country is its ability to plan and organize an oversight system as a crucial factor for national success and reform across all state organizations and sectors. Weak administrative control leads to employee negligence and outdated systems, ultimately resulting in reduced productivity efficiency.

1-3 Objectives of Administrative Control

Administrative control aims to achieve several objectives, which can be outlined as follows:

Helping management identify problems in a timely manner allows for the implementation of appropriate measures at the right time, ensuring the correction of future plans and their establishment on a solid foundation. It also facilitates coordination between departments and divisions by linking their activities to the organization's overall performance and fostering collaboration to achieve common goals. Additionally, it motivates employees to reach high-performance levels while optimizing costs by addressing errors as they arise. In general, control objectives can only be achieved through an effective oversight system. (Manal Talaat Mahmoud, 2003, p. 194).

Preserving workers' rights within the organization helps highlight diligent employees in the administrative sphere and ensures standardization or alignment of employee performance, such as through time and motion studies and work schedule preparation. Additionally, guiding individual performance and motivating employees are key objectives of administrative control. (Moan Mahmoud Ayasrah, Marwan Mohammed Bani Ahmed, 2008, p. 74).

Assessing the organization's ability to effectively implement its strategic choices, as well as evaluating the results achieved through the adoption of these strategies. (Falah Hussein Adai Al-Husseini, 2000, p. 225).

Enabling other administrative functions to achieve their objectives and ensuring that the decisions, directives, and instructions issued by the organization are implemented in line with their intended goals. It also involves examining the efficiency and effectiveness of machinery, equipment, and various systems in preparation for necessary maintenance. (Sobhi Al-Otaibi, 2002, p. 161). From this perspective, the primary goal of control is not merely to detect errors and punish those responsible but rather to be regarded as another evaluation measure aimed primarily at serving the interests of employees alongside those of the organization. Additionally, it does not focus solely on correcting deviations but also on preventing their recurrence in the future by identifying the root causes of performance issues and working to enhance overall performance.

1-4 Foundations and Principles of Administrative Control

It is essential to consider eight principles or foundations when implementing an effective control process in any organization. These principles serve as general frameworks that must be adhered to, though there is no single standardized approach for their application or a fixed level of importance assigned to each. Their relative significance depends on the organization's circumstances, resources, and available administrative capabilities. These principles can be summarized as follows:

These principles can be summarized as follows:

- **First Principle: Focus on Key Critical Points** – Control should be applied at the right place and time in an appropriate manner.
- **Second Principle: The Need for Feedback Information** – Without timely access to relevant data and information, an organization cannot effectively conduct the control process.
- **Third Principle: Flexibility in the Control System** – The ability to adapt and respond to changing conditions is essential.
- **Fourth Principle: Alignment of the Control System with the Organization** – The control system must be compatible with the organizational structure and its components.
- **Fifth Principle: Self-Regulation in the Control System** – The ability to anticipate and identify deviations between planned standards and actual performance.
- **Sixth Principle: Direct Communication Between the Parties Involved in the Control Process** – A lack of direct communication between the controller and the controlled may lead to confusion or loss of essential information.
- **Seventh Principle: Consideration of the Control Process's Impact on Employees** – If employees do not understand, accept, or support the control system and its objectives, they are unlikely to implement it effectively.
- **Eighth Principle: Economic Feasibility of the Control System** – If the control system is financially burdensome, requires extensive human resources, and produces limited value, its economic viability will be questionable (Mohammad Saeed Al-Masri, 1999, pp. 234-235).

1-5 Administrative control varies

according to different criteria. Based on timing, it includes **preventive control**, which anticipates errors before they occur; **concurrent control**, which monitors performance during execution; and **subsequent control**, which detects deviations after they happen to prevent recurrence. According to administrative levels, control can be at the **individual level** to assess personal performance, at the **administrative unit level** to evaluate department efficiency, or at the **organizational level** to assess overall institutional performance. Regarding its source, control is either **internal**, conducted within the organization by specialized units, or **external**, overseen by independent state-affiliated entities. In terms of deviation types, **positive control** reinforces successes, while **negative control** focuses on error correction. Lastly, based on organization, control can be **surprise control**, conducted without prior notice; **periodic control**, performed on a scheduled basis; or **continuous control**, relying on ongoing supervision and monitoring (Ali Abbas, 2004, pp. 184-185).

3- The Administrative Control System Within the Organization

4- 2-1 Control Systems

Various control systems are implemented to regulate behaviors, manage resources, and monitor performance deviations. The purpose of employing multiple control systems within a single organization is to enhance its ability to anticipate challenges and maintain high-performance levels.

Although an organization adopts control systems that it deems essential for executing its planning, organizational, and leadership functions, most organizations implement control through the following systems:

- **Benefit and Compensation Systems**: These systems establish the exchange relationships between organizations and individuals. Compensation attracts employees who contribute to the organization's success and reputation while reducing the costs of direct supervision. Conversely, when an organization offers low wages and compensation, it necessitates more direct and indirect supervision, requiring external control to ensure that the desired performance levels are met.
- **Information and Financial Control Systems**: Organizations require resources, and these resources need to be monitored to ensure they serve their intended purposes. Institutions face significant pressure on their strategies and operations, requiring managers to utilize available resources efficiently. Accurate and objective use of information facilitates financial control, particularly in critical financial areas. In general, financial control works to track financial data.
- **Production Management Systems**: Control plays a vital role in production management, continuously monitoring the methods and processes involved in utilizing human and non-human resources, including technological resources. The production management department oversees production operations, distribution of services and goods, inventory management, work scheduling, production planning, and quality control.
- **Production Management and Control Systems**: These systems monitor various aspects of production, including purchasing control, inventory management, and quality assurance. (Hassan Ibrahim Blout, 2005, pp. 469-470).

2-2 Administrative Control Strategies

There are various administrative alternatives and control strategies that help assess the effectiveness of control mechanisms applied within organizations. Below are some of these strategies, categorized into internal and external strategies.

Management can rely on either an **internal control strategy** or an **external control strategy** to carry out control activities and processes.

- **Internal Control Strategies** rely on individuals' intrinsic motivation, encouraging them to monitor their own performance. Under this approach, managers do not engage in direct oversight or closely guide employees; instead, they grant them autonomy and evaluate them based on final performance outcomes. This strategy assumes that every individual within the organization fully understands their duties and responsibilities without the need for constant reminders. The presence of clear performance standards and a well-defined organizational culture that promotes self-regulation significantly enhances the success of this strategy.
- **External Control Strategies** involve direct supervision of employees or the implementation of an administrative control system that includes specific rules, regulations, and procedures. The effectiveness of this strategy is reinforced by the availability of rewards and penalties, such as financial incentives, recognition, annual performance reports, and electronic monitoring tools like surveillance cameras, ensuring continuous oversight across different departments.

Researchers suggest that combining both strategies yields the most effective control system. While internal control fosters employee commitment, it does not entirely prevent performance deviations during operational processes due to the lack of direct supervision. **(Tariq Taha, 2002, pp. 716-717).**

2-3 Levels and Areas of Administrative Control

Administrative control plays a vital role in all institutions, whether public or private, industrial or service-based. It is no longer limited to production but extends to various functions such as marketing, finance, human resources, procurement, inventory, and managerial behavior. In production, control

ensures quality, the required quantities, timely delivery, cost reduction, and efficient resource utilization. In marketing, it monitors sales performance against planned targets and evaluates the effectiveness of advertisements and promotional programs. Financial control ensures the availability of necessary financial resources, the efficiency of investments, and profitability. In human resources, control ensures employee adherence to standards and guidelines, monitors recruitment and training processes, and assesses employee morale and satisfaction. Procurement control verifies the quality and compliance of purchased goods, ensures timely delivery, and oversees supplier relationships. Inventory control tracks incoming and outgoing stock, preventing damage, theft, or overstocking. Lastly, behavioral control ensures compliance with institutional rules and regulations. (Hussein Hareem, 2006, p. 316; Ali Abbas, 2004, p. 186).

2-4 Characteristics of Effective Administrative Control

For administrative control to effectively enable an institution to achieve its objectives efficiently, it must possess several key characteristics:

Relevance: Control measures must be appropriate to the nature of the tasks assigned to each institution to ensure effective oversight of employees and their respective units.

Flexibility: Control methods, steps, and techniques should be adaptable, modifiable, and capable of development in response to workplace conditions and emerging changes within the institution. (Ma'n Muhammad Ayasrah, Marwan Mahmoud Bani, 2008, p. 77).

Clarity: Individuals responsible for implementing control must clearly understand its processes and outcomes. Additionally, those overseeing control should possess the necessary qualifications and expertise, ensuring that employees accept and engage with the control system effectively.

Cost Efficiency: The benefits or returns achieved through control should outweigh the costs incurred in its implementation; otherwise, it becomes economically unviable.

Accuracy: The ability to quickly detect deviations, ideally before they occur, by employing preventive measures to address potential issues in advance. This proactive approach enables the institution to achieve its objectives effectively. (Khalil Muhammad Hassan Al-Shammakh, Khudair Kazem Hammoud, 2000, pp. 323–324).

Objectivity: Control should be based on factual judgments rather than personal or approximate opinions. Objective and realistic judgments require the use of quantitative and qualitative control standards that are as precise and scientifically appropriate as possible.

Corrective, Not Punitive: The control process should be designed to help employees improve their performance, enhance motivation, encourage initiative, and boost productivity, rather than being a tool of intimidation. It should also allow employees to participate in its organization.

Supervised by Ethical and Competent Individuals: Those responsible for oversight must be fully aware of the nature of the work being monitored, the elements of control, control standards, and control objectives. They should conduct their duties with tact, flexibility, and professionalism, avoiding authoritarianism and self-promotion. (Abdelhamid Abdel Fattah Al-Maghazi, 2006, p. 515).

Reliance on Communication and Administrative Information: A proper system must be in place to receive and record all relevant information, including performance standards and actual performance measurements. Additionally, a two-way communication system should be available to ensure timely access to information.

Link to Decision-Making Centers: Control should be connected to organizational decision-making centers responsible for achieving and evaluating performance. This means that the management information system must be designed to provide each manager with the necessary information to oversee and control their area of work. (Mohamed Farid Al-Sahn, 2002, p. 360).

3- The Administrative Control Process

3-1 Control Methods and Tools

Various control methods and tools exist, each suited to a specific type of oversight. Generally, different control techniques complement one another, and institutions must integrate multiple approaches based on their objectives and management philosophy. Hussein Hareem summarizes these methods as follows:

- **Self-Control**: Shifting control from an externally imposed system managed by the administration to an internal form of self-regulation by employees.
- **Group Control**: Group standards define acceptable and unacceptable behavior for individuals and significantly influence their actions. Many institutions emphasize group control and stress adherence to behavioral norms established by the collective.
- **Methods, Procedures, and Rules**: These serve as control tools that define various aspects, such as decision-making processes and resource management. If employees participate in formulating these guidelines, they can effectively regulate individual and group behaviors.
- **Information Systems**: These systems collect, encode, store, analyze, and disseminate data into usable information. They facilitate effective resource monitoring and support essential administrative functions such as planning, organizing, and directing.
- **External Control**: This involves auditing financial conditions to verify that declared assets—including inventory, equipment, machinery, furniture, and cash holdings—align with reported financial statements. This method ensures proper resource management and institutional accountability. (Hussein Hareem, 2006, pp. 318-319).
- **Administrative Reports**: These provide an overview of work performance, efficiency, and alignment with planned objectives. Their effectiveness depends on clear language, adherence to scientific report-writing standards, and the inclusion of statistical data and information.
- **Observation and Inspection**: This approach relies on supervisors' ability to observe employees as they perform their duties, assess work methods and outcomes, and examine procedural integrity both formally and substantively. It involves reviewing documents, records, and official or unofficial papers. Inspections may be either surprise audits or pre-planned evaluations.
- **Budgeting and Expenditure**: A control and planning tool used for estimating and forecasting financial needs. It regulates spending according to designated allocations, identifying budget deficits or surpluses, which can indicate inefficiencies in operations and procedures. (Mousa Al-Louzi, 2000, p. 122).

3-2- Stages of the Control Process

The control process begins with defining and clarifying objectives, determining the goals and outcomes that need to be achieved. These objectives are then translated into measurable standards used to assess actual results. These standards may be expressed in terms of the quantity of goods produced or services provided, work hours, speed of performance within a specific timeframe, monetary values such as costs or revenues, or any other measurable form that facilitates performance evaluation.

Next, performance is monitored and measured according to the established standards. This involves comparing targeted performance with actual performance, assessing the degree, direction, and significance of any deviations.

Based on the previous stage, the causes of deviations and the surrounding conditions are analyzed to understand the reasons behind these discrepancies. This leads to the evaluation and correction phase, where necessary actions are taken to create favorable conditions for performance, address obstacles and challenges, and, if needed, adjust goals and standards.

Following this, support and assistance are provided to operational units by equipping them with necessary resources and enhancing their ability to overcome challenges. (Hussein Abdel Hamid Rashwan, 2006, pp. 83-84).

According to Wright, the control process includes the following steps:

- Directing, evaluating, and monitoring operations by identifying specific areas for these processes.
- Establishing or maintaining standards.
- Measuring performance.
- Comparing actual performance with established standards.
- Taking no action if performance aligns with the set standards.
- Implementing corrective actions if performance deviates from or fails to meet the established standards. (Falah Hassan Adai Al-Husseini, 2000, p. 223).

The stages of the control process are illustrated in the following diagram, which serves as a model for the control process.

3-3 Indicators of Inadequate or Ineffective Control

Symptoms of inadequate control generally arise due to organizational deficiencies. The most notable signs of ineffective control include:

- **Unexpected decline in revenues or profits**: This may occur due to accounting issues or failure to adhere to quality standards, production quantities, and incremental elements, leading to decreased sales.
- **Decline in service quality and increased customer complaints**: Frequent customer complaints about product or service quality can either lead to a company's collapse or force it to barely remain competitive. The way a company handles complaints serves as an indicator of its control system's effectiveness. For this reason, many organizations adopt the principle of "the customer is always right" and take complaints seriously.
- **Employee dissatisfaction**: This is evident through increased resignations, frequent complaints, and high absenteeism rates. Management should strive to create a work environment that fosters employee loyalty and commitment to the organization.
- **Unnecessary working capital deficits**: This issue often results from excessive inventory, indicating a lack of control. It is essential to carefully analyze the causes of the problem and implement solutions for optimal capital utilization.
- **Disorganized operations**: Inefficiencies in workflow, lack of structured processes, and operational inefficiencies lead to increased production costs and delays. Additionally, excessive paperwork can obscure instructions and operational procedures.
- **Signs of inefficiency and excessive costs**: These may stem from mechanical neglect or a decline in employee commitment and morale, which can negatively affect the overall control system. (Manal Talaat Mahmoud, 2003, pp. 203–204).

3-4 The Relationship Between Control and Other Functions

The control function, like any other managerial function, both influences and is influenced by other administrative functions, as it is one of the management's subsystems. Notably, control serves as a practical interface for other administrative functions such as planning, organizing, and auditing. Any shortcomings in these functions are often identified through control mechanisms, and it is difficult to implement control effectively in the absence of other managerial functions.

Control and Planning: Control cannot be performed without planning, which involves setting objectives, policies, and procedures. Control complements planning by ensuring that planned results are achieved. It involves comparing actual performance with set plans, identifying deviations, and taking corrective actions. On the other hand, planning loses much of its effectiveness if it is not followed by a control process that verifies implementation. Moreover, deficiencies in plans, ineffective policies and programs, or overly complex procedures can hinder operations, making control essential for identifying and addressing these issues.

Control, Organization, and Direction: Through the continuous flow of information within a control system, weaknesses in the organizational structure can be identified, allowing for necessary modifications and improvements to enhance effectiveness. Control and feedback play a vital role in decision-making, which is a core function of direction. Feedback enables decision-makers to assess work outcomes and adapt to changes in the work environment. Control and monitoring departments provide managers with accurate and timely data, which aids in decision-making and employee motivation. Additionally, organization involves structuring an institution into specialized administrative units and defining job roles to prevent duplication of efforts. Control ensures that each unit performs its designated tasks and that no unit unnecessarily replicates another’s work.

Control and Coordination: The relationship between control and coordination is evident, as both aim to achieve organizational goals efficiently. Control ensures goal attainment by identifying and correcting deviations, while coordination unifies individual efforts to achieve these objectives. Deviations often arise from poor coordination, leading to inconsistencies in quality, effort, or

execution time. Control not only corrects these deviations but also helps in refining coordination mechanisms or establishing new standards for coordination.

Thus, control plays a crucial role in detecting errors before they occur and implementing corrective measures. However, coordination should precede control, as many deviations result from inadequate coordination of organizational procedures. (Madani Abdelkader Al-Alaqi, 1981, p. 186).

Conclusion

In this study, we examined control in its various dimensions and indicators, highlighting its connection to the administrative and organizational structure of any society. This structure consists of leadership that defines objectives and strives to achieve them while ensuring that social goals do not conflict with individual goals. To prevent behavioral deviations, detect them, and address them, leadership employs control mechanisms across all its institutions and agencies, often establishing specialized regulatory bodies dedicated to social and administrative oversight. Ultimately, administrative control serves as a qualitative indicator, with diverse strategies and effective methods for monitoring activities through social, organizational, and modern technological means to ensure efficiency and compliance.

References

1. Abdel Hamid Abdel Fattah Al-Maghzi. (2006). *Management (Scientific principles and future orientations)*. Modern Library.
2. Ali Abbas. (2008). *Fundamentals of management science* (1st ed.). Dar Al-Maseera Publishing and Distribution.
3. Falah Hussein Adai Al-Husseini. (2000). *Strategic management (Concepts, approaches, and contemporary processes)* (1st ed.). Dar Wail Publishing and Distribution.
4. Hassan Ibrahim Balout. (n.d.). *Principles and modern trends in institutional management*. Dar Al-Nahda Al-Arabi.
5. Hussein Abdul Rahman Rashwan. (2006). *Management and society (A study in the sociology of management)*. Shabab University Foundation.
6. Hussein Areeem. (2006). *Principles of modern management (Theories, administrative processes, and organizational functions)* (1st ed.). Dar Al-Hamed.
7. Hussein Reda Al-Wafa. (1980). *Financial control*. General Auditing Bureau.
8. Khaled Mohammed Ahmed Al-Wazzan. (2002). *Organizational climate and its relationship with organizational commitment* [Master's thesis, Naif Arab University for Security Sciences]. Department of Administrative Sciences.
9. Khalil Mohammed Hassan Al-Shamma, Khudair Kazem Samoud. (2000). *Organizational theory* (1st ed.). Dar Al-Maseera.
10. Madani Abdel Kader Al-Alaqi. (1981). *Management—An analytical study of administrative functions and decisions*. Tihama Publishing.
11. Manal Talaat Mahmoud. (2003). *Fundamentals of management science*. Modern University Office.
12. Moan Mahmoud Ayasrah, Marwan Mahmoud Bani Ahmed. (2008). *Leadership, control, and administrative communication* (1st ed.). Dar Al-Hamed.
13. Mohammed Abdel Fattah Al-Sirfi. (2006). *Principles of organization and management* (1st ed.). Dar Al-Manahij Publishing and Distribution.
14. Mohammed Farid Al-Sahn. (2001-2002). *Principles of management*. University Publishing House.
15. Mousa Al-Louzi. (2000). *Administrative development (Concepts, foundations, applications)* (1st ed.). Dar Wail Publishing and Distribution.
16. Mousa Al-Louzi. (1999). *Organizational development—Fundamentals and modern concepts*. Dar Wail for Printing and Publishing.

17. Saeed Mohammed Al-Masry. (1999). *Organization and management (A contemporary approach to planning, organization, leadership, and control processes)*. University Publishing and Distribution House.
18. Sobhi Al-Otaibi. (2002). *Development of administrative thought and activities* (1st ed.). Dar Al-Hamed Publishing and Distribution.

Received: 22.10.2024
Accepted: 23.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/174-185

Amina Benkobbi
University Center of Tamanrasset
https://orcid.org/0000-0001-8843-4898
amina.benkobbi@univ-msila.dz
Bahous Zekri
https://orcid.org/0009-0005-8911-8615
Hadjila Benouaret
University of M'sila
https://orcid.org/0009-0001-7309-8438
hadjila.benouaret@univ-msila.dz

Methods and Applications of Anthropology in Criminal Investigations

Abstract

Anthropology has shifted from studying primitive societies to addressing urbanization and crime, benefiting from its traditional methodologies. With the advancement of forensic anthropology, it has become essential in law and ethics, despite predictions of its decline, and has extended into modern forensic laboratories. This article aims to highlight the role of anthropological methods and their applications in criminology and criminal investigations. We have adopted a descriptive and analytical approach, examining the significance of anthropological studies in forensic work. Our findings emphasize the crucial role of kinship systems and blood samples in crime scene analysis, as well as the social impact of cultural characteristics in criminal investigations.

Keywords: *anthropology, methods and applications, criminology, forensic science, analytical laboratories*

Əminə Benkobbi
Tamanrasset Universitet Mərkəzi
https://orcid.org/0000-0001-8843-4898
amina.benkobbi@univ-msila.dz
Bahous Zekri
https://orcid.org/0009-0005-8911-8615
Hacıla Benouaret
M'sila Universiteti
https://orcid.org/0009-0001-7309-8438
hadjila.benouaret@univ-msila.dz

Cinayət axtarışlarında antropologiyanın metodları və tətbiqləri

Xülasə

Antropologiya ibtidai cəmiyyətləri öyrənməkdən, onun ənənəvi metodologiyalarından faydalanaraq urbanizasiya və cinayətlə mübarizəyə keçdi. Məhkəmə antropologiyasının inkişafı ilə onun tənəzzülü ilə bağlı proqnozlara baxmayaraq, hüquq və etika baxımından vacib hala gəldi və müasir məhkəmə laboratoriyalarına qədər genişləndi. Bu məqalə antropoloji metodların rolunu və onların kriminologiya və cinayət araşdırmalarında tətbiqini işıqlandırmaq məqsədi daşıyır. Məhkəmə ekspertizası işində antropoloji tədqiqatların əhəmiyyətini araşdıraraq təsviri və analitik yanaşma tətbiq etdik. Nəticələrimiz cinayət yerinin təhlilində qohumluq sistemlərinin və qan nümunələrinin həlledici rolunu, habelə cinayət araşdırmalarında mədəni xüsusiyyətlərin sosial təsirini vurğulayır.

Açar sözlər: *antropologiya, metodlar və tətbiqlər, kriminologiya, məhkəmə ekspertizası, analitik laboratoriyalar*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

Anthropology appears to be a subject of study and interest for the social and human sciences, which encompass various branches aimed at understanding humans and grasping the meaning or significance of their actions.

These sciences, previously referred to as the "human sciences" and later as "social sciences," particularly in the Anglo-Saxon world, include numerous disciplines that study humans from multiple perspectives.

For example, in psychology, the focus is primarily on psychological phenomena; in sociology, the goal is to explain social phenomena; while in history, the emphasis is on studying past events and occurrences.

On the other hand, experimental sciences primarily study nature and everything that exists or is produced without human intervention. Among their most prominent branches are physics, chemistry, biology, astronomy, and geology—fields that are constantly evolving.

Research

However, one discipline has asserted itself in the field of knowledge: anthropology. With its various branches and domains, anthropology has shifted from the scientific study of primitive societies and the study of "the other" to the analysis of urban and metropolitan environments, ultimately transitioning from "the other" to "the self."

And with the diversity of its subjects, its methodologies have also varied, ranging from field studies to specialized field research, particularly with the applications of anthropology in forensic science and criminology. This paper aims to shed light on modern methodologies and applications in forensic laboratories and criminal investigations.

Despite the interconnection and overlap between this field and other sciences—such as natural, social, cultural, psychological, and political sciences—anthropology has distinguished itself with its unique characteristics. It relies on field-based material derived from the behavior of people and societies across different historical periods, grounded in the heritage and realities of these communities.

Anthropologists have long sought to uncover the hidden aspects of primitive civilizations, not merely to understand their historical and cultural past, but also to utilize this knowledge in analytical studies that inform the development plans of contemporary societies. This stems from their conviction of the deep interconnection between environment and social heritage, which necessitates preserving the natural and material environment as well as human cultural heritage.

This perspective is evident in contemporary anthropological studies, which analyze social phenomena through an integrated approach that draws upon multiple fields of knowledge. These include archaeological heritage and social aspects that contribute to understanding the stages of human evolution and development, recognizing humans as both biological and social beings who have undergone significant anatomical, cultural, and societal transformations.

Accordingly, we can pose the following question: **What are the applications and research methodologies of anthropology in modern forensic work?**

This study seeks to explore and define forensic anthropology, focusing on its various methodologies and applications. It also aims to highlight its significance, review its contributions to serving humanity, and attempt to predict the future development of this field.

1- **Anthropology and Forensic Intersections**

1.1 **Intersections of Forensic Sciences**

Intersections of Forensic Sciences: Forensic anthropology, as an interpretive and experimental science, constitutes a branch of criminology in its broadest sense. It examines the role of social, cultural, and biological factors among the various elements considered in attempts to explain criminal phenomena (Lawless, 2022). This analysis takes into account both quantitative and qualitative differences in crime across different societies, as well as within the same society over time—even among specific social groups.

2- **Criminology and Forensic Anthropology**

Cesare Lombroso is credited with laying the foundations of forensic anthropology, or **Anthropologie Criminelle**, when he published the first edition of his work *"The Criminal Man"* in 1871 (Knepper & Ystehede, 2013). This branch aims to identify the individual factors contributing to criminal behavior by studying the physical and psychological characteristics of offenders. It examines the impact of external and internal anatomy, glandular secretions, innate instincts, and hereditary traits, as well as their overall influence on criminal behavior.

Thus, this science is divided into two major branches : The first is forensic biology, also known as biological criminology or organic criminology , which focuses on the influence of biological aspects and hereditary factors on the criminal's personality (Silver & Nedelec, 2019).

The second examines the impact of psychological traits and predispositions on criminal behavior, a field known as forensic psychology or psychological criminology, Since human beings consist of both body and mind, each influences the other. External and internal biological structures undoubtedly affect an individual's psychological predispositions.

In reality, criminal anthropology is also a branch of criminology. Sufficient evidence of the close connection between the two fields lies in the fact that the descriptive analysis of the criminal phenomenon has long relied on the organic and psychological interpretation of the criminal's personality, as demonstrated by anthropological studies.

Criminology and Forensic Psychiatry: Forensic psychiatry focuses on studying various mental disorders and their impact on an individual's criminal tendencies. The interpretation of deviant and criminal behavior, both considered forms of human behavior, often depends on the findings of this field. From this perspective, forensic psychiatry is closely linked to the application of criminal law. In fact, some theories in criminal law—most notably the theory of responsibility and its exemptions—owe much to the ideas put forward by this discipline (Arrigo, 2011).

Thus, forensic psychiatry can be classified among the auxiliary criminal sciences which are non-fundamental disciplines that do not study legal rules but rather examine certain phenomena related to crime. From this perspective, the indirect connection between this field and criminology becomes evident.

Criminology and Forensic Medicine: Forensic medicine is a branch of science that relies on medical and biological principles to collect criminal evidence and support various aspects of practical criminal applications. It plays a crucial role in resolving legal and judicial issues, such as diagnosing injuries and determining their causes, performing autopsies to identify the true cause of death, conducting chemical analyses to examine the nature and properties of toxic substances in poisoning-related murders, and analyzing handwriting to establish the identity of suspects in forgery cases (Petherick et al., 2009). This field has provided invaluable contributions to criminology, particularly during periods when the tendency to link an individual's physical traits to specific types of criminal behavior was prevalent. Most proponents of this approach were forensic medicine specialists.

Criminology and Criminal Investigation: Criminal investigation aims to study methods of proving crimes and identifying perpetrators, such as fingerprint matching, examining and identifying tools used in committing crimes, as well as utilizing photography equipment and lie detection devices (O'hara's, 1956). his field has no direct connection to criminology except to the extent that it establishes a link between a specific criminal pattern and the methods used to commit the crime.

Criminology and Criminal Psychology: Criminal psychology is one of the auxiliary criminal sciences and a branch of applied psychology that specializes in studying the psychological phenomena of various individuals involved in the criminal proceedings. This includes defendants, lawyers, investigating judges, prosecutors, witnesses, experts of all kinds, and ultimately, judges (Hollin, 2013).

There may be no direct connection between criminology and criminal psychology except to the extent that crime is linked to certain psychological phenomena, the revelation of which helps uncover hidden aspects of a crime. For example, a criminal may reoffend out of a desire for revenge against perceived judicial injustice, whether this injustice was real—manifesting as a judicial error—or merely imagined by the offender. This field is also linked to criminology for those who consider

crime prevention as part of its scope. Understanding the psychological aspects of the accused by investigators and judges helps in selecting the appropriate criminal penalty, facilitating the offender's social rehabilitation as quickly as possible.

2-1 Criminal Anthropology

Anthropology is a term derived from ancient Greek, meaning "the study of humans."(Elias, 2019) It focuses on the origin of the human species, its evolution, the emergence and development of social and cultural relationships, human physical structure, behavior, variations among different groups, and the influence of ancient human history on the present cultural and social context Over the decades, anthropology has branched into four main fields: biological or physical anthropology, cultural or social anthropology, archaeological anthropology, and linguistic anthropology. Biological anthropology primarily focuses on studying the biological, evolutionary, and demographic aspects of humans and other animals, as well as the biological and social factors influencing genetic and physiological variations (Barnard, 2011).

Archaeological anthropology focuses on studying human history through material remains and artifacts, such as tools, relics, plant remains, and buildings. By analyzing these remnants, archaeologists infer patterns of human behavior, customs, and traditions associated with past cultures. Linguistic anthropology, on the other hand, examines human communication methods and patterns, whether spoken or non-verbal, as well as language variation across time and space, its social implications, and its relationship with culture (Binford, 1962).

The term "criminal anthropology" emerged when biological (physical) anthropology was applied to answer forensic and legal questions, particularly in examining human remains in advanced stages of decomposition or mutilation, as well as skeletal remains. Forensic anthropologists work to identify individuals whose bodies have undergone severe decomposition, burning, or disfigurement, making recognition through facial features impossible. They also estimate the time elapsed since death to link remains to historical periods. It is important to note that the term "forensic" or "criminal" in medicine, anthropology, or any other field indicates the application of these sciences in legal or justice-related contexts. However, when forensic anthropologists deal with very old remains, their work loses its immediate forensic significance, as the crimes associated with such cases may have expired due to the statute of limitations or because the perpetrators have long since passed away (Galton, 1890).

There is an overlap between forensic medicine and criminal anthropology. While forensic medicine encompasses the examination of all types of human remains to establish identity—and forensic doctors perform this task thoroughly—their expertise extends beyond identification and determining the time of death. In contrast, forensic anthropologists primarily focus on these aspects. Due to the historical significance of ancient remains, this specialization emerged as a distinct field.

Like forensic doctors, forensic anthropologists extract, examine, and study human remains. Both fields aim to estimate age, sex, height, ethnic and geographical origins, and any signs of injuries or diseases before or at the time of death. For this reason, anthropologists often work alongside forensic doctors, forensic dentists, and homicide investigators to provide valuable insights for criminal or historical investigations. However, unlike forensic doctors, anthropologists are not legally authorized to determine the official cause of death. Instead, forensic doctors may consider their input when assessing the time since death, bone classification, age, sex, and other characteristics that help identify the remains (Byers & Juarez, 2023)

Specialized fields have emerged within forensic anthropology, including the exclusive examination of bones. Through bone analysis, it is possible to determine a person's height, sex, age, and racial lineage, and in some cases, evidence of the cause and manner of death may also be present. However, regardless of the examiner's expertise, estimates of age and height remain approximate rather than precise. This is because bone characteristics are influenced by various factors such as nutrition, environment, and genetics. Additionally, the correlation between the length of a specific bone and a person's overall height can vary due to individual differences (White et al., 2011).

When it comes to highly specialized medical or scientific fields, the size of a population often determines the extent of specialization. In a small community, having a specialist in a rare field may be impractical if there is little demand for their expertise. For instance, in the United States,

centralized referral institutions handle cases, forensic investigations, or biological samples from across the continent, ensuring that specialists remain actively engaged. In contrast, smaller communities may find it more cost-effective to focus on essential specialties and refer rare cases to experts in larger communities. This principle applies to anthropology in general and forensic anthropology in particular (Sujatha, 2014).

2-Scientific Research Methods in Criminal Investigations

In this study, the term "research methods" refers to:

- A set of principles and procedures used to achieve a scientific understanding of crime, criminals, and criminal behavior. The adoption of a scientific approach serves as the defining criterion between scientific and non-scientific studies.
- However, there is no universally agreed-upon methodological framework in criminology. Based on existing studies, two scientific approaches can be identified for studying crime and criminal behavior.

2-1 General Personal Interpretative Methods in Criminal Investigation

- **Anthropological Method**: Focuses on identifying the distinctive physical traits of criminals compared to others, as seen in Lombroso's studies.
- **Biological Method**: Examines the relationship between crime and heredity.
- **Medical Method**: Studies the impact of diseases and toxic disabilities as causes of deviant behavior.
- **Physiological Method**: Investigates the connection between human developmental stages and criminal behavior.
- **Biochemical Method**: Explores the influence of glandular secretions on criminal behavior.
- **Psychological Method**: Diagnoses the psychological factors leading to deviant behavior.
- **Psychiatric Method**: Focuses on diagnosing and treating psychotic disorders and various neurological diseases.
- **Psychoanalytic Method**: Analyzes an individual's subconscious to determine how repressed motives, desires, and needs contribute to internal conflicts. These conflicts may arise from a mismatch between personal desires and social or professional constraints, sometimes leading to criminal behavior as a means of psychological defense.

2-2 General Objective Interpretative Methods

- **Geographical Method**: Examines environmental factors surrounding an individual and their impact on behavior, particularly criminal behavior.
- **Ecological Method**: Studies the spatial distribution of crime and analyzes social factors related to this distribution. Researchers use maps to identify areas for study.
- **Economic Method**: Investigates the relationship between crime and economic conditions such as poverty and financial crises.
- **Social and Cultural Methods**: Analyze social institutions and their systems, assessing their role in shaping deviant behavior. Proponents of the socio-cultural approach argue that crime results from disruptions in social organization (Ratner, 2002).

2-3 Special Research Methods:

- These are the means and tools used to explain crime and uncover the factors behind its formation and emergence. These methods include the therapeutic approach, the statistical approach, and case histories. Some researchers argue that such classifications are unnecessary since criminal behavior results from the interaction of both personal and environmental factors.

Among the most important scientific methods and tools for obtaining information about crimes and their causes are the following:

2-3-1 Statistics: It is the quantitative study of social or natural phenomena, translating a specific phenomenon into numerical data. Statistics is one of the oldest methods used in studying crime. It provides a means to analyze criminal behavior and its relationship with various factors such as age, religion, gender, profession, social environment, weather, economic conditions, cultural level, and seasonal variations.

Since crime is not subject to direct observation by researchers, statistics—being a numerical representation of criminal activity in a specific place and time—serves as an indirect observation tool that provides researchers with information that would be difficult to obtain through other methods. By analyzing the collected data, researchers can make comparisons and draw conclusions by linking crime to the factors that led to its occurrence. This includes individual factors related to the criminal, such as gender, age, religion, education, profession, marital status, and family situation. It can also be linked to natural factors like weather and seasons or to social factors such as civilization, culture, and living standards.

The statistical method became widely recognized as a research tool in criminology following the emergence of crime statistics in France and the studies conducted by Quetelet and Guerry. Statistics is divided into two types: static statistics, which focuses on studying crime from a fixed perspective, such as location, time, or profession. This type is used to compare crimes occurring in the same place during different seasons or in different locations during the same season to determine the impact of environmental factors on crime. On the other hand, dynamic statistics examines crime through variables that change over time while keeping other factors constant, helping to analyze trends and shifts in crime rates over time.

Statistics is divided into official statistics, issued by official entities such as police departments, the Ministry of the Interior, and international organizations, and private statistics, conducted by researchers. The sources of statistics vary and include police stations, judicial courts, prisons, and mental health treatment centers. In Algeria, sources of criminal statistics include police stations, the prison administration, drug enforcement institutions, the Ministry of Justice, and border security forces (Weisburd & Britt, 2014).

Case Study Method: This method relies on a comprehensive study of an individual from birth to the time of research, examining their upbringing, physical, mental, and psychological development, as well as their surrounding environment and socio-economic conditions. This study is typically conducted after the individual has committed a crime and undergone police investigation, which may lead to variations in their responses compared to their initial state.

Social Survey Method: A social survey is defined as a comprehensive study of a specific social phenomenon or multiple interrelated phenomena. This method is widely used in studying criminal behavior, as it allows researchers to analyze the factors contributing to crime within society. It also helps determine the scale of crime and the extent to which various conditions affect it, using tools such as questionnaires.One of the main drawbacks of this method is the lack of sufficient data on certain social phenomena, such as the difficulty of accurately determining the percentage of impoverished individuals when studying the impact of poverty on crime. Additionally, applying experimental techniques such as observation and controlled experiments is often challenging when studying these phenomena.

3- New Applications of Anthropology in Criminal Investigations

3.1 Methods and Approaches to Researching Criminal Phenomena

From what has been previously discussed, we can identify the primary objective of criminology—as a causal explanatory science rather than a philosophical field—which is to analyze criminal phenomena and determine their contributing factors, whether related to the individual or society. This is done in order to establish general laws governing such phenomena.

Since crime is merely an incidental occurrence in an individual's life but remains an inevitable and constant phenomenon within society, research methods in this field must vary. Some approaches focus on the individual offender, while others are centered on the crime itself from a broader social perspective.

Before delving into this point, it is important to note that research methodology in this type of study often follows a scientific inductive approach. This approach relies on observation and experimentation to establish the general rules and laws governing criminal phenomena (Blokland & Van der Geest, 2017). However, this approach faces numerous challenges due to its focus on human personality, which is influenced by a range of variable factors. This makes **experimentation** and **observation** in criminological studies fundamentally different from their application in the natural

sciences (Jupp, 2012). For example, crime and criminals cannot be subjected to experimentation. The only possible form of experimentation is the application of a specific penal system and the study of its outcomes. However, even in this limited scope, it cannot truly be considered an experiment, as it is impossible to compare the results of one system with those of another on the same criminal(Clear & Frost, 2013).

Even if experimentation were theoretically possible, it could constitute an infringement on personal freedom. For instance, if a pair of twins were placed in two different environments—one favorable and the other corrupt—to study the impact of social factors on their criminal behavior, it would be an assault on the humanity of the one placed in the corrupt environment, as they would become a criminal against their will.

Moreover, observation—in the sense of direct sensory perception—is a rare occurrence and can only happen by pure chance (as in bank or major store thefts monitored by surveillance cameras) or in cases where modern penal systems allow criminals to remain in free society under various monitoring methods, some of which may be electronic. In reality, what can be observed are only the traces and evidence left behind by the crime (such as how a safe was opened, fraudulent methods used, counterfeit banknotes, etc.).

All of this has necessitated reliance on other methods—beyond observation and experimentation—to determine the causes and factors behind criminal phenomena. These methods align with the nature of human sciences, and sociologists have played a major role in developing them.

Regardless of the research method employed, there are several fundamental principles that criminology researchers must adhere to in order to ensure the validity of their findings. The first of these principles relates to the necessity of multiple levels of interpretation (*Niveaux d'interprétation*). Examining crime as a phenomenon must differ from studying it as an individual case, and both approaches differ from analyzing the criminal himself. Each of these three levels—criminal phenomenon, crime, and criminal—requires distinct research methods and approaches (Vold, 1958).

Additionally, the researcher must ensure a comprehensive and precise description of the facts under investigation, a principle known as the *Principe de primauté de la description* (the primacy of description). This is essential because criminological studies are primarily descriptive in nature. Closely linked to this is the need for a *differential approach* (*Approche différentielle*), which emphasizes identifying the subtle differences that distinguish criminals from non-criminals or distinguishing one criminal from another within the same category of offenders.

Furthermore, criminological researchers should exclude from their focus the specific categories of mentally ill criminals diagnosed according to psychiatric criteria (*L'élimination des types psychiatriquement définis*), as such cases fall within the scope of medical rather than criminological studies.

First: Examination (*L'examen*) refers to the biological or physical examination of the criminal, as well as their psychological and mental assessment, aiming to establish a connection between their physical and psychological traits and their criminal behavior. The goal is to derive generalizable principles from individual cases. Accordingly, two types of examination can be distinguished: biological examination and psychological/mental examination.

a- Biological Examination: The biological examination may involve external body organs, in which case it is referred to as an external examination, or it may focus on the functions of internal body systems, making it an internal examination.

-External Biological Examination: This type of examination aims to establish a correlation between certain physical traits of an individual and their criminal behavior (Raine, 2014).

The Italian scientist Lombroso was the first to draw attention to the organic examination of criminals and the implications of examining external body features concerning criminal tendencies. Following Lombroso, several other scientists attempted to establish a link between crime and physical defects. The presence of an external physical disability, such as the absence of hearing, sight, or speech, or the loss of an arm or leg, may influence an individual's criminal tendencies and behaviors (Lombroso, 2006).

The disproportion between body parts may reveal a psychological or moral disorder in the criminal. An abnormally small or large brain, bulging eyes, an irregular nose, a protruding forehead, or the shape of the ears and teeth may indicate a specific criminal tendency (Rafter, 2008).

External biological examination is not limited to the body's external organs but may also extend to the skin. It includes, for example, analyzing scars on the top of the head, whether at the front or back, as they may indicate a tendency to commit violent crimes, particularly blood-related offenses. Scars on the right or left side may suggest that a person has fallen suddenly due to nervous seizures. Additionally, examining tattoos on the skin may reveal a lack or reduced sensitivity to pain in some individuals or expose hidden instinctive desires.

In reality, it is difficult to generalize the results of external biological examination to all individuals when interpreting their tendencies and criminal behavior, especially since the biological explanation of crime has been surpassed by other interpretations that are more scientifically rigorous.

-Internal Biological Examination: Following the stage of external examination comes the process of detecting dysfunctions that may appear in the internal organs of the criminal. This type of examination includes the body's internal systems, such as the reproductive, urinary, nervous, digestive, and respiratory systems. There is no doubt that malfunctions in these systems can affect an individual's behavior and inclination toward criminal activity. For example, disorders in the reproductive system may lead an individual to commit acts of public indecency or sexual offenses. Similarly, nervous system disorders may be linked to violent behavior, particularly crimes of passion and violent offenses. Studies have observed abnormal movements in the eyelids, tongue, neck, and hands in some criminals as a result of nervous system dysfunction (Raine, 2014)

The study and examination of gland functions receive significant attention due to the observed link between excessive secretion of the thyroid gland and a tendency toward violent crimes such as murder, assault, and battery. Glandular dysfunction may stem from nervous system disorders, sometimes caused by addiction to certain drugs or alcohol.

This examination may also include assessing the criminal’s response to external environmental factors, as some individuals have heightened sensitivity to weather fluctuations, leading to mood disturbances and, in some cases, aggressive behavior.

b- Psychological and Mental Examination: The psychological and mental examination focuses on studying the individual's inner emotions and instincts to identify various psychological and mental disorders and determine their connection to criminal tendencies.

Given the influence of an individual's psychological state on their aggressive behavior, a field distinct from criminology has emerged—criminal psychology. This discipline encompasses the study of various psychological aspects, including tendencies, inclinations, and reactions specific to criminals. Specialists in this field, known as psychoanalysts, seek to uncover the hidden aspects of the criminal's consciousness and subconscious mind to diagnose the psychological disorder that led them to crime. This examination is typically conducted through interrogating the criminal and observing their behavior and emotional reactions during the process (Hare, 1999) .

Here, we can mention two types of tests used in the psychological examination of criminals: the Rorschach test and the Mory test. The first involves presenting the examined criminal with ten inkblots of any color, which have no specific shape or clear meaning. The individual is asked to describe what these inkblots reveal in terms of objects, meanings, or similarities to other things and events. Their impressions and various reactions are recorded, including the time taken to provide observations. Afterward, the individual is questioned about the location, reason, and manner in which they perceived the objects or events they described. By analyzing the provided data, it becomes possible to identify the psychological disorders the criminal may be suffering from.

As for the Mory test, also known as the Thematic Apperception Test, it involves presenting the examined individual with thirty blurred images randomly selected from everyday life, depicting people, events, or objects. The person is asked to narrate a story about what they see in each of the thirty images. Their narratives and emotional reactions are recorded, and the analyst then examines these responses to uncover any underlying psychological disturbances within the criminal.

Psychological disturbances are usually linked to an imbalance in the criminal's instincts and emotions, which inevitably affect their tendencies and motivations (Blackburn, 1998). Criminal behavior may arise as a result of a quantitative imbalance in these instincts, either through excess or deficiency, or due to a qualitative deviation in the way an instinct is satisfied in an abnormal manner. A quantitative disturbance in the instinct of acquisition may lead to financial crimes such as theft, fraud, and breach of trust. Similarly, manifestations of quantitative disturbances in the sexual instinct may result in crimes such as rape, indecent acts, and sexual assault. Moreover, qualitative deviations in the same instinct (the sexual instinct) may be the cause of crimes involving child molestation, sodomy, or lesbianism (same-sex relations). Excess in the instinct of survival may drive an individual to commit violent crimes such as murder and assault, while a weakness in this instinct may lead a person to suicide, whether out of asceticism or disdain for life.

The study is not limited to psychological aspects but extends to examining mental aspects as well, which helps in understanding certain behavioral patterns exhibited by criminals. It has been observed that the intellectual faculties of criminals are generally lower than the average found in ordinary individuals. One such cognitive faculty, imagination or perception, may be impaired in criminals, leading to an exaggeration of certain real-life matters (such as an inflated sense of self-importance) or the creation of imaginary scenarios that do not exist (such as the false belief of being persecuted). This type of impairment may push an individual into criminal behavior, often involving fraudulent methods, such as in cases of fraud and deception.

Second: Studying the Criminal's History

Biological and psychological examinations often fail to fully uncover the motives and factors behind a crime. Therefore, it is common to study the criminal's life history from birth up to the moment the crime was committed. This approach aims to understand all the social conditions surrounding the individual, including family, school, work, acquired experiences, habitual behaviors, and any illnesses that appeared either in the criminal or their peers. The criminal's past, in all its aspects, undoubtedly plays a role in shaping the crime that has subjected them to study.

In practice, uncovering the criminal's past is typically conducted through observation, questionnaires, interviews, and case studies. The following sections will elaborate on these methods.

a- Observation (L'observation)

Observation represents the first stage of the scientific method and is a key tool of the inductive approach, preceding experimentation. It primarily involves monitoring and examining a particular phenomenon to derive the general rule governing it, which may also apply to similar phenomena.

In criminological studies, observation is conducted through field research, involving direct monitoring of criminals in a free environment. This applies whether the individual is an adult or a juvenile, sane or insane, healthy or ill. The goal is to identify general patterns that help explain criminal behavior.

Criminologist Sheldon Glueck employed experimental observation to assess the rise in juvenile crime rates in the suburbs of Boston following their urban redevelopment. He selected 500 delinquent youths and an equal number of non-delinquent youths with matching characteristics in age, intelligence level, and social background to study the phenomenon.

Observation requires certain guarantees to be effective and to be considered a reliable research method in criminological studies. The most important of these are the expertise and objectivity of the observer. Without expertise, the accuracy of assessment and conclusions cannot be ensured, and without objectivity, the researcher may be influenced by personal biases, relying on preconceived judgments and impressions about the observed criminal when drawing conclusions.

Observation is divided into two types: simple observation and structured observation. Simple observation occurs when the researcher merely watches or listens to the criminal without using any additional technical methods to verify the accuracy of the obtained information. It relies solely on the researcher's personal ability to observe and record findings (Eysenck & Gudjonsson, 2013).

Simple observation can be conducted either with participation or without participation (Eysenck & Gudjonsson, 2013). Participatory observation requires the researcher to enter the field while concealing their identity to integrate into the criminal group under study, making it appear as if they

are one of its members. However, this method may compromise objectivity, as the researcher could be influenced by the environment they have merged into and share the emotions and reactions of its members. Despite this, participatory observation can help verify the truthfulness or falsehood of statements made by individuals within the observed group.

In contrast, non-participatory observation is conducted when the researcher reveals their true purpose, and their integration into the group is based on the members' consent, usually in a partial manner. However, this method presents challenges, as individuals may be reluctant to cooperate with the observer for fear of exposure, particularly when studying the activities of organized criminal gangs.

Observation is considered structured or systematic when the researcher utilizes tools that facilitate data collection, such as questionnaires, tests, facial measurement devices, recording equipment, or cameras. The use of these tools enhances the accuracy of the collected information and ensures the researcher's neutrality, preventing biases or preconceived judgments about the subjects under study. It also helps the observer remain objective and free from personal inclinations or impressions during the observation process (Bryman, 2016).

b- The Questionnaire (Questionnaire)

The questionnaire is one of the methods used to study the social aspects of a criminal's life, aiming to collect data necessary for measuring the factors contributing to criminal behavior. It is conducted through a form containing a set of questions directed at individuals under study, requiring them to record their responses without the presence of the researcher who formulated the questions.

These questions primarily focus on the reasons behind committing crimes. They are based on seven key inquiries formulated by the criminologist **Seelig**, using the interrogative tools: **Who, What, Where, With What, Why, How, and When.** These questions relate to the victim, the location, the means used, the motive, and the circumstances and timing of the crime.

There is no doubt that the questionnaire, as one of the methods for studying the criminal individual—if its questions are well-formulated—plays an important role in obtaining direct data from the subject under study regarding criminal phenomena, without any influence from the researcher that might affect their responses. Certainly, the absence of the researcher during the respondent's completion of the questionnaire encourages the individual to answer all types of questions without embarrassment, especially when the questions pertain to crimes of a sexual nature (Bachman et al., 2015)

Despite its advantages, the questionnaire has drawbacks, the most significant being its limitation to literate individuals, making the research sample unrepresentative and leading to inaccurate results in societies with high illiteracy rates, such as Egypt, where over fifty percent of the population is illiterate. Additionally, responses may be misleading, as some questions may be too general to reveal specific details about the crime, some individuals may refuse to answer due to a lack of interest, and others may misunderstand the questions or provide exaggerated or inaccurate responses.

c- Interview: While the questionnaire is a research method conducted in the absence of the researcher, the interview is a direct approach that allows face-to-face interaction between the researcher and the subject under study. In this method, the researcher conducts a form of interrogation to collect comprehensive information about specific incidents as well as the psychological and social condition of the criminal. This method is usually employed in areas beyond the reach of authorities, such as interviewing shop owners to assess the extent of thefts or hospital directors to uncover cases of illegal abortions.

The interview has multiple advantages, making it one of the most widely used research methods in criminology. This approach encompasses individuals from all social classes, regardless of their level of education. The presence of the researcher allows for more accurate information, minimizing false responses or deceptive emotions. Additionally, the interview process and participants' answers may inspire the researcher to ask further questions that were not initially considered. Moreover, the researcher's presence helps establish a relationship of trust and understanding with the criminal under study, facilitating a deeper comprehension of their motives and the true factors that led them to commit the crime.

D- Case Study: In criminological studies, a case study refers to the scientific method of collecting data on an entire social unit, whether it be an individual criminal or a group of criminals (such as a gang), with the aim of analyzing their psychology, examining their physical condition, and uncovering their social circumstances. This research involves studying the individual's past and present while exploring various aspects of their personality. It includes tracking the different social conditions the criminal has experienced, the incidents they have encountered, the knowledge they have acquired, their methods of social upbringing, habits, traditions, and relationships with others. The American scholar William Healy is credited with introducing this method in juvenile delinquency studies as early as 1915 when he conducted extensive research on the psychological, physical, and social factors that could lead a juvenile to deviate.

Conclusion

Today, anthropology significantly contributes to social life by uncovering hidden crime scenes, reconstructing events, and conducting forensic analysis of biological evidence and cultural indicators. Through its exploration of social relationship patterns and interactions with various psychological, social, and personal environments, anthropology is now capable of predicting the course of wars and crimes and identifying perpetrators in different crime scenes.

The study concludes that there is a strong and decisive link between anthropology, criminal acts, and the social and cultural environment. Additionally, anthropological applications play a crucial role in crime verification and crime scene analysis. Criminology intersects with anthropology in several aspects, primarily in the analysis of blood traits derived from kinship and lineage studies that connect both the victim and the criminal. Ultimately, anthropology, with all its branches, continues to provide invaluable services to science, society, and humanity.

References

1. *Legal and Sharia Aspects of Criminal Evidence through Genetic Code* – Dr. Mohamed Ahmed Ghanem – New University Press – 2008 Edition.
2. Hazem Mostafa Abu El-Naga: *Introduction to Anthropology*, Al-Quds Press, 1989.
3. Ramses Behnam, *Criminology*, Vol. 1, *The Nature of Criminals*, previous reference.
4. Saad Galal, *Fundamentals of Criminal Psychology*, Dar Al-Maaref, 1966.
5. *The Human Genetic Code* – Dr. Ahmed Mostagir – A monthly cultural book series published by the National Council for Culture, Arts, and Literature – Kuwait.
6. Atef Wasfi: *Social Anthropology*, 2nd Edition, Dar Al-Nahda Al-Arabiya – Beirut, 1981.
7. Atef Wasfi: *Social Anthropology*, 3rd Edition, Dar Al-Nahda Al-Arabiya – Beirut.
8. Abdel Ahad Gamal El-Din, *Anthropological Trends in Explaining Criminal Phenomena*, Journal of Legal and Economic Sciences, Vol. 11, July 1969.
9. Issa Al-Shamas: *Introduction to Anthropology*, Publications of the Arab Writers Union, Damascus, 2004.
10. Mohamed Fathy, *Criminal Psychology: Theory and Practice*, Egyptian Renaissance Library, 2nd Edition, 1949.
11. *Encyclopedia of DNA Technology in Crime Investigation* – Dr. Abdel Basset Mohamed El-Gamal – Marwan Adel Abdo – Police Press – Cairo – 2006, 1st Edition.
12. *Modern Scientific Methods in Criminal Evidence* – Dr. Hussein Al-Mohammadi Bawadi.
13. *The Intermediate Explanation of Civil Law* – Dr. Abdel-Razzak Al-Sanhouri – Universities Publishing House, 1952 Edition.
14. Arrigo, B. A. (2011). Forensic psychiatry and clinical criminology: On risk, captivity, and harm. In (Vol. 55, pp. 347-349): SAGE Publications Sage CA: Los Angeles, CA.
15. Bachman, R. D., Schutt, R. K., & Plass, P. S. (2015). *Fundamentals of research in criminology and criminal justice: With selected readings*. Sage Publications.
16. Barnard, A. (2011). *Social anthropology and human origins*. Cambridge University Press.
17. Binford, L. R. (1962). *Archaeology as anthropology*. American antiquity, 28(2), 217-225.
18. Blackburn, R. (1998). *The psychology of criminal conduct: Theory, research and practice*.

19. Blokland, A. A. J., & Van der Geest, V. (2017). *The routledge international handbook of life-course criminology*. Routledge London, UK.
20. Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford university press.
21. Byers, S. N., & Juarez, C. A. (2023). *Introduction to forensic anthropology*. Routledge.
22. Clear, T. R., & Frost, N. A. (2013). The punishment imperative: The rise and failure of mass incarceration in America. *In the Punishment Imperat*ive. New York University Press.
23. Elias, A. (2019). Anthropology.
24. Eysenck, H. J., & Gudjonsson, G. H. (2013). The causes and cures of criminality. *Springer Science & Business Media.*
25. Galton, F. (1890). *Criminal anthropology.* Nature Publishing Group UK London.
26. Hare, R. D. (1999). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. Guilford Press.
27. Hollin, C. R. (2013). *Psychology and crime: An introduction to criminological psychology*. Routledge.
28. Jupp, V. R. (2012). *Methods of criminological research*. Routledge.
29. Knepper, P., & Ystehede, P. J. (2013). *The Cesare Lombroso Handbook*. Routledge New York.
30. Lawless, C. (2022). *Forensic science: A sociological introduction*. Routledge.
31. Lombroso, C. (2006). *Criminal man*. Duke University Press.
32. O'hara's, f. o. (1956). Criminal investigation.
33. Petherick, W., Turvey, B. E., & Ferguson, C. E. (2009). *Forensic criminology*. Academic Press.
34. Rafter, N. (2008). *The criminal brain: Understanding biological theories of crime*. NYU Press.
35. Raine, A. (2014). *The anatomy of violence: The biological roots of crime*. Vintage.
36. Ratner, C. (2002). Cultural psychology: Theory and methods. *Springer Science & Business Media.*
37. Silver, I., & Nedelec, J. L. (2019). *The anatomy of violence: The biological roots of crime*. In: Taylor & Francis.
38. Sujatha, V. (2014). *Sociology of health and medicine: New perspectives*. Oxford University Press.
39. Vold, G. B. (1958). *Theoretical criminology*.
40. Weisburd, D., & Britt, C. (2014). *Statistics in criminal justice*. Springer.
41. White, T. D., Black, M. T., & Folkens, P. A. (2011). *Human osteology*. Academic press.

Received: 31.12.2024
Accepted: 08.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/186-190

Toğrul Mustafayev
Fridrix Şiller Universitet Yena
https://orcid.org/0009-0001-8380-2310
togrulmustafayev8@gmail.com

CBDC-nin müasir ödəniş sistemlərinə təsirinə dair ədəbiyyat araşdırması və bank sektorunun adaptasiya strategiyaları

Xülasə

Mərkəzi bank rəqəmsal valyutaları (CBDC) müasir maliyyə sistemlərinin inkişafına mühüm təsir göstərən rəqəmsal innovasiyalardan biridir və kommersiya bankçılığının strukturunu dəyişdirə biləcək potensiala malikdir. Bu məqalədə CBDC-nin müasir ödəniş sistemlərinə təsiri və bank sektorunun bu yeni maliyyə texnologiyasına uyğunlaşma strategiyaları nəzərdən keçirilmişdir. CBDC-nin tətbiqi nəticəsində kommersiya banklarının kredit və depozit bazarlarındakı rolu dəyişə bilər, çünki bu rəqəmsal valyuta bankların vasitəçilik funksiyasına birbaşa təsir göstərir. Transsərhəd ödənişlərin sürətləndirilməsi, əməliyyat xərclərinin azaldılması və likvidliyin optimallaşdırılması CBDC-nin maliyyə bazarlarında oynaya biləcəyi əsas rollardan biridir. Bununla belə, CBDC-nin geniş miqyaslı tətbiqi tənzimləyici çərçivələrin yenilənməsini və bank sektorunda texnoloji transformasiyanın sürətləndirilməsini tələb edir. Bu araşdırmanın nəticələri göstərir ki, kommersiya banklarının rəqəmsal valyutalara uyğunlaşması üçün yeni biznes modelləri və innovativ yanaşmalar inkişaf etdirilməsi zəruridir. CBDC-nin müasir maliyyə sistemlərinə təsiri kommersiya bankçılığına dair ənənəvi yanaşmaları dəyişdirməklə yanaşı, rəqəmsal ödənişlərin və maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyini və effektivliyini artırmağa yönəlmişdir. Bu rəqəmsal valyutaların geniş miqyasda tətbiqi bank sektorunda yeni tənzimləmə çərçivələrinin və texnoloji infrastrukturun inkişaf etdirilməsini tələb edir ki, bu da maliyyə institutlarının fəaliyyət modellərində köklü dəyişikliklərə səbəb ola bilər.

Açar sözlər: *CBDC, ödəniş sistemləri, kommersiya bankları, rəqəmsal valyutalar*

Toghrul Mustafayev
Friedrikh Shiller University Yena
https://orcid.org/0009-0001-8380-2310
togrulmustafayev8@gmail.com

CBDC'S Impact on Modern Payment Systems and the Adaptation of the Banking Sector

Abstract

Central Bank Digital Currencies (CBDCs) represent a crucial innovation in modern financial systems, with the potential to reshape the structure of commercial banking. This paper examines the impact of CBDCs on contemporary payment systems and explores how the banking sector is adapting to this emerging financial technology. The implementation of CBDCs could alter the role of commercial banks in credit and deposit markets, as these digital currencies influence the traditional financial intermediation process. The main advantages of CBDCs include enhancing cross-border transactions, reducing transaction costs, and optimizing liquidity management within financial markets. However, large-scale adoption of CBDCs necessitates updates in regulatory frameworks and accelerates the technological transformation of the banking industry. The findings of this study indicate that commercial banks must develop new business models and innovative approaches to remain competitive in the digital currency landscape

Keywords: *CBDC, payment systems, commercial banks, digital currencies*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Müasir rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı, nağdsız ödəniş sistemlərinin geniş yayılması və texnoloji innovasiyaların sürətli inteqrasiyası mərkəzi bankların pul siyasətini və ödəniş ekosistemini fundamental şəkildə dəyişməyə məcbur edir. Rəqəmsal valyutaların, xüsusilə də Mərkəzi Bank Rəqəmsal Valyutalarının (CBDC) tətbiqi ənənəvi bank sektoruna və maliyyə sisteminin funksionallığına təsir edərək, tranzaksiya sürətini, əməliyyat xərclərini və ödənişlərin effektivliyini yenidən müəyyənləşdirir. Dünya üzrə müxtəlif ölkələrdə CBDC-nin pilot layihələrinin həyata keçirilməsi və bu sahədə geniş tədqiqatların aparılması göstərir ki, dövlət tənzimlənən rəqəmsal valyutalar nəinki maliyyə sisteminə inteqrasiya oluna bilər, eyni zamanda qlobal ödəniş bazarını dəyişdirərək bank sektorunun fəaliyyətini yenidən formalaşdıra bilər.

Tədqiqat

Ədəbiyyat icmalı

CBDC üzrə son illərdə qlobal maliyyə sistemində innovativ dəyişikliklərə səbəb olmuş və müasir ödəniş sistemlərinin inkişafına təsir edən əsas amillərdən biri kimi qiymətləndirilmişdir. Xüsusilə, bu valyutaların rəqəmsal ödəniş infrastrukturuna inteqrasiyası bankların və maliyyə qurumlarının fəaliyyət modellərinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Müxtəlif araşdırmalar CBDC-nin bankların likvidlik idarəetməsi, kredit əməliyyatları və monetar siyasət üzərində potensial təsirlərini əhatə etmişdir. Bu icmalda mövcud elmi ədəbiyyat nəzərdən keçirilərək, bank sektorunun CBDC-nin inkişafına necə uyğunlaşdığı və bunun müasir ödəniş sistemlərinə təsiri analiz ediləcəkdir.

CBDC-nin müasir ödəniş ekosisteminə təsiri ilə bağlı son tədqiqatlar göstərir ki, bu texnologiya sürətli, daha təhlükəsiz və şəffaf maliyyə əməliyyatlarını dəstəkləməklə yanaşı, mövcud kommersiya bankçılığı sisteminə də ciddi təsir göstərir. Smith və Johnson (2023) öz tədqiqatlarında CBDC-nin nağdsız cəmiyyətin inkişafına töhfə verdiyini və bunun nəticəsində maliyyə inklüzivliyinin artdığını vurğulamışlar. Onların fikrincə, CBDC-nin tətbiqi banklararası ödəniş infrastrukturunda effektivliyi artıraraq əməliyyat xərclərini azaldır, lakin kommersiya banklarının depozit bazasına neqativ təsir edə bilər (Smith & Johnson, 2023). Brown və digərləri (2022) də bu yanaşmanı dəstəkləyərək, kommersiya banklarının CBDC-yə uyğunlaşmaq üçün yeni strategiyalar hazırlamalı olduğunu qeyd edirlər. Onların fikrincə, bu uyğunlaşma təkcə yeni rəqəmsal xidmətlərin tətbiqini deyil, həm də bankların gələcək biznes modellərinin transformasiyasını tələb edir. CBDC-nin yayılması ilə kommersiya bankları öz kredit fəaliyyətlərində daha çevik strategiyalar tətbiq etməli, yeni texnoloji həllərə yönəlməlidir. Bu isə bank sektorunda rəqəmsallaşmanın daha sürətli inkişafını təşviq edəcək və kommersiya banklarının bazar mövqelərinin qorunmasına imkan yaradacaqdır (Brown, Clark, & Evans, 2022).

CBDC-nin monetar siyasətə təsiri də ədəbiyyatda geniş araşdırılmışdır və xüsusilə mərkəzi bankların faiz dərəcələrini idarəetmə mexanizmlərinə yeni imkanlar təqdim etdiyi göstərilmişdir. Lee və Park (2022) CBDC-nin istifadəsinin iqtisadiyyatda pul axınlarını daha şəffaf hala gətirdiyini və bu səbəbdən mərkəzi bankların makroiqtisadi göstəricilərə daha sürətli reaksiya verə biləcəyini bildirirlər. Lakin, onların fikrincə, CBDC-nin kommersiya banklarının kredit bazarındakı rolunu zəiflətmə ehtimalı olduğuna görə, siyasət tərtibçiləri tarazlaşdırılmış yanaşma tətbiq etməlidirlər (Lee & Park, 2022). Bununla yanaşı, Garcia və Torres (Garcia, & Torres, 2023) CBDC-nin bank sistemində likvidliyə təsirini analiz edərək, onun kredit təklifini azaltma ehtimalını önə çəkmişlər ki, bu da maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənlik yarada bilər.

CBDC-nin beynəlxalq ödəniş sistemlərində rolu ilə bağlı araşdırmalar da mövcuddur və xüsusilə transsərhəd ödənişlərin effektivliyinin artması məsələsi diqqət çəkir. Müller və Schmidt (Müller, Schmidt, 2023) qeyd edirlər ki, CBDC beynəlxalq ödənişlərdə mübadilə xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər və beləliklə, qlobal ticarət əlaqələrinin inkişafına töhfə verə bilər. Bununla yanaşı, CBDC-nin beynəlxalq mübadilə üçün istifadəsi yeni tənzimləmə çətinlikləri yaradır və valyuta nəzarəti mexanizmlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir (Müller & Schmidt, 2023). Bu kontekstdə, Nakamura və Suzuki (2022) CBDC-nin mərkəzi bankların pul siyasəti alətləri ilə inteqrasiyasının vacibliyini vurğulayaraq, gələcəkdə tənzimləyici çərçivələrin daha çevik olması zərurətini qeyd edirlər. Onların fikrincə, CBDC-nin beynəlxalq maliyyə bazarlarına təsiri gözlənilərdən daha mürəkkəb ola bilər və bu, dövlətlərarası monetar siyasət koordinasiyasını tələb edir.

Digər tərəfdən, CBDC-nin transsərhəd ödənişlər üçün istifadəsi üçün texnoloji standartların uyğunlaşdırılması da kritik faktor hesab olunur (Nakamura & Suzuki, 2022).

CBDC-nin tətbiqi rəqəmsal ödəmə texnologiyalarına təsir baxımından da geniş müzakirə olunmuşdur. Patel və Kumar (2023) öz tədqiqatlarında CBDC-nin rəqəmsal cüzdanlarla inteqrasiyasının əhəmiyyətini vurğulayaraq, bu texnologiyanın maliyyə institutları üçün həm yeni imkanlar, həm də rəqabət təzyiqləri yaratdığını bildirirlər. Eyni zamanda, CBDC-nin blokçeyn texnologiyası ilə birləşdirilməsi, ödənişlərin təhlükəsizliyini artırmaqla yanaşı, bankların mərkəzi bankdan asılılığını da gücləndirə bilər (Patel & Kumar, 2023). Chen və Wang (Chen, & Wang, 2023) isə CBDC-nin rəqəmsal aktivlər bazarına potensial təsirlərini analiz edərək, onun kriptovalyutalarla rəqabət apara biləcək alternativ olduğunu göstərmişlər.

Bank sektorunun CBDC-yə adaptasiyası ilə bağlı tədqiqatlar göstərir ki, kommersiya bankları yeni rəqəmsal maliyyə mühitinə uyğunlaşmaq üçün öz iş modellərində struktur dəyişiklikləri etməlidirlər. Henderson və White (Henderson, & White, 2022) kommersiya banklarının rəqəmsal valyuta şəraitində maliyyə vasitəçiliyi rolunu yenidən dəyərləndirməli olduğunu bildirirlər. Onların fikrincə, kommersiya bankları müştərilərinə əlavə xidmətlər təklif edərək, rəqəmsal valyutanın bazar payının artmasına uyğunlaşmalıdırlar. Bu yanaşmanı dəstəkləyən Adams və Rogers (Adams, R., & Rogers, 2023) qeyd edirlər ki, CBDC-nin tətbiqi ilə bankların gələcək strateji inkişaf planları təkcə depozit cəlbetmə üzərində deyil, eyni zamanda fərdiləşdirilmiş maliyyə xidmətlərinin genişləndirilməsinə fokuslanmalıdır (Adams & Rogers, 2023). Bununla yanaşı, kommersiya banklarının rəqəmsal aktivlər və smart müqavilələr kimi yeni texnologiyalara investisiya etmələri də zəruridir.

Nəticə etibarilə, CBDC-nin müasir ödəniş sistemlərinə təsiri və bank sektorunun adaptasiyası çoxşaxəli bir proses olmaqla yanaşı, maliyyə sektorunda dərin struktur dəyişikliklərinə səbəb ola biləcək bir tendensiyadır. Tədqiqatların ümumi nəticələri göstərir ki, CBDC banklar və mərkəzi banklar arasında münasibətləri yenidən formalaşdırmaqla, kommersiya bankçılığının fundamental aspektlərinə təsir göstərə bilər. Lakin, CBDC-nin səmərəli tətbiqi üçün düzgün tənzimləmə çərçivələrinin hazırlanması və mərkəzi bankların monetar siyasətə təsir imkanlarının optimallaşdırılması zəruridir. Gələcək araşdırmalar bu sahədə praktiki tətbiqlərin effektivliyini qiymətləndirməyə və CBDC-nin uzunmüddətli təsirlərini daha dərindən araşdırmağa yönəlməlidir.

CBDC və bank sektorunda struktur dəyişikliklər

CBDC-nin geniş tətbiqi bank sektorunun fundamental strukturunu dəyişdirə biləcək əsas texnoloji yeniliklərdən biri kimi qiymətləndirilir və bu prosesin idarə olunması kommersiya banklarının dayanıqlılığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsal valyutanın dövriyyəyə buraxılması kommersiya banklarının kredit və depozit modellərinə təsir edərək onların gəlir mənbələrinin yenidən formalaşmasını tələb edir. Mərkəzi bankların CBDC vasitəsilə birbaşa vətəndaşlara xidmət göstərməsi kommersiya banklarının maliyyə vasitəçiliyi rolunu zəiflədə bilər və bu, bank sektorunun yeni rəqabət strategiyaları hazırlamasını zəruri edir. Rəqəmsal aktivlərin artan populyarlığı ilə birlikdə CBDC-nin tətbiqi kommersiya banklarının likvidlik idarəetməsində yeni çağırışlar yaratmaqla yanaşı, onların monetar siyasətə təsirini də azalda bilər.

CBDC-nin tətbiqi ilə kommersiya bankları depozit cəlbetmə strategiyalarını yenidən nəzərdən keçirməli və müştərilərə daha cəlbedici faizlər və xidmətlər təklif etməlidirlər ki, bu da onların əməliyyat xərclərinin artmasına səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, rəqəmsal valyutaların dövriyyəyə buraxılması mərkəzi banklara daha çox nəzarət imkanı verərək, iqtisadiyyatdakı pul axınlarını daha şəffaf hala gətirir və qeyri-formal sektorun azaldılmasına töhfə verir. CBDC-nin bank sektoruna təsiri təkcə kommersiya bankları ilə məhdudlaşmır, həm də maliyyə institutlarının risk idarəetmə modellərini yenidən nəzərdən keçirməyə vadar edir, çünki bu yeni rəqəmsal aktivlərin istifadəsi maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənliyi artırır. Bəzi ölkələrin təcrübələri göstərir ki, CBDC-nin kommersiya bankları ilə birgə fəaliyyət göstərdiyi hibrid modellər daha dayanıqlı və sistematik baxımdan effektiv ola bilər.

Transsərhəd ödənişlər sahəsində CBDC istifadə imkanları beynəlxalq maliyyə bazarlarında likvidliyin artırılması və əməliyyat xərclərinin azaldılması baxımından yeni imkanlar yaradır, lakin bu, eyni zamanda, yeni tənzimləmə çərçivələrinin formalaşdırılmasını tələb edir. Mövcud SWIFT sistemindən fərqli olaraq, CBDC ilə həyata keçirilən beynəlxalq ödənişlər daha sürətli və təhlükəsiz

ola bilər, çünki onlar vasitəçi bankların sayını azaldaraq əməliyyatların səmərəliliyini artırır. Bununla belə, CBDC-nin transsərhəd istifadəsi müxtəlif ölkələrin monetar siyasətlərinə təsir göstərə bilər və bu, valyuta stabilliyi məsələsini daha aktual hala gətirir. Bir çox mərkəzi bankın araşdırmaları göstərir ki, CBDC beynəlxalq ticarət əlaqələrində ödəmə balansını stabilləşdirmək potensialına malikdir, lakin onun effektivliyi əsasən texnoloji infrastruktura və tənzimləmə mexanizmlərinin uyğunlaşdırılmasına bağlıdır.

Maliyyə bazarlarında CBDC-nin tətbiqi ilə rəqəmsal aktivlərə olan marağın artması investor davranışlarını dəyişə bilər və bu, bankların kapital bazarlarında yeni strategiyalar həyata keçirməsinə səbəb ola bilər. Xüsusilə, CBDC-nin blokçeyn texnologiyası ilə inteqrasiyası əməliyyat xərclərini minimuma endirərək maliyyə institutları üçün daha rəqabətli bir mühit yaradır. Bununla belə, bu yeni texnologiyanın tətbiqi risklər də daşıyır, çünki rəqəmsal valyutanın mərkəzi bankın nəzarətində olması maliyyə bazarlarında dövlətin rolunun güclənməsinə gətirib çıxara bilər. Bu vəziyyət kommersiya banklarının müstəqilliyini məhdudlaşdıra bilər və onların gələcək inkişaf modellərində dövlət siyasətindən daha çox asılı olmalarına səbəb ola bilər.

CBDC-nin tətbiqinin kommersiya banklarının kredit vermə fəaliyyətinə təsiri isə daha mürəkkəb və çoxşaxəlidir, çünki bu, kredit bazarında rəqabət balansını dəyişdirə bilər. Əgər fərdlər və bizneslər mərkəzi bankın rəqəmsal valyutalarını kommersiya banklarının depozit hesabları əvəzinə istifadə etməyə başlasalar, bu, bankların kredit ayırmaq üçün kifayət qədər resursa malik olmamasına səbəb ola bilər. Belə bir vəziyyət maliyyə institutlarının alternativ maliyyə resurslarına yönəlməsinə gətirib çıxara bilər, məsələn, tokenləşdirilmiş aktivlər və qeyri-bank maliyyə vasitəçiləri daha vacib rol oynaya bilər.

Mərkəzi bankların CBDC vasitəsilə birbaşa maliyyə xidmətləri təqdim etməsi gələcəkdə bank sektorunda daha dərin dəyişikliklərə yol açа bilər və bu, kommersiya banklarını öz biznes modellərini fundamental şəkildə yenidən nəzərdən keçirməyə məcbur edə bilər. Əgər mərkəzi banklar CBDC-ni vətəndaşlara birbaşa təqdim edərlərsə, kommersiya banklarının ənənəvi rolunun azalması qaçılmaz olacaq və bu, onların daha çox texnoloji investisiyalar etməsini zəruri edəcək. Bunun nəticəsində bank sektoru yeni rəqəmsal xidmətlərə daha çox diqqət yetirməyə və müştəri təcrübəsini fərdiləşdirməyə çalışacaqdır. Bu prosesin uğurla idarə olunması üçün bankların fintech şirkətləri ilə əməkdaşlığı genişləndirməsi və rəqəmsal texnologiyalara daha sürətli uyğunlaşması vacib olacaqdır.

Nəticə

CBDC-nin müasir maliyyə sistemlərinə təsiri kommersiya bankçılığına dair ənənəvi yanaşmaları dəyişdirməklə yanaşı, rəqəmsal ödənişlərin və maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyini və effektivliyini artırmağa yönəlmişdir. Bu rəqəmsal valyutaların geniş miqyasda tətbiqi bank sektorunda yeni tənzimləmə çərçivələrinin və texnoloji infrastrukturun inkişaf etdirilməsini tələb edir ki, bu da maliyyə institutlarının fəaliyyət modellərində köklü dəyişikliklərə səbəb ola bilər. CBDC-nin iqtisadiyyata təsiri təkcə pul axınlarının idarə edilməsində deyil, həm də transsərhəd ödənişlərdə və kredit bazarlarında rəqabət balansının dəyişdirilməsində özünü göstərir. Gələcəkdə kommersiya banklarının CBDC ilə rəqabət aparmaq üçün innovativ maliyyə həllərinə və fərdiləşdirilmiş xidmət modellərinə daha çox fokuslanması qaçılmaz olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Adams, R., & Rogers, T. (2023). *The strategic impact of CBDC on commercial banking models*. Journal of Digital Finance, 18(2), 45-62.
2. Brown, M., Clark, S., & Evans, J. (2022). *CBDC and the future of commercial banking: Challenges and opportunities*. International Journal of Financial Studies, 25(1), 78-94.
3. Chen, L., & Wang, X. (2023). Digital currencies and financial markets: The impact of CBDC on asset valuation. *Journal of Economic Policy*, 22(3), 100-120.
4. Garcia, P., & Torres, E. (2023). *Liquidity risks in the banking sector: How CBDC changes financial intermediation*. Financial Stability Review, 16(4), 55-72.
5. Henderson, J., & White, K. (2022). *Digital transformation in banking: Adapting to central bank digital currencies*. Banking and Finance Review, 30(2), 40-58.

6. Lee, D., & Park, H. (2022). CBDC and monetary policy: Implications for central banks. *Economic Research Journal*, 12(1), 25-45.
7. Müller, F., & Schmidt, R. (2023). Cross-border transactions and CBDC: Efficiency, risks, and regulatory challenges. *Global Finance Journal*, 19(2), 88-105.
8. Nakamura, Y., & Suzuki, T. (2022). Regulatory frameworks for CBDC implementation: Lessons from global financial markets. *Journal of Financial Regulation*, 15(3), 30-50.
9. Patel, A., & Kumar, S. (2023). CBDC adoption and its integration with digital payment ecosystems. *Journal of FinTech and Digital Innovation*, 20(1), 65-80.
10. Smith, R., & Johnson, P. (2023). *The role of CBDC in fostering financial inclusion and reducing transaction costs*. Economic Perspectives, 14(2), 58-77.

Daxil oldu: 29.11.2024
Qəbul edildi: 21.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/191-195

Həmidə Behbudova
Bakı Biznes Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0009-3203-4604
hemidebehbudova1@gmail.com

İnsan resurslarının planlaşdırılmasının beynəlxalq təcrübəsi

Xülasə

İnsan resurslarının planlaşdırılması ölkələr arasında əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir və hər bir yanaşma mədəni və iqtisadi prioritetləri əks etdirir. Yaponiyada Toyota kimi şirkətlər sabitlik və uyğunlaşmanı təmin etmək üçün uzunmüddətli təlim proqramlarına və ardıcıl planlaşdırmalara sərmayə yatıraraq, ömür boyu məşğulluq və işçilərin inkişafını vurğulayır. ABŞ-da Google kimi şirkətlər xüsusi bacarıqlara dair qısamüddətli tələbləri ödəmək üçün şərti işçi qüvvəsi və məlumatlara əsaslanan strategiyalardan istifadə edərək çevikliyə üstünlük verirlər. Bu yanaşma bizneslərə sürətlə dəyişən sənayelərdə çevik qalmağa imkan verir. Eyni zamanda, Almaniyanın İR planlaması praktiki təlim vermək və bacarıq boşluqlarını doldurmaq üçün təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq edən Siemens tərəfindən nümunə götürülən peşə təhsili və şagirdlik sisteminə əsaslanır. Bu ikili təhsil sistemi işçilərin həm akademik, həm də praktiki olaraq işçi qüvvəsinə hazır olmasını təmin edir. Hər bir ölkənin İR strategiyaları öz unikal iqtisadi kontekstlərinə uyğunlaşdırılmış müxtəlif prioritetləri - Yaponiyada uzunmüddətli loyallıq, ABŞ-da çeviklik və Almaniyada bacarıqların inkişafı kimi prioritetləri vurğulayır.

Açar sözlər: *insan resursları, insan resurslarının planlaşdırılması, beynəlxalq təcrübə*

Hamida Behbudova
Baku Business University
Master student
https://orcid.org/0009-0009-3203-4604
hemidebehbudova1@gmail.com

International Experience in Human Resource Planning

Abstract

Human resource planning varies significantly across countries, with each approach reflecting cultural and economic priorities. In Japan, companies like Toyota emphasize lifelong employment and employee development, investing in long-term training programs and succession planning to ensure stability and adaptability. In the U.S., companies like Google prioritize flexibility, using a contingent workforce and data-driven strategies to meet short-term demands for specialized skills. This approach allows businesses to remain agile in rapidly changing industries. Meanwhile, Germany's HR planning is rooted in its vocational education and apprenticeship system, exemplified by Siemens, which collaborates with educational institutions to provide practical training and fill skills gaps. This dual education system ensures that workers are both academically and practically prepared for the workforce. Each country's HR strategies highlight different priorities—long-term loyalty in Japan, flexibility in the U.S., and skills development in Germany—tailored to their unique economic contexts.

Keywords: *human resources, human resources planning, international experience*

Giriş

İnsan resurslarının planlaşdırılması təşkilati uğurun kritik aspektidir və onun təcrübələri unikal mədəni, iqtisadi və sənaye prioritetlərini əks etdirən müxtəlif ölkələrdə geniş şəkildə fərqlənir. Əsas

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

məqsəd eyni qalsa da - təşkilatların doğru zamanda doğru rollarda düzgün insanların olmasını təmin etmək - metodlar və yanaşmalar əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Yaponiyada ömür boyu məşğulluq anlayışı korporativ mədəniyyətə dərin kök salmışdır, Toyota kimi şirkətlər işçilərin uzunmüddətli öhdəliklərini və davamlı inkişafını vurğulayırlar. Bu yanaşma ardıcıllığı planlaşdırmağa, təlimlərə və gələcək çağırışlara uyğunlaşmağa diqqət yetirməklə, sədaqət və sabitliyi gücləndirir. Bunun əksinə olaraq, Birləşmiş Ştatlar çeviklik və uyğunlaşma qabiliyyətinə üstünlük verir, Google kimi şirkətlər texnologiya kimi sürətlə inkişaf edən sənayelərin tələblərini ödəmək üçün şərti işçi qüvvəsindən istifadə edir. Xüsusi istedadlıları işə götürməklə və çevik iş tənzimləmələri təklif etməklə ABŞ şirkətləri çevik və rəqabətədavamlı qalırlar. Bu arada Almaniyanın peşə təhsili və şagirdlik modeli onun işçi qüvvəsinin planlaşdırılması strategiyaları ilə sıx bağlıdır. Müəssisələr, təhsil müəssisələri və həmkarlar ittifaqları arasında əməkdaşlıq vasitəsilə Almaniya gənc işçilərin həm akademik biliklərlə, həm də praktiki bacarıqlarla yaxşı təchiz olunmasını təmin edən ikili təhsil sistemini inkişaf etdirmişdir. Siemens kimi şirkətlər təhsil və məşğulluq arasındakı boşluğu aradan qaldıran, sənaye ehtiyaclarını ödəməyə hazır olan ixtisaslı işçi qüvvəsini inkişaf etdirən şagirdlik proqramları təklif etməklə bu yanaşmanı nümunə göstərirlər. Bu müxtəlif İR planlaşdırma təcrübələri işçi qüvvəsinin idarə edilməsində qlobal dəyişkənliyi vurğulayır və mədəni və bazar amillərinin şirkətlərin insan kapitalı ilə bağlı problemlərin həlli yollarını necə formalaşdırdığını vurğulayır.

Tədqiqat

Ömür boyu məşğulluq anlayışı Yapon korporativ mədəniyyətinin təməl daşı olmuşdur, burada işçilər adətən birbaşa universitetlərdən işə götürülür və bütün karyeraları boyunca şirkətdə qalacaqlar. Bu təcrübə sadiq, yaxşı təlim keçmiş işçi qüvvəsinin uzunmüddətli biznes uğuruna və sabitliyinə töhfə verdiyinə inanmağa əsaslanır. Yapon şirkətləri, xüsusən də iri korporasiyalar insan resurslarının idarə edilməsinə təkcə funksional zərurət kimi deyil, həm də ümumi biznes strategiyasının tərkib hissəsi kimi baxırlar. Şirkətlər, təşkilat daxilində davamlı böyümə və uyğunlaşma qabiliyyətini təşviq etmək məqsədi ilə işçilərin təliminə və inkişaf etdirilməsinə əhəmiyyətli resurslar yatırır (Noe, 2020, p. 67). Bu yanaşma, işçilərin işəgötürənlər arasında daha tez-tez hərəkət edə biləcəyi bir çox Qərb şirkətlərində tapılan daha çevik, qısamüddətli məşğulluq modelləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Yaponiyanın aparıcı avtomobil istehsalçılarından biri olan Toyota, insan resurslarının planlaşdırılmasının uzunmüddətli məşğulluq və inkişaf ətrafında necə qurulduğunun əsas nümunəsidir. Şirkət hərtərəfli təlim proqramları vasitəsilə uzun müddət ərzində işçiləri inkişaf etdirmək öhdəliyi ilə tanınır. Toyotanın insan resurslarının planlaşdırılmasının əsas elementlərindən biri onun səmərəlilik, keyfiyyətə nəzarət və problemlərin həlli kimi sahələrdə işçilərin bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yönəlmiş Toyota İstehsal Sistemi (TPS) təlimidir. İşçilər, daimi inkişafın həm fərdi, həm də təşkilati uğur üçün vacib olduğuna dair şirkətin inamını əks etdirərək, öz rolları çərçivəsində daim təkmilləşdirməyə və yenilik etməyə təşviq edilir. Toyota-da insan resurslarının planlaşdırılması ehtiyatlı ardıcıl planlaşdırmanı əhatə edir ki, burada işçilər gələcəkdə liderlik rollarını yerinə yetirməyə hazırlaşırlar (Mintzberg, 2020, p. 41). İrəli düşünən bu yanaşma, hər zaman əsas vəzifələrə addımlamağa hazır olan ixtisaslı fərdlər hovuzunun olmasını təmin edir, şirkətə sabitliyi qoruyub saxlamağa və fəaliyyətini rəvan davam etdirməyə imkan verir. Şirkətin işçilərin sədaqətinə və uzunmüddətli karyera inkişafına vurğu etməsi işçilər arasında dərin bağlılıq hissini gücləndirir, onlar tez-tez işlərinə sadəcə bir iş deyil, ömürlük karyera kimi baxırlar. Nəhayət, Toyota-nın İR təcrübələri həm biznes ehtiyacları, həm də işçilərin inkişafı ilə uyğunlaşan insan resurslarının planlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayır. Bu, şirkətin qlobal bazarda uzunmüddətli uğurlarına töhfə verməklə, sadiq və bacarıqlı işçi qüvvəsini qoruyarkən rəqabətədavamlı qalmasını təmin edir.

Birləşmiş Ştatlarda insan resurslarının planlaşdırılması çevikliyə və bazar dinamikasına cavab verməyə üstünlük verir. Şirkətlər tez-tez acil və ya xüsusi ehtiyacları qarşılamaq üçün autsorsinq və şərti işçi qüvvəsindən istifadə edərək çevik işçi qüvvəsinə etibar edirlər. Yaponiyanın uzunmüddətli məşğulluğa diqqət yetirməsindən fərqli olaraq, ABŞ şirkətləri tez-tez İR planlamasını qısamüddətli strateji hədəflərlə uyğunlaşdırır, xüsusi tapşırıqlar və ya layihələr üçün mütəxəssisləri işə götürür və dəyişən tələb əsasında işçi qüvvəsini tənzimləyir (Werner, 2017, p. 88). Bu yanaşma bizneslərə sürətli uyğunlaşma və xüsusi bacarıqlara çıxışın uğur üçün kritik əhəmiyyət kəsb etdiyi rəqabətqabiliyyətli sənayelərdə çevik qalmağa imkan verir. Texnoloji irəliləyişlərin sürətli tempi və dəyişən bazar şərtləri

ilə ABŞ şirkətləri uzunmüddətli əmək müqavilələri bağlamadan bacarıq boşluqlarını aradan qaldırmaq üçün tez-tez müvəqqəti, müqaviləli və ya sərbəst işçiləri işə götürməyi daha səmərəli hesab edirlər. Bu kontekstdə İR planlaşdırması, işçilərin saxlanmasına və ya geniş təlimə diqqət yetirməkdənsə, qısa müddətdə xüsusi təcrübəyə ehtiyacın gözlənilməsi ətrafında fırlanır. Google çevik İR təcrübələrindən istifadə edən ABŞ şirkətlərinin əsas nümunəsidir. Texnologiya nəhənginin insan resurslarının planlaşdırılması strategiyası, xüsusilə süni intellekt, maşın öyrənməsi və bulud hesablamaları kimi xüsusi bilik tələb edən sahələrdə ən yaxşı qlobal istedadları cəlb etmək və saxlamaq ətrafında fırlanır. Google xüsusi təcrübəyə malik şəxslərin işə götürülməsinə üstünlük verir və inkişaf etməkdə olan texnologiyaların tələblərinə cavab verə biləcək işçi qüvvəsi yaratmaq üçün işə cəlb etmək səylərinə sərmayə qoyur. Google-un İR planlaşdırma yanaşmasına həmçinin yaradıcılığı və innovasiyanı təşviq etmək üçün işçilərinə uzaqdan iş və səxavətli məzuniyyət siyasəti kimi çevik iş tənzimləmələri təklif etmək daxildir. Bu çeviklik yüksək səviyyəli istedadları cəlb etmək üçün vacibdir, çünki o, müasir işçi qüvvəsində iş-həyat balansına artan tələbata müraciət edir. Şirkət başa düşür ki, sürətlə inkişaf edən texnoloji sektorda dinamik və uyğunlaşan iş mühitinin təmin edilməsi istedadı saxlamaq və rəqabətdən qabaqda olmaq üçün açardır (Armstrong, 2020, p. 100). Bundan əlavə, Google gələcək insan resursları ehtiyaclarını proqnozlaşdırmaq üçün məlumatlara əsaslanan strategiyalardan istifadə edir. Qabaqcıl analitikadan istifadə etməklə şirkət işçilərin bacarıqlarında tendensiyaları müəyyən edir, təcrübədəki boşluqları təxmin edir və aktual narahatlıqlara çevrilməzdən əvvəl bu boşluqları doldurmaq üçün strateji olaraq işə götürür. İR planlaşdırılmasına bu proaktiv yanaşma Google-a texnoloji innovasiyaların önündə qalmasına və qlobal bazarda rəqabət üstünlüyünü saxlamağa kömək edir. Google-un İR planlaması ABŞ-ın çevik və innovativ qalmaq üçün çevikliyə, autsorsinqə və ixtisaslaşdırılmış işə qəbula diqqətini nümunə göstərir, işçi qüvvəsi strategiyasını inkişaf edən biznes ehtiyaclarına uyğunlaşdırır (Mathis, & Jackson, 2019).

Almaniyada insan resurslarının planlaşdırılması ölkənin tanınmış peşə təhsili və şagirdlik sistemi ilə sıx bağlıdır. Bu yanaşma gənc işçilərə işçi qüvvəsində uğur qazanmaq üçün lazım olan praktiki bacarıqların verilməsinə, təhsil və məşğulluq arasındakı fərqi effektiv şəkildə aradan qaldırmağa yönəlib. Bu sistem müəssisələr, həmkarlar ittifaqları və təhsil müəssisələri arasında güclü tərəfdaşlıq əsasında qurulur və işçi qüvvəsinin müxtəlif sənaye sahələrinin tələb etdiyi bacarıqlarla təchiz olunmasını təmin edir. Alman peşə təhsili modeli sinifdə öyrənməni praktiki təlimlə birləşdirərək tələbələrə təhsil alarkən real dünya təcrübəsi qazanmağa imkan verir. Bu ikili yanaşma məzunların təkcə akademik cəhətdən hazırlanmalarını deyil, həm də seçdikləri sənaye sahələrinin praktiki tələblərini yaxşı bilmələrini təmin edir. Almaniyadakı şirkətlər, xüsusən də mühəndislik, istehsalat və texnologiya kimi sektorlarda, ixtisaslı işçilərin davamlı axınını təmin edərək, sənaye standartlarına uyğun təlim proqramları hazırlamaq üçün təhsil müəssisələri ilə sıx əməkdaşlıq edirlər. Mühəndislik və texnologiya sahəsində qlobal lider olan Siemens, təhsil, təlim və şagirdliklərə diqqət yetirməklə, İR planlamasına alman yanaşmasını nümunə göstərir. Şirkət ixtisaslı işçilərin daimi təchizatını təmin etmək üçün texniki məktəblər və universitetlərlə fəal əməkdaşlıq edir. Siemens gənclərə təhsillərini davam etdirərkən praktiki təcrübə əldə etmək imkanı verən müxtəlif şagirdlik proqramları təklif edir. Bu proqramlar kritik sahələrdə, xüsusən də ixtisaslı işçilərə tələbatın yüksək olduğu mühəndislik və texnologiyada potensial bacarıq çatışmazlığını aradan qaldırmağa kömək edir (Kotter, 2016, p. 52). Siemens həmçinin tələbələrə təlimlərini başa vurduqdan sonra şirkətdə daimi vəzifələrə keçmək üçün imkanlar təqdim etməklə gələcək liderlərin inkişafına diqqət yetirir. İşçi qüvvəsinin planlaşdırılmasına bu uzunmüddətli yanaşma Siemens-in inkişaf etdikcə texnoloji və biznes ehtiyaclarını qarşılamağa davam etməsini təmin edir. Şirkətin İR strategiyası gözlənilən texnoloji irəliləyişləri və bazar tələblərindəki dəyişiklikləri nəzərə alaraq irəliyə doğru düşünəndir. Təhsilə və peşə təhsilinə sərmayə qoymaqla Siemens yeni çağırışlara və innovasiyalara uyğunlaşa bilən yaxşı hazırlanmış işçi qüvvəsini saxlaya bilir. Bundan əlavə, Siemens-in təhsil müəssisələri və şagirdliklərlə əməkdaşlığı onlara gələcək bacarıq boşluqlarını təxmin etməyə imkan verir (Koster, & Moen, 2014).

Çində insan resurslarının planlaşdırılması ölkənin sürətli iqtisadi artımı və planlı iqtisadiyyatdan bazara əsaslanan iqtisadiyyata davamlı keçidlə formalaşır. Hökumət işçi qüvvəsinin planlaşdırılmasında, xüsusilə texnologiya, istehsal və mühəndislik kimi əsas sektorlarda dominant rol oynayır. Çin özünü texnoloji tərəqqidə qlobal lider kimi göstərməyə davam etdikcə, insan resurslarının

planlaşdırılması bu sahələrdə yüksək ixtisaslı işçilərə olan ehtiyacla sıx uyğunlaşdırılır. Çinin yanaşmasının əsas xüsusiyyəti yüksək texnologiyalı sənayelər və qabaqcıl istehsal prosesləri ilə bağlı bacarıqların inkişafına diqqət yetirməsidir. Hökumət süni intellekt, robot texnikası və digər inkişaf etməkdə olan sahələrdə öz ambisiyalarını dəstəkləyə bilən işçi qüvvəsinin yaradılması təşəbbüslərinə üstünlük verib. Milli iqtisadi məqsədlərə uyğunluğu təmin etmək üçün təlim proqramları çox vaxt mərkəzləşdirilir və dövlət orqanları tərəfindən idarə olunur (Schuler, Jackson, Lawler, 2012, p. 152). Bu proqramlar adətən işçilərin ölkənin gələcək iqtisadi uğurları üçün kritik hesab edilən sənayelər tərəfindən tələb olunan texniki təcrübə ilə təchiz edilməsinə yönəlir. Üstəlik, Çinin insan resursları planlaması yuxarıdan aşağıya model qəbul edir, mərkəzi hökumət orqanları istedadların müxtəlif regionlar və sənayelər üzrə inkişafı və paylanması ilə bağlı strateji qərarlar qəbul edir. Bu yüksək koordinasiyalı yanaşma işçi qüvvəsinin hökumətin iqtisadi inkişaf, sənayenin təkmilləşdirilməsi və qlobal rəqabət qabiliyyəti ilə bağlı uzunmüddətli planlarına uyğun olmasını təmin edir. Bazar qüvvələri əmək ehtiyaclarını getdikcə daha çox formalaşdırsa da, dövlət ölkənin sənaye və texnoloji istəklərini dəstəkləmək üçün insan resurslarının inkişafının təşkilində mühüm rol oynamağa davam edir.

Sinqapurun insan resurslarının planlaşdırılmasına yanaşması sürətlə dəyişən qlobal iqtisadiyyatın tələblərinə cavab verə bilən yüksək ixtisaslı, uyğunlaşa bilən işçi qüvvəsinin təşviqi ətrafında qurulub. Ölkə işçi qüvvəsinin imkanlarını inkişaf etməkdə olan qlobal biznes tendensiyaları ilə uyğunlaşdıraraq davamlı bacarıq inkişafı və innovasiyaları vurğulayır. İqtisadiyyatını biliyə əsaslanan iqtisadiyyata çevirməyə diqqət yetirən Sinqapur işçi qüvvəsinin təkcə ixtisaslı deyil, həm də texnologiya, maliyyə və biotexnologiya kimi sektorlarda liderlik etmək üçün təchiz olunmasını təmin edir (Jaffee, 2012, p. 92). Sinqapurun insan resursları strategiyasının əsas xüsusiyyəti təlim və inkişaf proqramlarının təmin edilməsində hökumətin güclü iştirakıdır. SkillsFuture Singapore kimi dövlət qurumları işçilərə yeni bacarıqların inkişafı və bacarıqlarının artırılması üçün geniş dəstək təklif edir. Bu təşəbbüslər sinqapurluların ömür boyu öyrənmə mədəniyyətini inkişaf etdirərək inkişaf edən əmək bazarına hazır olmasını təmin etmək üçün nəzərdə tutulub. Hökumət fərdləri texniki bacarıqlardan tutmuş liderliyin inkişafına qədər təlim proqramlarında iştiraka həvəsləndirmək üçün müxtəlif maliyyə vəsaitləri və stimullar təqdim edir. Ömürboyu təhsilə diqqət ölkənin işçi qüvvəsinin planlaşdırılmasının ayrılmaz hissəsidir. Sinqapurlular, karyeralarının müxtəlif mərhələlərində fərdləri yerləşdirən çevik öyrənmə yollarına diqqət yetirməklə, öz bacarıqlarını daim təkmilləşdirməyə təşviq olunurlar. Bundan əlavə, Sinqapurun əmək bazarı yüksək rəqabətlidir, istedadların hərəkətliliyi onun iqtisadi inkişafının arxasında duran hərəkətverici qüvvədir. Şirkətlər daimi innovasiya və bilik mübadiləsi mühitini inkişaf etdirməklə həm yerli, həm də beynəlxalq hovuzlardan yüksək səviyyəli istedadları cəlb etməyə həvəsləndirilir. Bu dinamik əmək bazarı Sinqapurun biznes və innovasiyalar üçün qlobal mərkəz kimi mövqeyini qoruyub saxlamasını təmin edir.

Nəticə

Nəticə olaraq, insan resurslarının planlaşdırılması bütün dünya üzrə təşkilatların strateji uğurunda mühüm elementdir və hər bir ölkə öz mədəni, iqtisadi və sənaye kontekstlərinə uyğunlaşdırılmış fərqli yanaşmalar qəbul edir. Yaponiyanın ömürlük məşğulluğa diqqəti sabitliyi, sədaqəti və işçilərin uzunmüddətli inkişafına təkan verir. Davamlı təlim və ardıcıl planlamanın sadiq və bacarıqlı işçi qüvvəsini təmin etdiyi Toyota kimi şirkətlərdə göründüyü kimi. Bunun əksinə olaraq, Birləşmiş Ştatlar çeviklik və uyğunlaşmaya üstünlük verir, Google kimi şirkətlər sürətlə dəyişən sənayelərdə çevik qalmaq üçün dinamik işçi qüvvəsindən istifadə edir. Bu yanaşma bizneslərə qlobal bazarda rəqabət üstünlüyü saxlamaqla qısamüddətli ehtiyacları qarşılamağa imkan verir. Peşə təhsili və şagirdlik sistemləri üzərində qurulan Almaniya modeli Siemens tərəfindən nümunə göstərildiyi kimi praktiki bacarıqların inkişafına və biznes və təhsil müəssisələri arasında sıx əməkdaşlığı vurğulayır. Bu uzunmüddətli strategiya ixtisaslı işçilərin davamlı təchizatını təmin edir və gələcək bacarıq boşluqlarını aradan qaldırır. Hər bir ölkənin yanaşması insan resurslarının planlaşdırılmasının biznes məqsədləri və bazar dinamikası ilə uyğunlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayır. Metodlar fərqli olsa da, əsas məqsəd eyni olaraq qalır: təşkilati uğur və innovasiyaya təkan verən bacarıqlı işçi qüvvəsi

yetişdirmək. Müxtəlif təcrübələr qlobal biznes problemlərinin həllində insan resurslarının planlaşdırılmasının mühüm rolunu vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. Armstrong, M. (2020). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*. "Kogan Page", 620.
2. Jaffee, D. (2012). *Human Resource Management: A Global Perspective*. Wiley.
3. Koster, F., & Moen, P. (2014). *Human Resource Development: A Practical Guide*. Routledge.
4. Kotter, J. P. (2016). *Leading Change*. Harvard Business Review Press.
5. Mathis, R. L., & Jackson, J. H. (2019). *Human Resource Management*. Cengage Learning.
6. Mintzberg, H. (2020). *The Rise and Fall of Strategic Planning*. Free Press.
7. Noe, R. A. (2020). *Human Resource Management: Gaining a Competitive Advantage*. McGraw-Hill Education.
8. Schuler, R. S., Jackson, S. E., & Lawler, E. E. (2012). *Organizational Justice and Human Resource Management.* Sage Publications.
9. Werner, J. M. (2017). *Human Resource Development*. Cengage Learning.

Daxil oldu: 03.12.2024
Qəbul edildi: 16.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/196-205

Orxan Məmmədov
Bakı Biznes Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0001-2985-9404
orxanmemmedov487@gmail.com

Sığorta satışlarının auditi: effektivlik qiymətləndirilməsi və risklərin idarə edilməsi

Xülasə

Sığorta satışlarının auditi, satış proseslərinin effektivliyini qiymətləndirmək, riskləri müəyyənləşdirmək və idarəetməni təkmilləşdirmək üçün vacib bir vasitədir. Bu proses şirkətin maliyyə dayanıqlılığını, bazar strategiyalarını və müştəri yönümlü fəaliyyətlərini daha yaxşı anlamağa imkan verir. Audit prosesində satış strategiyalarının, müştəri bazasının, müqavilə şərtlərinin və əməliyyat risklərinin dərin təhlili aparılır. Bununla yanaşı, satış komandalarının peşəkar hazırlıq səviyyəsi, motivasiya mexanizmləri və istifadə olunan texnoloji həllər də qiymətləndirilir.

Satış strategiyalarının qiymətləndirilməsi zamanı mövcud satış siyasətləri və marketinq yanaşmaları analiz edilir, onların şirkətin hədəfləri ilə uyğunluğu yoxlanılır. Satış kanallarının (agentlər, brokerlər, onlayn platformalar və s.) effektivliyi və gəlirliliyi ölçülür. Müştəri bazasının təhlili vasitəsilə müştəri davranışları, sadiqlik səviyyəsi və potensial bazar imkanları müəyyən edilir. Müqavilə şərtlərinin auditi sığorta məhsullarının müştəri tələblərinə uyğunluğunu və hüquqi aspektlərinin nə dərəcədə risk yaratdığını qiymətləndirmək baxımından vacibdir.

Əməliyyat risklərinin qiymətləndirilməsi satış prosesində potensial təhlükələrin aşkarlanmasına, fırıldaqçılıq hallarının və daxili nəzarət mexanizmlərinin effektivliyinin analizinə yönəlib. Bununla yanaşı, sığorta şirkətlərinin gəlirliliyi, satış kanallarının səmərəliliyi və müştəri məmnuniyyəti audit zamanı xüsusi diqqət yetirilən məqamlardır. Şirkətlər bu təhlillər əsasında satış performanslarını artıraraq, bazar mövqelərini gücləndirə və davamlı inkişaf strategiyaları hazırlaya bilərlər. Audit nəticələri, həmçinin satış komandalarının fəaliyyətinin optimallaşdırılması, innovativ həllərin tətbiqi və müştəri ilə daha effektiv əlaqələrin qurulmasına şərait yaradır.

Açar sözlər: *sığorta satışlarının auditi, maliyyə auditi və sığorta, audit metodogiyaları, risklərin idarə edilməsi, şəffaflıq və hesabatlılıq*

Orkhan Mammadov
Baku Business University
Master student
https://orcid.org/0009-0001-2985-9404
orxanmemmedov487@gmail.com

Audit of Insurance Sales: Efficiency Evaluation and Risk Management

Abstract

The audit of insurance sales is an essential tool for evaluating the effectiveness of sales processes, identifying risks, and improving management. During the audit process, a comprehensive analysis of sales strategies, customer base, contract terms, and operational risks is conducted. Additionally, the audit helps assess the profitability of insurance companies, the efficiency of sales channels, and customer satisfaction. When performed correctly, the audit of insurance sales enables companies to enhance their sales performance, strengthen their market position, and develop sustainable growth strategies.

Keywords: *audit of insurance sales, financial audit and insurance, audit methodologies, risk management, transparency and accountability*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Sığorta, insanları və təşkilatları maliyyə risklərindən qorumaq üçün yaradılmış bir maliyyə mexanizmidir. Sığorta, qarşılaşıla biləcək zərərlərin qarşısını almaq, onları bölüşdürmək və hər hansı bir qeyri-müəyyən vəziyyətdə şəxs və ya təşkilat üçün maliyyə dəstəyi təmin etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. Bu sistem, həm fərdi müştərilər, həm də böyük korporasiyalar üçün müxtəlif risklərdən qorunmaq və gələcəkdə qarşılaşa biləcəkləri potensial maliyyə itkilərini minimuma endirmək üçün əhəmiyyətlidir. Sığorta bazarı hər gün daha da inkişaf edir, və bu inkişafla yanaşı, sığorta satışları da yeni strategiyalar və texnologiyalar ilə dəstəklənir. Sığorta məhsulları müştərilərə müxtəlif növ təminatlar təklif edir, belə ki, həyat sığortası, avtomobil sığortası, sağlamlıq sığortası və digər çoxsaylı növ sığorta məhsulları vardır. Müştərilər sığorta şirkətlərinə müraciət edərək, öz ehtiyaclarına uyğun sığorta məhsulları seçirlər. Lakin sığorta satışlarının yalnız məhsul təklif etməsi deyil, həm də satış fəaliyyətlərinin təhlil edilməsini tələb edən bir proses olduğu da yaddan çıxarılmamalıdır. Burada satış fəaliyyətlərinin düzgün idarə edilməsi və strategiyalarının təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Tədqiqat

Audit, təşkilatların maliyyə və əməliyyat fəaliyyətlərini müstəqil və sistemli şəkildə yoxlamaq və qiymətləndirmək üçün həyata keçirilən prosesdir. Bu proses təşkilatın qanunvericiliyə uyğunluğunu, maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü, daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyini və ümumi əməliyyat risklərini müəyyən etməyə kömək edir. Şirkətlərin şəffaflığını artırmaq, investorlara və digər maraqlı tərəflərə etibarlı məlumat təqdim etmək, eləcə də potensial riskləri minimuma endirmək üçün mühüm vasitədir. Audit həm dövlət, həm də özəl sektorda aparılaraq, təşkilatların davamlı inkişafını və effektiv idarə olunmasını təmin edir (Quliyev, 2020).

Audit müxtəlif məqsədlərə və tətbiq sahələrinə görə bir neçə əsas kateqoriyaya bölünür. **Maliyyə auditi** təşkilatın maliyyə hesabatlarının beynəlxalq və yerli standartlara uyğunluğunu qiymətləndirir və maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünü təsdiqləyir. **Daxili audit** təşkilatın daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyini, proseslərin uyğunluğunu və risklərin idarə olunmasını təhlil edir. **Xarici audit** müstəqil auditorlar tərəfindən həyata keçirilərək, təşkilatın maliyyə hesabatlarının obyektiv və dəqiq olduğunu təsdiqləyir. **Uyğunluq auditi** təşkilatın qanunvericiliyə, normativ aktlara və daxili qaydalara nə dərəcədə riayət etdiyini qiymətləndirir. **Əməliyyat auditi** şirkət daxili proseslərin və resurslardan istifadə səmərəliliyinin optimallaşdırılması məqsədilə aparılır. **İT auditi** informasiya texnologiyalarının təhlükəsizliyini, məlumatların qorunmasını və rəqəmsal sistemlərin effektivliyini yoxlayır. **Ekoloji audit** isə müəssisələrin ekoloji normalara uyğun fəaliyyət göstərib-göstərmədiyini qiymətləndirir (Mustafayeva, 2019).

Audit prosesi bir neçə əsas mərhələdən ibarətdir. Əvvəlcə **auditin planlaşdırılması** həyata keçirilir, bu zaman məqsədlər müəyyən edilir, audit proqramı hazırlanır və hansı sahələrin yoxlanılacağı müəyyən olunur. Daha sonra **məlumatların toplanması və təhlili** prosesi baş verir. Bu mərhələdə maliyyə sənədləri, müqavilələr, əməliyyat qeydləri və digər müvafiq materiallar nəzərdən keçirilir. Auditorlar statistik analizlər, sorğular və müsahibələr vasitəsilə daha ətraflı məlumat əldə edirlər. **Qiymətləndirmə və risklərin müəyyən edilməsi** mərhələsində təşkilatın ümumi fəaliyyətində olan risklər, çatışmazlıqlar və inkişaf sahələri aşkar edilir. **Audit hesabatının hazırlanması** nəticələri əks etdirir və təşkilat rəhbərliyinə tövsiyələr təqdim olunur. Nəhayət, **təkmilləşdirmə və nəzarət** mərhələsində audit nəticələri əsasında şirkət rəhbərliyi müvafiq tədbirlər görür və audit tövsiyələrinin tətbiqini təmin edir (Hüseynov, 2018).

Auditin peşə etikası auditorların fəaliyyətini tənzimləyən və onların peşəkar davranış standartlarını müəyyən edən qaydalar sistemidir. Bu etik prinsiplər auditorların obyektivliyini, şəffaflığını, vicdanlılığını və məsuliyyətini təmin edərək, audit prosesinin etibarlılığını və nəticələrinin doğruluğunu qorumağa xidmət edir. Auditorların fəaliyyətində beynəlxalq audit standartlarına, xüsusilə Beynəlxalq Audit və Təminat Standartları Şurasının (IAASB) qaydalarına və Beynəlxalq Peşəkar Mühasiblər Federasiyasının (IFAC) Etika Məcəlləsinə əsaslanan prinsiplər əsas götürülür.

Dürüstlük auditorların həqiqətə uyğun, səmimi və vicdanlı davranmasını tələb edir. Məlumatların təhrif olunması, yanlış yönləndirilməsi və ya manipulyasiya edilməsi yolverilməzdir. Obyektivlik auditorların qərəzsiz olmasını, şəxsi maraqlardan təsirlənməməsini və müstəqil qərarlar qəbul etməsini nəzərdə tutur. Peşəkarlıq və lazımi diqqət prinsipi auditorların bilik və bacarıqlarını daim

artırmasını, öz sahəsində ən yaxşı təcrübələri tətbiq etməsini və səhvlərə yol verməməsini tələb edir. Məxfilik auditorların müştəriyə və ya auditi aparılan quruma aid məxfi məlumatları üçüncü şəxslərlə paylaşmamasını və yalnız qanunvericiliyin tələb etdiyi hallarda açıqlamasını nəzərdə tutur. Peşəkar davranış prinsipi isə auditorların cəmiyyətin, müştərilərin və digər maraqlı tərəflərin etimadını qazanmasını və peşəyə xələl gətirə biləcək hər hansı qeyri-etik hərəkətdən çəkinməsini tələb edir (Rzayev, 2015).

Auditorların peşə etikası pozuntuları ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Bu pozuntulara maliyyə məlumatlarının saxtalaşdırılması, maraqlar toqquşması, müştəri və ya digər maraqlı tərəflərlə qeyri-rəsmi razılaşmalara girmək və ya qeyri-etik davranışlar daxildir. Belə hallarda auditorlar hüquqi məsuliyyətə cəlb edilə, peşə lisenziyalarını itirə və reputasiyalarına ciddi zərər vura bilərlər.

Peşə etikasının qorunması üçün auditorlar müstəqilliklərini daim təmin etməli, öz fəaliyyətlərində şəffaf olmalı və etik dilemmalar qarşısında obyektiv qərarlar qəbul etməlidirlər. Audit şirkətləri və müvafiq peşəkar qurumlar auditorların etik qaydalara riayət etməsini təmin etmək üçün nəzarət mexanizmləri tətbiq etməli, etik pozuntuların qarşısını almaq məqsədilə təlimlər və sertifikatlaşdırma proqramları təşkil etməlidirlər. Güclü peşə etikası prinsiplərinə riayət olunması auditin keyfiyyətini artırır, maraqlı tərəflərin etimadını möhkəmləndirir və təşkilatların daha şəffaf və hesabatlı fəaliyyət göstərməsinə töhfə verir (Əliyev, 2016).

Effektiv audit şirkətlərin maliyyə və əməliyyat sabitliyini qorumasına, riskləri minimuma endirməsinə, daxili idarəetmə sistemlərini təkmilləşdirməsinə və uzunmüddətli strateji hədəflərinə çatmasına kömək edir. Bu proses eyni zamanda investorların və digər maraqlı tərəflərin şirkətə olan inamını artırır və təşkilatın bazardakı mövqeyini gücləndirir. Müasir dövrdə auditi daha da səmərəli etmək üçün süni intellekt, böyük verilənlər (Big Data) analitikası və avtomatlaşdırılmış audit proqramlarından istifadə edilir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi auditin dəqiqliyini və operativliyini artıraraq, risklərin daha effektiv şəkildə müəyyən edilməsinə və qarşısının alınmasına şərait yaradır (Vəliyev, 2016).

Sığorta satışlarının auditi, satış proseslərinin təsirli və məqsədəuyğun şəkildə idarə edildiyini təmin etmək üçün vacibdir. Auditin məqsədi, satış strategiyalarının nə qədər səmərəli olduğunu, müştəri məmnuniyyətini, şirkətin gəlirliyini və eyni zamanda əməliyyat risklərini qiymətləndirməkdir. Sığorta satışlarının auditi yalnız müştəri əlaqələri ilə bağlı məsələlərə deyil, həm də şirkətin ümumi idarəetmə proseslərinə, resursların istifadəsinə və maliyyə vəziyyətinə diqqət yetirir.Sığorta satışlarının auditi təşkilatın satış sistemlərinin təhlili və qiymətləndirilməsini təmin edən bir fəaliyyət növüdür. Bu fəaliyyətin aparılması zamanı satılan məhsulların növləri, satış prosesləri, müştəri əlaqələri, əməkdaşların performansı, satış kanallarının effektivliyi və sığorta şirkətinin ümumi maliyyə vəziyyəti dəyərləndirilir. Bununla yanaşı, audit sığorta şirkətinin bazarda fəaliyyət göstərdiyi sahələrdəki risklərini, potensial problemləri və əməliyyat səhvlərini aşkarlamağa kömək edir. Sığorta satışlarının auditi zamanı ən vacib addımlardan biri satış strategiyalarının dəyərləndirilməsidir. Şirkətlərin marketinq strategiyaları, müştərilərə təqdim olunan sığorta məhsullarının fərqli xüsusiyyətləri, qiymət siyasəti və satış kanalları bu auditin əsas tərkib hissələridir. Auditin məqsədi, şirkətin mövcud satış yanaşmalarının nə qədər effektiv olduğunu və bazar tələblərinə uyğun olub-olmaması barədə məlumat toplamaqdır. Həmçinin, satış metodlarının müştəri ehtiyaclarına uyğun olub-olmaması və müştəri məmnuniyyətinin təmin olunması da nəzərdən keçirilir. Daxili audit sığorta satışlarının effektivliyini qiymətləndirmək və əməliyyat proseslərini optimallaşdırmaq üçün çox vacibdir. Daxili auditorlar, satış fəaliyyətlərinin müvafiq qaydalara, qanunvericiliyə və təşkilatın daxili siyasətlərinə uyğunluğunu yoxlayaraq riskləri müəyyən edirlər. Bu auditin əsas məqsədi satış proseslərində mövcud olan zəif nöqtələri aşkar etmək və onları düzəltməkdir. Məsələn, satış agentlərinin performansını qiymətləndirərək onların təlim və motivasiya ehtiyaclarını müəyyən etmək, həmçinin müştəri şikayətlərinin və geri dönmələrin səbəblərini araşdırmaq daxili auditin əsas iş sahələrindəndir. Eyni zamanda, daxili audit satıcıların müştəri məlumatlarını düzgün və təhlükəsiz idarə etmələrini, müştəri müqavilələrinin düzgün tərtib edilməsini və potensial fırıldaqçılıq hallarının qarşısını almaq üçün nəzarət edir (İsmayılov, 2014).

Xarici audit isə müstəqil auditorlar tərəfindən həyata keçirilir və sığorta satışlarının obyektiv və şəffaf şəkildə qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu növ auditin məqsədi sığorta şirkətinin maliyyə

hesabatlarının düzgünlüyünü yoxlamaqdır, lakin eyni zamanda satış fəaliyyətlərinin maliyyə nəticələrinə necə təsir etdiyini də qiymətləndirir. Xarici auditorlar, şirkətin gəlirlərinin və xərclərinin nə dərəcədə düzgün və şəffaf bir şəkildə hesabat verdiyini araşdırır. Bu audit, şirkətin müştərilərlə bağladığı müqavilələrin şəffaflığını və düzgünlüyünü təmin edir, eyni zamanda satış komandasının göstərdiyi nəticələrin şirkətin ümumi maliyyə vəziyyəti ilə necə əlaqəli olduğunu göstərir.

Həm daxili, həm də xarici auditin əsas rolu, sığorta satışlarında mövcud olan riskləri müəyyənləşdirərək bu riskləri idarə etmək üçün təkliflər verməkdir. Bu proseslər şirkətlərin bazar mövqeyini gücləndirərək satışlarını artırmağa kömək edir, eyni zamanda müştəri məmnuniyyətini və şirkətin maliyyə dayanıqlılığını təmin edir. Auditlərin düzgün icra olunması, satış komandalarının daha yaxşı nəticələr əldə etməsinə, satış strategiyalarının təkmilləşdirilməsinə və uzunmüddətli şirkət inkişafının təmin edilməsinə şərait yaradır ("Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığorta haqqında" Qanun).

Sığorta satışlarının auditi, şirkətlərin qarşılaşa biləcəyi maliyyə və əməliyyat risklərini müəyyənləşdirmək və bu riskləri idarə etmək üçün effektiv strategiyalar inkişaf etdirmək məqsədi güdür. Risklərin idarə edilməsi sığorta bazarının daim dəyişən və qeyri-müəyyən şəraitində həyati əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif növ risklər – məsələn, tələblərin artması, təbii fəlakətlər, iqtisadi böhranlar və bazar dalğalanmaları – sığorta şirkətinin fəaliyyətini mənfi təsir edə bilər. Audit, bu riskləri təhlil edərək, şirkətin risklərə qarşı nə dərəcədə hazırlıklı olduğunu və uyğun tədbirlər görüb-görmədiyini qiymətləndirir.

Şəffaflıq və hesabatlılıq sığorta satışlarının auditi zamanı xüsusilə əhəmiyyətlidir. Şirkətlər müştərilərə təqdim etdiyi sığorta məhsulları ilə bağlı bütün məlumatları açıq və şəffaf şəkildə təqdim etməlidir. Bu, müştəri etimadının qazanılması və hüquqi tələblərin yerinə yetirilməsi üçün vacibdir. Auditin məqsədi, şirkətlərin məlumatları düzgün və tam şəkildə təqdim etdiyini və satış fəaliyyətləri ilə bağlı hesabatların qanuni və etik standartlara uyğun olduğunu yoxlamaqdır. Hesabatlılıq həmçinin, sığorta məhsullarının satışına dair məlumatların düzgün şəkildə saxlanılması və müştərilərə təqdim olunması məsələlərini də əhatə edir. Sığorta satışlarının auditi, satış kanallarının səmərəliliyini də qiymətləndirir. Bugünkü dünyada sığorta məhsullarının satışı yalnız ənənəvi üsullarla həyata keçirilmir. İnternet üzərindən satışlar, mobil tətbiqlər, sosial media və digər rəqəmsal kanallar sığorta bazarında geniş yayılıb. Satış kanallarının auditində bu kanalların necə işlədiyi, müştərilərə necə xidmət verdiyi və satışları necə artırdığına dair məlumatlar toplanır. Auditin əsas məqsədi, sığorta şirkətinin müştəriyə ən rahat və əlverişli şəkildə xidmət göstərməsini təmin etmək və satış kanallarını optimallaşdırmaqdır (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı).

Sığorta satışlarının auditi maliyyə baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Satışların effektivliyi şirkətin ümumi maliyyə vəziyyətini birbaşa təsir edir. Satışların artırılması şirkətin gəlirlərini yüksəldir, ancaq satışların doğru şəkildə idarə olunmaması şirkətə zərər də gətirə bilər. Audit zamanı gəlir və xərc balansı, satışların məhsuldarlığı və sığorta şirkətinin ümumi maliyyə durumu diqqətlə təhlil edilir. Bu, şirkətin gələcək planlarının və strateji qərarlarının düzgün olmasına kömək edir. Sığorta sektoru müasir iqtisadiyyatda mühüm rol oynayır və bir çox fərdi şəxslərin və təşkilatların maliyyə risklərindən qorunması üçün vacib bir vasitədir. Bununla yanaşı, sığorta şirkətləri öz fəaliyyətlərini və satışlarını daim təkmilləşdirməli, bazar tələblərinə uyğunlaşdırmalı və müştəri məmnuniyyətini maksimuma çatdırmalıdır. Bu prosesin uğurla idarə edilməsi və sığorta satışlarının düzgün həyata keçirilməsi üçün sığorta satışlarının auditi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta satışlarının auditi, şirkətlərin satış fəaliyyətlərini qiymətləndirmək, onun effektivliyini ölçmək, yaranan riskləri müəyyənləşdirmək və qarşısını almaq üçün həyata keçirilən sistematik bir təhlil prosesidir. Bu audit, satış prosesləri, satış kanalları, strateji yanaşmalar, müştəri əlaqələri və digər əlaqəli aspektləri yoxlayaraq, şirkətlərin satış fəaliyyətlərindəki güclü və zəif tərəfləri müəyyən edir ("İcbari Sığortalar Haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2011).

Sığorta satışlarının auditi, əsasən, satışların effektivliyini qiymətləndirməyə yönəlib. Effektiv satış prosesi yalnız məhsulun təqdim edilməsindən ibarət deyil, həm də satış kanallarının düzgün seçilməsi, müştəri ehtiyaclarına uyğun sığorta məhsullarının hazırlanması, satışdan sonra müştəri əlaqələrinin davam etdirilməsi kimi bir çox faktorları əhatə edir. Bu baxımdan, satış fəaliyyətlərinin auditində əsas məqsəd sığorta məhsullarının satışının nə dərəcədə effektiv olduğunu ölçməkdir.

- **Satış Strategiyalarının Qiymətləndirilməsi**: Satış strategiyalarının nə dərəcədə uğurlu olduğunu qiymətləndirmək üçün auditorlar şirkətin müəyyən etdiyi məqsədləri və hədəfləri nəzərə alır. Hədəflərə çatma dərəcəsi, satışların artım tempi və digər göstəricilər üzərində fokuslanır. Bu, sığorta məhsullarının marketinqinin necə həyata keçirildiyini və müştəri bazasına necə yönəldildiyini göstərir.
- **Müştəri Məmnuniyyəti**: Satışın effektivliyini ölçmək üçün müştəri məmnuniyyətinin də təhlili vacibdir. Müştəri məmnuniyyətini qiymətləndirmək üçün anketlər, geri bildirimlər və şikayətlər əsasında bir təhlil aparılır. Müştərilər sığorta xidmətindən nə dərəcədə razıdırlar? Onlar satış prosesində hansı problemlərlə qarşılaşıblar? Bu sualların cavabları auditin nəticələrinə təsir edir.
- **Satış Kanallarının Qiymətləndirilməsi**: Satış kanalları – ənənəvi agentlər, brokerlər, onlayn platformalar, mobil tətbiqlər və s. – satış prosesinin nə qədər effektiv və müştəri dostu olduğunu göstərir. Audit prosesi bu kanalların effektivliyini qiymətləndirir və hər kanalın gəlirliliyi ilə əlaqəli məlumatlar toplayır.

Sığorta satışlarında, xüsusilə sığorta şirkətləri üçün müxtəlif növ risklər mövcuddur. Həm müştərilər üçün təklif olunan sığorta məhsulları, həm də şirkətin özü üçün risklərin idarə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Auditin əsas məqsədlərindən biri də bu riskləri müəyyənləşdirib, onlara qarşı təsirli tədbirlər görməkdir (İSB Büro haqqında).

- **Əməliyyat Riskləri**: Satış proseslərində əməliyyat riskləri meydana gələ bilər. Bu risklər, məsələn, səhv məlumatların verilməsi, yanlış təkliflərin təqdim edilməsi, məlumatların düzgün işlənməməsi kimi halları əhatə edir. Audit, bu cür əməliyyat xətalarını aşkar edərək onları minimuma endirmək üçün tövsiyələr verir.
- **Fəaliyyət və Maliyyə Riskləri**: Şirkətlərin fəaliyyətində maliyyə riskləri də böyük rol oynayır. Bu, sığorta məhsullarının qiymət siyasəti, ödəmə şərtləri, ödəmə məbləğləri və s. ilə əlaqəlidir. Auditin bu sahədəki məqsədi, şirkətin maliyyə durumunu qiymətləndirmək və potensial zərərləri müəyyən etməkdir. Yüksək riskli məhsulların satılması və gəlirli satış kanallarının seçilməsi kimi mövzular da bu müstəvidə təhlil edilir.
- **Hüquqi Risklər**: Sığorta sənayesində qanunvericilik tələbləri və qaydaları da çox vacibdir. Bu baxımdan, audit prosesində sığorta müqavilələrinin hüquqi uyğunluğu da qiymətləndirilir. Müştərilərə təqdim edilən şərtlər və tələblər, şirkətin fəaliyyətinin qanuni tərəfləri düzgün yerinə yetirildiyi təqdirdə risklər azalır.
- **Müştəri və Bazar Riskləri**: Satış prosesində müştəri və bazar riskləri də mövcuddur. Məsələn, sığorta şirkəti bazarda tələb olunan məhsulları təklif etmədiyi təqdirdə, müştəri bazasında itkilər yaşana bilər. Və ya müştəri bazasındakı dəyişikliklər, iqtisadi vəziyyətin pisləşməsi kimi hallar da satış risklərini artırır. Auditin bu növ riskləri müəyyən edərək, şirkətə bazar dəyişikliklərinə uyğunlaşmağa kömək edir.

Sığorta satışlarının auditi yalnız satışların effektivliyini və riskləri qiymətləndirməkdən ibarət deyil, həm də sığorta şirkətinin fəaliyyətinin şəffaflığını və hesabatlılığını təmin edir. Hesabatlılıq müştərilər üçün çox vacibdir, çünki onlar sığorta müqavilələrinin şərtlərini və ödəmə prosesini tam şəkildə başa düşməlidirlər.

- **Şəffaf Məlumatlar və Hesabatlar**: Audit, sığorta şirkətlərinin müştərilərə təqdim etdiyi məlumatların düzgün və şəffaf olub-olmaması ilə maraqlanır. Müştəriyə təqdim edilən sığorta şərtləri, ödəniş planları və digər vacib məlumatlar açıq və aydın şəkildə təqdim edilməlidir. Əgər burada qeyri-müəyyənliklər və ya yanlış məlumatlar varsa, bu audit nəticələrində öz əksini tapacaqdır.
- **İctimai Hesabatlılıq**: Sığorta şirkətləri fəaliyyətlərini müntəzəm olaraq müştərilərinə və digər maraqlı tərəflərə açıqlamalıdır. Audit prosesi, şirkətin bu şəffaflıq və hesabatlılıq məsələlərinə nə dərəcədə əməl etdiyini araşdırır. Bu da müştəri etibarını artırır və şirkətə qarşı hər hansı hüquqi və maliyyə məsələlərinin qarşısını alır.

Sığorta satışlarının auditi, yalnız cari vəziyyəti qiymətləndirmək üçün deyil, həm də gələcəkdə satış fəaliyyətlərinin daha da yaxşılaşdırılması üçün əsaslı məlumatlar təqdim etmək məqsədi daşıyır. Auditin nəticələrinə əsaslanaraq, şirkət satış strategiyalarını təkmilləşdirə bilər, yeni satış kanalları inkişaf etdirə bilər və müştəri məmnuniyyətini artırmaq üçün yeni yanaşmalar tətbiq edə bilər.

Sığorta satışlarının auditi, şirkətlərin satış fəaliyyətlərini qiymətləndirmək və onun effektivliyini ölçmək üçün əsas bir vasitədir. Satış fəaliyyətlərinin auditoriyası yalnız məhsulun təqdim edilməsindən ibarət deyil, həm də satış kanallarının düzgün seçilməsi, müştəri ehtiyaclarına uyğun sığorta məhsullarının hazırlanması, satışdan sonra müştəri əlaqələrinin davam etdirilməsi kimi bir çox faktorları əhatə edir. Bu proseslərdə auditin əsas məqsədi, sığorta məhsullarının satışının nə dərəcədə effektiv olduğunu ölçməkdir. Satış kanallarının qiymətləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta satışlarında ənənəvi üsullarla yanaşı, rəqəmsal kanalların rolunun artması ilə əlaqədar auditin əhəmiyyəti xüsusilə önə çıxır. İnternet üzərindən, mobil tətbiqlər və sosial media platformaları vasitəsilə satışların effektivliyi və uğurlu satış strategiyalarının tətbiqi araşdırılmalıdır. Satış kanallarının bir-biri ilə uyğun işləməsi və çoxkanallı satış strategiyalarının qiymətləndirilməsi də bu mərhələdə diqqətə alınır.

Müştəri segmentasiyasının və hədəf kütləsinin analizi də audit prosesinin vacib hissəsidir. Müştəri ehtiyaclarını və tələblərini anlamaq çox vacibdir. Müştəri bazasının müxtəlif seqmentlərə ayrılması və hər seqmentə uyğun satış yanaşmalarının tətbiqi auditin dərin təhlilini tələb edir. Müştəri davranışının, satınalma istiqamətlərinin və bazar tələblərinin dəyişkənliyinin izlənməsi vacibdir. Müştəri şikayətləri sığorta satışlarının effektivliyinə ciddi təsir göstərir. Şikayətlər, müştərinin gözləntilərinin qarşılanmadığını və ya xidmət keyfiyyətinin aşağı olduğunu göstərir. Bu cür şikayətlər şirkətin imicinə zərər vurur və müştəri məmnuniyyətinin azalmasına səbəb olur. Əgər şikayətlər düzgün idarə olunmazsa, müştəri şirkəti tərk edə bilər və bu da satışların azalmasına gətirib çıxarır.

Bununla yanaşı, müştəri şikayətlərini düzgün şəkildə həll etmək şirkət üçün böyük bir fürsət ola bilər. Müştəri şikayətləri ilə effektiv şəkildə maraqlanmaq, şirkətin xidmət keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa və müştəri etibarını bərpa etməyə kömək edir. Məsələn, bir müştərinin satış sonrası xidmətlə bağlı şikayətini dərhal həll etmək, müştəriyə nə qədər dəyər verdiyini göstərir və bu, onun şirkətə olan loyallığını artırır.

Şikayətlərin təkrarlanmaması üçün səbəblərinin düzgün araşdırılması və müvafiq tədbirlərin görülməsi lazımdır. Bu, satış proseslərini optimallaşdırmağa kömək edir. Təkrarlanan şikayətlər satış komandalarının və agentlərin təlimatlarına və iş qaydalarına diqqət yetirmələrini tələb edir. Həmçinin, satış komandasının və ya müştəri xidmətləri işçilərinin bu şikayətlərə necə reaksiya verdiyini izləmək və müvafiq tənzimləmələr etmək vacibdir.

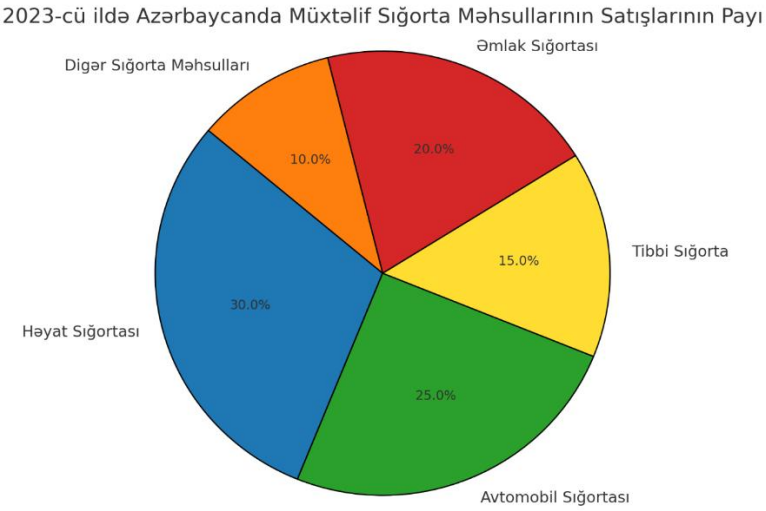
Yaxşı idarə olunmuş şikayətləri həll etmək, həmçinin satış komandalarının motivasiyasını da artırır. Satış nümayəndələri müştəri məmnuniyyətini yüksək tutmağa çalışarkən, şikayətlərin sürətli və müsbət həlli onları daha da təşviq edir. Beləliklə, müştəri şikayətlərinin idarə edilməsi, yalnız müştəri məmnuniyyətini artırmır, eyni zamanda satışların uzunmüddətli artımını təmin edir.

Satış komandasının idarə edilməsi və performansının ölçülməsi sığorta satışlarının auditi ilə bağlı digər mühüm sahədir. Satış komandasının işə götürülməsi, təlimlər, motivasiya və əməkdaşların fəaliyyətinə dair göstəricilər dəyərləndirilir. Həmçinin, satış nümayəndələrinin təlimi və inkişafı, satış performansını artırmaq üçün motivasiya sistemlərinin və kompensasiyalarının təhlili də bu auditoriya daxil edilir.

Maliyyə performansının təhlili, satışların gəlirliyini və şirkətin maliyyə nəticələrini qiymətləndirmək üçün vacibdir. Şirkətlərin ümumi gəlir, satış həcmi və sığorta məhsullarının gəlirliyi ilə əlaqədar məlumatlar toplamaq, müvafiq göstəriciləri təhlil etmək auditorların əsas məqsədidir. Sığorta təsisatları maliyyə mexanizmləri vasitəsilə cəmiyyətdə təhlükəsizliyi, sabitliyi təmin edir, sosial təminata zəmanət verir. Azərbaycan sığortaçılarının fəaliyyətini o dərəcədə yüksəltmək lazımdır ki, o beynəlxalq standartlara, sığorta məhsulları isə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətcə əhalinin tələbatına cavab versin. Sığorta işinin miqyasının genişləndirilməsi və xarici bazara çıxışın təmin olunması da qarşıda duran vəzifələrdəndir (İbrahimov, Hüseynov, Salahov, Abbasova, 2017, s. 22).

Eyni zamanda, xərclərin optimallaşdırılması və əməliyyat xərclərinin azaldılması üçün təkliflər verilir. Sığorta satışlarında müxtəlif növ risklər mövcuddur, buna görə auditin məqsədlərindən biri də bu riskləri müəyyənləşdirib, onları idarə etməkdir. Əməliyyat riskləri, maliyyə riskləri, hüquqi risklər, müştəri və bazar riskləri kimi sahələrdə müxtəlif təhlillər aparılmalıdır. Satış proseslərində əməliyyat xətaları və hüquqi uyğunluq məsələləri də ciddi şəkildə qiymətləndirilməlidir. Risklərə qarşı tədbirlər və sığorta məhsullarının satışında meydana çıxacaq mümkün zərərlər üzərində fokuslanmaq

önəmlidir. Sığorta satışlarının auditi, yalnız mövcud vəziyyəti qiymətləndirməklə kifayətlənmir, həm də gələcəkdə satış fəaliyyətlərinin daha da yaxşılaşdırılması üçün əsaslı məlumatlar təqdim edir.

Bu, 2023-cü ildə Azərbaycanda müxtəlif sığorta məhsullarının satışlarının payını göstərən pie chart (piroq qrafiki) nümunəsidir. Hər bir sığorta növü üçün faizlər və rənglər verilmişdir:

- Həyat Sığortası: 30% (Mavi)
- Avtomobil Sığortası: 25% (Yaşıl)
- Tibbi Sığorta: 15% (Sarı)
- Əmlak Sığortası: 20% (Qırmızı)
- Digər Sığorta Məhsulları: 10% (Narıncı)

Mənbə[://isb.az/buro-haqqinda/*]*

Azərbaycan sığorta bazarının son üç il ərzindəki təhlilini aparmaq üçün əsas sığorta məhsullarının satışına dair ümumi məlumatları toplayaraq onların bazar payı, satış həcmi və artım tempini analiz etmək vacibdir. Bununla bağlı əsas məlumat mənbələri Dövlət Statistika Komitəsi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası (MBNP), Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası (ASA) və sığorta şirkətlərinin illik hesabatlarıdır.

İcbari Sığorta Məhsulları

İcbari sığorta məhsulları aşağıdakılardır:

- **İcbari Əmlak Sığortası**
- **İcbari Avtomobil Sığortası (MTPL)**
- **İcbari Fərdi Qəza Sığortası**
- **İcbari Tibbi Sığorta**

Bu sığorta növlərinin hər birinin bazarda xüsusi yer tutduğunu və iqtisadiyyat üçün vacib olduğunu nəzərə alaraq satışların təhlili aşağıdakı kimi aparıla bilər.

Son 3 İldə Satışların Təhlili

Avtomobil İcbari Sığortası (MTPL):

- Avtomobil icbari sığortası, ölkədəki nəqliyyat vasitələri ilə bağlı ən çox satılan məhsuldur. Bu sığorta məhsulunun satışı ilə bağlı son üç ildəki statistik məlumatlar göstərir ki, avtomobil sığortası bazarı artan dinamikaya malikdir. Hər il daha çox vətəndaş və hüquqi şəxs avtomobilini sığortalamağa yönəlir.
- Satış Həcmi: Bu məhsul üzrə illik artım temponu son üç ildə 8-10% arasında dəyişib. 2021-ci ildə 50 milyon AZN, 2022-ci ildə isə 55 milyon AZN həcmində satış əldə edilib.

Əmlak Sığortası:

- Əmlak sığortası, xüsusilə təbii fəlakətlər və yanğınlar səbəbindən artan bir sahədir. Əmlakın qorunması məqsədilə icbari sığortaların sayı hər il artır.
- **Satış Həcmi:** 2021-ci ildə əmlak sığortası bazarının həcmi 25 milyon AZN, 2022-ci ildə isə 30 milyon AZN olub.

Fərdi Qəza Sığortası:

- Fərdi qəza sığortası ölkədə geniş yayılmasa da, artım tendensiyası göstərir. Bu sığorta növü, xüsusən sığorta məhsullarının daha çox sosial və tibbi yönümlü sahəyə yönəlməsi ilə bağlı artıb.
- Satış Həcmi: 2021-ci ildə fərdi qəza sığortasının bazar həcmi 15 milyon AZN, 2022-ci ildə isə 18 milyon AZN olub.

Bazar Payı və Artım Tempinin Təhlili

- Avtomobil İcbari Sığortası: Bu sığorta məhsulu bazarda ən böyük paya sahibdir və ümumi sığorta sektorunun 50%-dən çoxunu təşkil edir.
- Əmlak Sığortası: Əmlak sığortası bazarı ümumi sığorta bazarının təxminən 30%-ni təşkil edir.
- **Fərdi Qəza Sığortası:** Bu məhsul bazarda daha kiçik bir paya sahib olsa da, hər il sürətlə artan bir bazar payı var. Təxminən 15%-ə yaxın paya malikdir. *Mənbə[://www.cbar.az/page-189/insurance*

İcbari sığorta məhsullarının satışı, xüsusilə şəhərlərdə daha yüksəkdir. Bakı şəhəri və digər iri şəhərlərdə icbari sığorta məhsullarının satış həcmi daha yüksəkdir. Kənd bölgələrində isə bu məhsulların satış həcmi daha aşağıdır. Bunun səbəbi daha çox urbanizasiyaya və müasir nəqliyyat vasitələrinin istifadəsinə bağlıdır.

Risklər və Təkmilləşdirmə Sahələri

- **Fırıldaqçılıq və Məlumat Uyuşmazlıqları:** İcbari sığorta məhsullarının satışında fırıldaqçılıq riski və qeyri-dəqiqliklər mövcuddur. Bu, satışların düzgünlüyünü təsir edə bilər.
- **Təkmilləşdirmə Sahələri:** Satış məlumatlarının daha şəffaf və dəqiq olmasını təmin etmək üçün sığorta şirkətləri və əlaqədar qurumlar arasında daha sıx əməkdaşlıq tələb olunur.

Auditin nəticələri, sığorta şirkətlərinin gələcək strateji qərarlarının formalaşmasında əvəzolunmaz rol oynayır. Audit nəticələri şirkətin mövcud fəaliyyətini dərindən analiz edərək, zəif nöqtələri və potensial inkişaf sahələrini göstərir. Bu nəticələr, rəhbərliyə yalnız cari vəziyyəti başa düşmək deyil, həm də gələcəkdə atılacaq addımlar haqqında məlumat verir. Audit prosesinin düzgün icrası və onun nəticələrinin düzgün təhlili şirkətin uzunmüddətli inkişafı və bazar mövqeyinin gücləndirilməsi üçün əsaslı bir vasitədir ("Sığorta fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2007).

Auditin nəticələri, sığorta şirkətinin strateji qərarlarını dəstəkləyən konkret məlumatları təmin edir. Məsələn, maliyyə auditinin nəticələri şirkətin gəlir və xərclərini daha detallı şəkildə göstərərək, bu sahələrdə düzəlişlər və optimallaşdırmalar etməyə imkan yaradır. Şirkət rəhbərliyi bu məlumatlardan istifadə edərək, sərmayə qoyuluşlarını və büdcə planlamasını daha düzgün və əsaslı şəkildə həyata keçirə bilər. Eyni zamanda, satış auditinin nəticələri satış proseslərindəki əngəlləri müəyyən etməyə və satış komandasının performansını qiymətləndirməyə kömək edir. Bu təhlil, şirkətin müştəri bazasını artırmağa, satış taktikasını dəyişdirməyə və yeni marketinq strategiyalarını tətbiq etməyə imkan yaradır.

Audit nəticələrinin şirkətə təsiri yalnız daxili əməliyyatlarla məhdudlaşmır, həm də xarici bazar şəraitini və şirkətin bazar mövqeyini gücləndirmək üçün yeni imkanlar yaradır. Məsələn, auditin nəticələri əsasında, sığorta şirkəti xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün yeni məhsul və xidmətlər təqdim etmək qərarına gələ bilər. Bu, şirkətin gələcək böyüməsinə və bazar payının artırılmasına səbəb ola bilər.

Əlavə olaraq, auditin nəticələri şirkətin risk idarəetmə və müştəri əlaqələrini təkmilləşdirmək üçün də vacibdir. Risk auditinin nəticələri şirkətin qarşılaşdığı potensial riskləri müəyyən edərək, bu riskləri minimuma endirmək üçün konkret tədbirlər görməyə imkan verir. Şirkət, audit nəticələri əsasında risklərin qarşısını almaq üçün yeni prosedurlar və siyasətlər tətbiq edə bilər. Həmçinin, auditin nəticələrini təhlil edərək, müştəri şikayətlərinə daha həssas yanaşmaq, xidmət keyfiyyətini artırmaq və müştəri məmnuniyyətini yüksəltmək üçün yeni yanaşmalar inkişaf etdirə bilər.

Auditin nəticələri həm də şirkətin təşkilati strukturunu təkmilləşdirmək və əməkdaşlar arasında koordinasiyanı artırmaq üçün vacib rol oynayır. Daxili auditin nəticələri, əməliyyatlarda meydana çıxan qeyri-səmərəli sahələri və əlaqə boşluqlarını aşkar edərək, bu sahələrdə təkmilləşdirmələrə yönəldilə bilən tədbirləri təklif edir. Bu cür təkmilləşdirmələr şirkət daxilində daha səmərəli iş axınlarını təmin edir və resursların daha effektiv istifadəsinə şərait yaradır.

Bütün bunlar, audit nəticələrinin şirkətə təsirinin geniş və çoxşaxəli olduğunu göstərir. Auditin düzgün həyata keçirilməsi və nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsi sığorta şirkətinə yalnız cari problemləri aşkar etməyə deyil, həm də gələcək üçün uğurlu strateji qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Şirkətin müvafiq sahələrdəki inkişafını, maliyyə sağlamlığını, müştəri məmnuniyyətini və risk idarəetməsini düzgün şəkildə təkmilləşdirmək üçün audit nəticələrindən effektiv istifadə çox vacibdir (İbrahimov, Hüseynov, Salahov, Abbasova, 2017).

Bu sənədlər müəssisənin fəaliyyətinin tam və düzgün qiymətləndirilməsini təmin edir və şirkətin gələcək inkişaf strategiyalarını dəstəkləyir. Audit nəticələri müəssisənin fəaliyyətini daha şəffaf etmək və əməliyyat səmərəliliyini artırmaq məqsədilə bir çox qərarların qəbul edilməsində əsaslı məlumat mənbəyi olur.

Auditin Təyinatı və Məqsədi

Auditin məqsədinin və hədəflərinin müəyyən edilməsi, həmçinin hansı dövrə aid olduğu və hansı sahələrə fokuslanıldığı barədə məlumat.

Auditin Metodologiyası və Prosedurları

İstifadə olunan metodlar və prosedurların təsviri; auditin necə aparıldığı, hansı üsullardan istifadə edildiyi.

Daxili Nəzarət Sistemləri və Prosedurları

Müəssisənin daxili nəzarət sistemlərinin qiymətləndirilməsi və bu sahədə aşkar olunan zəifliklər.

Auditin Tapıntıları və Nəticələri

Auditin nəticələri, zəif nöqtələr, risklər, və aşkar olunan qeyri-dəqiqliklər.

Tövsiyələr və Təkliflər

Audit nəticələri əsasında şirkətə təklif edilən düzəlişlər və optimallaşdırma tədbirləri.

Auditin Məhdudiyyətləri və Əhəmiyyəti

Auditin qarşılaşdığı məhdudiyyətlər və şirkətə necə təsir edəcəyinə dair məlumatlar.

Yekun Rəy və Nəticələr

Auditin yekun rəy və nəticələrinin təqdim olunması, şirkətə verilən tövsiyələr və qərarların təsiri.

Audit Hesabatı

Auditin yekun nəticələrinin əks olunduğu hesabat, şirkətin maliyyə və əməliyyat fəaliyyətlərinin doğruluğuna dair yekun qiymətləndirmə.

Nəticə

Sığorta satışlarının auditi, şirkətlərin fəaliyyətlərini daha effektiv idarə etmələri və strateji qərarlar vermələri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu audit, sığorta məhsullarının satış proseslərini, müştəri əlaqələrini, satış kanallarının səmərəliliyini, risklərin idarə edilməsini və maliyyə vəziyyətini qiymətləndirir. Şirkətlərin bazar tələblərinə uyğunlaşması və müştəri məmnuniyyətini artırması, satış fəaliyyətlərinin düzgün təşkil edilməsindən asılıdır. Auditin nəticələri şirkətlərin fəaliyyətlərini daha da təkmilləşdirmək, yeni strategiyalar inkişaf etdirmək və mümkün riskləri azaltmaq üçün bir təməl yaradır. Sığorta satışlarının auditi, satış strateqiyalarının, müştəri məmnuniyyətinin, satış kanallarının effektivliyinin və maliyyə performansının qiymətləndirilməsini təmin edir. Həmçinin, əməliyyat, maliyyə, hüquqi və bazar risklərinin idarə edilməsi, şirkətin fəaliyyətindəki zəif və güclü tərəflərin aşkarlanmasına kömək edir. Bu audit vasitəsilə şirkətlər qarşılaşa biləcəkləri potensial problemləri öncədən müəyyənləşdirir və onların qarşısını almaq üçün effektiv strategiyalar inkişaf etdirirlər.

Sığorta sektorunda şəffaflıq və hesabatlılıq da xüsusilə önəmlidir. Müştərilərin etibarını qazanmaq və hüquqi tələblərə uyğun fəaliyyət göstərmək üçün şirkətlər bütün məlumatları açıq və dəqiq şəkildə təqdim etməlidir. Auditin bu sahədəki rolu, şirkətlərin qanuni tələblərə uyğun olub-olmaması və müştərilərə təqdim etdiyi məlumatların doğruluğunu təmin etməkdir. Son olaraq, sığorta satışlarının auditi yalnız cari vəziyyəti qiymətləndirməklə kifayətlənmir, həm də gələcəkdə daha yaxşı satış fəaliyyətlərinin inkişafına yönəldilmiş məlumatlar təmin edir. Şirkətlər bu nəticələr əsasında strategiyalarını optimallaşdıra bilər, yeni satış kanalları inkişaf etdirə bilər və müştəri məmnuniyyətini artırmaq üçün yeni yanaşmalar tətbiq edə bilərlər. Beləliklə, sığorta satışlarının auditi, həm şirkətlərin uğurunu artırmaq, həm də müştərilərin ehtiyaclarını daha yaxşı qarşılamaq məqsədini daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Quliyev, A. (2020). *Sığorta fəaliyyəti və onun müasir inkişaf meylləri*.
2. Mustafayeva, N. (2019). *Sığorta marketinqinin təhlili və Azərbaycan bazarına tətbiqi*.
3. Hüseynov, M. (2018). *Risklərin idarə olunması və sığorta auditinin metodları*.
4. Rzayev, T. (2015). *Azərbaycan sığorta bazarının təhlili və inkişaf perspektivləri*.
5. Əliyev, E. (2016). *Sığorta şirkətlərində müştəri xidməti və məmnuniyyətin artırılması*.
6. Vəliyev, E. (2016). *Sığorta şirkətlərində müştəri xidməti və məmnuniyyətin artırılması*.
7. İsmayılov, F. (2014). *Sığorta sektoru: Azərbaycan və beynəlxalq təcrübə*.
8. "Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığorta haqqında" Qanun. https://e-qanun.az/framework/13678
9. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. https://www.cbar.az/page-189/insurance
10. "İcbari Sığortalar Haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2011).
11. İSB Büro haqqında. https://isb.az/buro-haqqinda/
12. "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2007).
13. İbrahimov, E. R., Hüseynov, M. C., Salahov, E. A., Abbasova, Y. Ə. (2017). Sığorta işi.

Daxil oldu: 15.11.2024
Qəbul edildi: 12.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/206-211

Orkhan Zeynalli
Azerbaijan State University of Economics
Master student
https://orcid.org/0009-0001-8958-2662
zynll.orxan@gmail.com

Exploring the Impact of Influencer Marketing on Customer Trust and Purchase Intention in e-Commerce

Abstract

Influencer marketing has become one of the most popular and effective forms of online promotion in the digital era. Brands partner with social media influencers – individuals who have amassed dedicated followings – to endorse products and shape consumer perceptions. Influencer marketing has emerged as a powerful strategy in e-commerce, enabling brands to leverage the credibility and reach of social media personalities to influence consumer behavior. This comparative study examines how different influencer tiers – macro, micro, and nano – impact customer trust and purchase intention in online retail. The analysis synthesizes recent research and industry data to evaluate how influencer follower count and perceived authenticity relate to consumer trust and buying decisions. The findings indicate that while macro-influencers offer broad exposure, micro- and nano-influencers often engender higher engagement and trust, leading to stronger purchase intentions per follower. Statistical evidence, including engagement rates and conversion metrics, highlights that smaller-scale influencers can yield disproportionately high returns in consumer trust and sales conversions. E-commerce businesses are advised to consider a balanced influencer marketing strategy that maximizes reach without compromising authenticity. The key implications suggest that trust – fostered by influencer credibility and transparency – is a crucial mediator between influencer endorsements and consumer purchase behavior.

Keywords: *influencer marketing, customer trust, purchase intention, e-commerce, social media, micro-influencers*

Orxan Zeynallı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0001-8958-2662
zynll.orxan@gmail.com

İnfluenser Marketinqinin müştəri güvəninə təsirinin tədqiqi və elektron ticarətdə satınalma niyyəti

Xülasə

İnfluenser marketinqi rəqəmsal dövrdə onlayn tanıtımın ən 206pprox. və effektiv formalarından birinə çevrildi. Brendlər məhsulları dəstəkləmək və istehlakçı qavrayışlarını formalaşdırmaq üçün xüsusi izləyicilər toplayan 206pprox media influenserləri ilə əməkdaşlıq edir. Elektron ticarətdə influenser marketinqi brendlərə 206pprox media simalarının etibarından və auditoriyasından yararlanaraq istehlakçı davranışına təsir etməyə imkan verən güclü bir strategiya kimi meydana çıxmışdır. Bu müqayisəli tədqiqat müxtəlif influenser kateqoriyalarının – makro, mikro və nano – onlayn pərakəndə satışda müştəri etimadına və satınalma niyyətinə təsirini araşdırır. Təhlil son araşdırmaları və 206pprox məlumatlarını sintetizə edərək influenserin izləyici sayının və qavranılan autentikliyin istehlakçı etimadı və alış qərarları ilə necə əlaqəli olduğunu qiymətləndirir. Nəticələr göstərir ki, makro-influenserlər geniş əhatə imkanı versələr də, mikro və nano-influenserlər daha yüksək izləyici fəallığı və etimad yaradaraq, izləyici başına daha güclü satınalma niyyətləri formalaş

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

dırırlar. Müşahidə olunan 207pprox.207207 göstəricilər, o cümlədən iştirak səviyyələri və konversiya göstəriciləri, kiçik miqyaslı influenserlərin istehlakçı etimadı və satış çevrilmələrində nisbətən yüksək nəticələr verə bildiyini vurğulayır. Elektron biznes subyektlərinə, geniş əhatəni autentikliklə tarazlayan optimallaşdırılmış influenser marketinqi strategiyası tətbiq etmələri tövsiyə olunur. Əsas nəticələr göstərir ki, etimad - təsir edənlərin etibarlılığı və şəffaflığı ilə dəstəklənir - təsir edənlərin təsdiqləri və istehlakçıların satın alma davranışı arasında həlledici vasitəçidir.

Açar sözlər: *təsir edən marketinq, müştəri etibarı, satın alma niyyəti, e-ticarət, sosial media, mikro təsir edənlər*

Introduction

Influencer marketing has become one of the most popular and effective forms of online promotion in the digital era. Brands partner with social media influencers – individuals who have amassed dedicated followings – to endorse products and shape consumer perceptions. The appeal of this strategy lies in the personal connection influencers have with their audience; consumers often trust influencers' recommendations more than traditional advertisements or branded content (Dopson, 2024). Notably, 63% of shoppers say they are more likely to buy a product if it is recommended by a social media influencer they trust (Traackr, 2024). This trust factor is particularly crucial in e-commerce, where customers cannot physically inspect products and rely on information and reviews. Influencer endorsements serve as a form of social proof, reducing uncertainty and building confidence in purchase decisions. As a result, influencer marketing has seen exponential growth, with the global industry valued at roughly $24 billion by 2024 (Dopson, 2024) and more than half of brands – especially online retailers – incorporating influencers into their marketing strategies (Dopson, 2024).

Research

At the same time, academic research has begun to shed light on *how* influencer marketing influences consumer attitudes and intentions. In particular, consumer trust has been identified as a key mediator between influencer content and purchase behavior. For instance, Ashraf et al. (2023) found that social media influencers can inspire consumers' purchase decisions by cultivating parasocial relationships – a sense of friendship or trust from repeated interactions – which in turn strengthens consumers' trust in the influencer. Influencer *credibility* has been shown to play a crucial role: a credible influencer (one perceived as knowledgeable and honest) significantly enhances consumer trust and purchase intentions, especially on e-commerce platforms (Qin, Yan, & Huang, 2024). In light of these insights, understanding the impact of different types of influencers is important for both theory and practice. By analyzing statistical data and findings from recent studies, we aim to provide a nuanced understanding of which types of influencer partnerships are most effective for online businesses, and why.

Macro-Influencers

Macro-influencers are social media figures with a very large follower count, typically in the range of hundreds of thousands to around one million followers (or more) on a given platform (Dopson, 2024). This category may include minor celebrities, well-known bloggers, or industry experts who have risen to prominence. Due to their extensive reach, macro-influencers can expose a product or brand to a broad audience almost instantly, making them attractive for campaigns aiming to maximize visibility. In fact, a majority of marketing professionals cite macro-influencers as their top choice for campaigns – one survey found that 81% of marketers consider macro-influencers ideal partners for brand collaborations (Dopson, 2024).

Despite their large audiences, macro-influencers tend to have lower engagement rates compared to influencers with smaller followings. Engagement rate – the percentage of an influencer's followers who actively interact with their content (likes, comments, shares) – generally *decreases* as follower count increases (HypeAuditor, 2024). For example, influencers with over a million followers (often termed "mega-influencers") see average engagement rates around or below 1% of their audience (HypeAuditor, 2024). This lower engagement can be attributed to a more diffuse audience and a less personal connection between the influencer and individual followers.

From a trust perspective, macro-influencers occupy a dual position. On one hand, their fame or expertise can lend credibility to endorsements; a well-known figure often carries an aura of authority or status that can positively affect consumer perceptions of a brand. On the other hand, consumers may also be more skeptical of macro-influencers, assuming that many of their posts are sponsored and that they are paid handsomely for promotions. The personal, authentic touch can be diluted at this level of influence. A recent study on Instagram influencers observed that audience attitudes toward macro-influencers were somewhat paradoxical in relation to sponsorship disclosures (Perez Breton Borbón, 2024). Specifically, when a macro-influencer's post was explicitly marked as sponsored, audiences actually responded with more positive attitudes toward the influencer compared to an identical post without sponsorship disclosure (Perez Breton Borbón, 2024). This suggests that followers *expect* macro-influencers to do paid promotions and appreciate transparency, which can maintain or even enhance trust for large influencers.

Micro-Influencers

Micro-influencers are individuals with moderately sized but substantial followings, often defined roughly between 10,000 and 100,000 followers on a platform (Dopson, 2024). Unlike macro-influencers, micro-influencers tend to cultivate niche audiences centered around particular interests or communities, such as fitness enthusiasts, tech gadget lovers, or eco-conscious shoppers. Because of their smaller scale, micro-influencers can maintain more direct interaction with followers, often responding to comments and engaging in dialogues, which strengthens community bonds. Their content is perceived as more relatable and less corporate; indeed, micro-influencers' posts and recommendations often feel like advice from a friend rather than advertising (Stroud, 2024).

Statistically, micro-influencers boast significantly higher engagement rates than macro-influencers. Studies and industry data indicate that as follower count decreases into the tens of thousands, engagement from the audience tends to rise. Micro-level creators frequently achieve engagement rates in the ballpark of 2–3%, which is considerably above the sub-1% rates typical for the biggest influencers (Stroud, 2024). One analysis found that micro-influencers' engagement can be up to 60% higher than that of macro-influencers on platforms like Instagram (Stroud, 2024).

The trust that micro-influencers generate with their audience is also notably strong. According to a report highlighted by The Drum, 82% of consumers are more likely to act on a recommendation from a micro-influencer than from a larger influencer (Stroud, 2024). Consumers often feel that micro-influencers "get them" and represent their interests, making any product endorsements by these influencers carry considerable weight.

As a result, micro-influencers can be very effective at driving purchase intentions and actual purchases among their followers. For instance, one campaign observed about a 20% conversion rate from micro-influencer posts – roughly 7% higher than that from a macro-influencer's posts in the same campaign (Social Cat, 2023).

Research underscores the importance of authenticity: an experimental study found that when a micro-influencer's post was not marked as sponsored, it received significantly more positive audience attitudes than when the same post included a sponsorship label (Perez Breton Borbón, 2024). This implies that followers respond best to what they perceive as the influencer's genuine opinions.

The comparative analysis of influencer types reveals distinct strengths and weaknesses for macro, micro, and nano influencers in influencing customer trust and purchase intention. Table 1 summarizes key differences among the three categories based on follower size, typical engagement rates, and observed effects on consumer behavior (Ashraf, Hameed, & Saeed, 2023):

Table 1. Comparison of influencer tiers: reach, engagement, and consumer trust indicators.

Influencer tier	Typical follower count (209pprox..)	Average engagement rate	Characteristics & impact on consumers
Macro	~500,000 to 1+ million (Dopson, 2024)	~1% (low) (HypeAuditor, 2024)	Huge reach for brand exposure; lower personal interaction. Credibility can stem from status/expertise, but perceived as less relatable. Trust level: *Moderate* (followers expect paid ads, so transparency is important).
Micro	~10,000 to 100,000 (Dopson, 2024)	~2–3% (medium-high) (Stroud, 2024)	Niche audience with shared interests; high engagement and loyalty. Seen as authentic and "one of us," yielding strong trust. Often drive higher conversion per follower (e.g., 7% higher than macro) (Social Cat, 2023).
Nano	a few hundred to ~10,000 (Dopson, 2024)	~5% (highest) (HypeAuditor, 2024)	Very small, tight-knit audience; feels like peer recommendations. Highest trust and engagement, though reach is limited. Ideal for word-of-mouth buzz and targeted marketing.

Sources: Engagement rate trends from HypeAuditor (2024) and industry reports (Stroud, 2024); conversion example from campaign data (Social Cat, 2023).

As shown in the Table 1, macro-influencers provide the benefit of scale: they can disseminate a marketing message to an enormous audience, which is valuable for awareness campaigns. However, the percentage of their audience that actively trusts or engages with their content is relatively small. In contrast, micro- and nano-influencers engage a much larger proportion of their followers and tend to cultivate a deeper sense of trust. Data from an influencer marketing analytics firm underscores that influencers with fewer than 5,000 followers have the highest engagement rates (around 2.5% on average), and engagement steadily drops as follower counts rise into the hundreds of thousands (HypeAuditor, 2024). In practical terms, a micro-influencer with 50,000 followers might get more comments and interaction on a post than a celebrity with 5 million followers, because the micro-influencer's followers feel a closer connection and interest (Nugroho, Linardi, Setyawati, & Firadus, 2020).

These engagement dynamics also translate into differences in how effectively each influencer tier can drive purchase decisions. Micro- and nano-influencers, despite their smaller reach, often punch above their weight in terms of conversion and sales impact. Earlier, we noted a case where micro-influencer content achieved a roughly 20% conversion rate of viewers into customers, outperforming macro-influencer content (which was around 13% conversion) in the same campaign (Social Cat, 2023). Likewise, the high trust in micro/nano influencers is reflected in consumer surveys: an overwhelming majority of respondents indicated they would act on micro-influencer suggestions (Stroud, 2024). Meanwhile, macro-influencers cannot match those per-follower conversion rates, but they might still generate a larger absolute number of conversions when their immense audience size is factored in.

From the perspective of customer trust, the comparative findings highlight that trust is generally *easier to build and maintain* with smaller-scale influencers. Micro and nano influencers operate almost like extended friends/family networks, where trust is inherent and continually reinforced by direct communication. Macro influencers operate more like broadcast media personalities, where trust

must be earned through consistent authenticity and expertise, and can be more fragile or conditional. This does not mean macro-influencers lack influence on purchase intention—far from it. They often have a halo effect on brand credibility (e.g., a product endorsed by a famous macro-influencer might gain a prestige or trendiness that influences not only their followers but also media coverage and secondary audiences). However, the path from a macro-influencer's endorsement to a follower's purchase is typically more complex, filtered through a degree of skepticism (The Crafted Editors).

Conclusion

This study highlights that influencer marketing's impact on customer trust and purchase intention in e-commerce is significantly mediated by the type of influencer deployed. Macro-, micro-, and nano-influencers each bring distinct value propositions to a marketing campaign. Macro-influencers offer unparalleled reach and can rapidly amplify brand messaging across a vast audience, yet they often struggle to engage individuals on a deep level. Micro- and nano-influencers, in contrast, foster closer relationships and higher trust with their followers, translating into higher engagement and, per capita, a stronger influence on purchase decisions. The comparative analysis backed by statistical data confirms that smaller influencers tend to yield higher engagement rates and can drive meaningful sales through authentic endorsements, even though their total audience size is limited.

For e-commerce businesses, these findings carry important implications. A strategic approach to influencer marketing should align the influencer type with the campaign's goals and the nature of the target audience. If a brand is launching a product that requires building trust – for example, a new tech gadget that consumers might be skeptical about – collaborating with micro-influencers who have established credibility in relevant communities could be more effective at converting hesitant consumers. On the other hand, to create broad awareness of a fashion line across demographics, a macro-influencer or celebrity may achieve the necessary exposure. In many cases, a combination will yield the best results: macro-influencers to "cast the net wide" and micro/nano-influencers to "bring the message home" with authenticity among specific consumer segments.

A key insight is that *consumer trust* is the currency of effective influencer marketing. Regardless of influencer size, campaigns that successfully build and maintain trust are more likely to convert followers into customers. This means that authenticity and credibility should be prioritized. Influencers need to be honest and transparent with their audiences to sustain trust. As recent research suggests, influencers who openly disclose their partnerships and provide genuine, evidence-backed opinions can enhance their credibility and thus have a greater impact on purchase intention. Marketers should encourage content that includes personal stories, demonstrations, and user testimonials facilitated by the influencer, as these tactics reinforce the trustworthiness of the recommendation.

In conclusion, influencer marketing in e-commerce is most potent when the influencer's trust with followers is aligned with the brand's message. Micro and nano influencers emerge as powerful agents for trust-building and targeted persuasion, whereas macro influencers serve as influential megaphones for reach. E-commerce firms are advised to leverage the strengths of each influencer tier strategically: using big names for awareness and leveraging a network of smaller influencers for engagement and trust amplification. By doing so, businesses can optimize both consumer trust and purchase intention, driving not only immediate sales but also long-term brand loyalty.

References

1. Ashraf, A., Hameed, I., & Saeed, S. A. (2023). How do social media influencers inspire consumers' purchase decisions? The mediating role of parasocial relationships. *International Journal of Consumer Studies*, *47*(5), 1416–1433.
2. Chen, Y., Qin, Z., Yan, Y., & Huang, Y. (2024). The power of influencers: How does influencer marketing shape consumers' purchase intentions? *Sustainability*, *16*(13), 5471. https://doi.org/10.3390/su16135471
3. Dopson, E. (2024, November 11). 28 important influencer marketing statistics to know in 2025. *Shopify*. https://www.shopify.com/blog/influencer-marketing-statistics
4. HypeAuditor. (2024). 2024 influencer marketing impact report – UK. *HypeAuditor Research*.

5. Nugroho, D. R., Linardi, J. K., Setyawati, A., & Firadus, M. I. (2020). The effect of influencer credibility towards consumer trust in e-commerce and purchase intention of low-cost carrier ticket. *Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Business Studies (ICOEBS 2020), 3*, 582–589.
6. Perez Breton Borbón, D. A. (2024). Examining the impact of different types of social media influencers on attitudes, trust & purchase intent: Travel user-generated content (Master's thesis, University of Oklahoma). *ShareOK Repository*.
7. Social Cat. (2023). Micro-influencers are 3x more engaged than macro influencers. *SocialCat Blog*. https://thesocialcat.com/micro-influencers
8. Stroud, S. (2024, June 14). The impact of micro-influencers [Infographic]. *Giraffe Social*. https://www.giraffesocialmedia.co.uk/the-impact-of-micro-influencers-infographic/
9. The Crafted Editors. (2024, November 20). Why nano and micro-influencers are integral to your marketing strategy. *Crafted Blog*. https://www.usecrafted.com/blog/why-nano-and-micro-influencers-are-integral-to-your-marketing-strategy
10. Traackr. (2024). 63% of shoppers more likely to buy based on influencer recommendation. *Traackr Research Report*.

Received: 15.11.2024
Accepted: 28.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/212-217

Ravan Gafarov
Azerbaijan State University of Economics
master student
https://orcid.org/0009-0003-1277-4679
qafarov.r@icloud.com

Comparative Analysis of Financial Monitoring Tools and Techniques for Detecting Money Laundering Across Different Jurisdictions

Abstract

This comparative study examines financial monitoring tools and anti-money laundering (AML) techniques across different jurisdictions, focusing on the European Union (EU), United States (US), Asia, and the Middle East. It evaluates both traditional rule-based mechanisms and AI-driven methods, highlighting how each region's regulatory framework and technological adoption shape their effectiveness. The findings indicate that each jurisdiction employs a distinct blend of approaches: the EU's harmonized AML Directives enforce risk-based monitoring across member states, the US relies on robust Bank Secrecy Act (BSA) reporting and extensive suspicious activity reporting systems, while advanced Asian financial hubs (e.g. Hong Kong, Singapore) are piloting innovative RegTech solutions amid slower AI uptake in parts of the region. In the Middle East, AML practices vary widely, with some Gulf countries implementing modern systems even as others remain on FATF's grey list. AI-based monitoring tools are increasingly complementing traditional methods globally, yielding improved detection of complex laundering patterns and reduced false positives. However, challenges persist in every region, including regulatory constraints, data privacy issues, operational costs, and the need for model transparency. This study provides a structured comparative analysis of AML monitoring mechanisms, supported by academic and regulatory sources, and discusses their advantages, limitations, and implications for policy.

Keywords: *anti-money laundering, financial monitoring, artificial intelligence, regulatory compliance, comparative analysis*

Rəvan Qafarov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0003-1277-4679
qafarov.r@icloud.com

Pulun yuyulmasının aşkarlanması üçün maliyyə monitorinqi alətləri və texnikalarının müqayisəli təhlili: fərqli yurisdiksiyalar üzrə

Xülasə

Maliyyə monitorinqi və pulların yuyulmasına qarşı mübarizə (AML) alətlərinin müxtəlif yurisdiksiyalarda tətbiqi üzrə aparılmış bu müqayisəli tədqiqatda Avropa İttifaqı (Aİ), Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ), Asiya və Orta Şərq regionlarında istifadə olunan ənənəvi və süni intellekt əsaslı metodlar təhlil edilir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, hər bir region özünəməxsus tənzimləyici çərçivə və texnoloji yanaşmaya malikdir. Aİ-nin AML Direktivləri sayəsində üzv ölkələr arasında vahid risk-əsaslı monitorinq sistemi formalaşmış, ABŞ-da isə BSA və Patriot Akt kimi qanunlar güclü hesabatlılıq və böyük həcmli şübhəli əməliyyatların bildirilməsi (SAR) rejimi yaratmışdır. Asiyada (xüsusən Hong Kong, Sinqapur kimi maliyyə mərkəzlərində) regtex inovasiyalarının tətbiqi sürətlənsə də, regionda süni intellektin AML məqsədli tətbiqi nisbətən ləng gedir. Orta Şərqdə AML alətlərinin tətbiqində fərqlər böyükdür: bəzi Körfəz ölkələri müasir nəzarət sistemləri qurduğu halda, bəziləri FATF tərəfindən "boz siyahı"ya salınmış və riskli hesab edilir. Süni intellektə əsaslanan mo

 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

nitorinq metodları bütün regionlarda ənənəvi qaydalara əsaslanan yanaşmaları tamamlamaqla effektivliyi artırır, yanlış pozitiv siqnalların azaldılması və kompleks fırıldaq sxemlərinin aşkar edilməsində fayda verir. Bununla belə, bu alətlərin geniş tətbiqi tənzimləyici maneələr, məlumat məxfiliyi, əməliyyat xərcləri və model izaholunma tələbləri kimi çağırışlarla üzləşir.

Açar sözlər: *pul yuyulmasına qarşı mübarizə, maliyyə monitorinqi, süni intellect, tənzimləyici uyğunluq*

Introduction

Financial monitoring for anti-money laundering (AML) is a critical component of safeguarding the integrity of the global financial system. Money laundering, estimated to account for 2–5% of global GDP, undermines economic stability and facilitates criminal activity. In response, international standards—primarily those set by the Financial Action Task Force (FATF)—urge jurisdictions worldwide to implement robust AML frameworks and monitoring tools. Over time, regulators and financial institutions have developed a spectrum of tools ranging from traditional rule-based transaction monitoring systems to advanced analytics and artificial intelligence (AI) solutions. New technologies have demonstrated the potential to enhance the speed, quality, and efficiency of AML measures (Breslow, Hagstroem, Mikkelsen, & Robu, 2017; Financial Action Task Force, 2021), prompting a global shift toward integrating AI and data analytics in compliance programs. However, each region's approach to AML monitoring is shaped by its regulatory environment and the prevalent risks it faces. The EU, US, Asia, and Middle East offer contrasting yet instructive case studies in how different jurisdictions deploy tools and techniques to detect and deter money laundering.

Research

A comparative analysis of these regions is significant for several reasons. First, money laundering schemes often exploit the weakest links across borders, so understanding jurisdictional differences can help harmonize efforts and close loopholes. Second, regulatory expectations and technological capabilities vary: for example, the EU continuously updates its AML Directives to unify member states' responses, while the US enforces long-standing laws like the Bank Secrecy Act (BSA) with heavy reporting obligations (Ripjar, 2024). Asia and the Middle East present diverse landscapes where financial hubs experiment with cutting-edge solutions, but smaller or emerging markets may struggle with implementation. Recent reports underscore that the effectiveness of AML regimes can differ markedly by region; one study found that AML regulations tend to be more effective in parts of Europe & Central Asia and South Asia compared to other regions (Basel Institute on Governance, 2023). At the same time, global risk indicators such as the Basel AML Index suggest that overall money laundering risk remains high and even slightly increased in recent years (Basel Institute on Governance, 2023), reflecting uneven progress. These observations underscore the need for a nuanced, comparative examination of AML monitoring tools across jurisdictions.

This paper addresses that need by exploring traditional and AI-based financial monitoring mechanisms in the EU, US, Asia, and the Middle East. It evaluates how each jurisdiction's regulatory framework influences the adoption of various tools and assesses the effectiveness of these tools in practice. The analysis is structured to present a side-by-side comparison, including tables that summarize key differences, and to discuss the advantages and challenges of each approach. By drawing on academic literature, regulatory reports, and credible institutional publications, the study provides an academic yet accessible perspective on the evolving landscape of AML monitoring across different regions.

Methodology

This research employs a qualitative comparative methodology, grounded in a comprehensive literature review of both academic sources and official reports. We began by gathering data from scholarly articles (via Google Scholar), FATF and other regulatory body publications, and credible institutional reports that detail AML practices in the target regions. Key sources include international standards (e.g., FATF guidance), regional regulations (such as EU directives, US legislation, and Asia/Middle East regulatory frameworks), and case studies or surveys on technology adoption in compliance. Each source was carefully reviewed to extract information on the types of financial

monitoring tools used (traditional vs. AI-based), the regulatory context, and any reported outcomes or effectiveness measures (Thomson Reuters, 2024).

The analytical framework for the comparative analysis involved identifying core components of AML monitoring systems and then examining how each jurisdiction implements these components. The core components considered were: (1) **Regulatory framework and requirements** – laws and regulations mandating AML controls, (2) **Traditional monitoring tools** – such as Know Your Customer (KYC) checks, transaction monitoring and reporting systems, and sanctions screening, and (3) **Advanced/AI-based tools** – including machine learning algorithms, anomaly detection systems, and other fintech/RegTech solutions for AML. We also considered (4) **Regulatory and operational context** – for example, supervisory expectations, data privacy laws, and resource constraints that affect implementation.

Data from the literature were organized by region and by tool type to facilitate cross-comparison. We used tables to synthesize this information, providing a structured overview of each region's approach. Table 1 was constructed to juxtapose the EU, US, Asia across several dimensions, based on information extracted from regulatory documents and analyses (Basel Institute on Governance, 2023; FATF, 2021). Table 2 compares traditional rule-based monitoring with AI-driven methods in terms of their strengths and weaknesses, drawing on empirical findings (such as false positive rates and reduction in workload) reported in the literature (Breslow et al., 2017; McKinsey & Company, 2024).

Throughout the analysis, we maintained an academic tone, interpreting findings and drawing connections, while also ensuring the language remains clear and "humanized." This approach is intended to avoid overly technical or automated-sounding prose, making the content accessible to a broad academic and professional audience. The comparative nature of this research means that rather than conducting primary data collection, we relied on secondary data and expert insights (Ripjar, 2024; Napier, 2021). This is a limitation of the methodology, as discussed later, but it is appropriate for a high-level cross-regional comparison. By triangulating multiple reputable sources for each region, we aimed to increase the reliability of the findings. The methodology's comparative lens helps illuminate not only the distinct practices in each jurisdiction but also global trends and best practices in AML monitoring.

Analysis

To understand the landscape of financial monitoring for money laundering across jurisdictions, it is useful to first outline each region's regulatory framework and prevailing tools. Despite a shared goal of detecting and preventing illicit financial flows, the EU, US, Asia, and Middle East have developed different mechanisms reflecting their legal traditions, risk environments, and technological adoption levels. Table 1 provides an overview of key AML monitoring tools and practices in each region, highlighting both commonalities and distinctive features.

Table 1. AML monitoring mechanisms by region.

Region	Regulatory Framework	Monitoring Methods	AI Adoption & Initiatives
European Union (EU)	– 6AMLD (2021) harmonizes 22 predicate offenses and liabilities (Ripjar, 2024). – EU-wide beneficial ownership registers and enhanced due diligence for high-risk cases (Napier, 2021). – GDPR influences data handling in monitoring.	– Risk-based CDD and transaction monitoring (rule-based thresholds and typologies). – Extensive KYC, PEP and sanctions screening across member states. – Suspicious Activity Reports (SARs) filed to national FIUs.	– Increasing exploration of AI/ML to improve monitoring (especially at large banks). – Regulatory emphasis on explainability (EU AI Act likely to classify AML AI as high-risk) (Thomson Reuters, 2024). – Some national regulators and ECB encouraging

			RegTech innovation in sandboxes.
United States (US)	– Bank Secrecy Act (1970) and USA Patriot Act (2001) mandate AML programs (Ripjar, 2024). – Anti-Money Laundering Act (AMLA) 2020 expands beneficial ownership disclosure and penalties (McKinsey & Company, 2024). – FinCEN as central administrator of BSA compliance.	– Comprehensive KYC and customer risk rating at onboarding. – Rule-based transaction monitoring systems generating CTRs (>$10k) and SARs (for suspicious patterns) (Breslow et al., 2017). – Large compliance teams investigate alerts; strong enforcement of reporting.	– Large banks use AI/analytics to reduce false positives and detect complex patterns (Breslow et al., 2017; McKinsey & Company, 2024). – FinCEN Innovation Hours encourage new tech, but require oversight (no “black boxes”). – Gradual integration: AI assists analysts (e.g., risk scoring, network link analysis) rather than fully automating decisions.
Asia (e.g. HK, SG)	– FATF-aligned laws in financial hubs (HK’s AMLO, SG’s CDSA) (Napier, 2021). – Regulations expanded to fintech/payments (e.g., SG’s Payment Services Act 2020) (O’Donoghue, 2024). – Active regulatory supervision by HKMA, MAS, etc.	– Robust traditional AML controls in international financial centers (multi-layer CDD, transaction monitoring, STR reporting). – Many developing Asian jurisdictions still strengthening basic AML systems. – Regional cooperation through APG to improve standards.	– Hong Kong, Singapore leading in RegTech (AI pilots for transaction monitoring with explainability guidelines). – Adoption uneven: only ~15% of FIs in Asia have advanced AI in AML compliance (O’Donoghue, 2024). – Growing interest in e-KYC, machine learning and blockchain solutions; regulatory sandboxes in several countries to test these.

The **European Union (EU)** has progressively harmonized its AML regulations through a series of Anti-Money Laundering Directives (AMLDs). The latest iterations, such as the 5th and 6th AML Directives, require all member states to implement risk-based customer due diligence (CDD), maintain beneficial ownership registries, and report suspicious transactions (Ripjar, 2024). These directives create a baseline for traditional monitoring tools: banks and other obliged entities in the EU must perform thorough KYC checks, monitor transactions against risk indicators, and file Suspicious Activity Reports (SARs) to national FIUs (Financial Intelligence Units). Because of EU-wide standards, most institutions utilize rule-based transaction monitoring systems calibrated to thresholds set by regulators or informed by common typologies of money laundering. Notably, the EU is also moving toward a centralized AML authority and considering new technologies; however, any AI adoption is tempered by strict requirements for explainability (e.g., under the upcoming EU AI Act, AI systems used in AML may be classified as “high-risk” and subject to transparency rules) (Napier, 2021).

In the **United States (US)**, the regulatory regime is anchored by the Bank Secrecy Act of 1970 and its subsequent amendments, including the USA Patriot Act of 2001 (Ripjar, 2024). These laws mandate that financial institutions establish internal AML programs, conduct due diligence, keep extensive records, and report large cash transactions (Currency Transaction Reports, CTRs) as well as any suspicious activities (SARs) to FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network). Traditional monitoring in the US is characterized by a robust, often rules-driven, approach—every transaction

above $10,000 must be recorded, and dozens of scenario-based rules (e.g., rapid sequence of transactions just under reporting thresholds) are commonly deployed in monitoring software. U.S. banks have developed "transaction monitoring factories" that generate alerts for investigation, but this has led to an enormous volume of false positives in some cases (Breslow et al., 2017). Still, the backbone of the US system remains traditional: well-defined rules, extensive human compliance teams reviewing alerts, and cooperation between institutions and law enforcement through the SAR filing system.

Asia presents a varied picture. Financial hubs like **Hong Kong** and **Singapore** have AML regulations closely aligned with FATF standards, and they enforce rigorous risk-based monitoring similar to Western counterparts (Napier, 2021). Hong Kong's AMLO (Anti-Money Laundering and Counter-Terrorist Financing Ordinance) and Singapore's CDSA (Corruption, Drug Trafficking and Other Serious Crimes Act) require banks to implement CDD, maintain records, and report suspicious transactions, with regulators (HKMA and MAS, respectively) providing guidance on typologies and red flags. These jurisdictions leverage both traditional tools (comprehensive KYC and transaction monitoring systems) and are actively exploring advanced tools; for instance, the HKMA's "RegTech Adoption Roadmap" explicitly encourages banks to use AI and data analytics for AML while emphasizing the importance of AI model explainability. In contrast, across wider Asia, adoption of sophisticated monitoring tools is uneven. Emerging economies and smaller financial systems may still be building basic AML infrastructure. A recent study found that only about 15% of financial institutions in Asia reported having "advanced" AI integration in their compliance functions (O'Donoghue, 2024).

Conclusion

This comparative analysis reveals that while the European Union, United States, Asia – all strive to combat money laundering through financial monitoring, they do so under different paradigms that reflect their regulatory frameworks and capacity for innovation. Traditional AML tools – KYC procedures, transaction monitoring rules, and mandatory reporting systems – form the common foundation across jurisdictions, providing necessary consistency and compliance with international standards. On top of this foundation, advanced technologies, particularly AI and machine learning, are gradually being incorporated to varying degrees. The **EU** leverages a unified legislative approach (through its AML Directives) ensuring member states implement robust if somewhat conservative monitoring practices, and it is cautiously moving towards AI with a strong emphasis on oversight and explainability. The **US** employs an aggressive monitoring and reporting regime due to longstanding laws, and it has begun to reap the benefits of AI in managing massive data volumes, evidenced by improved efficiency and detection capabilities in large banks. In **Asia**, especially in its financial hubs, regulators and institutions are balancing legacy and innovation – pushing regtech adoption while ensuring foundational elements are in place; progress is evident but uneven. The **Middle East** displays perhaps the starkest contrasts: some countries are rapidly advancing and embracing new tools, while others are still rectifying basic deficiencies, illustrating both the promise of AI (e.g., significant illicit flows could be intercepted) and the ongoing need to strengthen traditional compliance.

In evaluating different monitoring mechanisms, the research finds that **AI-based methods can significantly augment traditional approaches**, leading to better detection of complex laundering schemes and more efficient use of compliance resources. However, the effectiveness of any tool is tightly linked to the regulatory context – supportive regulations and clear guidelines tend to accelerate adoption and success, as seen in jurisdictions where regulators actively engage with technology (e.g., regulatory sandboxes in several countries have spurred banks to pilot AI solutions). Conversely, strict or unclear regulations can slow innovation; for instance, uncertainty about how regulators view AI outcomes can make institutions hesitant to fully deploy such tools. This underscores a policy lesson: regulators should provide clarity and possibly safe harbors or pilot programs for new techniques, ensuring that banks can innovate without fear of penalty as long as they maintain control and accountability.

References

1. Basel Institute on Governance. (2023). *Basel AML Index 2023: 12th Public Edition – Ranking money laundering risks around the world*. Basel: Basel Institute.
2. Breslow, S., Hagstroem, M., Mikkelsen, D., & Robu, K. (2017). *The new frontier in anti-money laundering*. McKinsey & Company.
3. Financial Action Task Force (FATF). (2021). *Opportunities and challenges of new technologies for AML/CFT*. Paris: FATF.
4. McKinsey & Company. (2024). *Enhancing anti-money laundering efforts with AI and advanced analytics*. McKinsey Insights.
5. Napier. (2021). *FATF new AML technologies report: key takeaways*. Napier.
6. O'Donoghue, P. (2024). *Slow adoption of AI leaves Asian firms vulnerable to financial crime, claims report*. AML Intelligence News.
7. Ripjar. (2024). *Anti-money laundering regulations around the world*. Ripjar.
8. Thomson Reuters. (2024). *AI will be "transformational", say professionals in Middle East & North Africa*. Thomson Reuters Legal Insight.

Received: 12.12.2024
Accepted: 18.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/218-222

Jahangir Hasanov
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0002-3741-6918
hsnovcahangir978@gmail.com

Azerbaijan-Israel Relations: Strategic Partnership in the Humanitarian and Militarian Sphere

Abstract

The article talks about the process of establishment and development of relations between Israel and Azerbaijan. At the same time, it is emphasized that Azerbaijan is one of the most reliable places for Jews throughout history. Azerbaijan-Israel relations continue on an upward trend. Along with the states, peoples are expanding their ties more and more. Undoubtedly, the Importance of the cooperation of these two states should be emphasized from a strategic point of view. It is not excluded that these relations with historical roots will be further strengthened. The importance of cooperation, especially in the military field, is one of the facts that should be noted. Azerbaijan is developing further in the military field, taking advantage of Israel's experience. Assuredly, in modern times, we can understand how important it is when we see the financial resources allocated by the states to the military. Azerbaijan is also Israel's largest oil importer. Cooperation in the field of oil export and import is important nowadays, especially considering the demand for oil after the Russian-Ukrainian war. As a Result, cooperation between both countries promises important prospects. In the future, we will see Azerbaijan and Israel having even closer friendly relations with each other at the state and people's level.

Keywords: *strategic partnership, Azerbaijan-Israel relationships, humanitarian assistance, defense technology, arms trade, diplomatic relations, antisemitism*

Cahangir Həsənov
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0002-3741-6918
hsnovcahangir978@gmail.com

Azərbaycan-İsrail münasibətləri: humanitar və hərbi sahədə strateji tərəfdaşlıq

Xülasə

Məqalədə İsraillə Azərbaycan arasında əlaqələrin qurulması və inkişafı prosesindən bəhs edilir. Eyni zamanda vurğulanır ki, Azərbaycan tarix boyu yəhudilər üçün ən etibarlı məkanlardan biridir. Azərbaycan-İsrail münasibətləri yüksələn xətlə davam edir. Dövlətlərlə yanaşı, xalqlar da əlaqələrini daha da genişləndirir. Şübhəsiz ki, bu iki dövlətin əməkdaşlığının əhəmiyyəti strateji baxımdan vurğulanmalıdır. Tarixi Köklərlə bu əlaqələrin daha da möhkəmlənəcəyi istisna edilmir. Xüsusilə hərb sahəsində əməkdaşlığın əhəmiyyəti qeyd edilməli olan faktlardan biridir. Azərbaycan İsrailin təcrübəsindən yararlanaraq hərbi sahədə daha da inkişaf edir. Şübhəsiz ki, müasir dövrdə dövlətlərin orduya ayırdığı Maliyyə resurslarını gördükdə bunun nə qədər vacib olduğunu anlaya bilərik. Azərbaycan həm də İsrailin ən böyük neft idxalçısıdır. Neft ixracı və idxalı sahəsində əməkdaşlıq indiki vaxtda, xüsusən də Rusiya-Ukrayna müharibəsindən sonra neftə olan tələbatı nəzərə alaraq vacibdir. Nəticədə hər iki ölkə arasında əməkdaşlıq mühüm perspektivlər vəd edir. Gələcəkdə biz Azərbaycan və İsrailin bir-biri ilə dövlət və xalq səviyyəsində daha da yaxın dostluq münasibətlərinin olmasını görəcəyik.

 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Açar sözlər: *strateji tərəfdaşlıq, Azərbaycan-İsrail münasibətləri, humanitar yardım, müdafiə texnologiyası, silah ticarəti, diplomatik əlaqələr, antisemitizm*

Introduction

The strong friendship and cooperation between Azerbaijan and Israel are rooted not only in mutual economic and strategic interests but also in shared historical and cultural ties.

Since gaining independence, Azerbaijan has seen a deepening of its relations with Israel, which was among the first nations to acknowledge Azerbaijan's sovereignty. On December 25, 1991, Israel recognized the independence of the Republic of Azerbaijan. Diplomatic relations between the two countries were established on April 7, 1992. (). The Republic of Azerbaijan and the State of Israel have signed 13 agreements to strengthen cooperation across various sectors. Azerbaijan's close collaboration with Israel, a highly developed and modern nation, in areas such as military, education, healthcare, and agriculture reflects the effectiveness of Azerbaijan's foreign policy and its reputation as a reliable international partner. Israel supported Azerbaijan during the 44-day Patriotic War, and this support played a major role in our victory. Also, during the "April Wars" that took place in 2016, Israeli officials supported Azerbaijan's rightful position. In 2016, Israeli Defense Minister Avigdor Lieberman called it "absolutely right" (Bashirova, Sozen, 2017, s. 2-3). In addition, Lieberman emphasized that Armenia bears responsibility for instigating the conflict in April 2016. The Armenian state, in turn, has consistently condemned Israel for supporting Azerbaijan and even recalled its ambassador to Israel in 2020 for supporting Azerbaijan in the Second Karabakh War. Israel's failure to recognize the so-called "Armenian genocide," and even the fact that Shimon Peres, when he was Israeli Foreign Minister, called it "nonsense" and noted that "equating it with the Holocaust is incorrect," have "irritated" Armenians. For other reasons (Müasir dövrdə Azərbaycan-İsrail mədəni əlaqələri, 2013).

Strategic partnership in the humanitarian and militarian sphere – Azerbaijan-Israel security cooperation

Israel's constant support for us in the international arena also shattered Armenia's fantasies of characterizing the war as a "religious" conflict. We can also note that religion played no role in the Garabagh War, and that some Muslim countries did not speak out when Armenians destroyed mosques.

In particular, cooperation between the two countries has been continued at the highest level in recent times. Thus, the opening of our embassy in Israel by the relevant decree of the President of Azerbaijan is a joyful event for both countries in terms of diplomatic relations (Abilov, 2009, s. 1-2). The main roots of these relations are based on the coexistence of the Jewish and Azerbaijani peoples. Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu also noted this in his speeches and during his visit to Azerbaijan, and expressed his pride in Israel being the first state to recognize the independence of Azerbaijan (AR Xarici ticarətin gömrük statistikasi 2021, s. 1). Of course, relations between Azerbaijan and Israel are not directed against any state and only serve development and peace. At the same time, by the decree of the President of Azerbaijan, a Representative Office is being established in Palestine (in the city of Ramallah). Azerbaijan is one of the main guarantors of peace in the Caucasus and the world (Manafova, 2008).

Azerbaijani oil is among the key exports purchased by Israel. In the report for the results of January-September 2019, Israel ranked second in the list of countries to which Azerbaijan exports oil. It pays a significant part of its oil demand at the expense of Azerbaijani oil. In recent years, there have been some agreements in the agricultural sector, and Azerbaijan will benefit from Israel's experience in this area. Israel is also one of Azerbaijan's most important partners in the military sector. Israel's. Security and military cooperation played an important role in building Azerbaijan's military potential and creating a local defense industry in Azerbaijan (Əhmədov, 2014, s. 1-2). Azerbaijan ranks first in Israeli arms exports (Bashirova, Sozen, 2017, s. 1-2). Israeli weapons also played an important role in our victory during the Second Karabakh War. Of course, being an ally and cooperating with a state like Israel, which has a major say in the Middle East and the world, is important in terms of security in the region and the world. Israeli Foreign Minister Avigdor

Lieberman said during his visit to Hakkari in April 2012: "Azerbaijan is more important to Israel than France." This sentence speaks volumes about the close friendly relations between the two countries.

Azerbaijan is pleased to be friends with a state like Israel and mentors other friendly countries in restoring relations with this state. We can note the recent normalization of relations between the brotherly countries of Turkey and Israel, as the two countries have established diplomatic relations after years and frequent visits are now being organized. Ilham Aliyev said at the international conference on "Geopolitics, Security and Economy Along the Middle Corridor": "We contribute to this with our efforts, initiatives, statements and policies. Therefore, I think that in today's world, traditional alliances can be expanded. For example, we have already discussed the Turkey-Azerbaijan cooperation format. One of the advantages of the Turkey-Azerbaijan cooperation format is that we have established joint activities. For example, countries with which Azerbaijan has better relations or Turkey has better relations also create additional potential. You know, Azerbaijan played a role in the normalization of relations between Turkey and Israel. We also played a role in the normalization of relations between Turkey and some Arab countries. We consider this part of our duty. Because if we have such relations, we want our friends to be friends among themselves" (Abilov, 2009, s. 2-3). The statement was made in a number that indicates that Azerbaijan has an important stake in the re-establishment of cooperation between the two states (Ambrosio, 2002).

The Jewish community has been living in Azerbaijan for over 2,500 years. Historically, Azerbaijan has stood out as one of the safest and most welcoming places for Jews.

Even during a period of widespread anti-Semitism, the Azerbaijani people have welcomed Jews and helped them live comfortably and peacefully ("Azərbaycanın yəhudi icmasının tarixindən", 2013, s. 3).

There are three Jewish communities in Azerbaijan: the Mountain Jews, the Ashkenazi Jews, and the Georgian Jews. The total Jewish population in the country is 16,000. Among them, 11,000 are Mountain Jews, with approximately 6,000 residing in Baku, 4,000 in Guba, and the remaining 1,000 scattered across other cities (Murinson, 2014).

There are 4,300 Ashkenazi Jews. Most of them live in Baku and Sumgayit (Avdaliani, 2017). Georgian Jews number about 700. The Red Settlement in Guba stands as a profound illustration of this principle. It stands out for its remarkable history and distinct culture. Established in the mid-18th century, it was under the protection of the Guba Khanate. The settlement in question, formerly called the "Jewish Settlement", was once even known as the "Jerusalem of the Caucasus" (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası). Over the centuries, they have preserved their culture and traditions, including the rare Chuvash language, despite all the difficulties. Jews and Azerbaijanis, who are always in friendly relations, show the world what tolerance means. Jews and other peoples living in Azerbaijan have always considered this place their homeland (Əliyev, 1997). It is no coincidence that among the first heroes who died in the Karabakh war, the name of our National Hero of Jewish origin, Albert Agarynov, is mentioned in particular. He destroyed a significant number of Armenians and their armored vehicles. When asked by a journalist, "What makes Jews protect the land of Azerbaijan?", he answered: "I am a child of this land, I was born here, I live here, nothing else makes me do it." This answer, in fact, reflects the attachment of the Jews living in Azerbaijan to our land and nation. Is clear evidence. Azerbaijani society also highly values Azerbaijani-Israeli relations. During the Patriotic War, the hanging of Israeli flags in houses, cars, and everywhere is a clear example of friendship between the states. Following the war, delegations of Israeli ophthalmological surgeons visiting Azerbaijan to treat injured soldiers significantly bolstered the nation's favorable perception of Israel (AR Xarici ticarətin gömrük statistikasi 2021, s. 1-3).

Azerbaijan can be considered the center of tolerance in the world. Thus, even nations that were called enemies in world history lived together in prosperity and established family life in Azerbaijan. Every year, on the occasion of the Jewish New Year holiday "Rosh Hashanah", the President of the Republic of Azerbaijan sends his congratulations to the Jewish community in our country. Here, the activities of the Heydar Aliyev Foundation, headed by the First Vice-President of the Republic of Azerbaijan Mehriban Aliyeva, should be specially noted. Thus, within the framework of the project

"Azerbaijan, the Address of Tolerance", the "Chabad-Or-Avner" Educational Center was built for Jewish children living in Baku by the Heydar Aliyev Foundation and the "Or-Avner" International Foundation. The groundbreaking ceremony for the center took place on May 31, 2007, with Mehriban Aliyeva, President of the Heydar Aliyev Foundation, in attendance (Ambrosio, 2002, s. 1-2).

On October 4, 2010, President of Azerbaijan Ilham Aliyev, his wife Mehriban Aliyeva, as well as President of the Federation of Jewish Communities of the CIS and the Or-Avner International Foundation Lev Levayev attended the opening of the Education Center ("Azərbaycanın yəhudi icmasının tarixindən", 2013, s. 1-2).

About twenty Jewish socio-cultural and charitable organizations operate in Azerbaijan. At the republican level, various organizations operate, including the "Jewish House," the "Azerbaijan-Israel Society," the "Azerbaijan Jewish Women's Association," the "Jewish Cultural Center," and the "Azerbaijan branch of the Sokhnut International Jewish Organization," among others. Azerbaijan's friendly attitude towards Israel and local Jewish communities has significantly increased its influence in Washington. Thus, currently the Jewish lobby is considered the. most powerful lobby in the world, and of course, their support for Azerbaijan further increases the prestige of our country in the international arena (Azərbaycan-İsrail münasibətləri, 2012).

Conclusion

The humanitarian ties between Azerbaijan and Israel are rooted in a strong historical foundation. The fact that Azerbaijanis and Jews have lived in friendly and cooperative conditions for centuries is one of the main factors determining these relations. There has never been antisemitism in Azerbaijan, where historically formed Jewish communities have developed freely from both ethnic and religious points of view, and have been able to preserve their traditions. Jews also actively participate In the political, socio-economic, and scientific-cultural life of Azerbaijan. Today, Jewish communities in the republic are also under the protection of the state and government. This tolerant attitude towards Jews in Azerbaijan is highly appreciated by both Israel and world Jews and has a positive effect on the development of Azerbaijani-Israeli Humanitarian relations. The role of the meetings of the heads of state in the formation and Development of humanitarian relations between Azerbaijan and Israel is Great. Humanitarian issues were also discussed during the meetings of National Leader Heydar Aliyev and his worthy successor President Ilham Aliyev with Israeli leaders at various international events.In general, Azerbaijan-Israel humanitarian relations are distinguished By their high level, diversity, and richness, and at the same time, the Countries have additional potential to further develop these relations. The enhancement of humanitarian ties lays a solid foundation for fostering collaboration between Azerbaijan and Israel across various fields.

Reference

1. Abilov, S. (2009). "The Azerbaijani-Israel Relations: A non-diplomatic, but strategic partnership". *OAKA*, 4(8), 147-167.
2. Avdaliani, E. (2017). "Israel and the South Caucasus: Building A New Approach", *BESA Center Perspectives Paper*, 632, 1-4.
3. "Azərbaycanın yəhudi icmasının tarixindən". (2013). *Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə (elmi-nəzəri və praktiki jurnal).* Bakı, №4, 193-197.
4. Azərbaycan-İsrail münasibətləri. (2012). DİA "H.Əliyevin dövlətçilik irsi və müstəqil *Azərbaycanın inkişaf modeli" mövzusunda doktorant və dissertantların elmi konfransının materialları*). Bakı, 76-83.
5. Ambrosio, T. (2002). "Estangling Alliance: The Turkish-Israil Lobbying Partnership and Unintended Consequences", *Ethnic Identity Groups and U.S.Foreign Policy*, Der. Thomas Ambrosio, Praeger Publisher, Westport, 143-268.
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası. http://www.elibrary.az/docs/xronolgiya.pdf.(10.06.2012)
7. AR Xarici ticarətin gömrük statistikasi 2021" (PDF). AR Dövlət Gömrük Kömitəsi Rəsmi sayti (az.). 2022-01-31 tarixində arxivləşdirilib (PDF). İstifadə tarixi: 2022-085.

8. Bashirova, A., Sozen, A. (2017). "The Role of Azerbaijan in 4. Israel`se of Periphery", Middle East Review of International Affairs, 21(1), 29-43.
9. Əhmədov, A. (2014). "Azərbaycan-İsrail Münasibətləri: Reallıqlar və Perspektivlər". *Strateji Təhlil,* 7-8, 181-196.
10. Əliyev, H. Ə. (1997). *Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar:* 45 cilddə, I c., Bakı: Azərnəşr.
11. Manafova, M. (2008). *Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əlaqələri*. Bakı.
12. Müasir dövrdə Azərbaycan-İsrail mədəni əlaqələri. (2013). Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (*Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika Elmi Konfransının materialları*). Bakı, cild 2, 454-456.
13. Murinson, A. (2014). *The Ties Between Israel and Azerbaijan*. Mideast Security and Policy Studies No. 110. The Begin-Sadat Center for Strategic Studies.

Received: 07.11.2024
Accepted: 04.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/223-226

Bahar Şirinova
Qərbi Kaspi Universiteti
https://orcid.org/0009-0007-7523-4388
baharsirinova2@gmail.com

TRACECA və Böyük İpək Yolu: Azərbaycan vasitəsilə Qafqaz və Avropa-Asiya əlaqələri

Xülasə

TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi) tarixi "Böyük İpək Yolu"nun bərpasını və inkişafını hədəfləyən mühüm nəqliyyat və ticarət layihəsidir. Bu təşəbbüs Avropa ilə Asiya arasında ticarət və logistika əlaqələrinin gücləndirilməsində strateji rol oynayır. TRACECA layihəsi, region ölkələrinin nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsi və tranzit potensialının artırılması baxımından əhəmiyyətli bir platformadır. Digər tərəfdən, Çin Xalq Respublikası tərəfindən irəli sürülən "Bir Kəmər, Bir Yol" təşəbbüsü isə daha geniş miqyasda qlobal ticarət marşrutlarının bərpasını nəzərdə tutur və bu kontekstdə TRACECA ilə müəyyən dərəcədə paralellik təşkil edir.

Azərbaycan, hər iki böyük təşəbbüs çərçivəsində mühüm tranzit ölkə kimi çıxış edir. Ölkənin geostrateji mövqeyi, Xəzər dənizi üzərindən keçən Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşməsi ilə seçilir. TRACECA və "Böyük İpək Yolu"nun bərpası bir-birini tamamlayan layihələr kimi Qafqaz regionunda nəqliyyat infrastrukturunun inkişafına və beynəlxalq ticarət marşrutlarının şaxələndirilməsinə mühüm töhfələr verir. Bu proses, eyni zamanda, Azərbaycanın iqtisadi inkişafına, regional əməkdaşlığın gücləndirilməsinə və enerji resurslarının dünya bazarına çıxışının genişləndirilməsinə imkan yaradır. Beləliklə, TRACECA və "Böyük İpək Yolu" layihələrinin bərpası Azərbaycan üçün həm iqtisadi dividendlər, həm də strateji üstünlüklər təmin edən mühüm beynəlxalq təşəbbüslərdən biridir.

Açar sözlər: *Böyük İpək Yolu, TRACECA, kəmər və yol, Bakı-Tbilisi-Qars, nəqliyyat dəhlizləri, tranzit potensialı, regional əməkdaşlıq*

Bahar Shirinova
Western Caspian University
https://orcid.org/0009-0007-7523-4388
baharsirinova2@gmail.com

TRACECA and the Great Silk Road: Caucasus and Europe-Asia Connections Through Azerbaijan

Abstract

TRACECA (Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor) is a significant transportation and trade project aimed at the restoration and development of the historic "Silk Road." This initiative plays a strategic role in strengthening trade and logistics links between Europe and Asia. The TRACECA project serves as an important platform for the modernization of transportation infrastructure and the enhancement of transit potential in the region's countries. On the other hand, the "Belt and Road" initiative proposed by the People's Republic of China envisions the restoration of global trade routes on a larger scale and, in this context, shares some parallels with TRACECA.

Azerbaijan serves as a key transit country within both major initiatives. The country’s geopolitical location, positioned at the intersection of East-West and North-South transport corridors over the Caspian Sea, sets it apart. The restoration of TRACECA and the "Silk Road" are complementary projects that make significant contributions to the development of transportation infrastructure in the Caucasus region and the diversification of international trade routes. This process also creates opportunities for Azerbaijan’s economic growth, strengthening regional cooperation, and expanding

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

access to global markets for energy resources. Therefore, the restoration of TRACECA and the "Silk Road" projects is one of the key international initiatives that provides Azerbaijan with both economic dividends and strategic advantages.

Keywords: *Silk Road, TRACECA, Belt and Road, Baku-Tbilisi-Kars, transport corridors, transit potential, regional cooperation*

Giriş

Azərbaycan əlverişli coğrafi mövqeyi ilə mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Ölkənin bu mövqedə yerləşməsi qədim zamanlardan etibarən müxtəlif sivilizasiyalar, mədəniyyətlər və xalqlar arasında ticarət əlaqələrinin qurulmasına və nəqliyyat magistrallarının Azərbaycanın ərazisindən keçməsinə şərait yaratmışdır. Bu ticarət yolları Avropanı Şərqlə birləşdirərək, qlobal iqtisadi və mədəni inteqrasiyada mühüm rol oynamışdır. Tarixi Böyük İpək Yolu da Azərbaycan ərazisindən keçmiş və təkcə ticarət əlaqələrinin inkişafına deyil, həm də xalqlar arasında mədəni və sosial ünsiyyətin möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur.

Böyük İpək Yolu eramızdan əvvəl formalaşmış və uzun əsrlər boyu fəaliyyət göstərmişdir. Belə ki, eramızın 1271-ci ilində səyyah Marko Polo Çinə qədər uzanan 13 min kilometrlik karvan yolu boyunca səyahət etmişdir. Onun səyahəti zamanı bu yol artıq "Böyük İpək Yolu" kimi tanınırdı. İlk dövrlərdə bu ticarət magistralı vasitəsilə Şərqdən Qərbə ipək, çini qablar, kağız və digər mühüm ticarət malları daşınırdı. Böyük Coğrafi Kəşflər dövrünə qədər İpək Yolu əsas ticarət dəhlizi funksiyasını yerinə yetirmiş, lakin sonradan müvəqqəti olaraq öz əvvəlki əhəmiyyətini itirmişdir (7).

Tədqiqat

Böyük İpək Yolunun yenidən bərpası XX əsrin 90-cı illərindən etibarən aktual məsələyə çevrilmişdir. Bu çərçivədə TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi) proqramı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Böyük İpək Yolu"nun bərpasına dair beynəlxalq konfrans 1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakıda keçirilmişdir. İpək Yolunun bərpası layihəsinin davamı olaraq TRACECA proqramı çərçivəsində Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu xətti inşa edilmiş, eyni zamanda Çin tərəfindən irəli sürülən "Bir Kəmər, Bir Yol" təşəbbüsü həyata keçirilməyə başlanmışdır. Bu layihələr tarixi İpək Yolunun müasir dövrdə yenidən canlanmasına və Avrasiya regionunda iqtisadi əməkdaşlığın güclənməsinə töhfə verməkdədir.

TRASECA Proqramı və Böyük İpək Yolunun Bərpası

TRASECA proqramı 1993-cü ilin may ayında Brüsseldə nəqliyyat və ticarət nazirlərinin iştirakı ilə keçirilən konfransda səkkiz dövlətin iştirakı ilə təsis edilmişdir. Bu proqram Avropadan Qərb-Şərq istiqamətində Qara dəniz, Qafqaz və Xəzər dənizi vasitəsilə Mərkəzi Asiyaya qədər uzanan nəqliyyat dəhlizinin inkişafına yönəlmiş və Avropa İttifaqının (Aİ) region ölkələri üçün nəzərdə tutduğu nəqliyyat strategiyasının tərkib hissəsi olmuşdur (2).

Avropa Komissiyasının təklifi ilə qəbul edilən "Brüssel Bəyanaməsi" sənədi Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin əhəmiyyətini vurğulamış, onun inkişaf etdirilməsi istiqamətində əməkdaşlığın əsas formalarını və mexanizmlərini müəyyənləşdirmişdir. TRASECA layihəsi qədim İpək Yolunun bərpasını təşviq etməklə 40-dan çox dövlət arasında siyasi, iqtisadi, ticarət, nəqliyyat, rabitə və mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir (2).

Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycan Böyük İpək Yolunun bərpası təşəbbüsçülərindən biri olmuş və bu prosesdə fəal iştirak etmişdir. Məhz bu səbəbdən, tarixi İpək Yolunun bərpasına dair ilk beynəlxalq konfrans 8-10 sentyabr 1998-ci ildə Bakıda, Gülüstan Sarayında təşkil olunmuşdur. Bu konfransda 32 dövlət və 13 beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri iştirak etmiş, Böyük İpək Yolunun bərpasına dair müzakirələr aparılmış və bir sıra vacib sənədlər imzalanmışdır. Konfrans çərçivəsində Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Bolqarıstan, Moldova, Rumıniya, Tacikistan, Türkiyə, Özbəkistan, Qırğızıstan və Ukrayna dövlət başçıları və nümayəndə heyətləri tərəfindən "Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafına dair Beynəlxalq Nəqliyyat Haqqında Əsas Çoxtərəfli Saziş" imzalanmışdır (5).

Avropa Birliyinin TASİS-TRASECA proqramı çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər nəqliyyat dəhlizində yerləşən bütün ölkələrin, o cümlədən Qafqaz regionunun inkişafına, onların iqtisadi potensialından daha səmərəli istifadə olunmasına və çoxtərəfli iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsinə

şərait yaratmışdır. Böyük İpək Yolunun bərpası həmçinin Qafqaz ölkələri ilə Avropa arasında iqtisadi inteqrasiyanı sürətləndirərək Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizinin və TRASECA proqramının inkişafına mühüm töhfə vermişdir (5).

TRASECA-nın Strateji Əhəmiyyəti və Alternativ Marşrutlar

Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi olan TRASECA Qərblə Şərq arasında alternativ nəqliyyat marşrutu kimi çıxış edir. Bu layihə transokean daşımalarına və Transsibir magistralına alternativ olaraq inkişaf etdirilmişdir. Xüsusilə də, Transxəzər beynəlxalq nəqliyyat marşrutu ildə 15 milyon tondan artıq yükdaşımaları potensialına malikdir (6)

Böyük İpək Yolu layihəsinin həyata keçirilməsi Avropa Birliyinin və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qara dəniz və Xəzər dənizi regionuna çıxışını təmin etmiş, eyni zamanda regionda geosiyasi və geoiqtisadi mühitin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. TRASECA proqramı XXI əsrin ən mühüm layihələrindən biri hesab olunur və 21 fevral 2001-ci ildə TRASECA Hökumətlərarası Komissiyasının Daimi Katibliyinin Bakı şəhərində yerləşdirilməsi qərara alınmışdır(4). Açılış mərasimində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev, Avropa İttifaqına sədrlik edən İsveçin xarici işlər naziri Anna Lind, Avropa İttifaqı Şurasının Baş Katibi, Ümumi Xarici və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndə Xavyer Solana və Avropa Komissiyasının xarici əlaqələr üzrə komissarı Kristofer Patten iştirak etmişlər (İ. Hüseynova, s. 512).

TRASECA layihəsi çərçivəsində Azərbaycan 25 texniki və 11 investisiya layihəsinin həyata keçirilməsinə dəstək vermişdir ki, bu layihələrin 26-sında Azərbaycanın payı ümumilikdə 100 milyon avrodan artıq olmuşdu (8). Bu proqram "Yeni İpək Yolu" adı ilə də ifadə olunur və Mərkəzi Asiya ölkələrini Qafqaz vasitəsilə Avropaya birləşdirən beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi kimi Avrasiya regionunda iqtisadi-ticarət əlaqələrinin inkişafına töhfə verir.

TRASECA nəqliyyat dəhlizi Avropa və Asiya arasında ticarət əlaqələrinin genişlənməsi, yükdaşımaların həcminin artması və bölgədə yeni nəqliyyat-kommunikasiya şəbəkələrinin qurulması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (EBRD), Dünya Bankı (WB), İslam İnkişaf Bankı (IDB) və Asiya İnkişaf Bankı (ADB) bu layihənin maliyyələşdirilməsinə qoşulan əsas beynəlxalq maliyyə qurumlarıdır.

1999-cu ildə ABŞ Senatında qəbul edilən "İpək Yolu üzrə Strateji Qanun" bu bölgənin iqtisadi və siyasi müstəqilliyinin gücləndirilməsini hədəfləmişdir. TRASECA layihəsi Avropa, Qara dəniz, Qafqaz, Xəzər dənizi və Asiya regionları arasında ticarət və nəqliyyat əlaqələrinin inkişafı üçün möhkəm platforma kimi çıxış edir (3).

Bakı-Tbilisi-Qars Dəmir Yolu: Polad Magistral Üzərində İpək Yolu

TRASECA proqramı çərçivəsində həyata keçirilən ən iri layihələrdən biri Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu xəttidir. Bu layihə regionun nəqliyyat infrastrukturunun inkişafında mühüm rol oynayır. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin ümumi uzunluğu 840 km təşkil edir ki, bunun 503 km-i Azərbaycan, 259 km-i Gürcüstan və 78 km-i isə Türkiyə ərazisindən keçir. 30 oktyabr 2017-ci ildə istifadəyə verilən bu dəmir yolu Trans-Avropa və Trans-Asiya dəmir yolu şəbəkələrinin inteqrasiyasını təmin edərək, qədim İpək Yolunun müasir nəqliyyat infrastrukturunda bərpasına şərait yaratmışdır.

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Mərkəzi Asiya ölkələrinin (Türkmənistan, Özbəkistan, Qırğızıstan, Qazaxıstan və Tacikistan) Avropa və dünya bazarlarına çıxışını asanlaşdırmış, bu ölkələrin beynəlxalq ticarət əlaqələrinin inkişafına və iqtisadi inteqrasiyasına töhfə vermişdir (6).

Azərbaycanın bu layihələrdə iştirakı regional iqtisadi proseslərdə ölkənin rolunu gücləndirmiş və onun beynəlxalq əməkdaşlıqda əsas aktorlardan biri kimi mövqeyini möhkəmləndirmişdir.

Nəticə

TRACECA və Böyük İpək Yolunun bərpası Azərbaycan üçün həm iqtisadi, həm də geostrateji baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu layihələr Azərbaycanın tranzit potensialını artırmaqla, ölkəni Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin əsas iştirakçılarından birinə çevirir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi infrastruktur layihələri regionun nəqliyyat şəbəkəsini gücləndirərək, Avropa və Asiya arasında ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə şərait yaradır.

Eyni zamanda, TRASECA proqramı və "Bir Kəmər, Bir Yol" təşəbbüsü arasında müəyyən rəqabət və əməkdaşlıq elementləri mövcud olsa da, Azərbaycan hər iki layihədə strateji mövqeyini qoruyub saxlayır. Bu proses Azərbaycanın regional və qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasını sürətləndirir, ticarət marşrutlarını şaxələndirir və beynəlxalq əlaqələrini gücləndirir.

Beləliklə, TRACECA və Böyük İpək Yolunun müasir dövrdə yenidən canlandırılması, Azərbaycanın nəqliyyat-logistika sektorunun inkişafını stimullaşdırmaqla yanaşı, ölkənin iqtisadi dayanıqlığını və beynəlxalq arenadakı rolunu daha da möhkəmləndirir.

Ədəbiyyat

1. Hüseynova, İ. (2008). *"Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi"*. Bakı: Çaşıoğlu, 672.
2. *Cümhuriyət qəzeti*. (2023, iyul 14-20). № 26, 7.
3. *Amerikanın səsi*. https://www.amerikaninses
4. https://president.az
5. *Azərbaycan Milli Kitabxanası*. http://www.anl.az
6. https://eres.preslib.az
7. Əmrahov, M. (2011). *Böyük İpək Yolu*. Bakı, 84.
8. *Dirçəliş-XXI əsr*. (2009). № 135-136, 168-174.

Daxil oldu: 10.11.2024
Qəbul edildi: 23.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/227-233

Fatma Qasımzadə
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0003-8760-7875
gasimzada.fatmaa@hotmail.com

Beynəlxalq danışıqlar və danışıqların gücü

Xülasə

Beynəlxalq münasibətlər müəyyən mənada danışıqlar yolu ilə həyata keçirilir. Beynəlxalq səviyyədə uğurlu siyasi və ya iqtisadi əlaqələr çox vaxt uğurlu danışıqların nəticəsidir. Beynəlxalq danışıqlar beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən şirkətlərə, eləcə də dövlətlərə məxsusdur.

Bu, tələb olunan ən əsas səlahiyyət sahələrindən birinə çevrilmişdir. Bu məqalə mahiyyətcə vurğulanır ki, beynəlxalq danışıqlar bacarıqları beynəlxalq münasibətlər səriştəsidir. Bu vəziyyətin ən bariz göstəricisi dövlətlər daxilində baş danışıqçı vəzifəsidir. Onun adı ilə rəsmi titul yaradılmışdır. Müşahidə edilmişdir ki, beynəlxalq miqyasda fəaliyyət göstərən şirkətlər də danışıqlar fəaliyyətini həyata keçirmək üçün ayrıca bölmələr yaratmışlar.

Məqalədə yuxarıda qeyd olunan hadisələrin göstərdiyi kimi, beynəlxalq danışıqların artan əhəmiyyəti vurğulanır. Müzakirə, beynəlxalq danışıqlarda müvəffəqiyyəti təyin edən bir ünsür olaraq göstərilir.

Bu, güc anlayışına da diqqət çəkir. Bu vurğu çərçivəsində beynəlxalq danışıqlarda danışıqlar gücünü təşkil edən elementlərin izahı təqdim olunur.

Açar sözlər: *beynəlxalq danışıqlar, danışıqlar gücü, beynəlxalq münasibətlər səriştəsi, danışıqlar mədəniyyəti, danışıqlar davranışı, danışıqlardan sonrakı qiymətləndirmə*

Fatma Gasimzadeh
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0003-8760-7875
gasimzada.fatmaa@hotmail.com

International Negotiations and the Power of Negotiating

Abstract

International relations are in a sense conducted through negotiations. International successful political and economic relations are generally outcomes of successful negotiations. International negotiations have become a fundamental competency which states and companies must possess running international business. This article stresses that international negotiation skill is also an international relations skill. The most definite indication of this fact has become the introduction of the official title chief negotiator in state organizations. It has also been shown that companies running international business have also established separate departments for conducting negotiations. In line with the growing importance of international negotiations, this article draws attention to the concept of negotiating power as a factor determining the success in international negotiations. In the framework of this conception, this article offers a presentation of the elements shaping the negotiating power in international negotiations.

Keywords: *international negotiations, negotiating power, competency for international relations, negotiating culture, negotiating behavior, post-negotiation evaluation*

Giriş

Qloballaşma ilə sərhədlərin ortadan qalxdığı beynəlxalq mühitdə dövlətlər və ya şirkətlər arasında siyasi və iqtisadi əlaqələr qaçınılmaz bir hala gəlmişdir. Ölkələrin xarici siyasətində və bunun mühüm

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

bir aləti olan xarici iqtisadi əlaqələrdə uğur, eyni zamanda danışıqlarda da uğur deməkdir. Beynəlxalq əlaqələrin həyata keçirilməsinin başlıca alətlərindən biri olan danışıqlıq, söz olaraq ifadə etdiyi mənaya görə siyasi, iqtisadi və hətta sosial əlaqələrin davam etdirilməsi məqsədilə aparılan müzakirələrin adıdır. Bu mənada danışıqlarda uğur; siyasi, iqtisadi və ya sosial xarakterli əlaqələrin davam etdirilməsi məqsədilə aparılan görüşmələrin razılaşma ilə nəticələnməsi ilə ortaya çıxır (Cəfərov, 2016, s. 43). Buna görə də, ölkələr xarici iqtisadi əlaqələrini öz lehlərinə olacaq şəkildə idarə edərkən danışıqlıq bacarıqlarına müraciət etməlidirlər. Beynəlxalq siyasi və ya iqtisadi əlaqələri bütün tərəfləri razı salacaq şəkildə idarə etmək, danışıqlıq mövzusunu həm dövlətlər, həm də şirkətlər üçün çox əsaslı bir beynəlxalq səlahiyyət sahəsi halına gətirmişdir. Belə ki, qlobal əməliyyatlar həyata keçirən ticarət qurumları, danışıqlarla bağlı işləri həyata keçirmək üçün xüsusi bölmələr yaratmağa başlamışdır.

Tədqiqat

Beynəlxalq münasibətlərdə, 1814-1815-ci illərdə keçirilən Vyana Konqresi ilə başlanan və anlaşılmazlıqların konfrans görüşmələri ilə həll edilməsinə dair ənənənin, əsasında uzun bir tarixə sahib olduğu qeyd edilə bilər. Tarix boyunca müharibələrin dağıdıcı təsirlərini çoxsaylı təcrübələr ilə yaşamış insanlıq, danışıqlar vasitəsilə zərərli nəticələr olmadan razılığa gəlməyin vacibliyi barədə zəngin təcrübə yığmışdır. Məsələn, İranın Nüvə Proqramı ilə bağlı aparılan danışıqların 12 il davam etdiyi və bu müddət ərzində zaman-zaman müharibə ehtimalının belə gündəmə gəldiyi unutulmamalıdır. 12 illik əzmkarlıq tələb edən çətin danışıqların razılaşma ilə nəticələnməsi, bütün müharibə qorxularını sona çatdırmış və eyni zamanda tərəflər üçün yeni iqtisadi əməkdaşlıq imkanları yaratmışdır. İran nüvə danışıqlarının razılaşma ilə başa çatması, tarixən İran ilə sıx ticarət əlaqələri olan Alman iş dünyası tərəfindən sevinclə qarşılanmışdır. Danışıqların ustalıqla istifadə edildikdə, beynəlxalq əlaqələrdə müharibə kimi tərəflər üçün sarsıdıcı nəticələrə səbəb olmadan razılığa gəlinməsini təmin edən ciddi bir beynəlxalq əlaqələr bacarığı olduğu, İran nüvə danışıqları nümunəsində özünü göstərmişdir.

Beynəlxalq müzakirələrdə ustalıqla uğur əldə edən və bu sahədə ən tanınmış nümunələrdən biri olan Henry Kissincer, xüsusilə 1972-1973-cü illərdə Vyetnam müharibəsinin sona çatdırılması məqsədilə aparılan müzakirələrdə əldə etdiyi uğurla tanınır (Szulc, 1975, s. 09).

Beynəlxalq müzakirələr, əslində, bütün böyük sistemləri birləşdirən bir şəbəkəni təmsil edir. Çünki artıq qlobal xarakter almış siyasi və ya iqtisadi məsələlərin həlli, milli səviyyədə deyil, beynəlxalq müzakirələr səviyyəsində mümkün ola bilər. Bu səbəbdən, *The Evolution of Diplomacy* adlı əsərin müəllifi Harold Nikolson diplomatiyanı müzakirə ilə eyniləşdirərək, "Diplomatiya, beynəlxalq əlaqələrin müzakirə yolu ilə aparılmasıdır" tərifini vermişdir (Mastenbruk, 2011, s. 48).

Beynəlxalq müzakirə, Nikolsonun vurğuladığı şəkildə, "əlaqələri davam etdirmə" bacarığını ifadə edir. Bu tərifə əsaslanaraq, məqalə, uğurlu beynəlxalq əlaqələrin, uğurlu müzakirə bacarığı ilə eyniləşdiyini irəli sürür. Bu nəzəriyyə çərçivəsində, məqalə, yalnız beynəlxalq siyasi əlaqələrdə deyil, eyni zamanda beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə də davamlı uğurun əldə edilməsi üçün müzakirə bacarığının çox vacib olduğunu vurğulayır. Buna əsaslanaraq, diplomatik vəzifələrdə çalışan şəxslər qədər, beynəlxalq sahədə fəaliyyət göstərən şirkət nümayəndələrinin də müzakirə bacarığında ixtisaslaşmalarının zəruri olduğunu bildirir. Beynəlxalq əlaqələr baxımından müzakirə bacarığının önəmini daha da aydınlaşdırmaq üçün məqalə, əvvəlcə müzakirə və beynəlxalq müzakirənin əsas tərifləri ilə başlayır. Bu tərifləndən sonra, beynəlxalq müzakirələrdə uğurlu olmalı olan müzakirəçilərin xüsusiyyətləri müzakirə olunur. Beynəlxalq müzakirələrdə əhəmiyyətli bir uğur amili olan və məqalənin əsas vurğusunu təşkil edən müzakirə gücü anlayışı əsaslı şəkildə incələnir. Müzakirə uğuru üçün bilik və mütəxəssisliyin əhəmiyyətinə toxunan məqalədə, müzakirə sonrası qiymətləndirmə tətbiqinin, bir müzakirə qeydi yaratmaq baxımından əhəmiyyəti vurğulanır. Bu yanaşma çərçivəsində, məqalə, beynəlxalq müzakirə sahəsində, çox əsaslı bir beynəlxalq əlaqələr bacarığı olaraq tanımlanan mövzuya dair əsas bir məlumat təqdim etməyi hədəfləyir.

Beynəlxalq əlaqələr və müzakirə bacarığı, müzakirə anlayışı, qərb dillərində istifadə edildiyi forması ilə əslində Latınca *negotiari* sözünə əsaslanır. *Negotiari* sözü mənaca bir işi davam etdirmək və ya sürdürmək deməkdir. Başqa bir tərifə görə, "müzakirə, iki və ya daha çox şəxsin razılaşma əldə etməsini təmin edən strukturlu bir danışıqdır." Müzakirənin tərifi, siyasət və ya iş dünyasında

əlaqələri davam etdirmək vasitəsi olma xüsusiyyətini xüsusilə önə çıxarır. Müzakirə bacarığı, iş və siyasət dünyasındakı əlaqələr qədər, gündəlik sosial əlaqələrdə də uğur əldə etməkdə mühüm rol oynayır. Sosial həyatın demək olar ki, hər əlaqə səviyyəsində istifadə edilə bilən müzakirə, Ruth McGuire'in təbirincə, "vacib bir həyat bacarığı" (an important life skill) olaraq qiymətləndirilir (Hopmann, 1998, s. 32).

Beynəlxalq Müzakirə və Müzakirə Bacarıqları

Beynəlxalq müzakirə, "müəyyən bir gündəm üzrə dərin müzakirələr yolu ilə razılaşma əldə etmək məqsədilə fərqli millətlərdən insanların bir araya gəlməsi" olaraq tərif edilir. Beynəlxalq müzakirələr, müxtəlif millətlərə mənsub iştirakçılar arasında aparılan görüşmələr vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq müzakirələrin xüsusiyyətlərinə və mövzu dairəsinə baxıldığında, bunların milli müzakirələrdən nəzərəçarpacaq dərəcədə fərqli olduğu görünür. Beynəlxalq müzakirələr, müzakirəçinin daha geniş mövzu sahəsində məlumat və bacarıqlara malik olmasını tələb edən inkişaf etmiş bir mütəxəssislilik sahəsidir. Buna görə də, beynəlxalq müzakirələr üçün texniki bacarıqlar, müzakirəçinin müzakirə mövzusuna hakim olmasını ifadə edir.

Beynəlxalq müzakirələrin struktural xüsusiyyətlərini və mövzu əhatəsini ümumi şəkildə aşağıdakı başlıqlar altında toplamaq mümkündür:

- Xarici dil bacarığı,
- Mədəni fərqliliklərə və tarixi dəyərlərə həssaslıq,
- Hüquqi sistemlərdəki fərqliliklər,
- İşçi hüquqları və əmək qanunları,
- Fərqli iş mədəniyyətləri,
- Hökumət siyasətləri və bürokratiya,
- Dövlətlərin iqtisadi və siyasi sabitlikləri (Çelik, 2015, s. 56).

Beynəlxalq müzakirələrin mövzu əhatəsi, eyni zamanda bu müzakirələrə qatılacaq şəxslərin məlumat və bacarıq baxımından da malik olmaları lazım olan xüsusiyyətlərin bir siyahısıdır. Bu vəziyyət, bu məqalənin əsas mesajı çərçivəsində beynəlxalq müzakirələrdə mövzu hakimiyyətinin əhəmiyyətinə toxunmağı qaçınılmaz edir. Yaxşı bir beynəlxalq müzakirə hazırlığı, beynəlxalq müzakirələrin mövzu əhatəsi üzrə sıralanan bacarıq başlıqlarına dair lazım olan məlumatların əldə edildiyi bir proses deməkdir. Müzakirə bacarığı, əvvəlcə bir "sənət" olaraq təyin edildiyindən, bu sənətin icrası üçün mədəniyyət və ünsiyyət məsələlərində duyarlılıq və ixtisaslaşma çox vacibdir. Beynəlxalq sahədə əldə edilən uğurlar, tamamilə müzakirə bacarığının nümayiş etdirildiyi şifahi bacarıq və iddia keyfiyyəti ilə birbaşa əlaqəlidir

Beynəlxalq Müzakirələrdə Sosial Bacarıqlar və Müzakirə Taktikaları

Beynəlxalq müzakirələrdə müvəffəqiyyət əldə etmək üçün bir sıra vacib sosial bacarıqlar tələb olunur. Bu bacarıqlar aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

- Səbir,
- Qeyd aparma və təhlil etmə bacarığı,
- Aktiv dinləmə,
- Müzakirə mövzusuna hakimiyyət və yaxşı hazırlıq,
- Fleksibilik və alternativlər hazırlama (Erdem, 2019, s. 118).

Müzakirə, həmçinin müzakirə taktiki və "masa taktikaları" kimi tanınan sosial davranışların ustalıqla həyata keçirilməsini tələb edən bir prosesdir. Bu taktikalara diqqət yetirildikdə, müzakirələrin ustalığının çox mühüm olduğu aydın olur. Əsas müzakirə taktikalara aşağıdakılar daxildir:

- Böl və idarə et,
- Manipulyasiya,
- Sükut,
- Çərçivə çəkmə,
- Kompliment etmə və ünvan hədiyyəsi vermə (Faure, 2012, s. 84).

Kompliment etmə və ünvan hədiyyəsi vermək, xüsusilə beynəlxalq müzakirələrdə çox effektiv bir taktika kimi çıxış edir. Bu taktika, qarşı tərəfin kimliyini müzakirəçinin öz məqsədləri ilə

birləşdirməyə imkan verir. Misirin keçmiş prezidenti Ənver Sədat bu taktikanı müvəffəqiyyətlə tətbiq edən nümunələrdən biri olaraq göstərilir. Məşhur müzakiräçi Henri Kissincerə görə, Sədatın müvəffəqiyyəti, qarşı tərəfi öz məqsədlərinə uyğun olaraq razı salmaq üçün onlara xüsusi bir status verməsində idi. Ənvər Sədat beynəlxalq müzakirələrə başlamazdan əvvəl, qarşı tərəfə "öz ölkələrinin insanlarının əməkdaşlıq və ədalətliliklə tanındığını" bildirirdi.

Beynəlxalq müzakirələrdə mədəniyyət faktoru çox vacib bir rol oynayır. Müzakirələrə başlamazdan əvvəl, müzakirə ediləcək tərəfin mədəniyyət kodları və mədəni həssasiyyətləri araşdırılmalıdır. Bu, müzakirə öncəsi düzgün hazırlığın bir hissəsidir. Hər hansı bir müzakirə üçün, qarşı tərəfin ölkə mədəniyyəti, iş mədəniyyəti və hətta siyasi sabitlik vəziyyəti barədə təhlil aparmaq çox vacibdir. Müzakirəyə qatılacaq tərəfin mədəniyyət kodlarına və davranış kalıplarına hakim olmaq, beynəlxalq müzakirələrdə yanlış yanaşmalardan qaçınmaq üçün vacibdir. Həmçinin, bu məlumatlar müzakirə masasında qarşı tərəfin istifadə edə biləcəyi taktikalara dair təxminlər etməyə imkan verir.

Beynəlxalq müzakirələrdə ölkə mədəniyyət kodlarının oynadığı rol, mədəniyyətlərarası sosial təsnifatda özünü daha aydın göstərir. Qərb ədəbiyyatında, ölkələr sosial mədəniyyət və iş mədəniyyəti baxımından "Being Cultures" və "Doing Cultures" kimi təsnif edilir:

- "Being Cultures" təsnifi, işlərin əlaqələr və ya müəyyən bir sosial qrup və ya çevrə ilə əlaqəli olduğu ölkələri təmsil edir.
- "Doing Cultures" isə işlərin daha çox işin ortaya qoyduğu əmək və uğurla əlaqəli olduğu ölkələri təmsil edir (Fells, 2016, s. 136).

Qərb ölkələri əsasən "Doing Cultures" qrupu altında təsnif edilir. Lakin Qərb ölkələri, Orta Şərq və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müzakirə etdikdə, bu ölkələri "Being Cultures" olaraq görürlər. Bu sosial təsnifat, müzakirə zamanı istifadə ediləcək müvafiq strategiya və taktikalara təsir göstərir.

Xarici ölkələrin müzakirə mədəniyyətləri, iş mədəniyyətləri və davranış nümunələri ilə bağlı strateji məlumatların toplanmasında, idarəetmə elmlərində geniş istifadə olunan praktik bir metod olan SWOT analizi istifadə oluna bilər. Ölkələrin mədəniyyət kodlarının beynəlxalq müzakirə masasında əhəmiyyəti səbəbindən müzakiräçilərə kömək etmək məqsədilə rəhbərlər hazırlanmışdır. Bu rəhbərlər, ölkələrin müzakirə masasında tutum və davranışları ilə bağlı məlumatlar təqdim edir. Müzakirə öncəsi vacib hazırlıq addımı olan qarşı tərəfin mədəniyyət kodlarını öyrənmək üçün bu rəhbərlər əsas qaynaq kimi istifadə oluna bilər. Ölkələrin müzakirə mədəniyyəti və davranış kodları ilə bağlı rəhbərlərə nümunə olaraq Lothar Katz və Riçard R. Gesteland'ın əsərləri göstərilə bilər. Katzın Negotiating International Business adlı əsəri, hal-hazırda 50-yə yaxın ölkənin müzakirə mədəniyyəti və davranış kodlarına dair qısa məlumatlar təqdim edir və müzakiräçilərin müraciət etdiyi vacib bir qaynaqdır (Katz, 2016, s. 136).

Beynəlxalq müzakirələrdə qarşı tərəfin sosial və iş mədəniyyətinin düzgün analizi, uğuru birbaşa təsir edən vacib bir hazırlıq işidir. Beynəlxalq müzakirələrdə qarşı tərəfi müzakirə masasında saxlamaq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq müzakirələrdə görüşlərin gedişatını doğru şəkildə idarə etmək və tərəflər arasında razılaşma yönündə yönləndirmək, mədəniyyət amilinin fərqində olmağı tələb edən ünsiyyət idarəetmə bacarığını lazımdır. Müzakirə masasında qarşı tərəfi təmsil edən şəxsin ölkə və iş mədəniyyətinin analizi, öncəliklə, otorite və ya səlahiyyət mövqeyinin haqqında məlumat əldə etməyə kömək edəcəkdir. Çünki müzakirə prosesində qərar vermək, birbaşa otorite sahibi olmaqla əlaqəlidir. Buna görə, müzakirə prosesinin hazırlıq mərhələsində qarşı tərəfin qərar vermə gücü və səlahiyyət vəziyyəti düzgün təhlil edilməlidir. Karşı tərəflə müzakirə zamanı, hər iki tərəfi razı salacaq bir nəticə əldə etmək üçün qərar vermək səlahiyyətinə malik şəxslərlə masaya oturmaq müzakirə uğuru üçün kritik əhəmiyyət daşıyır. Otoritenin kimdə olduğunu düzgün müəyyən etmədən aparılan müzakirələr, keçərsiz bir qərar üçün sərf edilmiş boş bir enerji olacaqdır. Bunun yaxşı bir nümunəsi 1980-ci ildəki İran Rehinə böhranında yaşanmışdır. Jimmy Carter'ın prezidentliyi dövründə baş vermiş bu hadisədə, ABŞ tərəfi İranın Tehranda rehin tutulan 54 amerikalı səfirlik işçisinin sərbəst buraxılması üçün 10 ay ərzində heç bir nəticə əldə etmədikləri müzakirələr aparmışdır. ABŞ-ın bu müzakirələrdən nəticə ala bilməməsinin səbəbi, İranın səlahiyyət vəziyyətini düzgün təhlil etməmələri olmuşdur. O dövr ərzində ABŞ yetkililəri, İranın əsas güc sahibinin dini

liderlər və xüsusilə Ayətullah Xomeynini nəzərə almayaraq, daha çox dövlət vəzifəliləri ilə müzakirələr aparmışlar.

Müzakirələrin gücü

Beynəlxalq müzakirlərdə müzakirə gücü həm dövlətlər, həm də ticarət müəssisələri üçün mühüm qərarların qəbul edilməsində rol oynayan müzakirəçilərin müəyyən ayrıcalıqlara sahib olmaları qaçınılmazdır. Müzakirəçilərin sahib olmaları gərəkən bacarıqlara baxıldığında, bunların texniki və sosial xarakterli bacarıq elementlərini əhatə etdiyi görülür. Bu bacarıq elementləri müzakirə gücünü təşkil edən tərkib hissələridir. Beynəlxalq müzakirələrdə "müzakirə gücü", müzakirə nəticələrini birbaşa təsir edən bir mövqe xüsusiyyətidir. Beynəlxalq müzakirəçilik ciddi bir beynəlxalq bacarıq səviyyəsi olaraq qəbul edilir, həmçinin müzakirə gücünü təşkil edən elementlərin keyfiyyət və müxtəlifliyində də əks olunur. Müzakirə gücünü təşkil edən elementlər dörd başlıqda ümumiləşdirilə bilər:

Alternativ seçimlərin müxtəlifliyi: Bir müzakirə prosesində müxtəlif alternativlərə sahib olan tərəf, müzakirə zamanı qarşı tərəfin iddialarını və mövqelərini qəbul edilməz hesab etdikdə müzakirə prosesini tərk etmək imkanına sahib olan tərəfdir. Alternativin bolluğu, müzakirədə istənməyən şərtlərə boyun əymə vəziyyətini ortadan qaldırır. Müzakirə prosesində alternativlərin müxtəlifliyinin təmin etdiyi üstünlüyü MİVANA anlayışı çərçivəsində də qiymətləndirmək lazımdır. MİVANA, "Müzakirə ilə Varılan Anlaşmaya Ən Yaxşı Alternativ" ifadəsinin qısa formasıdır. İngilis dilində isə "Best Alternative to a Negotiated Agreement" (BATNA) olaraq tərcümə olunur. Usta müzakirəçilər üçün vacib olan anlayışlardan biri olan MİVANA, müzakirə uğurunda mühüm rol oynayır. Bu mənada, uğurlu müzakirəçi, həmçinin MİVANA sahibi olan müzakirəçidir. Alternativi olmayan müzakirəçi isə olduqca zəif vəziyyətdə olan müzakirəçidir. Bir müzakirəçi müzakirə prosesindən əvvəl MİVANA-sını bilməlidir. Alternatifsiz tərəf, danışıqları aparan deyil, boyun əyən tərəfdir. Bir müzakirəçi üçün MİVANA-nı bilmək, əldə olunan müzakirə razılığına çatmazsa nə edəcəyini və ya nə olacağını bilmək deməkdir (Katz, 2016, s. 56).

İnandırıcılıq və etibar: Söz və hərəkət baxımından tutarlılıq göstərən tərəf, müzakirə prosesini öz xeyrinə yönləndirə bilər.

Məlumatlara çıxış imkanları: Məlumatın müzakirə prosesində hakimiyyət qurmaq baxımından bir güc olduğu vurğulanmışdır. Rəqib tərəfin müzakirə mədəniyyəti, müzakirə davranışı, müzakirə taktikaları, qırmızı xətləri və ya son qiyməti, alternativ seçimlərinin nə olduğunu və ya bazar şərtləri haqqında kifayət qədər məlumata sahib olan tərəf, müzakirəni öz xeyrinə yönləndirmək imkanı qazanır.

Həqiqətə uyğun təmsil: Durumu və ya gündəmi tam şəkildə təsvir edə bilən tərəf, bu bacarığı ilə qarşı tərəf üzərində təsir qura bilər və müzakirəni öz xeyrinə yönəldə bilər.

Yuxarıda sıralanan müzakirə gücü elementləri daha çox təşkilati baxımdan dəyərləndirilə biləcək və müzakirəyə qatılan tərəfin təşkilati və ya ölkə olaraq sahib olduğu bacarıq və imkanlardan qaynaqlanan elementləri ifadə edir. Müzakirəyə qatılan şəxslər, həmçinin öz şəxsi hazırlıq xüsusiyyətləri ilə də bir müzakirə gücü vəziyyəti yarada bilərlər. Şəxsi müzakirə gücünə sahib olan tərəf müzakirə prosesini öz xeyrinə nəticələndirə bilər. Şəxsi müzakirə gücünü təşkil edən elementləri Raymond Saner-in təsnifatını əsas alaraq aşağıdakı başlıqlarda toplamaq mümkündür:

İxtisaslaşmış bilik və mövzuya hakimiyyət: Sahəsində mütəxəssis olan bir şəxs müzakirə prosesində daha dəqiq iddia və mövqeləri irəli sürə bilər. Beləliklə, rəqiblərinin iddia və mövqelərinə təsirli bir cavab vermiş olar.

Qanuni və rəsmi səlahiyyət: Rəsmi səlahiyyətə sahib olmaq müzakirə prosesində qarşı tərəfin inkar edib dəyişdirə bilməyəcəyi bir vəziyyətdir. Rəsmi səlahiyyətə sahib olan şəxs, müzakirə masasında rəqibləri qarşısında inandırmaq baxımından ümumiyyətlə üstün bir mövqedə olur (Fells. 2016, s. 74).

Mükafatlandırma və cəzalandırma səlahiyyəti: Müzakirə prosesində göstərilən qeyri-dəqiq davranışa görə qarşı tərəfə rəsmi və ya digər bir şəkildə cəza tətbiq etmə imkanı olan tərəf, müzakirənin gedişatını öz xeyrinə yönləndirmək üçün vacib bir güc əldə etmiş olur.

Vəziyyət və hörmət: Ölkə səviyyəsində və ya beynəlxalq aləmdə yaxşı tanınan bir sosial şəxsiyyətə sahib olmaq müzakirələrdə təsirli ola biləcək bir güc təmin edir. Bir fikirlər rəhbərinin və

ya Kofi Annan kimi beynəlxalq tanınmış bir liderin müzakirələrə qatılması halında, bu şəxsin irəli sürdüyü iddia və mövqelərin çox zaman qəbul ediləcəyi gözlənilə bilər (Risse, 2017, s. 73).

Beynəlxalq müzakirələr, müzakirəyə qatılan ölkələrin müzakirə bacarıqlarına dair vacib performans məlumatlarını ortaya qoyur. Beynəlxalq müzakirə iclaslarında irəli sürülən iddia və tezislərin, istifadə olunan üslubun, verilən və ya alınan güzəştlərin qeydlərinin aparılması, bu müzakirələrdən təhsil verici dərslər çıxarmaq baxımından əhəmiyyətlidir. Gerçəkləşdirilən müzakirələrdə tərəflərin müzakirə mədəniyyəti və davranışına dair məlumatların qeydə alınmasının əhəmiyyəti, müzakərə sonrası dəyərləndirmə prosesinin vacibliyini gündəmə gətirir.

Müzakirə sonrası dəyərləndirmə prosesi "Fəaliyyətdən Sonra Dəyərləndirmə" fəaliyyəti kimi də adlandırıla bilər. "Fəaliyyətdən Sonra Dəyərləndirmə" anlayışı, Ron Price və Randy Lisk adlı müəlliflərin vurğuladığı kimi, ABŞ ordusunda meydana çıxan bir tətbiq formasıdır. "Bu yanaşma, səhvləri qəbul etməyi aşaraq, təkrarlana biləcək uğurlara fokuslanmağı ehtiva edir." Beynəlxalq arenada həyata keçirilən və xüsusilə ciddi və bağlayıcı nəticələri olan müzakirələrin çox vaxt bağlı qapılar arxasında aparılması, bu müzakirələrə dair qeydlərin aparılmasının vacibliyini göstərir. Bu qeydlər, əvvəlcə qurumsal yaddaşın itirilməsini aradan qaldıraraq edilən səhvlərin təkrarlanmasının qarşısını alır. Digər tərəfdən isə bu qeydlər, müzakirələrdə ortaya qoyulan uğurların gələcək müzakirələr üçün yaxşı nümunələr olaraq rəhbərlik etməsinə xidmət edir. Təkrarlana bilən uğurlar, bir ölkənin və ya təşkilatın gələcək müzakirə tutum və davranışını formalaşdırmaqda çox qiymətli məlumat kapitalı hesab olunur. Keçmişdəki müzakirələrdə müxtəlif ölkələr tərəfindən ortaya qoyulmuş müzakirə davranışlarına dair məlumatlar, şübhəsiz ki, bu məlumatlara sahib tərəf üçün müzakirə gücü amilidir. Buna görə də, müzakirəyə qatılan tərəflərin müzakirə mədəniyyəti və davranışı haqqında məlumatların qeydə alınaraq ölkənin və ya təşkilatın qurumsal yaddaşına daxil edilməsi qaçınılmazdır.

Çox qiymətli zəhmətlər sərf edilən beynəlxalq müzakirələrin daimi qeydlərinin aparılması, iştirakçı tərəflərin müzakirə mədəniyyəti və davranış kodlarına dair bir ədəbiyyatın yaranmasına da töhfə verir. Nəticədə bu qeydlər ilə Türk müzakirə mədəniyyəti və davranışı mənasında "yerli" bir sənəd yaranmış olacaq. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, müzakirə ədəbiyyatında ölkələrin müzakirə mədəniyyəti və müzakirə davranışlarına dair sənədlər demək olar ki, tamamilə Qərb ekspertləri tərəfindən yazılmışdır. Belə ki, Türk müzakirə mədəniyyəti və müzakirə davranışı haqqında məlumatlar, Qərb ekspertlərinin əsərlərindən öyrənilə bilər. Bu məlumatlar xarici baxışın çatışmazlıqlarına sahib olmaqla yanaşı, hal-hazırda rəqibsiz mövqelərini qoruyur.

Nəticə

Beynəlxalq müzakirələr, əslində ünsiyyət və nitq bacarığının beynəlxalq alanda nəticə əldə etmə təsirinin ən əsas əsasını təşkil edir. Yüksək müzakirə bacarığına malik olan dövlətlər, beynəlxalq məsələləri tərəflərin xeyrinə nəticələndirə bilirlər. Bunun ən son nümunələrindən biri də şübhəsiz İran nüvə müzakirələridir. 12 il kimi uzun bir dövrə yayılan İran nüvə müzakirələri, bu uzun müddət ərzində bəzən müharibə ehtimallarının gündəmə gəldiyi çətin mərhələlərdən keçmişdir. Lakin İran nüvə müzakirələri, xüsusilə İran tərəfinin müzakirənin əsas elementlərindən biri olan səbr testini uğurla keçməsi ilə müharibə ehtimalını ortadan qaldıran və dünya ictimaiyyətinin rahat bir nəfəs almasına imkan verən bir razılaşma ilə nəticələnmişdir.

Hətta 14 iyul 2015-ci ildə razılaşma ilə başa çatan İran nüvə müzakirələri, yalnız İranı deyil, müzakirə prosesində fəal rol oynayan Almaniya kimi ölkələri də sevindirən bir inkişaf olmuşdur. İran nüvə müzakirələrində razılığa varılmasının nəticəsi olaraq, dünyanın önəmli qəzetlərindən olan The Guardianda bu barədə yayımlanan xəbərdə "tarixi bir razılaşma" olaraq qiymətləndirilmişdir.İran nüvə müzakirələrinin razılıqla başa çatması, beynəlxalq alanda müzakirəçiliyin çox əsas bir beynəlxalq əlaqələr bacarığı olduğunu bir daha ortaya qoymuşdur. Dövlətlərarası əlaqələri tərəflərin xeyrinə nəticələndirməkdə ünsiyyət və nitqin idarə edilməsinin böyük rol oynadığı artıq tamamilə aydınlaşmışdır. İddia və tezlərini qarşı tərəfi inandıracaq şəkildə irəli sürərək bir nitq bacarığı nümayiş etdirən tərəf, beynəlxalq bir müzakirəni öz xeyrinə uğurla nəticələndirə bilər. Beynəlxalq müzakirələrdə iddia və tezlərin qarşı tərəfi inandırıcı şəkildə irəli sürülməsi ilə müəyyənləşən nitq və

ünsiyyət bacarığı, müzakirə uğuru üçün əsas faktor olan müzakirə gücünü təşkil edən elementlər arasındadır.

Dövlətlər üçün xeyirli və nəticədə məmnuniyyət verici nəticələr əldə edən bir vasitə olaraq müzakirəçiliyin bu roluna diqqət yetirildikdə, iddia və tezlərin qarşı tərəfi inandırıcı şəkildə irəli sürülməsi ilə əslində beynəlxalq əlaqələr praktikasının ortaya qoyulduğu aydın olur. Yekun olaraq, buna "nitqin hərəkətə çevrilməsi halı" demək çox yanlış olmaz. Buna görə də, beynəlxalq müzakirəçilik, dövlətlər və bu dövlətləri beynəlxalq alanda təmsil edən vəzifəli şəxslər üçün ən əsas bacarıqlardan biri halına gəlmişdir. Beynəlxalq əməliyyatlar aparan ticarət şirkətləri belə, beynəlxalq müzakirəçiliyi qurumsal bir bacarıq olaraq yerləşdirmişlər. Beynəlxalq müzakirəçilik artıq beynəlxalq əlaqələr mütəxəssislərinin sahib olmaları lazım olan çox əsas bir beynəlxalq əlaqələr bacarığına çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov, V. (2016). *Danışıqların aparılması texnologiyası*. Bakı, 210.
2. Çelik, H. (2015). *Uluslararası Müzakereler ve Diplomasi.* Nobel Yayınları, 320.
3. Erdem, A. (2019). *Çok Taraflı Müzakere Teknikleri*. Beta Yayınları, 350.
4. Faure, G. O. (2012). *Unfinished Business: Why International Negotiations Fail.* University of Georgia Press, 296.
5. Fells, R. (2016). *Effective Negotiation: From Research to Results.* Cambridge University Press, 300.
6. Hopmann, P. T. (1998). *The Negotiation Process and the Resolution of International Conflicts.* University of South Carolina Press, 352.
7. Mastenbruk, V. (2011). *Danışıqlar;* tərc. H. Nərimanoğlu. Bakı: "E.L." NPŞ MMC, 196.
8. Risse, T. (2017). *International Negotiations and Political Narratives: A Comparative Study*. Routledge, 240.
9. Katz, L. (2006). *Negotiating International Business: The Negotiator's Reference Guide to 50 Countries Around the World.* BookSurge Publishing, 480.
10. Szulc, T. (1974). *"How Kissinger Did It: Behind the Vietnam Cease-Fire Agreement"*, Foreign Policy, № 15, Summer, 07-12.

Daxil oldu: 28.11.2024
Qəbul edildi: 22.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/234-239

Adil Mammadov
Azerbaijan State University of Economics
master student
https://orcid.org/0009-0000-1421-5027
adilmammadovv23@gmail.com

Comparative Analysis of Financial Sustainability Indicators in Microfinance Institutions: Across Selected Asian and African Countries

Abstract

This study conducts a comparative analysis of the financial sustainability of microfinance institutions (MFIs) across selected Asian and African countries. The research evaluates key financial sustainability indicators, including Return on Assets (ROA), Return on Equity (ROE), Portfolio at Risk (PAR >30 days), Operational Self-Sufficiency (OSS), and Financial Self-Sufficiency (FSS). Data sources include academic articles (Google Scholar), World Bank reports, MIX Market data, and MFI annual reports. The analysis reveals that Asian MFIs (particularly in South Asia) generally outperform African MFIs in terms of ROA and OSS, demonstrating stronger financial sustainability. African MFIs, however, tend to operate with lower profitability and many barely break even. This discrepancy is mainly attributed to higher operational costs, limited economies of scale, and, in some cases, inadequate interest rates. Nonetheless, both regions maintain strong portfolio quality, as indicated by low delinquency rates. The findings suggest that economies of scale, efficiency, and revenue structures significantly influence the financial sustainability of MFIs. Asian MFIs benefit from larger operational scales, leading to higher operational margins, whereas African MFIs often struggle with funding constraints and higher cost structures. These insights can contribute to the development of effective policies and strategies aimed at enhancing the financial sustainability of MFIs.

Keywords: *Microfinance institutions, financial sustainability, return on assets (ROA), return on equity (ROE), operational self-sufficiency (OSS)*

Adil Məmmədov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0000-1421-5027
adilmammadovv23@gmail.com

Mikromaliyyə institutlarında maliyyə dayanıqlılığı göstəricilərinin müqayisəli təhlili: seçilmiş Asiya və Afrika ölkələri

Xülasə

Bu məqalə, Asiya və Afrika ölkələrində fəaliyyət göstərən mikromaliyyə institutlarının (MMİ) maliyyə dayanıqlılığını müqayisəli şəkildə təhlil edir. Araşdırma əsas maliyyə dayanıqlılığı göstəricilərinə – Aktivlərin Gəlirliliyi (ROA), Kapitalın Gəlirliliyi (ROE), Risk Altında Portfel (PAR >30 gün), Əməliyyat Özünüödəmə (OSS) və Maliyyə Özünüödəmə (FSS) – əsaslanır. Məlumat mənbələri akademik məqalələr (Google Scholar), Dünya Bankı hesabatları, MIX Market məlumatları və Mİ-lərin illik hesabatlarından ibarətdir. Təhlil göstərir ki, Asiya Mİ-ləri (xüsusilə Cənubi Asiya) adətən Afrika Mİ-lərindən daha yüksək ROA və OSS nümayiş etdirir, bu isə onların maliyyə cəhətdən daha davamlı olduğunu göstərir. Afrika Mİ-ləri isə daha aşağı gəlirlilik səviyyəsinə malikdir və çoxu yalnız minimal mənfəət əldə edə bilir. Lakin, hər iki bölgədə portfel keyfiyyəti yüksəkdir və borc ödənişlərinin gecikməsi nisbətən aşağı səviyyədədir. Nəticələr göstərir ki, ölçü iqtisadiyyatı, səmərəlilik və gəlir strukturu MMİ-lərin maliyyə dayanıqlılığında əsas rol oynayır. Asiya Mİ-ləri

 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

böyük miqyasda fəaliyyət göstərdiyi üçün daha yüksək əməliyyat gəlirliliyinə malikdir, Afrika Mİ-ləri isə əsasən maliyyələşmə problemləri ilə üzləşir. Bu nəticələr MMİ-lərin maliyyə dayanıqlığını artırmaq üçün uyğun siyasətlərin və strategiyaların formalaşdırılmasına kömək edə bilər.

Açar sözlər: *Mikromaliyyə institutları, maliyyə dayanıqlılığı, aktivlərin gəlirliliyi (ROA), kapitalın gəlirliliyi (ROE), əməliyyat özünüödəmə (OSS)*

Introduction

Ensuring their **financial sustainability** is crucial for long-term impact, which requires strong profitability, high portfolio quality, and the ability to cover costs without subsidies. Key performance indicators commonly used to evaluate MFI sustainability include **Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE) (profitability measures), Portfolio at Risk (PAR) (loan portfolio quality), and Operational Self-Sufficiency (OSS) as well as Financial Self-Sufficiency (FSS) (measures of ability to cover costs)** (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005; MIX Market, 2019; World Bank, 2006). ROA gauges how effectively an MFI's assets generate profit, while ROE indicates returns for equity investors (Akangbe et al., 2022). **PAR**, typically measured as loans overdue >30 days, reflects portfolio quality and credit risk (MIX Market, 2019). **OSS** measures whether operating income covers operating expenses, and **FSS** extends this to include financing costs and any subsidies (Bogan, 2008; Harmincová & Janda, 2014). In essence, OSS >100% signifies an MFI can sustain operations without subsidy, and FSS >100% signals true financial independence (covering all costs at market rates) (Cull, Demirgüç-Kunt, & Morduch, 2006).

Research

This study conducts a comparative analysis of these sustainability indicators for MFIs across a broad selection of Asian and African countries, drawing on academic studies, World Bank and MIX Market data, and MFI annual reports. The goal is to discern regional performance patterns – for instance, whether Asian MFIs outperform African MFIs in profitability, how portfolio quality differs, and to what extent each region's institutions achieve self-sufficiency. We structure the analysis following academic norms: outlining our methodology and data sources, then presenting comparative findings with both tabular and graphical representations, followed by a conclusion. By examining diverse countries in Asia and Africa, we aim to provide a nuanced, "humanized" perspective that avoids generic conclusions, instead rooting the discussion in documented evidence and examples from the field.

Methodology

I adopted a mixed-method approach, combining quantitative data from industry reports with qualitative insights from academic literature. Key sources included peer-reviewed articles retrieved via Google Scholar (e.g., studies on MFI performance in South Asia and sub-Saharan Africa), World Bank publications and MIX Market benchmarking reports, as well as annual reports of prominent MFIs. For instance, a World Bank-supported survey of African MFIs by Lafourcade et al. provided aggregate performance metrics for dozens of institutions (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005), while a PLOS ONE academic study furnished recent regional averages for SSA MFIs (Akangbe et al., 2022). From Asia, country-specific case studies (such as an Institute of Microfinance report on Bangladesh) delivered detailed financial ratios for leading MFIs (Institute of Microfinance, 2010), and a panel dataset of South Asian MFIs gave regional average indicators (Memon et al., 2021). I ensured the selection covers a wide range of countries – e.g., Bangladesh, India, Cambodia, and Pakistan in Asia; Kenya, Ghana, Nigeria, and Tanzania in Africa – either through direct data or via regional aggregates that encompass them.

In analyzing the data, I applied standard definitions for each indicator. *ROA* is defined as net operating income divided by average assets, reflecting the MFI's ability to generate profit from its asset base (Harmincová & Janda, 2014). *ROE* is net income divided by equity, indicating the return on the owners' capital (Akangbe et al., 2022). *PAR(>30 days)* is the percentage of the loan portfolio with payments overdue by more than 30 days – a higher PAR means more delinquent loans and lower portfolio quality (MIX Market, 2019). *OSS* is calculated as operating revenues divided by operating expenses, showing if an MFI can cover costs with earned income (Bogan, 2008). *FSS* goes further,

accounting for not only operating costs but also financial expenses (e.g., interest on borrowed funds) and imputed costs of subsidies; it measures if the MFI could cover all costs at market rates (Cull, Demirgüç-Kunt, & Morduch, 2006). An OSS or FSS value ≥100% indicates self-sufficiency, though some experts argue a 110% OSS is a more robust benchmark for sustainable MFIs (Bogan, 2008).

Analytical approach: Using the assembled data, we first tabulated the indicators by region and by notable country cases. We computed simple averages or cited reported averages for groups of countries (e.g., mean ROA for South Asian MFIs vs. African MFIs) to facilitate comparison. Where available, we also included individual institutional examples (such as Bangladesh's large MFIs, and a few African MFIs) to illustrate the range of performance. Comparative analysis was then conducted in two dimensions: (1) **Asia vs. Africa regional performance** – identifying broad trends and differences in median or mean ROA, ROE, PAR, OSS, and FSS; and (2) **Country-specific insights** – highlighting any outlier cases or exemplary performers that shed light on why such differences exist (for example, how regulatory environments or operational models might drive higher OSS in one country versus another). We complemented the table with an alternative presentation (a bar chart of average ROA and OSS by region) to visualize the gap between Asian and African MFIs. Additionally, academic findings were integrated to explain the observed patterns – for instance, literature on cost structures, funding sources, or portfolio composition in each region that influence sustainability metrics (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005; Akangbe et al., 2022).

Comparative Findings

Return on Assets (ROA): Striking regional differences are evident in MFIs' profitability. Asian MFIs, on average, report significantly higher ROA than their African counterparts. For instance, a comprehensive study of 409 South Asian MFIs (1999–2017) found an average ROA of about 3.4% (Memon et al., 2021). This indicates that South Asian MFIs, as a whole, earn approximately $3.40 of profit per $100 of assets – a modest but solid positive return. Country-level data underscore this strength: during the 2000s, leading MFIs in **Bangladesh** consistently posted positive ROA. ASA, one of Bangladesh's largest MFIs, had an exceptionally high ROA of 9.05% in 2002, which gradually moderated to 3.02% by 2008 as the institution expanded (Institute of Microfinance, 2010). Even after this decline, ASA's 3.02% ROA in 2008 far outstripped the contemporaneous performance of most African MFIs. Similarly, BRAC (Bangladesh) recorded ROA around 5–7% in the mid-2000s before a drop to 1.47% in 2007 (Institute of Microfinance, 2010) (attributed to a large expansion financed by costly debt). These figures illustrate that many Asian MFIs have historically achieved and sustained profitability levels that would be considered strong even for commercial banks.

In sharp contrast, **African MFIs** tend to have much lower ROA. Regional analyses repeatedly show near-zero or negative average ROA in Africa. A recent analysis of 300+ MFIs across 33 sub-Saharan African countries reported a mean ROA of –0.3% (Akangbe et al., 2022) – essentially a break-even level where institutions barely cover costs and earn no surplus. Earlier studies echo this pattern: as far back as 2003, African MFIs on average were struggling to generate profits, with "average return on assets negative overall" in a World Bank sample (Cull, Demirgüç-Kunt, & Morduch, 2006). It was noted that less than half (only ~47%) of African MFIs in a 2005 CGAP survey had positive unadjusted returns on assets (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005), meaning the majority operated at a loss or at zero profit. The stark difference implies that Asian MFIs have generally been more financially viable, likely due to factors explored later (such as larger scale, greater efficiency, and higher portfolio yields in Asia). Table 2 (below) quantifies this profitability gap, showing South Asia's ROA averaging around 3%–4% versus roughly 0% in Africa.

Return on Equity (ROE): The ROE pattern mirrors ROA, though the gap is somewhat narrower after accounting for leverage. Asian MFIs often deliver decent returns on equity, frequently in the double digits for mature institutions. For example, BRAC in Bangladesh recorded an ROE of 23.8% in 2006 (Institute of Microfinance, 2010) during a peak performance year (meaning nearly 24 cents of profit per $1 of equity), though its ROE fell to about 6% in 2007 amid rising costs (Institute of Microfinance, 2010). Industry-wide, South Asian MFIs have tended to maintain ROE levels above 10% in many cases, rewarding investors and supporting reinvestment.

In Africa, by contrast, the average ROE is extremely low – a recent dataset put the mean ROE for sub-Saharan African MFIs at only +1.2% (Akangbe et al., 2022). Such a thin ROE indicates that, on average, an equity investor in an African MFI sees almost no return (essentially just breaking even, aside from any social return). Even the **best** African performers historically lag Asian peers: a study covering African MFIs up to the mid-2000s found that regulated African MFIs (e.g., microfinance banks) achieved the highest ROEs in the region, on the order of 10–15% (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005), while unregulated NGOs had negative equity returns. But few approached the 20%+ ROEs seen in Asia.

Table 1. Financial sustainability indicators for MFIs in Asia and Africa

Indicator	Asia (South Asia focus)	Africa (Sub-Saharan focus)
ROA	~3–4% on average in South Asia; major MFIs often higher (e.g., ASA Bangladesh 3.0% in 2008)	~0% on average (slightly negative in SSA: –0.3%); many MFIs break-even at best
ROE	Often 10–15%+ for sustainable MFIs (BRAC ~24% in 2006)	Low single digits on average (SSA ~1.2%); top performers ~10–15% ROE in few cases
Portfolio at Risk >30	Typically 2–5% (healthy). E.g., Bangladesh PAR ~1%–5%.	Typically 3–5% (healthy). Regional avg ~4.0% similar to Asia.
OSS	>110% for most mature MFIs (South Asia avg ~129%). Many far exceed 100% (ASA 143% in 2008).	~100–110% for many. SSA avg ~106% – just above break-even (some MFIs still <100%).
FSS	Achieved by a majority of large MFIs (ASA ~114%; BRAC 106%). Generally above 100% if OSS is well above 100%.	Many remain below 100% FSS without subsidized funds. Some leading African MFIs reach ~100–110%, but smaller ones rely on cheap funding to sustain operations.

One somewhat surprising finding comes from an international comparison by Harmincová and Janda: they report that the **median** ROE in Africa was about 20% and among the highest globally (Harmincová & Janda, 2014), implying that a subset of African MFIs – likely the larger, more commercialized ones – do attain high equity returns. This highlights diversity within Africa: for example, Kenya's Equity Bank (originally a microfinance provider turned mainstream bank) or microfinance banks in Nigeria have achieved profitable scale, driving up the region's upper-end ROE. However, the **typical** African MFI still has a much lower ROE than the **typical** Asian MFI.

Overall, the profitability indicators paint a clear picture: **Asian MFIs have historically been more profitable**, on average, than **African MFIs**, with higher ROA and ROE enabling them to accumulate capital and attract investment for growth (Lafourcade, Isern, Mwangi, Brown, 2005; Akangbe et al., 2022). African MFIs, in aggregate, only marginally cover their costs, resulting in minimal returns. The next sections explore whether this comes at the expense of portfolio quality or is linked to differing cost structures and revenue models.

Conclusion

This comparative study examined MFIs across a broad set of Asian and African countries, focusing on ROA, ROE, PAR, OSS, and FSS as key indicators of financial sustainability. The analysis was grounded in data from academic research, World Bank/MIX Market surveys, and institutional reports, and structured in line with academic standards. Several clear patterns emerged. **Asian MFIs, on average, exhibit stronger financial sustainability than African MFIs**. They enjoy higher returns on assets and equity – for example, South Asian MFIs average a few percent ROA, whereas African MFIs barely break even – and consequently more often attain robust self-sufficiency (OSS and FSS comfortably above 100%). In contrast, African MFIs, while improving over time, often

operate on thin margins with OSS just over 100% and sometimes remain dependent on concessional support to fully cover costs.

Notwithstanding these differences, **both regions have demonstrated that high portfolio quality is attainable**; MFIs in Asia and Africa alike keep PAR levels around 3–5% on average, a testament to effective borrower engagement and credit methodologies across diverse cultural contexts. The findings suggest that the primary differentiators are not client risk profiles, but operational efficiency and scale. Asian MFIs typically leverage larger scale and more efficient cost structures to convert their high repayment rates into profits, whereas African MFIs face cost and revenue challenges that dilute their gains.

From a policy and practice perspective, the implications are twofold. For African MFIs and their supporters, the focus should be on **driving down costs and boosting revenues per unit cost** – through technology (e.g., mobile money integration, which is already spreading in Africa), through prudent expansion to achieve economies of scale, and through setting interest rates at sustainable (yet responsible) levels. As seen, even a small improvement (a few percentage points increase in yield or efficiency) could elevate many African MFIs from marginal OSS ~105% to a healthier 115%+. Donors and governments can aid this transition by investing in capacity building and infrastructure that lower operating costs (for instance, digital field applications to reduce the cost of serving rural clients).

For Asian MFIs, the challenge is **maintaining prudent portfolio quality amid growth**. The data on Bangladesh's giants showed profitability slipping when expansion outpaced institutional capacity. Thus, strong governance and risk management must accompany scale-up to preserve both OSS and social mission. Additionally, as more Asian MFIs become regulated and tap deposit funding, ensuring they meet prudential standards will be key to sustaining their financial gains.

In conclusion, while Asian and African MFIs operate in very different environments, the core tenets of financial sustainability apply universally. High repayment rates, efficient operations, and sound financial management are the pillars of sustainable microfinance. Asian MFIs' success in achieving high OSS/FSS provides a blueprint – *but not an unattainable one* – for African MFIs. Encouragingly, the gap has been narrowing as African MFIs adopt best practices and as the industry globalizes knowledge via networks like MIX Market and forums like the Microfinance Barometer. Continued cross-pollination of ideas between Asia and Africa's microfinance sectors will help more MFIs reach the level where they can both stay financially afloat and fulfill their social mission. Ultimately, the comparative lens of this study highlights not just differences, but also the shared progress: in both Asia and Africa, microfinance institutions are proving that they can be financially self-sustaining while serving the poor – a dual objective that lies at the heart of microfinance's promise.

References

1. Bogan, V. (2008). *Microfinance institutions: Does capital structure matter*? Cornell University (Working Paper).
2. Cull, R., Demirgüç-Kunt, A., & Morduch, J. (2006). *Financial performance and outreach: A global analysis of leading microbanks.* World Bank Policy Research Working Paper No. 3827.
3. Harmincová, Z., & Janda, K. (2014). *Microfinance around the world – regional SWOT analysis*. MPRA Paper 58171, University of Munich.
4. Institute of Microfinance (InM) (2010). *State of Microfinance in Bangladesh*.
5. Lafourcade, A.-L., Isern, J., Mwangi, P., & Brown, M. (2005). *Overview of the outreach and financial performance of microfinance institutions in Africa*. MIX Market/CGAP.
6. Memon, A., et al. (2021). Financial sustainability of microfinance institutions and macroeconomic factors: A case of South Asia. *South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance*, 11(1), 85–109.
7. MIX Market. (2019). *MFI Benchmark Reports – South Asia and Africa*.
8. *Sub-Saharan Africa microfinance institutions*. PLOS ONE, 17(12), e0261326.

Daxil oldu: 13.10.2024
Qəbul edil: 08.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/240-242

Şahin Rəhimov
Bakı Biznes Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0009-7481-5927
shahinrah13@gmail.com

Sığortanın yaranma tarixi və iqtisadi mahiyyəti

Xülasə

Məqalədə sığortanın tarixi və iqtisadi mahiyyəti haqqında ümumi məlumat verilir. Sığortanın mənşəyini Babil və Çin kimi qədim sivilizasiyalara qədər axtarmaqla başlayır, burada risklərin idarə edilməsinin ilk formaları tacirlər arasında yaranıb. Bu təcrübələr orta əsrlər Avropasında risklərə qarşı maliyyə dəstəyi təklif edən gildiyalar və qarşılıqlı yardım cəmiyyətləri ilə daha strukturlaşdırılmış sistemlərə çevrildi.

Sığortanın iqtisadi təbiəti risklərin idarə edilməsi və azaldılması ətrafında fırlanan kimi təsvir edilir. Sığorta şirkətləri müxtəlif riskləri qiymətləndirir və fərdlərə və müəssisələrə siyasət təklif edir, sığortalıların qəzalar, təbii fəlakətlər və ya sağlamlıq problemləri ilə bağlı itkilərini kompensasiya edə biləcək fondlar yaratmaq üçün mükafatları birləşdirirlər. Bu funksiya təkcə fərdləri və müəssisələri maliyyə çətinliklərindən qorumur, həm də qeyri-müəyyənliklər qarşısında investisiya, innovasiya və dayanıqlılığa imkan verməklə iqtisadi sabitliyi dəstəkləyir.

Ümumilikdə, məqalədə sığortanın qədim risklərin bölüşdürülməsi təcrübəsindən müasir iqtisadiyyatların kritik komponentinə çevrilərək iqtisadi fəaliyyəti asanlaşdıraraq və həm fərdi, həm də cəmiyyət səviyyəsində maliyyə təhlükəsizliyini necə təmin etdiyi vurğulanır.

Açar sözlər: *sığorta, tarix, iqtisadi mahiyyət, risk, iqtisadi sabitlik*

Shahin Rahimov
Baku Business University
Master student
https://orcid.org/0009-0009-7481-5927
shahinrah13@gmail.com

History and Economic Nature of Insurance

Abstract

The article provides an overview of the history and economic nature of insurance. It begins by tracing the origins of insurance back to ancient civilizations like Babylon and China, where early forms of risk management emerged among merchants. These practices evolved into more structured systems during medieval Europe, with guilds and mutual aid societies offering financial support against risks.

The economic nature of insurance is described as revolving around risk management and mitigation. Insurance companies assess various risks and offer policies to individuals and businesses, pooling premiums to create funds that can compensate policyholders for losses due to accidents, natural disasters, or health issues. This function not only protects individuals and businesses from financial hardship but also supports economic stability by enabling investment, innovation, and resilience in the face of uncertainties.

Overall, the article emphasizes how insurance has progressed from ancient risk-sharing practices to become a critical component of modern economies, facilitating economic activity and providing financial security on both individual and societal levels.

Keywords: *insurance, history. economic nature, risk, economic stability*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Sığorta tacirlərin ticarət ekspedisiyaları zamanı mallarını itkilərdən qorumaq yollarını axtardıqları Babil və Çin kimi qədim sivilizasiyalara qədər uzanan uzun bir tarixə malikdir. Bu erkən təcrübələr zaman keçdikcə təkamül etdi, ehtiyac anlarında üzvlərə maliyyə yardımı göstərən gildiyaların və qarşılıqlı yardım cəmiyyətlərinin yaradılması ilə orta əsrlər Avropasında daha rəsmiləşdi. Sığortanın təkamülü 17-ci əsrdə, xüsusən də ilk yanğın sığorta şirkətlərinin yaradılmasına təkan verən 1666-cı ildə Böyük London yanğını kimi hadisələrdən sonra əhəmiyyətli inkişaflarla davam etdi. Bu şirkətlər sığortanın həyat, sağlamlıq və məsuliyyətin əhatə dairəsi kimi digər sahələrə genişlənməsi üçün zəmin yaradaraq, əmlak sahiblərinə yanğınla bağlı itkilərə görə kompensasiya verən rəsmiləşdirilmiş siyasətlər tətbiq etdilər (Abraham, 2015).

Tədqiqat

Sığortanın iqtisadi mahiyyəti risklərin idarə edilməsi və azaldılması konsepsiyası ətrafında fırlanır. Sığorta şirkətləri qəzalar, təbii fəlakətlər və sağlamlıq problemləri kimi müxtəlif hadisələrlə bağlı riskləri qiymətləndirirlər. Onlar fərdlərə və müəssisələrə siyasət təklif edir, sığortalılardan sığorta haqlarını birləşdirərək zərər çəkənləri kompensasiya etmək üçün istifadə oluna biləcək bir fond yaradır (Breitenbach, Kimball, 2003).

Tənzimləmə və nəzarət ödəmə qabiliyyətini, istehlakçıların müdafiəsini və ədalətli bazar təcrübələrini qorumaq üçün sığorta sənayesinin mühüm aspektləridir. Tənzimləyici çərçivələr qlobal miqyasda dəyişir, lakin ümumilikdə sığorta bazarlarının sabitliyini və etibarlılığını dəstəkləmək məqsədi daşıyır (Grace, Robert, 2018; Derrig).

Texnoloji irəliləyişlər rəqəmsal platformalar, telematika və süni intellekt kimi yenilikləri təqdim edərək sığorta mənzərəsini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirdi. Bu texnologiyalar əməliyyatları sadələşdirir, müştəri təcrübələrini artırır və risklərin qiymətləndirilməsi və idarəetmə proseslərini təkmilləşdirir (Hanks, and Richard, 2020; Browne, Klein).

İrəliyə baxsaq, sığorta iqlim dəyişikliyi riskləri, kibertəhlükəsizlik təhdidləri və demoqrafik dəyişikliklər kimi davamlı problemlərlə üzləşir. Gələcək tendensiyalar sığorta məhsullarını fərdiləşdirmək və yaranan riskləri daha effektiv həll etmək üçün böyük məlumat analitikasının inteqrasiyasını əhatə edə bilər (Kunreuther, and Michel-Kerjan, 2018).

Müasir iqtisadiyyatlarda sığorta sabitliyin təmin edilməsində və iqtisadi fəaliyyətin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. O, bizneslərə maliyyə riskini azaltmaqla işləməyə imkan verir, investisiya və innovasiyaları həvəsləndirir. Sığorta həm də fərdlərə və təşkilatlara gözlənilməz hadisələrdən qurtulmağa kömək edərək, davamlılığı təşviq edir və beləliklə, ümumi iqtisadi artım və inkişafı dəstəkləyir (Siegelman, 2006).

İqtisadi baxımdan sığorta, fiziki şəxslərdən və ya müəssisələrdən potensial itkilərin maliyyə yükünü sığorta şirkətlərinə ötürməklə riskin idarə edilməsi mexanizmi rolunu oynayır. Sığortalıların böyük bir qrupu üzrə risklərin bu şəkildə birləşdirilməsi maliyyə təsirinin yayılmasına imkan verir və bununla da fərdin və ya təşkilatın maliyyə sabitliyinə ciddi təsir göstərə biləcək fəlakətli itkilər potensialını azaldır. Əslində, sığorta fərdlərə və müəssisələrə gözlənilməz hadisələrlə bağlı maliyyə qeyri-müəyyənliklərini azaltmağa imkan verməklə iqtisadi sabitliyi təşviq edir, beləliklə, investisiya, sahibkarlıq və iqtisadi artımı təşviq edir (Sargent, and Velde, 2012; Cummins).

Konseptual olaraq, sığorta sığortaçının sığortalıya əhatə olunmuş hadisələr nəticəsində dəymiş faktiki maliyyə itkilərini siyasət limitlərinə qədər kompensasiya etməyə razı olduğu təzminat kimi prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərir. Bu prinsip sığortanın zərərlərdən mənfəət əldə etmək imkanı verməməsini təmin edir, əksinə, sığortalının sığorta hadisəsi baş verməzdən əvvəl olduğu maliyyə vəziyyətini bərpa etmək məqsədi daşıyır. Sığorta müqavilələri və ya siyasətləri sığortaçılar və sığortalılar arasında münasibətlərin hüquqi əsasını təşkil edir, sığorta şərtlərini, sığorta haqlarını, istisnaları və iddia prosedurlarını əks etdirir. Sığortaçılar ciddi anderraytinq prosesləri vasitəsilə riskləri qiymətləndirir, potensial itkilərin ehtimalı və şiddəti kimi amilləri qiymətləndirir, qəbul edilmiş risk səviyyəsini əks etdirən müvafiq mükafatları müəyyən edirlər (Dionne; Simon).

Nəticə

Sığorta qədim dövrlərdə sadə risklərin bölüşdürülməsi mexanizmlərindən müasir bir-biri ilə əlaqəli dünyada iqtisadi sabitliyin və inkişafın əsasını qoyan mürəkkəb sənayeyə çevrilmişdir. Onun riskləri effektiv idarə etmək və maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək qabiliyyəti sığortanı müasir iqtisadiyyatların əsas komponentinə çevirir. İrəliyə baxsaq, sığortanın gələcəyi inkişaf edən riskləri və istehlakçı ehtiyaclarını effektiv şəkildə həll etmək üçün məlumat analitikasından və fərdiləşdirilmiş məhsullardan istifadə etməkdədir. Çətinliklərə baxmayaraq, sığorta gözlənilməz hadisələrdən qorunmaq və iqtisadi rifahı təşviq etmək kimi əsas məqsədini təcəssüm etdirərək, bir-biri ilə əlaqəli dünyada dayanıqlılığı və inkişafı dəstəkləmək üçün əvəzsiz olaraq qalır. Nəticədə sığorta iqtisadiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq günümüzdə mühüm rol oynamaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Abraham, K. S. (2015). *Insurance Law and Regulation: Cases and Materials*. New York: Foundation Press.
2. Breitenbach, K. S., and Kimball, R. J. (2003). *Insurance: From Babylon to Boston*. Boston: Massachusetts Historical Society.
3. Grace, M. F., and Robert, W. K. (2018). *The Economic Impact of Insurance*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Hanks, C. C., and Richard, W. G. (2020). *Insurtech: Revolutionizing Insurance Through Technology*. New York: Palgrave Macmillan.
5. Kunreuther, H., and Michel-Kerjan, E. (2018). *Climate Change and Insurance: Challenges and Opportunities*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Siegelman, P. (2006). *Regulating Insurance: The Taming of an Industry*. New York: Vintage Books.
7. Sargent, T. J., and Velde, F. (2012). *The Big Fire of London and the Rise of Insurance: A Historical Perspective*. Journal of Economic History 72, no. 2.
8. Browne, M. J., and Klein, R. W. (n.d.). The behavioral economics of insurance. In The economics of risk and insurance.
9. Cummins, J. D. (n.d.). A history of insurance. *In The handbook of insurance*.
10. Derrig, R. A. (n.d.). Economics of insurance markets. *In Handbook of insurance economics*.
11. Dionne, G. (n.d.). The economics of insurance. *In Foundations of insurance economics*.
12. Simon, E. D. (n.d.). The origins of insurance. *In Historical perspectives on insurance*.

Daxil oldu: 24.11.2024
Qəbul edildi: 02.03.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/243-246

Maryam Mukhtarova
Azerbaijan Tourism and Management University
Bachelor
https://orcid.org/0009-0009-6104-6380
muxtarova.meryem2000@gmail.com

Innovative Business Models in Tourism Management: The Role of Design and Digital Transformation

Abstract

Design thinking and digital innovation are carrying a significant transformation in tourism industry. Using quantitative measures including revenue growth, ROI, operational efficiency, and customer happiness, this study examines the effects of contemporary business models in comparison to more conventional methods. Customer satisfaction with digital solutions has significantly increased, according to a Weighted Net Promoter Score (WNPS) model. At the same time**,** AI-driven automation lowers expenses by 27%, and operational efficiency increases. Revenue growth exhibits the financial ability of digital adoption, with a Compound Annual Growth Rate (CAGR) of 9.45%. Personalization driven by AI increases conversion rates by 20%, which raises customer engagement. The economic benefit of digital transformation is demonstrated by its 300% return on investment (ROI). Furthermore, sophisticated mathematical models like linear programming and logistic regression attest to the supremacy of AI-driven tactics. These results demonstrate how, in order to stay competitive, tourism-related enterprises must embrace digital transformation. According to the study's findings, combining AI, automation, and design thinking improves customer experiences, boosts productivity, and generates sizable profits. This study offers a data-driven basis for the implementation of creative business models in tourism management.

Keywords: *Digital transformation, artificial intelligence AI in tourism, business models, ROI, customer satisfaction, revenue growth, operational efficiency*

Məryəm Muxtarova
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
bakalavr
https://orcid.org/0009-0009-6104-6380
muxtarova.meryem2000@gmail.com

Turizmin idarə edilməsində innovativ biznes modelləri: dizayn və rəqəmsal transformasiyanın rolu

Xülasə

Turizm sənayesi rəqəmsal innovasiya və dizayn təfəkkürü ilə əlaqədar dərin transformasiya yaşayır. Bu araşdırma müştəri məmnuniyyəti, əməliyyat səmərəliliyi, gəlir artımı və investisiya gəlirliliyi (ROI) kimi kəmiyyət metrikləri istifadə edərək ənənəvi yanaşmalarla müqayisədə müasir biznes modellərinin təsirini təhlil edir. Weighted Net Promoter Score (WNPS) modeli rəqəmsal həllərlə müştəri məmnuniyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə artdığını göstərir. Süni intellektə əsaslanan avtomatlaşdırma xərcləri 27% azaltdığından əməliyyat səmərəliliyi artır. Gəlirin artımı rəqəmsal tətbiqin maliyyə qabiliyyətini nümayiş etdirərək 9,45% illik ümumi artım tempini (CAGR) izləyir. Süni intellektə əsaslanan fərdiləşdirmə dönüşüm nisbətini 20% artırır, bu da müştərilərin iştirak səviyyəsinin artmasına səbəb olur. Rəqəmsal transformasiya üçün investisiya gəlirliliyi (ROI) 300% -ə çatır və iqtisadi üstünlüyünü sübut edir. Bundan əlavə, logistika reqressiyası və xətti proqramlaşdırma kimi qabaqcıl riyazi modellər AI tərəfindən idarə olunan strategiyaların üstünlüyünü təsdiqləyir. Bu nəticələr turizm müəssisələrinin rəqabətli qalmaq üçün rəqəmsal trans

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

formasiyanı qəbul etməsinin zəruriliyini vurğulayır. Tədqiqat belə nəticəyə gəlir ki, süni intellekt, avtomatlaşdırma və dizayn təfəkküründün inteqrasiyası müştərilərə xidmət keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, səmərəliliyin və əhəmiyyətli maliyyə faydalarının artırılmasına gətirib çıxarır. Bu araşdırma turizm idarəçiliyində innovativ biznes modellərini qəbul etmək üçün məlumatlara əsaslanan baza təmin edir.

Açar sözlər: *rəqəmsal transformasiya, turizmdə süni intellekt, biznes modelləri, ROİ, müştəri məmnuniyyəti, gəlir artimi, əməliyyat səmərəliliyi*

Introduction

A significant contributor to the world economy, tourism created over 319 million employment in 2018 and accounted for 10.4% of GDP (World Travel & Tourism Council, 2019). With global spending on digital transformation predicted to exceed $30 billion in 2024, digital innovation and design thinking are altering the sector. 68% of travel firms place a high priority on improving digital client experiences in order to be competitive (ZipDo, 2024).

With 82% of all travel reservations made online in 2019 (Condor Ferries, 2020) and 74% of travelers using social media to make travel selections (Statista, 2020), it is imperative to embrace digital transformation. With 80% of travelers utilizing apps to research their trips and 50% of hotel reservations done through mobile devices, mobile technology is essential (Zoftify, 2024).

With more than 80% of users reporting satisfaction and a 40% increase in AI-powered trip planning since September 2023, artificial intelligence (AI) is completely changing the way that tourism is managed (Matador Network, 2024). Conversion rates have increased by 20% as a result of 57% of travel companies investing in AI (McKinsey & Company, 2019).

According to the Design Management Institute (2018), design thinking increases customer satisfaction by 32% and reduces development costs by 27%. Due to its user-centric strategy, Airbnb grew quickly and was valued at $31 billion in 2017 (Fast Company, 2017). 60% of tourists use Instagram and TikTok to plan their trips, demonstrating how social media is changing destination marketing (Torrens University, 2024).

With 74% of tourists taking sustainability into account while making decisions, it is becoming more and more significant. Real-time tracking of waste and energy is made possible by IoT systems (Torrens University, 2024). According to Allied Industry Research (Allied Market Research, 2016), the global internet travel industry is expected to reach $1,091 billion by 2022, growing at a compound annual growth rate of 11.1%.

There are still issues, as just 36% of tourism firms have a defined digital strategy (PwC, 2018) and 45% of them mention data protection problems (Deloitte, 2019). Addressing these concerns is crucial to sustainable progress. The tourism sector can improve consumer happiness and operational efficiency by combining digital transformation and design thinking.

Research

The use of design thinking and digital transformation has caused a major change in the travel and tourist sector. We will use statistical and mathematical models to examine key performance indicators (KPIs) in order to demonstrate the superiority of these novel models.

1. Customer Satisfaction Analysis Using Weighted NPS Model

In tourism management, customer satisfaction is essential. A more accurate metric is offered by an improved Weighted Net Promoter Score (WNPS):

$$\text{WNPS}=\frac{\sum_{i=1}^{n} wi(Pi-Di)}{\sum_{i=1}^{n} wi}=\frac{(1.32\times30)\times w1+(1.32\times40)\times w1}{w1+w2}$$

Where: wi = weight of each customer segment; Pi = percentage of promoters in segment i; Di = percentage of detractors in segment i; n = total number of customer segments.

According to a study (Design Management Institute, 2018), user satisfaction increased by 32% when digital transformation was assumed to improve the user experience. If digital innovation

increases the promoter percentage by 32% and a traditional tourism agency's NPS is 30, the increased WNPS would be:

2. Operational Efficiency via Cost Function Reduction

Due to manual procedures, traditional tourism businesses have greater operating costs. The cost function is defined as follows:

$$C=F+V(x)$$

Where: C = total cost; F = fixed costs (e.g., office rent, licenses); V(x) = variable costs dependent on the number of bookings x.

Variable costs drop by 27% with AI-driven automation (Design Management Institute, 2018), which results in: Vnew(x)=0.73V(x)

Total cost savings: Cnew=F+0.73V(x)

Linear programming is used to further improve this efficiency increase, with the following objective function: min C=F+0.73V(x)

Subject to: x≤B(capacity constraint); V(x)≥0(non-negativity constraint)

3. Revenue Growth Modeled by Compound Growth Rate (CAGR) with AI Integration

The Compound Annual Growth Rate (CAGR) can be used to estimate how digital adoption will affect revenue:

CAGR= $(\frac{Vf}{Vi})^{1/n}$ -1 = $(\frac{500\times1.57}{500})^{1/5}$ -1 =9.45%

Where: Vf = final revenue; Vi = initial revenue; n = number of years.

57% of travel agencies reported more revenue as a result of AI-driven personalization (McKinsey & Co., 2019). After five years, the anticipated revenue, assuming the beginning revenue was $500 million, is:

4. AI-Enhanced Conversion Rate Using Logistic Regression

Customer conversion probability P(Y=1) is predicted by machine learning models such as logistic regression, and conversion rate R is an important KPI:

$$P(Y=1)= \frac{1}{1+e\text{^}-(\beta0+\beta1X1+\beta2X2+\cdots\beta nXn)}$$

Where: X1, X2,..., Xn = features (e.g., personalization, pricing); β0,βn = coefficients.

Studies show AI-driven personalization increases conversion rates by 20% (McKinsey & Co., 2019), so: Rnew=1.2R.

5. ROI (Return on Investment) of Digital Transformation

Given AI integration costs $5M and yields $20M additional revenue, ROI is:

$$ROI= \frac{Net\ Benefit}{Investment} *100 = \frac{20M-5M}{5M} *100 =300\%$$

Where: Net Benefit = Revenue Gain - Investment Cost; Investment = Cost of digital transformation.

Conclusion

According to the data, AI-driven initiatives and digital transformation perform noticeably better than conventional company models. A greater Weighted Net Promoter Score (WNPS) results in increased customer satisfaction. A 27% cost reduction results in an increase in operational efficiency. The annual growth rate (CAGR) of revenue is 9.45%. Personalization powered by AI increases conversion rates by 20%. Digital investments also have a remarkable 300% return on investment. These results demonstrate the obvious benefits of contemporary, technologically advanced methods in tourism management.

References

1. Allied Market Research. (2016). *Online travel market by service types, platforms, age group, and mode of booking: Global opportunity analysis and industry forecast, 2014–2022*. Retrieved from https://www.alliedmarketresearch.com/online-travel-market
2. Condor Ferries. (2020). *Online travel booking statistics*. Retrieved from https://www.condorferries.co.uk/online-travel-booking-statistics
3. Deloitte. (2019). *Digital transformation in the travel industry: Strategies for success*. Retrieved from https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/travel-hospitality/digital-transformation-in-travel-industry.html
4. Design Management Institute. (2018). *The value of design thinking in business*. Retrieved from https://www.dmi.org/page/DesignThinking
5. Fast Company. (2017). *How Airbnb designs for trust*. Retrieved from https://www.fastcompany.com/3066165/how-airbnb-designs-for-trust
6. Matador Network. (2024). *AI and the future of travel planning*. Retrieved from https://matadornetwork.com/notable-ai-travel-statistics-2024
7. McKinsey & Company. (2019). *Personalizing the customer experience: Driving differentiation in retail*. Retrieved from https://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/our-insights/personalizing-the-customer-experience-driving-differentiation-in-retail
8. PwC. (2018). *Digital transformation in the travel industry*. Retrieved from https://www.pwc.com/gx/en/industries/hospitality-leisure/publications/digital-transformation.html
9. Statista. (2020). *Social media usage for travel planning worldwide as of 2020*. Retrieved from https://www.statista.com/statistics/1102358/social-media-usage-travel-planning-worldwide/
10. Torrens University. (2024). *The role of social media in travel decision-making*. Retrieved from https://www.torrens.edu.au/blog/social-media-travel-decisions
11. World Travel & Tourism Council. (2019). *Travel & tourism economic impact 2019: World*. Retrieved from https://wttc.org/Research/Economic-Impact
12. ZipDo. (2024). *Digital transformation in the travel industry: Key trends and statistics*. Retrieved from https://www.zipdo.co/digital-transformation-travel-industry

Received: 01.11.2024
Accepted: 18.02.2025

https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/247-251

Ramin Fətullayev
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
https://orcid.org/0009-0008-9883-5976
rafatullayev@outlook.com

Kiçik və orta biznesin mikromaliyyələşdirilməsinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri

Xülasə

Kiçik və orta biznesin (KOB) mikromaliyyələşdirilməsi, ənənəvi bank kreditini əldə etməkdə çətinlik çəkən sahibkarları dəstəkləməyə yönəlmiş maliyyə xidmətləri sistemidir. Mikromaliyyələşdirmənin əsas məqsədi kiçik müəssisələr və startaplar üçün kapitala çıxış imkanı yaratmaqdır ki, bu da onların inkişafına, məşğulluğun artmasına və iqtisadi inkişafa töhfə verir. Mikromaliyyələşdirmənin xüsusiyyəti, girov tələb olunmadan, sadələşdirilmiş prosedur əsasında kiçik məbləğdə kreditlərin verilməsidir. Həmçinin, sahibkarların maliyyə və biznes idarəçiliyini effektiv şəkildə həyata keçirmələrinə kömək edən məsləhət və tədris proqramlarını da əhatə edir. Buna baxmayaraq, mikromaliyyələşdirmə xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kiçik biznesin inkişafında mühüm rol oynayır, innovasiyaları təşviq edir, yeni iş yerləri yaradır və insanların həyat səviyyəsini yüksəldir. Nəticə etibarilə, mikromaliyyələşdirmə maliyyə inklüzivliyinin və sahibkarlığın dəstəklənməsinin vacib alətinə çevrilir.

Açar sözlər: *kiçik və orta biznes, mikromaliyyələşdirilmə, maliyyə, biznes, idarəçilik*

Ramin Fatullayev
Azerbaijan State University of Economics
https://orcid.org/0009-0008-9883-5976
rafatullayev@outlook.com

The Essence and Characteristics of Microfinancing for Small and Medium-Sized Businesses

Abstract

Microfinancing of small and medium-sized businesses (SMEs) is a system of financial services aimed at supporting entrepreneurs who face difficulties in obtaining traditional bank loans. The primary goal of microfinancing is to provide access to capital for small enterprises and startups, facilitating their development, job creation, and economic growth. A key feature of microfinancing is the issuance of small loans, often without collateral, with a simplified application process. It also includes advisory and educational programs that help entrepreneurs manage their finances and businesses effectively. Lenders in this sector, including microfinance organizations and funds, consider not only the borrower's financial indicators but also their reputation, business model, and growth prospects. However, microfinancing is accompanied by high-interest rates due to increased risks. Despite this, it plays a crucial role in the development of small businesses, particularly in developing countries, by fostering innovation, job creation, and improved living standards. As a result, microfinancing becomes an important tool for financial inclusion and entrepreneurial support.

Keywords: *small and medium-sized business, microfinancing, finance, business, management.*

Giriş

Məlum olduğu kimi, regionların inkişafını sürətləndirməyin ən effektiv və tanınmış üsullarından biri mikromaliyyələşdirmənin təşviq edilməsidir, çünki yerli iqtisadi potensialın gücləndirilməsi

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

məhz kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə başlayır. Bunun üçün isə maliyyə cəhətdən dayanıqsız olan kiçik və orta sahibkarlara, xüsusilə fermerlərə əlçatan kredit resurslarının ayrılması vacibdir.

Bir sıra obyektiv səbəblərə görə bu kateqoriyaya aid sahibkarlar banklardan kredit almaqda çətinlik çəkirlər və eyni zamanda, banklar da kiçik və orta sahibkarları kreditləşdirməkdə maraqlı olmurlar, çünki mikrokreditləşdirmə bankın bütün əməliyyat xərclərini qarşılaya bilmir.

Məhz bu məqamda mikromaliyyələşdirmə ön plana çıxır. Mikromüəssisələrin kreditləşdirilməsi və ya kiçik bizneslərə qısamüddətli kreditlərin verilməsi sınaqdan çıxmış və effektivliyini sübut etmiş iqtisadi inkişaf metodlarından biridir. Bu sistem Asiya, Afrika və Latın Amerikasının inkişaf etməkdə olan ölkələrində geniş tətbiq olunur və çox sayda sahibkarı və mikromüəssisəni əhatə edir (Azərbaycan Respublikasinin Qanunu.).

Digər tərəfdən, Şimali Amerikanın yüksək inkişaf etmiş ölkələrində mikrokreditləşmə məhdud coğrafi ərazilərdə və bazar boşluqlarını doldurmaqda istifadə olunur.

Mikrokreditlərin tətbiqi Mərkəzi və Şərqi Avropa (MŞA) ölkələrinin və keçmiş Sovet İttifaqının yeni müstəqil dövlətlərinin iqtisadi inkişafına mühüm təsir göstərə bilir (Mikrofinansovomu rynku dali zelenyy svet, 2023).

Tədqiqat

Mikromaliyyələşdirmənin qanunvericiliklə tənzimlənməsinin zəruriliyi bir sıra amillərlə bağlıdır və bu amilləri şərti olaraq iki səviyyəyə bölmək olar. Birinci dərəcəli amillər mikromaliyyələşdirmənin bank fəaliyyəti ilə assosiativ əlaqəsinin mövcudluğu və bank kreditləşməsi ilə mikromaliyyə institutlarının xidmətləri arasında dəqiq sərhədlərin müəyyən edilməsinin vacibliyi ilə bağlıdır. Bu kontekstdə mühüm aspektlərdən biri mikromaliyyə institutlarına bank qanunvericiliyinin tətbiqi, xüsusilə də onların fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması, sistematik olaraq kredit vermək hüququnun əsas fəaliyyət növü kimi tanınması, eləcə də hesabatlılıq və nəzarət qaydalarının müəyyən edilməsidir.

Digər mühüm məqam isə mikromaliyyə institutlarının qeyri-kommersiya statusunun təqdim etdiyi kredit xidmətlərinin ödənişli və qazanc yönümlü olması ilə uyğunlaşdırılmasıdır. Bu, mikromaliyyə institutlarının vergiyə cəlb edilməsi, onların təşkilati-hüquqi formalarının müəyyən edilməsi və xarici texniki yardım vəsaitlərinin cəlb edilməsi ilə bağlı qanunvericilikdə nəzərdə tutulan güzəştlərin tətbiqi məsələlərini əhatə edir (Qəmbərova, Səlimova, 2019, s. 2).

Mikromaliyyələşdirmədə mühüm rol oynayan qurumlardan biri kredit ittifaqları institutudur. Bu institut 2 may 2000-ci il tarixli "Kredit ittifaqları haqqında" Qanuna əsasən yaradılmışdır. Qanuna görə, kredit ittifaqı bank olmayan kredit təşkilatıdır və kiçik sahibkarlıq subyektləri olan fiziki və (və ya) hüquqi şəxslər tərəfindən könüllü şəkildə birgə maraqlar əsasında qarşılıqlı kreditləşmə məqsədilə yaradılır. Bu məqsədlə ittifaq üzvlərinin sərbəst maliyyə vəsaitləri birgə toplanır və kredit vermək üçün istifadə edilir.

Kredit ittifaqlarının yaradılması Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi və "Dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Qanun əsasında həyata keçirilir və bu təşkilatın yaradılması üçün ən azı 11 fiziki və (və ya) hüquqi şəxsin iştirakı tələb olunur.

Kredit ittifaqlarının idarəetmə strukturu aşağıdakı orqanlardan ibarətdir:

- Ümumi yığıncaq – ittifaqın ən yüksək idarəetmə orqanıdır və bütün üzvlər tərəfindən idarə olunur;
- Müşahidə şurası – ittifaqın fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir;
- İdarə heyəti – ümumi idarəetməni həyata keçirir;
- Kredit komissiyası – təqdim edilən kreditlərin məqsədəuyğunluğunu qiymətləndirir.

Ötən ildən etibarən Azərbaycan **aparıcı** beynəlxalq maliyyə təşkilatları (BMT) **ilə əməkdaşlığı gücləndirib. Bu əməkdaşlıq** qeyri-neft sektorunun inkişafını stimullaşdırmaq, kiçik və orta biznesin (KOB) bazar imkanlarını genişləndirmək və sahibkarların maliyyə resurslarına çıxışını asanlaşdırmaq məqsədini daşıyır**. Bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələr** Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı **və digər donor təşkilatlarının** ölkə proqramlarına daxil edilib**.**

Xüsusilə Maliyyə Təşkilatlarının (BMT) nümayəndələri, Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) tərəfdaşları, Azərbaycan Mikromaliyyələşdirmə Assosiasiyası (AMFA) və Kiçik və Orta Biznesin

İnkişafı Agentliyi (KOBİA) mikromaliyyələşdirmə sektorunun genişləndirilməsini biznes subyektlərinə maliyyə dəstəyinin ən effektiv istiqamətlərindən biri kimi görürlər (Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında).

Beynəlxalq donorların dəstəyi ilə ölkədə mikromaliyyələşdirmə sektorunun institusional inkişafına yönəlmiş bir sıra pilot layihələr həyata keçirilir. Bu layihələr çərçivəsində kiçik biznes üçün güzəştli kredit xətləri açılır, qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin tətbiqi üçün texniki dəstək göstərilir və ticarətin maliyyələşdirilməsi üzrə mexanizmlər təkmilləşdirilir**.**

Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) sədri Taleh Kazımov bildirib ki, hazırda AMB beynəlxalq məsləhətçilərlə birlikdə üçillik maliyyə sektorunun inkişaf strategiyası üzərində işi tamamlayır. Bu strategiya bank sektorunu, qiymətli kağızlar və kapital bazarını, sığorta sektorunu, tənzimləyici funksiyaları və qeyri-bank kredit təşkilatlarının fəaliyyət sahəsini əhatə edəcək**.** Strategiyanın təqdimatı cari ilin ortalarına planlaşdırılıb.

Yeni maliyyə sektorunun inkişaf strategiyasının əsas prioritetləri arasında maliyyə-bank strukturlarının problemlərinin həlli, onların real sektor sahibkarları, xüsusilə rayonlarda və kənd yerlərində fəaliyyət göstərən iqtisadi subyektlərlə əməkdaşlığının gücləndirilməsi və maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi yer alır.

Son iki ildə bu hədəflərə çatmaq üçün ölkədə bir sıra tədbirlər həyata keçirilib: startapları maliyyələşdirməyə yönəlmiş vençur kapitalı şirkətləri yaradılıb, investisiya şirkətlərinin fəaliyyəti gücləndirilib, regionların iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə yeni mexanizmlər tətbiq edilib, kənd təsərrüfatı da daxil olmaqla KOB-ların güzəştli kreditlərlə təmin olunması genişləndirilib.

Yeni strategiyanın icrası bu istiqamətləri daha da gücləndirəcək və alternativ maliyyə alətlərinin, məsələn, İslam bankçılığın tətbiqinə şərait yaradacaq (Mikromaliyyələşdirmə modelinə dəstək, 2024).

Mikromaliyyə təşkilatları arasında Azərbaycan Sahibkarlığın İnkişafı Fondu (ASİF) və Gənc Sahibkarlar Fondu xüsusi rol oynayır. Mikromaliyyələşdirmənin əsas məqsədlərindən biri maliyyə inklüzivliyini təmin etməkdir. Bu, sahibkarların, xüsusilə də kənd yerlərində fəaliyyət göstərən bizneslərin, maliyyə resurslarına çıxışını genişləndirir. Bu məqsədlə **MilliÖn**, **eManat** kimi rəqəmsal platformalar və Azərbaycan Mərkəzi Bankının proqramları istifadə edilir.

Mikromaliyyələşdirmə üsullarından biri qrup kreditidir. Bu üsulda bir neçə borc alan birləşərək kreditin qaytarılmasına kollektiv məsuliyyət daşıyır. Azərbaycanda bu mexanizmdən xüsusilə kənd təsərrüfatı sektorunda geniş istifadə olunur.

Ölkədə mikrokreditlərin faiz dərəcələri bank kreditlərindən yüksək ola bilər. Lakin **Azərbaycan Sahibkarlığın İnkişafı Fondu (ASİF)** kimi dövlət proqramları subsidiyalaşdırılmış faiz dərəcələri ilə kreditlər təqdim edirlər. Mikrokreditlərin verilməsində mühüm amillərdən biri borc alan şəxsin kredit reytinqidir. Bu reytinq **Azərbaycan Kredit Bürosu (AKB)** tərəfindən müəyyən edilir və sahibkarın ödəmə qabiliyyətini nəzərə alır.

Mikrokreditlərlə yanaşı, kiçik bizneslər maliyyələşdirməni **mikroinvestisiya** vasitəsilə də cəlb edə bilərlər. Bu sahə **SUP VC** kimi biznes akseleratorları və vençur fondlarının fəaliyyəti nəticəsində aktiv şəkildə inkişaf edir.

Sahibkarlara əlavə dəstək göstərən biznes-inkubatorlar arasında **INNOLAND İnkubasiya və Akselerasiya Mərkəzi** və **Barama Innovation Center** xüsusilə seçilir. Bu təşkilatlar startapların inkişafına kömək edir.

Kiçik biznesin dəstəklənməsində mühüm elementlərdən biri də qrant maliyyələşdirilməsidir. Bu maliyyələşdirmə dövlət fondları, məsələn, **İnnovasiya və İnkişaf Fondu**, eləcə də **BMT İnkişaf Proqramı (UNDP) Azərbaycan** və **Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (EBRD)** kimi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təqdim edilir.

Sosial sahibkarlıqda mühüm rol oynayan amillərdən biri **sosial mikromaliyyələşdirmədir**. Bu mexanizm sosial əhəmiyyət kəsb edən layihələrin dəstəklənməsinə yönəlib və aktiv şəkildə **Avropa İttifaqı (Aİ)**, **Dünya Bankı** və **ASAN Finans** tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr vasitəsilə tətbiq olunur.

Sahibkarlar həmçinin **Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Kredit və İnkişaf Agentliyi (Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi – AKİA)** kimi dövlət proqramları çərçivəsində girovsuz kreditlər əldə edə bilərlər (Qadın sahibkarlara dəstək sosial missiyamızın vacib hissəsidir, 2021).

Azərbaycanda mikromaliyyələşdirmə müxtəlif iqtisadi sahələrdə, xüsusilə biznesin inkişafı üçün kiçik və orta kreditlərə çıxışın vacib olduğu sahələrdə geniş istifadə olunur. Onun əsas tətbiq sahələrindən biri kənd təsərrüfatıdır. Fermerlər və kiçik aqrar müəssisələr mikrokreditlərdən toxum, gübrə, kənd təsərrüfatı texnikası almaq, həmçinin heyvandarlıq təsərrüfatlarını genişləndirmək üçün istifadə edirlər. Kiçik və orta biznes (KOB) sahəsində də mikromaliyyələşdirmə geniş yayılıb və ticarət, istehsalat və xidmət sektoru – kafe, emalatxana, atelye, gözəllik salonları və digər kiçik müəssisələr bu imkanlardan faydalanır. Sənətkarlıq və əl işlərinin istehsalı, xalq sənətkarlığı və suvenir məhsulları sahəsində də mikrokreditlərdən istifadə edilir. Ticarət və xidmət sahəsində mikromaliyyələşdirmə xüsusilə pərakəndə ticarətdə (kiçik mağazalar, köşklər), həmçinin məişət xidmətlərində, o cümlədən bərbərxana, avtomobil təmiri, taksi və kuryer çatdırılma xidmətlərində geniş yayılmışdır. Digər bir istiqamət isə mənzil tikintisi və yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasıdır. Bu çərçivədə, əsasən, kənd yerlərində təmir və tikinti işlərinin maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir. Bundan əlavə, mikrokreditlər bəzən təhsil haqqının ödənilməsi və ya ixtisasartırma məqsədilə də istifadə edilir ki, bu da təhsilin və peşəkar inkişafın stimullaşdırılmasına töhfə verir. Qadın sahibkarlığı da mikromaliyyələşdirmənin prioritetlərindən biridir və xüsusilə kənd yerlərində bizneslə məşğul olan qadınlara dəstək verilir. Azərbaycanda mikromaliyyələşdirmə təşkilatları (MFT) beynəlxalq fondlar və banklarla sıx əməkdaşlıq edərək sahibkarlığın inkişafına və sosial baxımdan həssas təbəqələrin dəstəyinə yönəlmiş kreditlər təqdim edirlər (Fermerlər üçün xüsusi təyinatlı mikrokredit paketləri istifadəyə verilib, 2022).

Azərbaycanda mikromaliyyələşdirmə müxtəlif biznes sahələrində aktiv şəkildə tətbiq olunur və sahibkarlığın inkişafına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına töhfə verir.

Mikrokreditlərin əhəmiyyətli hissəsi fermer təsərrüfatlarına və kənd təsərrüfatı kooperativlərinə yönəldilir. Məsələn, Gəncə, Şəmkir, Qax və Sabirabad kimi bölgələrdə fermerlər **Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin (AKİA)** təqdim etdiyi kreditlərdən istifadə edərək toxum, gübrə və kənd təsərrüfatı texnikası alırlar.

Nəticə

Mikrokreditlərdən mini-çörək sexləri və şirniyyat dükanları da geniş istifadə edirlər. Məsələn, Bakı, Sumqayıt və Gəncə şəhərlərində fəaliyyət göstərən çörək sexləri mikrozaymlardan yararlanır.

Xidmət sektoru da mikromaliyyələşdirmədən aktiv istifadə edir. Gözəllik salonları və bərbərxanalar mikrokreditlərdən yararlanaraq bizneslərini genişləndirirlər.

Azərbaycanda mikromaliyyələşdirmə müxtəlif sahələrdə sahibkarlara dəstək göstərir və kiçik və orta biznesin inkişafına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və ölkə iqtisadiyyatının güclənməsinə mühüm töhfə verir.

Turizm bölgələrində, məsələn, Qəbələ, Şəki və Lənkəranda**,** ailəvi kafelər və restoranlar mikromaliyyələşdirmə hesabına inkişaf edir (Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında mikromaliyyələşdirmənin rolu, 2013)

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında: https://e-qanun.az/framework/39263
2. Qəmbərova, X. N., Səlimova, İ. S. (2019). Kiçik biznesin inkişafının nəzəri qiymətləndirilməsi və xüsusiyyətləri. Elmi Xəbərlər – Sumqayıt Dövlət Universiteti, Sosial və humanitar elmlər bölməsi. Cild 15, № 2, 1-3.
3. Mikrofinansovomu rynku dali zelenyy svet. (2023). https://caliber.az/post/mikrofinansovomu-rynku-dali-zelenyj-svet
4. Mikromaliyyələşdirmə modelinə dəstək. (2024). https://xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/199412-mikromaliyyelesdirme-modeline-destek

5. Qadın sahibkarlara dəstək sosial missiyamızın vacib hissəsidir. (2021). https://www.accessbank.az/az/private/news/74279
6. Fermerlər üçün xüsusi təyinatlı mikrokredit paketləri istifadəyə verilib. (2022). https://www.agro.gov.az/az/news/fermerler-uecuen-xuesusi-teyinatli-mikrokredit-paketleri-istifadeye-verilib
7. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında mikromaliyyələşdirmənin rolu. (2013). https://banker.az/az%C9%99rbaycan-iqtisadiyyatinin-inkisafinda-mikromaliyy%C9%99l%C9%99sdirm%C9%99nin-rolu/
8. Azərbaycan Respublikasinin Qanunu. https://e-qanun.az/framework/625

Daxil oldu: 05.12.2024
Qəbul edildi: 10.03.2025

İÇİNDƏKİLƏR

Xanım Sultanova
Əfzələddin Xəqani yaradıcılığında Günəş, Üfüq simvolizmi 7
Eldar Cəfərov, İbrahim Sadıqov
Rusiya-Ermənistan münasibətlərində erməni lobbi və diasporunun rolu 12
Bahar Hüseyn, Ləman Bayramova
Danışıqlarda strategiyalar: əsas yanaşmalar və onların tətbiqi 19
Gunay Mammadova
Scientific Researches in the Musical Semiotics 25
Xəyyam İsmayılzadə, Rəşad Səlimov
Sülh yaratma və sülhü qoruma proseslərində beynəlxalq təşkilatların rolu 31
Eldar Cəfərov, Şahin Əsgərzadə
Azərbaycanın Balkan dövlətləri ilə əlaqələri: strateji əməkdaşlıq və inkişaf perspektivləri 36
Bushra Oztashyonar, Rejep Chinkilich
A Refinement on the Work “Mashhad Abir” (A Brief Scene) by Fawwaz Haddad 43
Oktay Rzayev
1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Respublikasına edilən həmlələr 53
Abdelhak Guennoun, Rim Guennoun
MicroStrategy and Bitcoin: Reshaping the Business Environment 58
Hojine Boudraa, Boudissa Boulanouar, Rabah Mammeri
The Rural Community: From Psychological Characteristics to Literary Aspects 71
Rahilə Qurbanova
Zərdüştilik təlimində mənəvi-əxlaqi dəyərlər 81
Dahbane Moufida, Ben Serai Nasr Eddine
From Philosophy to Meso-Sophia 87
Souad Hadj Attou, Zahra Boufeglin
The Experience of Abroad Training and Its Conditions for Scientific Research Completion Among PhD Students in Algerian Universities: Decision No. 379 Dated April 5, 2017, and Its Requirements 96
Günel Vəliyeva
Müasir german dilləri: german dil ailəsində ingilis dilinin rolu 107
Mohammed Boukezzoula, Adel Chiheb, Hicham Betahar
EMI in Algeria: In the Social and Human Sciences the Internationalization of Local Knowledge as a means of Theorizing 110
Pərvanə Qasımova
Folklorşünaslıqda ictimai məzmun məsələləri 118
Noureddine Karima
The Policy of the Barka Family in Spain (238-219 BCE) 123
Riad Khouder
Sigmund Freud's Reading of Leonardo da Vinci: Between Criticism, Praise, and Fallacy 135
Reyhanə Səfərova
Yunan və Roma mədəniyyətlərinin Azərbaycanın qədim cəmiyyətinə təsiri: mədəni və sosial perspektivlər 142
Souad Belabbes
The Structure of the Noun According to the German Orientalist Karl Brockelmann Through His Study of Arabic Morphology: A Descriptive Analytical Study 147
Sonia Messaoudi
Input-Output Analysis of the Ukraine War: Causes and Consequences 155

Aida Zemmamouche, Abdelkrim Mammeri, Amina Khettabet
Literature on Administrative Control as a Qualitative Indicator in Building Organizational Effectiveness in the Institution 163
Amina Benkobbi, Bahous Zekri, Hadjila Benouaret
Methods and Applications of Anthropology in Criminal Investigations 174
Toğrul Mustafayev
CBDC-nin müasir ödəniş sistemlərinə təsirinə dair ədəbiyyat araşdırması və bank sektorunun adaptasiya strategiyaları 186
Həmidə Behbudova
İnsan resurslarının planlaşdırılmasının beynəlxalq təcrübəsi 191
Orxan Məmmədov
Sığorta satışlarının auditi: effektivlik qiymətləndirilməsi və risklərin idarə edilməsi 196
Orkhan Zeynalli
Exploring the Impact of Influencer Marketing on Customer Trust and Purchase Intention in e-Commerce 206
Ravan Gafarov
Comparative Analysis of Financial Monitoring Tools and Techniques for Detecting Money Laundering Across Different Jurisdictions 212
Jahangir Hasanov
Azerbaijan-Israel Relations: Strategic Partnership in the Humanitarian and Militarian Sphere 218
Bahar Şirinova
TRACECA və Böyük İpək Yolu: Azərbaycan vasitəsilə Qafqaz və Avropa-Asiya əlaqələri 223
Fatma Qasımzadə
Beynəlxalq danışıqlar və danışıqların gücü 227
Adil Mammadov
Comparative Analysis of Financial Sustainability Indicators in Microfinance Institutions: Across Selected Asian and African Countries 234
Şahin Rəhimov
Sığortanın yaranma tarixi və iqtisadi mahiyyəti 240
Maryam Mukhtarova
Innovative Business Models in Tourism Management: The Role of Design and Digital Transformation 243
Ramin Fətullayev
Kiçik və orta biznesin mikromaliyyələşdirilməsinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri 247

İmzalandı: 25.03.2025
Onlayn çap: 28.03.2025
Kağız çapı: 10.04.2025
Kağız formatı: 60x84 1/8
H/n həcmi: 31,5 ç.v.
Sifariş: 27

“ZƏNGƏZURDA” Çap Evində çap olunub.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529,
"Azərbaycan" nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: +994 99 808 67 68
+994 12 510 63 99
e-mail: zengezurda1868@mail.ru